BIBLIOTHECA MANUSCRIPTA

AD

S. MARCI VENETIARUM

DIGESSIT ET COMMENTARIUM ADDIDIT

JOSEPH VALENTINELLI PRAEFECTUS

CODICES MSS. LATINI
TOM. III.

VENETIIS
EX TYPOGRAPHIA COMMERCII
MDCCCLXX.

Anecdota ex codice ms. 75.

CLASSIS IX.

IUS CIVILE.

Cod. I membr., saec. XIV, a. 443, l. 292 [Z. L. CC]. B.

Digestum vetus, seu libri I-XXIV *Pandectarum,* cum apparatu marginali plerumque Accursii, raro Azonis. Textus cum glossis pluries editus est.

De codicibus *corpus iuris* comprehendentibus acturus, ordinem teneo quem Accursius in eius glossis instruendis. Id non ab *Institutis* sed a *Pandectis* vel *Digestis* sumit initium. Digesti trifariam divisi pars prima *Digestum vetus* nominatur, altera *Infortiatum,* tertia *Digestum novum.* Pandectas excipiunt *Codex, Institutiones* cum tribus posterioribus libris Codicis, *Authentica,* duo *Feudorum* libri.

Adduntur *postillae* iurisconsultorum vel aevi eiusdem, vel sequioris, non una tantum manu marginibus inscriptae. Nomina recito auctorum *Iacobi de Porta ravennate, Roffredi, Odofredi, Guidonis de Suzaria, Thomae* seu *Tomasini de Piperata, Francisci filii Accursii, Dyni de Mugello, Petri de Baiveria, Petri Heliae, Andreae de Pisis, Odonis, Iacobi de Arena, Oldradi, Iacobi de Bellovisu* alibique *de Belviso, Iacobi de Butrigariis, Bartholomaei de Saxoferrato, Guillelmi de Cuyno,* aliorumque.

Folio extremo *recto* finem textus excipit adnotatio : « Notum sit omnibus quod ego Dominicus Eximini ingressus fui » glossam, prima die augusti, anno Domini M CCC LXX secundo, ob reverenciam Domini altissimi Iesu Christi et eius » matris ».

Codex foliorum 376, duabus columnis pro textu, totidem pro apparatu, ita lectionis scatet mendis ut sensum exerere quan-

doque nequeas. Litterae centenae initiales, elegantioribus pro tempore picturis auratis, referunt figuras, folia, aulaea, cauliculos.

Cod. 2 chart., saec. XV, a. 440, l. 284 [Z. L. CCI]. B.

Bartoli de Saxoferrato, *lectura in Digestum vetus*. Partes duae. Prima explicit, fol. 210 *recto*, ubi haec notavit amanuensis: « Explicit prima pars lecture domini Bartoli. Scripta per me An- » tonium de Salutiis de pergula, finita anno domini MCCCCXXI, » indictione XIII, die XV aprilis, in palatio residentie potestatis, » nunc vicepotestatis bononie, in camera iudicis Aquile: tempore » domini Andree de Alferiis de Cortonio ». Idem folio 1 *recto* inscripserat: « Incipit MCCCCXVIIII, die XVII iulii in palatio po- » testatis bononie ». Pars altera folio extremo *recto* finit: « Ex- » plicit secunda pars lecture domini bar. super ff.[to] veteri scripta » per manus Conradi de bavaria ». Utraque edita.

Codex foliorum 369, duplici columna, habet litteras initiales rubro et caeruleo colore pictas, primam folio primo *recto*, cum ornamentis auropictis et in margine.

Cod. 3 chart., saec. XV, a. 296, l. 216 [L. V, XIII].

1. Eiusdem fragmenta glossarum in *Digestum vetus*, f. 11-20.

2. Pauli de Castro, *recollectae super Pandectis*, maxime vero super Digesto veteri, nullo adhibito rerum pertractatarum ordine, f. 29-79, 81, 83, 87-110, 116-206, 211-214, 228-331.

Interseruntur disputationes iuris variae, nempe:

a. Resolutio thematis ab *adolescentulo* Zelemia de Brozolo in archigymn. patav. oblati super testamentaria quaestione, f. 1-8.

b. Dubium super testamento quo pater filios duos haeredes instituit ac invicem substituit per fidei commissum, f. 21-22.

c. Explanatio legis 18.[ae] libri tertii *Codicis*, de re empta a patre et filio tradita, quando videatur donata, f. 23-26.

d. Quidam constitutus in praesentia Antonii Zeni, canonici papiensis et vicarii generalis patavini, ac Matthaei de Corbinet de Florentia, rectoris iuristarum, recitat *puncta legalia sibi assi-*

gnata, die 20 decembris, a. 1439, ac ingreditur collegium doctorum in archigymn. patav., potestate Marco Lippomano et Vitali Miano capitaneo, f. 27-28.

e. *Puncta* Henrici et Michaelis de Alamannia tentamini in iure canonico anno 1441 subiectorum, f. 80.

f. Raphaelis Cumani, *repetitio legis si certis annis,* titulo *de pactis,* ad secundum librum *Codicis,* f. 84-86.

g. Disputatio habita die 9 novembris, a. 1272, de venditione quam *A.* fecit *B.* unius *peciae terrae,* iure emphyteutico in favorem ecclesiae narbonensis, f. 219.

h. Disputatio, quomodo sint dubia solvenda ex eo quod Laelius, habens quatuor sorores, haeres universalis a patre institutus, ea conditione ne bona haereditaria alienet donec annos triginta attingat, ante hanc aetatem vendiderit, f. 220-226.

Cod. 4 chart., saec. XVII, a. 310, l. 212 [L. V, XXIX].

Marci Antonii Peregrini et Casparis Leonici, *additiones ad Bartoli commentarium in primam Digesti veteris partem.* Opus edendum paraverat, credo, Leonicus, qui titulum praefecit: « Bar- » toli a Saxoferrato, iuris lucernae ac iurisconsultorum omnium » monarchae, omnia quae extant opera nova omniumque com- » pleta compilatio, cum praeclarissimis additionibus quamplu- » rium excellentissimorum iuris interpretum in aliis impressio- » nibus editis, quibus nunc adiectae sunt doctissimae, profundis- » simae ac propemodum infinitae aliae additiones et declarationes » eminentissimi i. u. d. Marci Antonii Peregrini, equitis, serenis- » simae venetae reipublicae consultoris, ac in omnium celeberrimo » patavino gymnasio iuris primarii professoris, per quas sic eius- » dem Bartoli doctrina illustratur, ut nil facilius utiliusque ex- » cogitari possit, ad penetranda eius profundissimae sapientiae » arcana. Accessere pariter nonnullae aliae appostillae Gasparis » Leonyci, estensis doctoris ac in eodem patavino gymnasio pro- » fessoris, cuius cura ac industria ad hanc optimam frugem re- » dacta sunt singula Bartoli opera ». Ceterum antecessoris utriusque additiones tantum exstant ad Bartolum, quas ineditas puto, etsi Tomasinus praelo commissas asserat. Qui titulus pro

nova Bartoli operum editione paratas additiones fuisse declarat, et ex Peregrini voluntate (1).

Codex habet folia exscripta 274.

Cod. 5 chart., saec. XV, a. 304, l. 218 [Z. L. DXIII].

Raphaelis Fulgosii et Marci de Zasis, *glossae in partes librorum primi usque quartum et sexti Digestorum,* additis postillis paucioribus Bartoli de Saxoferrato et Iacobi de Butrigariis.

Raphael Fulgosius placentinus ius viginti annos Patavii in archigymnasio docuit, quousque anno 1427 ibi peste occubuit [V. cod. 20, pag. 15]. Marcus de Zacchis [male in codice *de Zasis* appellatus] pisanus, in archigymnasio patavino erat anno 1424 interpres, eo ipso anno quo codex exaratus.

Ex pluribus annotatis liquet amanuensem cuidam monasterio, qua fratrem addictum, et archigymnasii patavini auditorem, ut fol. 101 : « Isto instanti Arcangelus Baldus domini Raphaelis » Fulgosii fecit collectam (2) suam matutinam, die 17 decembris » 1423, et erat dies veneris » — fol. 104: « Anno Domini 1423 » die lune, vigesimo mensis decembris, fecimus variationes has » in lectione ordinaria de mane, legente domino Raphaele Fulgosio » — f. 151 : « Isto instanti Baptista Baldus noster generalis fecit collectam suam et fuit die veneris quinto madii » 1424, et nuntiavit die sequenti festum sancti Ioannis *ante portam latinam* » — f. 156 : « Isto instanti Arcangelus Baldus » domini Raphaelis fecit collectam suam, et fuit die 16 madii » 1424 » — f. 230 : « Isto instanti nuntiate fuerunt vacationes » festorum pascalium, die sabati, 15 mensis aprilis 1424 » — f. 239: « Isto instanti nuntiata fuerunt festa Pentecostes per Baptistam Baldum generalem in hoc die sabati, decimo iunii

(1) « Imprimis severe prohibuit [Peregrinus] ne quidquam ex ipsius » scriptis citra eius voluntatem typis traderetur, praeter ipsius notas ad » Bartoli textum ascriptas, quas bono publico et haeredum suorum commo- » do emitti posse professus est ». Tomasinus. *M. A. Peregrini vita.* Patavii, 1630, p. 30.

(2) Collatio monasterialis pro consultatione et lectura spirituali, maxime post caenam.

» 1424 ». Animum citius futuri anxium quam extremo cuiusvis fato paratum revelant ad fastidium millenis locis repetita : *Mors mea — Mors pulchra — Mors parva — Mors florida — Mors pulchra licet parva — Mors pulchra licet absens — Mors pulchra licet longinqua — Mors preciosa et pulchra, placibilis et honesta.*

Codex foliorum 277, characteribus tenuioribus et per frequentiora compendia intellectu difficilioribus exscriptus est.

Cod. 6 membr., saec. XIV, a. 463, l. 299 [L. V, XI]. Ma.

Iustiniani *Infortiati* pars utraque, scilicet *Digestorum* libri a vigesimo quarto ad trigesimum octavum, cum glossis Accursii et aliorum, Lugduni primum, anno 1523, cum prima Digesti parte editi. Serius annotationes accesserunt ex Dyno ac praesertim ex Raynerio de Arsendis, commentaria per *Pritellinum de Pritellis* faventinum : in fine siquidem libri, charactere eodem quo annotationes, haec lego adscripta ad ea quae de Arsendo hactenus vulgata sunt, supplenda opportuna.

« Ivi in officium Senis, civitatem amenam, anno Domini » millesimo trecentesimo XXVI, et de mense ianuarii officium » inchoavi cum nobili viro Cechino de Manfredis de Faventia, » honorabili potestate civitatis iam dicte, et habui centum florenos de salario, et illo officio functo veni in officium Florentie » pro collaterali vicarii domini ducis Kalabrie, et recipiebam pro » salario similiter centum florenos ; verum fui electus ad legendum *Infortiatum* in civitate Bononie unde discesseram, dum » *Digestum* novum anno precedenti legebam, et lectionem *Infortiati* acceptavi, et officio Florentie renunciavi, et de Florentia discessi in fine augusti, et Bononiam intravi prima die » septembris proxime sequentis. Ego Raynerius de Aresendis » de Forlivio, doctor legum. Deo gratias amen. Ego Pritellus » de Pritellis de Faventia hiis omnibus interfui et in civitate » Vulterrarum in officio remansus predicta propria manu scripsi » amen ».

Raynerii vitam Patavii anno 1358 demortui praeter alios Franciscus Maria Colle dedit in *Storia scientifico-letteraria dello studio di Padova*. Padova, 1824, II, p. 111-117.

Foliis 252-253 adduntur mutilum compendium vitarum pontificum usque ad Innocent. III; syllabus sedium episc. Italiae, Dalmatiae, Hungariae, Poloniae; arbor consanguinit. et affinit.

Codex, foliorum 253, habet secundo et extremo nomina eorum qui *quadernos* vel *quinternos* librorum de iure pro Pritellino de Pritellis exscripserunt; quorum syllabum repeto: Agapitus de Columna, Andreas de Perusio, Barlinus de Ianua, Bernardinus de Verona, Dominicus de Parma, Hugo de Firmo, Iacobus de Esculo, Iacobus de Lanprulio, Iacobus de Pisis, Ioannes de Asti, Ioannes Fantinus, Lapus de Prato, Luchas de Castello, Nicola de Fulgineo, Nicolaus de Sacilo, Petrus de Laude, Petrus de Treglorectis, Prior de Florentia, Ranucius de Florentia, Riccardus, Thomas de Mossa, Vincentius. Manus coaeva fol. 4, eodem charactere ac codice seq. 20 inscripsit: 1327 *die XV octobris. Filippus subscripsit;* serior autem fol. 2: « Facta fuit pax et concordia » inter ducale dominium Venetiarum et ducem Mediolani, per de» cem annos, de 1421, de mense februarii ».

Cod. 7 membr., saec. XV, a. 411, l. 260 [Z. L. CCII]. B.

Infortiati libri duo, cum glossis Accursii. Accedunt glossae ex Andraea de Pisis, Oberto de Cremona, Iacobo de Arena, Iacobo de Butrigariis, Bartolo de Saxoferrato, plerumque vero Dyno, per plures aevo sequiori, adscriptae.

Codex foliorum 208, primo inscripsit sua manu Ioannes Carvaial, cardinalis hispanus, titulo s. Angeli, nomen *Carvajal;* extremo vero: *Card. Sancti Angeli. Ducat. XX*. 1441, *die XXIV ianuarii.* Idem possederat codices insequentes, num. 10, 11, 13.

Cod. 8 chart., saec. XV, a. 432, l. 284 [Z. L. CCIII]. B.

Bartoli de Saxoferrato, *in secundum librum Infortiati lectura,* nempe a libro trigesimo ad tricesimum octavum Digestorum. Utraque Infortiati pars Mediolani, anno 1479, edita.

Codicem foliorum 305, cum pictura aurata in titulo inscripsit amanuensis fol. 300: « Scriptum per me Mathiam de West» falia ». Quid vero pro eo scribendo et pingendo erogatum sit,

innuunt haec primo folio annotata: « Ser. Bar. super II Infor-
» tiati ducata 44, v.ª — Item pro pictura armorum cum pilleo
» holl. 3. — Ista non fuit empta ad petias, sed in summa cum
» alia prima parte. est autem ista petiarum 70. costant miniatura
» et ligatura ducata 3, et sic remanet petia pro s. 8 ».

Cod. 9 chart., saec. XV, a. 432, l. 280 [Z. L. CCIV]. E.

Ioannis de Imola, *doctoris excellentissimi, commentarium in secundam partem Infortiati* non absolutam, nempe a libro trigesimo Digestorum ad finem tituli primi libri trigesimi sexti. Prooemium incip.: « Super isto rubricario. Possem instari circa di-
» visionem et circa notabilia, et an rubrica sit de textu, ita quod
» promittens scribere librum teneatur illum scribere super quo
» est glossa . . . ».

Codex, loco dato litteris initialibus pingendis, habet folia 285.

Cod. 10 membr., saec. XIV, a. 474. l. 276 [Z. L. CCV]. B.

Digesti novi pars utraque, cum commentariis [editis], Accursii praecipue. Fuerunt qui serius addiderunt charactere tenuissimo glossas Henrici de Baila, Alberici, Henrici Boici, Azonis, Odofredi, Dyni, Guidonis et Iacobi de Baysio, Iacobi de Ravenna vel Ravanis, Ricardi de Malumbra, Oldradi, Iacobi de Arena, Iacobi de Bellovisu, Guillelmi de Cuyno, ec.

Partem primam librorum XXXIX-XLIV, fol. 2-143, excipit altera librorum XLV-L, fol. 144-297. Folio 298 adduntur indices aevi sequioris.

Folio 298 *verso* exstat vaticinium, de Italia per Fridericum II imperatorem evertenda, Gaufrido de Vinosalvo fortasse tribuendum. Ubi auctor in rhythmo qui incipit:

« Regis vexilla timens fugiet velamine brixa
» Brixia stans fortis secundo certamine regis ».

de fatis Brixiae, Mediolani, Novariae, Laudis Pompeiae, Papiae, Placentiae, Cremonae, Bergomi, Parmae, Mantuae, Mutinae, Ferrariae, Venetiae, Paduae, Faventiae, Bononiae, Florentiae, vaticinatus est, haec de Roma et mundo ventura praenuntiat:

« Roma diu titubans longisque erroribus acta
» Corruet et mundi desinet esse caput.
» Facta manent stelleque docent, aviumque volatus,
» Quod Fridericus malleus orbis erit.
» Facta silent stelleque tacent, aviumque volatus,
» Quod Petri navis desinit esse caput.
» . . . .
» Infra millenos ducentos sexque decenos
» Erunt sectata immensa pondera mundi.
» . . . .
» Aut ars nostra fallit, aut labitur memoria mundi
» Qui video mundum post hec facta rui ».

Sequitur epitaphium :

« Heu quia facta parant lacrymosos pandere casus
» Marchisiam gentem fratres abolere potentes
» Viderit Axanum, concludent castra Zenonis.
» Si probitas, sensus, si mores, denique census,
» Nobilitas orti possent resistere morti,
» Non foret extinctus Federicus qui iacet intus.
» Sufficit huic tumulus, cui non sufficerat orbis.
» Res tenus est ampla cui res ampla fuit ».

Eodem folio legitur nomen, puto, amanuensis: *Ego Mattheus de Mattassellariis de Bononia, die X augusti* 1394.

Codex, longo usu contritus, habet pictas, litteris cuiusque libri initialibus, figuras cum argumento congruentes, non quidem castigato linearum ductu, eo tamen modo quo saeculi dimidii decimiquinti ars prodeat. Volumen, quod sub fine Thomas notarius subscripsit, antequam in Bessarionis manus deveniret, pertinuit ad *d. Bartholomaeum Forteguerra de Lucha,* cuius nomen folio secundo notatum, ac exinde Ioannem Carvaial, cum nomen eius gentis folio primo legatur ; paesertim vero quod sub fine primae partis haec inscripta sint : « Ego Leonardus de Cadinellis » recepi isto die IIII iunii 1455 ducatos triginta auri largos » ab Antonio Bonafide, solvente nomine rever. dom. cardinalis » Sanctiangeli, ex commissione d. Francisci Copini, thesaurarii » bononiensis, pro pretio presentis libri ff. novi, empti et tra» diti in manibus dom. Antonii, cum isto pacto, quod si elapso

» uno anno postea sequentes duos menses continuos, nomine
» prefati rever. dom. cardinalis, vel etiam domini thesaurarii
» restituatur mihi dictus liber, eo casu sim obligatus absque ulla
» exceptione restituere dictum pretium, quod ita inter nos bona
» fide conventum est et permissum, in presentia prefati Antonii
» Bonafide et Marchi dom. Batiste de Santo Petro, et d. Meti de
» Prato scholaris. Et in fidem horum ego Leonardus scripsi ma-
» nu propria, die suprascripta, in bancho dom. Antonii in civi-
» tate Bononie ».

Cod. 11 chart., saec. XV, a. 433, l. 290 [Z. L. CCVI]. B.

Angeli de Perusio, *in primam et secundam partem Digesti novi*. Deest fere totus liber quinquagesimus. Angelus de Perillis, aut Periglis iurisconsultus perusinus, aliquandiu in patria, anno 1430 Patavii conductus ius civile professus est. Inde anno 1435 Perusium reversus, obiit ibi a. 1446.

Codex, foliorum 438, cum littera initiali prima auropicta, ceteris rubro et caeruleo colore, vice alterna, spectabat Ioanni Carvaial, serius Bessarioni.

Cod. 12 chart., saec. XVIII, a. 196, l. 137 [L. V, CXII]. D.

De iure civili, ex Pandectis, tractatio ab auctore anonymo in usum auditorum, incip.: « Ius civile in Pandectarum et Codi- » cis voluminibus continetur ». Exstant autem: ex libro primo Pandectarum titulus primus *de iustitia et iure;* ac tractatus tres *de iurisdictione, de in ius vocando et edendo, de satisdationibus.* Sub fine, fol. 200-206, alia manus exscripsit *introductionem in Institutiones imperat. Iustiniani,* quae incip.: « Quemadmodum » vasa angusti orificii liquorem non capiunt . . . ».

Cod. 13 membr., ann. 1297-1310, a. 440, l. 284 [Z. L. CCVII]. B.

Codicis Iustinianaei libri novem, cum apparatu Accursii. Accedunt glossae Andreae de Barulo, Raymundi de Sava [Sebunda, Sebonde, Sabunde, Sebeide, Sant-Sebeide, Sebon], Bertrandi

de Deucio, Petri de Bella pertica [de castro *Belle perche*], Oldradi de Laude [etiam *de Ponte,* laudens. dioeces.], Iacobi de Butrigariis, Bartoli de Perusia, Rigaldi [Rigaudi et Riginaldi], Guillelmi de Cumo seu Cuneo, Doctorum [hoc nomine] aliorumque, per varios diversis temporibus additae.

Codicis textus duplici columna, litteris crassioribus ac vividiori atramento, foliis 379, exscriptus est anno 1297, *XV die in exitu mensis marcii,* per quendam Hugonem, uti apparet ex scriptura pene deleta. Glossae vero Accursii serius adpositae sic finiunt: « Explicit liber IX apparatus Codicis inceptus per Hu- » gonem Moymet Brito. et completus per Petrum de Boshalco, » VI die introitus februarii, anno Domini M.CCC decimo ». Item folio extremo inscriptum: « Iste codex est Dominici Brami, dioc- » cesis caesaraugustanae, villae de Alcanys ». Nota a principio codicem ad Ioannem Carvaial spectasse nuntiat.

Cod. 14 membr., saec. XIV, a. 450, l. 288 [L. V, CXIII]. D.

Cyni de Sigisbaldis de Pistorio, *lecture seu commentaria super novem Codicis Iustiniani libros.* Partes duae. Inc.: « Quia » omnia nova placent, potissime que sunt utilitate decora, bellis- » sime visum est michi Cyno Pistoriensi propter novitates mo- » dernorum doctorum super Codice breviter utilia scribere, multis » superfluis resecatis . . . ».

Sub operis fine eodem charactere [non tamen Cyni puto, ob corruptissimam lectionem qua codex scatet universus], haec leguntur: « Hic est finis non solum huius libri, sed et totius ope- » ris lecture huius libri, quod ego Cynus de Sigisbaldis de Py- » storio posterus forte illius Sigisbaldi consularis viri de quo . . . » . . . . . . faciendum cum auxilio Dei adsumpsi, et quasi continue » prosequendo infra biennium terminavi, currentibus a nativitate » Domini nostri Iesu Christi ann. 1314, die undecimo mensis » ianuarii . . . . . . Sic ego ne putarer in vacuum totiens lustrasse » Bononiam, ubi bona sunt omnia, post revoluta scripta multo- » rum, doctrinam meam predicavi, hoc est coram et ante faciem » omnium posui laboris mei fructum . . . ».

Auctor, ius civile *sub doctore meo Lambertino Ramponis de*

Bononia professus, decessit a. 1336. Opus totum excusum est saeculis XV-XVI.

Serius additae glossae Azonis, Roffredi, Petri de Alba, Dyni, Petri de bella pertica, Iacobi de Butrigariis, Ioann. Andreae, Bartoli de Saxoferrato, Arsendi, Baldi; praecipue vero Matthaei Crispani de Neapoli, legum doctoris, qui nomen suum folio primo inscripsit.

Codex, foliorum 324, primo *recto* inscriptus est: 1398, *die* 28 *octobris presentatus Bononie. Gerardus notarius subscripsit — Franciscus subscripsit — Dominus Marcutius,* quae ad volumen ratum ducendum se referunt. Folio extremo inscriptum epigramma in laudem Rainerii Arsendi foroliviensis, a Salomonio. *Inscr. urbis patav.,* p. 394, relatum.

Cod. 15 membr., saec. XV, a. 414, l. 295 [Z. L. CCVIII]. B.

Baldi [de Ubaldis] de Perusio, *lectura* [edita in operibus] *super quinto Codicis libro, scripta manu egregii viri fratris Laurentii de Callio,* f. 2-83. Sub fine haec amanuensis:

« In scriptura longus moranti tedia prebet.
» Postmodum expleto vivit opere mente iocundus.
» Nunc vigilasse iuvat, dulce est meminisse laborum ».

Auctor, n. 1324 ius docuit Bononiae a. 1344, Pisis 1357, Perusiae 1359, Patavii 1378, Ticini 1391, ubi decessit anno 1400.

Praeit fol. 1. Consilium Ioannis de Perusio super dubiis inter Nicolam et Angelum qui pluribus annis in communi viventes, demum ad divisionem devenerunt. Fol. 83 *verso* sunt duo Consilia Nicolai de Rocha et Baldi de Perusio. Fol. 84-86 exstat *summula super notorio fame et inditiis compilata per dominum Tomassinum de Piperata . . . . ad instantiam prudentis viri domini Guillelmi iurisperiti, civis alexandrini.* Incip.: « Quo» niam circa famam, inditium, argumentum et presumptionem » multas dubietates in iudiciis oriri contigit ». Auctor Storlictorum gente Bononiae ortus, dimidio saeculo XIII inclinante iurisprudentiae laude florens, mortuus est anno 1282. *Summula de fama* pluries edita est. Fol. 86-87 est Dini Consilium de pecunia Lambertatiorum et Gebellinorum, Bononia expulsorum per commune, ab eorum debitoribus exacta.

Codex duabus columnis belle exscriptus habet litteram initialem cuiusque rubricae affabre auropictam, ceteras coloribus rubro et caeruleo alterna vice expressas.

Cod. 16 chart., saec. XV, a. 432, l. 291 [L. V, III]. Ma.

1. Bartoli de Saxoferrato, *in tres posteriores* [X-XII] *Codicis libros commentaria,* f. 1-56.

Auctor in edito prooemio, quo caret codex, operis huius absoluti occasionem sibi datam exponit: « Cum diu fuerim gra-» vi corporis infirmitate gravatus, cognovi quod in me vires » corporis non poterant restaurari, nisi aliqualiter efficeretur ani-» mus meus gaudens. Hoc autem consideravi facile esse posse, » si auditoribus meis, quibus propter infirmitatem servire non » valui, aliquid utilitatis afferre possem, legendo id quod eis es-» set acceptum, mihique et eis novum et per consequens delecta-» bile. Ideo tres libros Codicis legere destinavi, ubi multa sunt » incognita et per antiquos doctores neglecta, secundum usum » tamen frequentia ». Folio 56 *verso* legitur: *Expliciunt commentaria per manus Ioannis de Confluencia, ad honorem Dei,* ec.

2. Baldi de Perusio, *super usibus feudorum lectura* [pluries edita], f. 57-190. In fine: « Explicit subtilis ac perutilis lectura » super usibus feudorum domini Baldi de Perusio, utriusque iuris » doctoris excellentissimi in inclita civitate Papie publicata anno » Domini millesimo CCC nonagesimo tertio sub . . . . » domino dom. Io. Galeat., comite Virtutum, in cuius honorem et » laudem compilavit hoc opus. Scripta per me Iohannem Grego-» rii de Polonia vurateslamgensis [vratislaviensis] dyocesis ».

3. —— *commentum in constitutionem de pace Constanciae,* anno 1181 ab Henrico V patre et Henrico VI filio, imperatoribus conventa, f. 190-200. Editum leges Mediolani, per Iohannem Antonium de Honate, a. 1482.

4. Consilia et quaestiones disputatae variorum iuris utriusque interpretum, f. 201-214.

a. De iure civili, *Zilioli de Cavitellis* cremonensis Consilia duo; *Bartholomaei Paradisii de Capitibus Vaccae* patavini Consilium unum; *Ubertini de Lampugnano* unum; *Angeli Francisci*

de Perusio unum; *Conte Domini Sochi* de Perusio unum; *Nicolai Alexandri* unum; *Francisci Tygrini* de Pisis unum; *Bartoli de Saxoferrato* consilia undecim, et quaestiones tres, quarum una de testamentis, a. 1354 Perusiae disputata; *Iacobi de Belviso* Consilium unum; *Ioannis Calderini* unum; *Iacobi de Butrigariis* unum; *Baldi de Perusio Paduae regentis ordinarii iura civilia* quaestio super accusato de vi ac turbatione, disputata Patavii a. 1378, de mense aprili, de qua respondit *Antonius Tisii* de Sancto Angelo.

b. De iure autem canonico exstat *Bartoli* quaestio de donatione facta monacho; *Bartholomaei de Saliceto* Consilium unum, itidemque unum *Pauli Neroli* plebani sanctae Mariae de Caria de Perusio, interpretis *Decreti* in gymnasio perusino.

Cod. 17 chart., saec. XVIII, a. 274, l. 193 [L. V, LXXXVI]. N.

Inscriptiones et subscriptiones Iustinianaei Codicis a typographorum incuriis vindicatae a Candido Adiniva Grananesio N. S.

Operis universi impressi sine ulla nota [Neapoli, 1715, 4.°] librum tantum primum auctor Didacus Vincentius de Vidania, mentito nomine, editum refert in dedicationis littera: « Primum » librum illustribus et clarissimis neapolitanae celeberrimae aca- » demiae professoribus examinandum offero: et quidem ex animo » et voto: ut, si utile iudicaverint opusculum, maiori statim ala- » critate castigationes in universos duodecim libros, nempe bis » mille fere et quingentum, publici iuris faciam ». In codice ceteroquin additiones et emendationes libri primi, ut et reliqui undecim dati sunt, auctoris manu, f. 1-276. Haec excipiunt **a.** epistola autographa Ioannis Vignoli [Romae, 1 sept., 1714], quaedam in opere improbantis, f. 289-290; **b.** responsum hispanice auctoris [Neapoli, 14 sept., 1714], f. 291-295.

Hoc certe opus innuit Franciscus Blanchinus haec scribens ad Magliabecchium (1), Romae, 19 iulii, 1702: « In Napoli ho » trovato similmente vegeto e applicato mons. de Vidania, cap- » pellano maggiore, il quale ha per le mani un' opera insigne

(1) *Clarorum venetor. epist. ad Magliabecchium.* Florent., 1745, I, p. 320.

» legale, per cui illustra, con medaglie consolari ed altri monu-
» menti, qualche legge della repubblica romana ». Ceterum quid ac quantum auctor, archigymnasii neapolitani ornamentum, ac regis a consiliis praestiterit, luculenter Ioannes Baptista Vicus testatur (1) ubi in nota illius epistolae sibi Barcinone, VI kal. maii, 1709, datae scribit: « Huic honorificentissimae epistolae
» illustr. praefecti, multis et magnis nominibus de rep. litteraria
» optime meriti . . . . . . tunc in praesentiarum respondi . . . . . .
» Vir omnis divinae et humanae eruditionis, rerum romanarum,
» romanique iuris ad miraculum usque doctissimus . . . . . ».

Cod. 18 chart., saec. XVIII, a. 236, l. 174 [L. V, CXI]. D.

In Iustiniani Institutionum libros quatuor commentaria.

Sunt praelectiones scholasticae anonymae, uti ab exordio: « Cum illud maiores nostri institutum semper tenuerint ut si ali-
» quid ad iuvenum disciplinam aggrederentur, nonnulla ad faci-
» liorem intelligentiam veluti prooemialia praemitterent; inde
» explicationi quatuor Institutionum librorum, ex quibus per mo-
» dum universalis doctrinae totius iuris cognitio desumitur, ope-
» ram daturus, vobis, ornatissimi scholares, de iuris civilis ori-
» gine illiusque processu pauca quaedam praeponere congruum
» duxi », f. 1-175.

Quae sequuntur: **a.** *de nuptiis*, f. 176-183; **b.** *de feudis*, f. 184-191; stylo eodem ac charactere, auctorem ac rei finem nuntiant eundem: siquidem quaestio prima *de feudis* incipit: « Iucundam, egregii nobilesque iuvenes, ac vobis in primis
» utilem de feudis compendiosam tractationem aggredimur,
» qua in exaranda, si quid deerit claritatis, explicando com-
» plebimus ».

Cod. 19 membr., saec. XIV, a. 433, l. 285 [L. V, CXIV]. D.

Iustiniani *Institutionum* libri quatuor, cum glossis, ut in editis. Adduntur manu recentiori glossae Dyni, Iacobi de Raven-

(1) *De constantia iurisprudentis.* Neapoli, 1721, p. 245.

na, Iacobi de Arena, Petri de bella pertica, ac praesertim Ioannis Fabri burdegalensis, cuius opus *super Institutionibus* prodiit Venetiis, a. 1488.

Codicem foliorum 57 in Gallia exaratum interna argumenta evincunt: frequentiores Ioannis Fabri glossae quibus itali codices carent; litterarum tractus aliquando producti; tum notae variorum, ut fol. 56: « Iste liber est . . . . quidem constit sibi unum francum in Monte pessulano, anno Domini 1393, » ante festum nativitatis Domini »; et 4: « Iste liber est mei » Anthonii et Iohannis Margalhani de Mericio in Delphinatu ». Folio vero extremo legitur: « Sequuntur civitates in quibus ego » Anthonius Margalhani utriusque monasteriorum steti, fui atque » transivi. Et primo in civitate Die — item Carpenctorati — » item Avenionis, Sistarici, Arpus, Vapinci, Gratianopolis, Valentiae, Usum seu Useb, Nemausi, Ebreduni, Thaurini, Papie, » Laude, Cremone, Ferrarie, Ravene, Thusie, in Venenis, in civit. » Bononiae ». Verosimile est Margalhanum volumen secum in Italiam detulisse.

Cod. 20 membr., saec. XIV, a. 393, l. 252 [L. V, XVIII]. Ma.

1. Iustiniani *Institutionum* libri quatuor, cum glossis plerumque Accursii, ut in editis, f. 3-63. Accedunt glossae variae serius appositae.

2. —— *Novellarum seu Authenticarum,* cum glossis, plerumque Accursii, ut in editis, inc.: « Occupatis nobis circa totius » reipublice curas . . . . . »; finit: « tranquillitas per omnia cu- » stodiri provideat », f. 64-164.

3. —— Codicis a libro IX ad duodecimum absolutum, seu finem, cum glossis. Incip.: « Si priusquam fisci rationibus pater » obligaretur . . . . », finit: « triginta librarum auri vexatione » quatietur », f. 165-235, cum indice, f. 238.

4. *Acta pacis Constantie,* anni 1183. Inc.: « Ego iuro omni- » bus civitatibus societatis Lombardie, Marchie et Romanie ». Finit documentum: « Acta sunt hoc anno dominice incarnacionis » 1183, indictione prima : . . . . », f. 236-237. Textus tantum iuramenti, cum subscriptionibus, nullo apparatu.

5. *De feudis* (1) cum notis Accursii et Iacobi Columbi, f. 240-266.

Codex folio primo *recto* inscriptus: 1327, *die* 15 *octobris Filippus subscripsit,* serius autem fol. secundo *recto:* « Nota quod » de 1427, tempore pestis Padue regnantis, extincta fuere duo » luminaria mundi, videlicet summus iuris utriusque monarcha » Raphael Fulgosius de Placentia, qui Padue ex peste obiit, su- » prascripto millesimo de mense septembris die XII. Eiusdem » infirmatus quoque fuit die sexto eiusdem mensis, sepultusque » in ecclesia sancti Antonii confessoris de Padua. Item ille subti- » lissimus et preclarissimus iuris utriusque interpres Raphael » Raymundus de Cumis qui ex fluxu obiit Vincentie, suprascri- » pto millesimo de mense octobris die vigesimo eiusdem, infirma- » tus quoque fuit ex fluxu die secundo eiusdem, sepultusque Pa- » duein ecclesia sante Iustine; quo etiam anno et mense ex peste » obiit artium et medicine doctor famosissimus magister Galeatius » de Sanctasophia de Padua, una cum uxore sua, omnibus filiis » suis, excepto maiore natu magistro Nicolao de Sanctasophia ».

Illud nostra magni interest ut quae folio centesimo sexagesimo quarto, saeculo decimo vel undecimo exscripta sunt, animadvertamus. Paginularum quatuor unaquaeque habet lineas exscriptas duodecim, cum interpositis singulis rubris pro notis musicis. Mitto textum ex introitu et praefatione missae, nec non ex antiph. s. Laurentii; do pagellam cum hymno b. Mar. virg.

. . . .

cornibus imple — In quem mea nocte lumen metiri supremo — Digna potestatis cursu tempora nosti — Qui diversa novam formasti in corpora terre — Sanguinis infusum depellis ab ungue venenum — Centenosque sonus humanu Kyrie eleyson — Alme virginis iubiletis — Petrus anhelat amen — Dici precelsa — Quam clare monstra te genuisse Deum — Procedens thalamo ventre beata tuo — Xpe eleyson — Virgineo aluo nullumque passa dolorem — Ex utero clauso virgo beata parens — Per carnem verbi mater veneranda refulget — Quem tua virginitas edidit alma Deum.

(1) Vide quae annotata sunt codice proxime insequenti.

Fol. 240 legitur: *D. Iacobi de Florentia. Franciscus subscripsit* XVIII ian.

Cod. 21 membr., saec. XIV, a. 432, l. 272 [L. V, CXVIII].

1. Iustiniani *Institutionum* libri quatuor, cum glossis plerumque Accursii, quae gallicam scribentis manum revelant, f. 1-66. Adduntur glossae aevo sequiori per plures ex Azone, Dyno, Raymundo, Odone, Baldo Perusino exscriptae.

2. *De feudis*. Incip.: « Quia de feudis tractaturi sumus, vi» deamus primum . . . », finit vero: « imperiali animadversione » nichilominus puniendus. amen, amen », f. 67-82.

Materies haec, quam amanuensis *Consuetudines feudorum* inscripsit, eadem est cum iisdem Accursii plerumque glossis, quae typis data est duobus libris dimidio saeculo decimoquinto, in calce Iustiniani *Institutionum*. Si vero rem penitius introspicias, nihil aliud est nisi vetus congeries quorundam tractatuum de feudis, quos, libris quinque cum notis egregie digestos, edidit Iac. Cuiaccius, Coloniae Agrippinae a. 1588. Primus liber est Gerardi Nigri, secundus et tertius Oberti de Orto, iurisconsultorum mediolanensium; quartus ex incertis auctoribus; quintus complectitur constitutiones imperatorum, quae ad feuda pertinent. Foliis 67-78 insunt libri quatuor, titulis aliquot deficientibus, quibusdam datis per saltum. Quarti praesertim tituli 27 usque 86 libro quinto interseruntur. Constitutiones quaedam de feudis ab imperatoribus Henrico V, Lothario II, Friderico I prolatae respondent quibusdam tantum a Cuiaccio editis.

Codex, folior. 87, corruptae prorsus lectionis, habet litteram textus primam pictam cum figuris; ceteras coloribus rubro et caeruleo alternis vicibus, veterem autem compagem tabulis ligneis corio vitulino signato obductis.

Cod. 22 membr., saec. XIV, a. 448, l. 275 [Z. L. DXII].

Iustiniani *Institutionum*, sive elementorum iuris civilis libri quatuor, cum glossis, plerumque Accursii. Inc.: « Imperatorium » maiestatem »; explicit: « Deo propitio adventum est ».

Codex folior. 77, extremo habet librorum elenchum anno 1464 exscriptum. Litterae capitulorum initiales omnes auropictae sunt; initiales cuiusque libri, qua elegantius depictas, manus impia abscidit.

Cod. 23 membr., saec. XV, a. 418, l. 290 [Z. L. CCIX]. B.

Angeli de Perusio, *super authenticis seu novellis constitutionibus,* f. 2-69. Haec sub fine: « Angeli de Perusio iurisconsulti » celeberrimi lectura super autenticis feliciter explicit, scripta » per Iacobum Pergulitanum, rever. patri et domino d. p. sancte » crucis Fontis avellane abbati benemerenti, in civitate Fani, an- » no domini 1443 die sabbati 7.ª decembris ». Editum opus Ticini a. 1508.

Praeit fol. 1 Consilium Bartoli de Saxoferrato, manu Francisci [Reda] de Eugubio; ut et quaestio eiusdem Bartoli fol. 70-71 sic subscripta: « Disputata per dominum Bartolum de Sa- » xoferrato legum doctorem in civitate Perusii, M.CCCXLIII, die » XXI mensis decembris. F. de Eugubio scripsit ». De amanuensi vide annotata II, p. 253, 265.

Spatia in codice litteris initialibus pingendis relicta sunt.

Cod. 24 membr., saec. XIV, a. 290, l. 213 [L. V, XV]. Ma.

Incipit summa commemorialis utilium iuris super titulis Digestorum; deinde super titulis Codicis qui non sunt in Digestis; deinde super titulis Institutionum qui non sunt in Digestis nec in Codice; reducta et compilata in hiis scriptis per me Geremiam de Montagnone, civem paduanum, ex hiis que maxime occurrerant mihi providenda in advocationibus et consiliis. Incip.: « Rubrica » de iusticia et iure. Iura sanguinis nullo iuri civili . . . ».

Farrago est quaestionum de rebus potissimum forensibus, in quibus enucleandis magnam iuris atque interpretum peritiam auctor ostendit. Opus ineditum [non tamen hoc in codice ipsa auctoris manu exaratum], Pignorius, in schedis autographis apud Amadeum Svaierum, et testimonio Morellii, olim asservatis, ex allata inscriptione coniiciebat. Contra Pignorium

facit inter cetera additamentum quoddam *Nicolai de Superba*, civis patavini, ad rubricam *de dilationibus* scriptum, cuius initium : « Auctor iste dominus Ieremias non respondet ad hanc » quaestionem, nec eam determinat . . . . ». Quibusdam rubricis [earum titulus minio exscriptus] desunt Hieremiae animadversiones, quibus inserendis locus relictus est.

Auctor Patavii natus, ubi advocatus et iudex, dictus quoque Hieremias iudex, Hieremias paduanus, Hieremias Montagnonus, anno 1300 defunctus est. Qui de eo scripserunt hanc *summam* omnino ignorant. Nicolaum de Superba anno 1350 praetori Belluni vicariam operam praestitisse Pilumnius tradit in prolegomenis ad historiam illius civitatis.

Codicem foliorum 174 dono dedit monasterio s. Ioannis in Viridario B. de Lignamine, episcopus Concordiae, anno 1455.

Cod. 25 membr., saec. XIV, a. 393, l. 244 [Z. L. DXVI]. Ya.

Incipit libellus de ordine indiciorum compositus a Rofredo beneventano iuris civilis professore, in quo opere continetur qualiter concipiatur libellus et fiant confessiones, et de iudicio cuiuslibet actionis poterunt studentes invenire. Prooemium incip. : « Si » considerarem ingenium et sane scientie proprie facultatem, non » essem ausus tam grande opus assumere . . . . Ideo ego » Rofredus Pius Beneventanus ad preces et instantiam sociorum » nobilium de partibus Tuscie, cum essem in civitate curialissima » nobili Arentia [Aretio] . . . . ». Praeit foliis duobus syllabus decem tractatuum.

Auctor, gente *Epiphanii*, vel *de Epiphanie*, vel *Epiphanide*, nobili genere ortus, studiis a prima aetate incubuit Bononiae, quam anno 1215 cum Aretio commutavit; anno vero 1220 in comitatu Friderici II Romam accedentis, aliquot annis apud hunc immoratur, dein apud pontificem, quousque rude donatus fere octogenarius in patria occubuit. Opus pluries editum est.

Cod. 26 membr., saec. XIV, a. 300, l. 224 [L. V, LXI]. Me.

Rolandini Passagerii, *summa artis notarie,* inc.: « Antiquis » temporibus super contractuum et instrumentorum formas... ».

Opus iam pluries editum, capitulis decem in rubricas distributis, appellatur quoque *Diadema, Rolandina* et *Orlandina.* Id ceteris eiusdem auctoris substratum adhibuit Durantes in suo *Speculo.* Rubrica extrema incipit: « Ego Rolandinus minimus notariorum » tractatum circa tabellionatus officium a principio huius operis » in mente concepi...... ». Rubrica absoluta legitur: « Iesu » Nazarene vere fac nos tibi placere ».

—— *incipit tractatus notularum,* incip.: « Tractaturi de » arte notarie, primo videamus quid sit notaria...... »; finit: « De ultimis vero voluntatibus et iudiciis nichil plus quam di- » ctum est in summa requirimus », f. 46-53. Opella, non una vice edita, lectorem in septem libros de contractibus *summae* praecedentis inducit.

Codex, duabus columnis, cum imagine auctoris in littera initiali fol. 1 picta, habet fol. 52-53 haec: « Ista summa est Ge- » remie de Feltro, quam emit precio ducatorum...... et dimidii ». — « Ista summa est mei Iohannis notariis de Vendramello, » quam emi ducatis duobus a Geremia de Sancto Advocato [San- » foca in districtu portusnaonensi] ». — « Millesimo quadrin- » gentesimo quarto, indictione duodecima, die lune sextodecimo » mensis iunii. Hora fere quinta vel sexta Veneti habuerunt ci- » vitatem Feltri de communi consensu civium predicte civitatis, » sine ullo maiestatis rigore, sed tantum de plano et sine strepi- » tu et figura belli, cuius civitatis Feltri tenutam accepit qui- » dam dominus Bartholomeus [Nani], nomine ducalis dominii » Venetiarum preses, cum magna peditum et equestrium comi- » tiva ». — « Millesimo quadringentessimo quinto, indictione » XIII, die Veneris, vigesimo sexto mensis iunii post nonas, ho- » ra diei decima octava, tempore serenissimo, me existente in ca- » mera mea et scribente, ortus fuit tantus terremotus quod pa- » rietes tinniebantur non tantum, quassabantur ipso terremotu, » et timui ne domus rueret. Qui quidem terremotus a quamplu-

» ribus in civitate Feltri sensus et auditus fuit per totam civita-
» tem, et de summitate ecclesie santi Stefani corruit quidam ma-
» gnus lapis. Ego Iohannes notarius de Vendramello de Feltrio
» scripsi et presens fui et audivi ».

Cod. 27 membr., saec. XIV, a. 320, l. 216 [Z. L. DXIV]. Ya.

1. Rolandini Passagerii, *aurora,* incip.: « Solet aromatum » esse natura, ut longe magis contrita redoleant . . . ».

Commentarium *Summe artis notarie* ab eodem capitulis decem exaratae, non tamen absolutum est quod dimidio capitulo quinto, f. 52 *verso* intermittatur disticho addito, lectu inferius. Operis oeconomiam ita passim in praefatione auctor excutit: « Licet mihi Rolandino Florecte [eius matris], utriusque operis » [*summe* et *aurore*] inventio secundum opinionem publicam » adscribatur, ego tamen extiti simpliciter eius solius, qui fa- » bricatus est auroram et solem, fabri et artificis instrumentum » . . . . primo textum conscripsi . . . . deinde post » multorum annorum curricula, presentem superaddidi appara- » tum . . . . Demum quoniam rebus consequentia nomina » esse debent, merito hic liber propter actoris effectum nuncupa- » tur *aurora,* eo quod notarie huius artis ignorancie tenebras » fugat ».

2. —— *flos ultimarum voluntatum.* Incip.: « Quamvis in » cuiuslibet humani operis artificio requiratur rationis specula- » tio . . . . . », f. 52-67.

Opellam sic nuncupatam in prooemio *patribus et dominis meis quibusdam ex fratribus divini ordinis Predicatorum . . . . ego fidelis operarius vester Rolandinus, Bononie notarius, hunc super extremis deficiencium arbitriis amenissimum florem de pratis excellentissimorum iuris romani phylosophorum et principum dominorum, videlicet Azonis, Accursii et Odofredi vobis fideliter carpere studui et offerre ;* excipiunt versus:

« Hunc avide florem spirantem thuris odorem
» Si carpis dextra, flagrabis intus et extra ».

Auctor notarius Bononiae, defunctus a. 1300, in opere fusius pertractat capitulum *Summe* octavum, ac *Notulas* complet.

Cod. 28 membr., saec. XV, a. 223, l. 163 [L. V, CI]. MI.

Eiusdem, *summa de testamentis*, etiam *flos ultimarum voluntatum*, ut codice praecedenti.

Praeit Ioannis Andreae *lectura super arbore affinitatis* quae inc.: « Ad arborem affinitatis et eius materiam... »; finit: « quid igitur impediret hos collaterales contrahere in Deo », f. 1-7. Hoc est fragmentum eius *summe de sponsalibus et matrimoniis* seu *summe super quarto libro Decretalium*, frequentius editae.

Codex folior. 48, duplici columna, cum *arbore affinitatis* circulis a principio expressa.

Cod. 29 membr., saec. XIV, a. 342, l. 230 [L. V, LXXXIX]. N.

Rolandini bononiensis, *summa artis notarie*.

Volumen mutilum in principio et fine incipit a dimidia primi capituli parte usque ad nonum fere absolutum.

Codex folior. 34, quibusdam partim resectis, eleganter exscriptus est, cum titulis et litteris initialibus rubro ac caeruleo colore conspicuis.

Cod. 30 chart., saec. XV, a. 211, l. 148 [L. V, LXXXV]. N.

1. *Flores seu note in Rolandini Passagerii artem*. Incip.: « Cum humane fragilitati plures incumbant defectus et eidem » divina favente gratia plura subsint remedia . . . »; finit: « Et » hec quantum ad nonum capitulum spectant dicta sufficiant ».

2. Salatini de Saono, *regule artis notarie*. Incip.: « Sciendum est, quod ars notarie dividitur in tres principales partes, » scilicet in contractus, ultimas voluntates defunctorum et iudiciorum acta . . . . »; finit: « et hoc de tractatu quantum ad » presens dicta sufficiant », f. 50-73. A tractatu Salatielis bononiensis (1), differt toto caelo, etsi pauca quaedam conveniant. Au-

(1) Emman. Bollati dedit specimen in opere: *Savigny, Storia del diritto romano nel medio evo*. Torino, 1857. III, pag. 479-480.

ctorem nostrum, cuius ceterum nomen et patriam amanuensis ipse descripsit, alium crediderim, praesertim quod operis partitio non sit eadem.

Fol. 74-78 adduntur quaedam turbate de honoris appellationibus primoribus tribuendis; de Venetiarum primordiis cum *figura celi in edificazione urbis Rivoalti;* de italis quibusdam urbibus ad signa zodiaci et planetarum relatis.

Fol. extremum inscriptum: *Orlandina mei Andree de Ugucio notarii et civis Bassani — liber iste est Alexandri Campesani de Bassano* — 1544. *Presens liber tetigit in partem michi Iohanni de Gallio, notario Bassani, ex hereditate* . . . . .

Cod. 31 membr., saec. XIV, a. 177, l. 128 [L. V, CXX].

Summa artis notarie incip.: « Quoniam inter cetera que » introducta sunt ad utilitatem omnium personarum . . . . » artem notarie reputo utiliorem ac honorabiliorem; idcirco ego » qualis qualis scriba non confidens de mei modica scientia, si » scientia dici potest . . . . duxi quodam breve opusculum ad utilitatem rudium sociorum de scolis venientium . . . ».

Summam absolvunt non artis notariae exercendae normae, sed casuistica [sit venia verbo], dum nomina occurrunt plurium ex Belluno vel finitimis locis, quorum syllabum do. Hi sunt: Albertus sacri palatii notarius — Albertus filius Pasqualini ac uxor Berta — Alexander de Foro, episc. Belluni [1243-1245] — Andreas de Tisono — Amadasius — Antonius de Mugno, iudex et assessor — Antonius prior ecclesiae s. Crucis de Campistrino, eiusque fratres Io. Al. Pe. ac sorores Berta, Maria, Andreota — Antonius Zovenonius, et Ioannes filius Martini cerdonis — Bartholomaeus de Castello — Beneventurata vidua Broche et filius Eccelinus pupillus — Bernardinus de Ceto — Bonifacinus de Manchadendo — Bruno de Tixono et eius filius — Brutolinus — Calaonus — Cornulus filius Peregrini de Carmegno — Fuscus et Ioannes de Glamosa — Gabrucius commissarius Beneventurate — Hengelfridus, mericus de Salcis — Henrigetus de Basta — Henrigetus texator et Ticianus eius filius — Iacobus de Servano et uxor Maria — Iacobus de Supercroda —

Ioannes Bonus q. Vizardi — Ioannes pater Mariae, uxoris Petri de Bolzano — Ioannes de Musono — Ioannes de Servano et eius frater Iacobus cerdo — Liazarus de Castello et uxor Richa, filia Raynaldi de Castigliono — Macelus de Cavaçano — Marquardus de Bolzano — Martinus de Salcis — Montanerus q. Henrici de Pillone — Natalis de Molino — Niataxius de Rudo — Odoricus Checus, mercator Belluni — Petrus de Atilio — Petrus de Bolzano et uxor Maria filia Ioannis — Petrus de Miliario — Raynaldus de Castigliono — Tasina de Muxono — Thomas vel Thomaxius de Cavaça, potestas Belluni [1214, 1246] — Ticianus cerdo, Crepada et Ioannes Bonus fratres, filii q. Henrici texatoris — Ysabet uxor Antonii Zovenonii. Nominantur villae Vezani, Miliani, Bosagi; Bellunum quandoque Cividatum appellatur: singularis est dicendi modus: *ad usum vilanaticum Belluni.*

Auctorem anonymum puto fuisse notarium Belluni, fortassis Bartholomaeum de Colle, si ea attendo quae Franciscus Maria Colle [*Storia scientifico-letteraria dello studio di Padova,* IV, p. 104-105], de codice quem domi asservaverat scripsit, ex quibus hunc nostrum eundem esse putaverim. Amanuensis sub fine notavit: *Qui scripsit hunc librum locetur in paradisum.*

Codicem, folior. 32, quo aliquod documentum ex anno 1299 inscriptum, et scriptura et crassior membrana et voluminis forma quadratae proxima saeculo decimoquarto exscriptum asserunt.

Cod. 32 membr., saec. XIV, a. 425, l. 260 [Z. L. CCXIV]. B.

Magistri Guillelmi Durantis, episcopi mimatensis, *speculum iudiciale,* quatuor libris distributum, quorum primus inc.: « De » trono Dei procedunt fulgura, voces atque tonitrua . . . ».

Auctor *domini pape subdiaconus et cappellanus, inter decretorum professores minimus,* cardin. Octobono [Fieschi, serius Hadriano pp. V] dicat opus pluries editum, quo praxim iuris tum civilis tum ecclesiastici, fusius quam ceteri ante eum iurisconsulti, tractavit. Materiem sic Durantes in prooemio distribuit: « In parte » prima de personis in iudicio intervenientibus disseretur; in » secunda totus ordo iudiciarius in causis civilibus perstringetur;

» in tertia iudicia criminalia disponentur; in quarta vero diver- » sae libellorum formae ». Quaeque pars in particulas, particula quaeque in rubricas distribuitur. Ulterius in eodem prooemio notat praedecessores, qua operi occasionem: « Animadvertens » ego sollicite, quod circa iuris practicam . . . . sit diversi- » mode laboratum, videlicet a Pileo, Bagaroto, Tancredo, Roffre- » do Beneventano, Uberto de Bobio, Uberto de Bonacurso, Ioan- » ne de Deo, Gratia et Bonaguida Aretinis, Ioanne de Blanosco, » Aegidio Bononiensi et aliis plurimis . . . . ».

Codex, foliorum 230, habet primo et extremo nomina notariorum, libri fortasse praestantiam testantium: 1441, *die* 22 *septembris. Ioannes — Thomas notarius subscripsit.* Tituli in marginibus picti littera initialis offert auctoris, vesta professoria induti et librum apertum tenentis, imaginem.

Cod. 33 membr., saec. XIV, a. 395, l. 239 [Z. L. CCXVI].

Eiusdem *speculum iuris.*

Codex, folior. 423, habet litteras initiales ac obelos rubro et caeruleo colore conspicuos, titulos vero rubro tantum. Serius notata leguntur in calce: *Henrici Wyllesthorp expositi in cista de Celton in ffon sancti Valentini presbyteri a. D.* 1419 — *Domini magistri Walteri Hexton et Oweyny ffloide expositi in cista Wyntonensi, vigasimatertia die aprilis anno* 1449 . . . .

Codd. 34-35 mem., s. XV, a. 446, l. 274 [Z. L. CCXV, CCXVII]. B.

Eiusdem, *speculum iuris, cum additionibus Ioannis Andreae.* Convenit cum editionibus antiquioribus: recentiores habent additiones Baldi et aliorum, nec non summaria rubricarum. Desunt *arbores consanguinitatis et affinitatis,* quibus spatium relictum.

Codicem utrumque [primus foliorum 359 habet libros primum et alterum, secundus foliorum 253 tertium et extremum] scripsit Ioannes de Castronovo. In calce vero folii primi codicis utriusque legitur: 1424, *die* 21 *ianuarii, Ioannes scripsit.*

Cod. 36 membr., saec. XIII, a. 185, l. 130 [Z. L. DXV]. Ya.

Ordo iudiciorum per dominum Egidium doctorem decretorum editus. Incip.: « Ego Egidius de Foscariis, civis bononiensis, do- » ctor decretorum licet indignus, ad instantiam quorundam meo- » rum scolarium ».

Auctor, proprie *Fuscararius* appellatus, iuris canonici in patrio archigymnasio professor, defunctus a. 1289, anno 1260 conscripsit opus, et in aliis codicibus notum titulis *de ordine iudiciario ; de moribus sive exordiis advocatorum secundum Egidium ; ordo iudiciarius advocatorum et notariorum secundum usum romane curie,* de quo Diplovatacius : « Composuit [Ægi- » dius] pulchram summam, qualiter causa tam civilis quam spi- » ritualis, ac etiam criminalis tractari et finiri debeat, et ponit » formam libellorum, et inchoat a presentatione rescriptorum, et » dividitur in quinque partes ». Summa edita est Bononiae, a. 1574.

Codex foliorum 82 finit : « Expliciunt libelli magistri Egi- » dii doctoris decretorum, qui in his chartis scripti sunt sub anno » MCCLXXXI, indictione VIIII, tempore do. Martini pape IIII, » die VIII exeunte mense iulii ».

Cod. 37 chart., ann. 1473, 1474, a. 380, l. 281 [Z. L. DXIX]. Ya.

1. Ioannis Petri de Ferrariis, papiensis, *practica legum,* ex patria auctoris etiam *Practica papiensis* appellata, f. 1-279.

Auctor de se in prooemio : « Ego Ioannes de Ferrariis inter » legum doctores minimus, egregii doctoris do. Augustini huius » inclite civitatis Papie . . . . . . In mei aliqualem memoriam ac » Manfredi filii mei, nec non procuratorum et notariorum dicte » civitatis Papie doctrinam, presens opusculum moderne iudicialis » practice aggregare sub breviori et clariori compendio, quam fieri » mihi possibile fuit curavi, ut eo mediante facilior via sit singula- » laris capere in biennio, ad quod quaerendum antea difficile per- » venire fuerat in decennio. Itaque fratres et filioli predicti alacri » studio presens opusculum sub memorabili nova etate inchoa-

» tum, anno nunc currente MCCCC. quo anno, mense septembris » natus est predictus Manfredus filiolus meus . . . . ». Folio vero 63 *verso* hoc idem textum intercipit: « Anno cur- » so M.CCCC. Isto anno die XVI mensis septembris natus est » predictus Manfredus, filius meus, in civitate Papie, anno vero » curso MCCCLXXXXII, mense octobris, natus est illustris d. » Philippus Maria, ad presens dux Mediolani et comes Papie, qui » anno presenti nunc currente MCCCCXII mense iunii obtinuit » dominium civitatis Mediolani, interfecto tunc proditorie a cer- » tis civibus Mediolani olim eius fratre duce Mediolani ». Sub fine legitur: « Et sic est finis huius *Practice papiensis.* Deo gratias. » Anno MCCCC.LXXIII. die IIII decembris in arce Vallegii ». Opus *ab erroribus innumerabilibus* [qui reapse plures in codice occurrunt] *vindicatum* Leonardus a Lege iurisconsultus mantua- nus publici iuris fecit, cum annotationibus, Venetiis, a. 1572, 4.°

Haec codicis pars, situs, udore, praesertim in principio, cor- rupta est.

2. *Commissio ducis Andreae Contareni viro nobili dom. An- dreae Gradonico, baiulo Constantinopolis* data, die quintodecimo februarii, anni 1374, fol. 281-296. Plura notatu digna occurrunt quae venetam in exteris regionibus historiam nova affundunt luce, de muneribus a baiulo recipiendis; de hospitiis ab imperatore sibi et mercatoribus venetis commodandis; de navibus Constantino- polim accedentibus vel recedentibus; de mercationum oneribus; de Saracenis et Mamaluchis; de Venetis prohibitis *in Alexan- driam vel ad alias terras Soldani* ire; de ecclesiis sanctae Mariae et sancti Marci *libris et aliis necessariis ad cultum divinum mu- niendis; de reverentia imperatori fienda:* « Committimus tibi » quod quando ibis coram eo, accipere debeas pellem de collo et » berictum sive caputeum de capite, et flectere genua in terram ».

Cod. 38 chart., saec. XV, a. 338, l. 246 [L. V, CXVII].

1. Repertorium iuris civilis et canonici, ex *gemma legali* [edita] *ad omnia Bartoli opera,* ut puto, in compendium ab ano- nymo redactum. Incip.: « Abbates qualiter fiant de iure civili, » dicitur per canonicos omnes meliores . . . . », f. 1-32.

2. *Questiones disputate et legum Consilia data* a legum doctoribus Iacobo de Butrigariis bononiensi, Rainerio [Arsendio] de Forolivio, Oldrado de Laude, Richardo de Saliceto bononiensi, Ioanne de Lignano, f. 35-56.

3. *Repertorium super Innocentium compositum a domino Ribaldo de Perusio.* Incip.: Abbas potest licentiare monachum ut » transeat ad arctius monasterium . . . », f. 57-144. Idem habet codex Vaticanus 1637, f. 53-109.

Est Baldi de Ubaldis repertorium, pluries editum, verborum ex apparatu Innocentii papae IV in tres primos decretalium libros. Prima uniuscuiusque litterae principis **a, b, c,** ec., in vocum ordine, picturis auro illitis pereleganter ornata est. Sub fine legitur: *Scriptum per me Francischinum de Amadeis de Forlivio.*

4. *Consilia* Raynerii de Forolivio, Richardi Malombra, Cyni de Pistorio, Iacobi de Arena, Guidonis de Suzzara, Alberti Papiensis, Philippi doctoris iuris canonici, f. 147-151. De extremo nihil habet Savigny in *Storia del diritto romano nel medio evo*; de Alberto vero Papiensi unum tantum *Consilium habendorum tractatum,* cui nostrum addo, f. 150.

5. *De publico inditio tractatus notabilis,* incip.: « Quot mo» dis dicatur publicum inditium . . . », f. 151-152.

6. Bartholomaei de Saxoferrato, *quaestiones disputatae, et Consilia,* f. 153-170.

Cod. 39 membr., saec. XIV, a. 388, l. 243 [Z. L. DXVIII]. Ya.

Incipit tertia pars huius libri, compilati per nobilem et egregium militem dominum Segnorolum de Homodeis de Mediolano, legum doctorem atque comitem palatinum, de multis arduis questionibus et obscuris passibus determinatis et declaratis per eundem. Quaestiones septuaginta quibus deest, foliorum defectu, vigesimaquinta ad dimidiam vigesimamseptimam.

Auctor docuit Vercellis, Bononiae, Patavii, Parmae, Ticini, Taurini, saeculo dimidio decimoquarto: eius quaestiones decima et sexagesimatertia anno 1347 datae sunt.

Codex, foliorum 64, in fine mutilus, habet duo folia extrema quaestionibus *de venditione* ex Digestis, saeculo deciomsecundo

inscripta. Zanettus in *latina et italica d. Marci bibliotheca*, p. 209. Petrarchae possessori codicem tribuit, nescio quo iure.

Cod. 40 membr., saec. XIV, a. 140, l. 91 [L. V, XLV]. F.

Venturae, notarii veronensis, *cartularius* seu *formule notariorum.* Incip.: « Presentes contractus tam ex meis quam aliorum » dictis, sociorum utilitati, ego Ventura, notarius veronensis, duxi » fideliter conferendos, ut eorum que necessario expediuntur of- » ficio Notarie facilius memorentur ».

Formulis quae saeculi decimiquinti instrumentorum, praecipue contractorum intelligentiae ut plurimum faciunt, praeeunt notitiae breviores de tabellionatu.

Codiculus, foliorum 65, habet rubro colore conspicuos titulos et litteras initiales.

Cod. 41 membr., saec. XI, a. 262, l. 160 [L. V, LXXXI]. N.

Liber legis Langobardorum, seu *leges Langobardorum,* seu *lex lombarda.* Initium: « Incipit edictum quod Romani cum » primatibus iudicibus meis ego in Dei nomine rotharis . . . ».

Ordo legum langobardicarum chronologico-legalis, a ticinensibus iurisconsultis digestus [quem non sincerum appellabunt qui, severioris critices lumine admoto, perscrutari velint], praeter edictum Rotharis, leges Grimoaldi et Liutprandi continet.

Codex, fol. 44, cuius quaterno alteri desunt folia duo, totidem quarto, in fine mutilus, desinit lege vigesimanona libri sexti regis Luitprandi. Absunt glossae et formulae, si notas binas nullius momenti, folio primo, saeculis XII-XIII inscriptas excipias. Textus est bonae notae, etsi lectio quandoque, scriptoris vitio, corrupta occurrat; *excepto plagas aut feritas,* pro *exceptis plagis aut feritis* — *thongare* pro *thingare* — *actochild* pro *actogild* — *wadia* pro *vadimonia* — *sculdais* pro *sculdasius.*

Opus, pluries editum, dedit quoque Taurini a. 1846 Carolus Baudius a Vesme, non uno verbo de codicibus nostris prolato. Qui de iis ac de re legum langobardicarum universa egregie tractarunt fuerunt Pertz, Blume, Bethmann in *Archiv der Gesell-*

schaft für ältere deutsche Geschichtskunde, IV, V, passim: excellit ceteris Ioannes Merkel, qui codices Marcios ab eo adhibitos illustrat in opere: *Die Geschichte des Langobardenrechts. Eine Abhandlung von Iohannes Merkel als Beitrag zu Savigny Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter.* Berlin, 1850, 8.°

Cod. 42 membr., saec. XIV, a. 363, l. 223 [Z. L. CCX]. P.

Lex Langobardorum, cum glossis brevioribus.

Opus, inter libros *longobardae* seu *lombardae* tertium obtinet locum, quod secundum titulos i. e. varia iurisprudentiae argumenta distributum sit. Liber primus de maleficiis publicis et criminibus, f. 1-20; alter *de sponsalibus,* f. 20-49; tertius, sub fine mutilus, *de episcopis et clericis, et de his quae ad utilitatem publicam pertinent,* in quo desiderantur folia a lege quadragesima quarta tituli primi, f. 49-50. Deest lex Henrici II: « Decet im» perialem solertiam contemptorem sue presenti e capitali da» mnare sententiae... », quam ceterum ferunt Frider. Lindenborg [*Codex legum antiquarum,* p. 656] et Basilius Herold [*Collectio originum antiquitatum germanicarum*]. Singulare est quod clar. Canciani, qui omissionem codici Marcio improperat [*Legum barbararum,* I, p. 238], ibi praetermiserit, dederit vero V, p. 65. Legum textus optimus quaqua versus editioni lindeborgensi respondet: glossae, parvi fere omnes pretii, una excepta Vaccella interpretis nomen confirmanti, posteriorem revelant originem.

Cod. 43 membr., saec. XIII, a. 395, l. 190 [L. V, CXIX].

1. *De feudis,* cum glossa Accursii, quam *ordinariam* vocant, f. 1-26. Eadem fere sunt quae codice 21 huius classis, pag. 17 concluduntur.

2. Foliis 26-27 opella inserta est *de modis usitatioribus emphyteusis,* quam sub titulo: *veteris iurisconsulti adnotatio sive monitum* edidit Canciani [*Barbarorum leges antiquae,* V, 53], ex hoc codice summi habendo, quod ex eo plures gravesque errores in vulgatis editionibus occurrentes corrigantur: cum Cancianus *Dolleonium* appellat, suo enim tempore ad Lucium

Dolleonium bellunensem pertinuerat, a cuius haeredibus habuit archipresbyter Castillioni prope Bellunum Ioannes Della Lucia, ab eoque Antonius de Steinbüchel, demum Marcia. De hac ceterum commentatione haec habet amicus meus beatus Merkel: « Contiene in primo luogo un piccolo cenno intorno alla redazio- » ne degli instrumenti notarili in genere, e fa poscia menzione » di tre modi d' enfiteusi : l' enfiteusi propriamente detta, il *pre-* » *carium* e il *contractus libellarius*. Solamente i due ultimi gene- » ri sono ivi discussi, ed anche questi assai brevemente » (1).

3. Idem Canciani protulit eodem loco articulos tres, f. 26-27, quorum duo extremi breviter excussi, qua commentarium anonymum *legis lombardae*, occurrunt quoque emendatiores in codice ms. bibliothecae Albornotianae collegii hispanici Bononiae [n. 75].

4. *Apparatus pacis Constantiae a.* 1183 *inter Fridericum I imperatorem et Lombardos, secundum dominum Odofredum*, f. 29-34. Idem Cancianus edidit ibidem, p. 48-52.

Codex [cui manus impia abscidit margines, praesertim longiores, quibus glossae, et pars textus inerant] conspicuus est picturis plerumque imperatorem stantem vel sedentem, episcopos, abbates, nobiles viros alloquentem offerentibus. Fol. 29 *recto* legitur scriptura sequiori: *Millesimo CCC. tercio factus fuit dominus frater Nicolaus de Tarvisio.*

Cod. 44 chart., saec. XV, a. 313, l. 205 [Z. L. CCXXIV]. P.

1. Maphaei Vegii laudensis, insignis vatis, *liber de verborum significatione, e priscorum iurisconsultorum scriptis excerptus, ad Bartholomeum Capreum presulem Mediolanensium.* Dedicationis littera, data Papiae, idib. martii, 1433, inc.: « Si forte admiraris » presul clarissime, quod ego qui in studiis poetarum..... », lexicon vero: « Ulpianus de Abigeis: Abigei proprie hi habentur qui pe- » cora vel ex armentis vel ex pascuis subtrahunt et quodammodo » depredantur . . . », f. 1-122. Edidit Vicetiae Philippus Albinus aquitanus a. 1482, haec scribens: « Qui sane liber quantum nobis » qui eloquentie operam damus, quantum et ipsis iureconsultis

(1) *Savigny*. Storia del diritto romano. Torino, 1857, II, p. 322.

» utilitatis sit allaturus, cognoscant qui proprietates verborum » diligentius exquirunt ».

2. Eiusdem, *dialogus veritatis et Philaletis, ad Eustachium fratrem*. Dedicatio inc.: « Cum repeterem nuper animo, Eustachi » frater, id quod sepius soleo . . . . . », opella vero : « Philaletes. » Quenam es mortalium qui per vasta hec montium inecessa» que aliis vagaris loca . . . », f. 123-135. Prodiit, non una vice, cum aliis eius operibus, in *maxima* quoque *biblioth. veter. patrum lugdunensi*, XXVI, p. 754-759, ubi colloquens *Alithia* loco *Veritas* adducitur.

Codex belle exscriptus habet titulum picturis elegantioribus auro illitis conspicuum.

Cod. 45 chart., saec. XVI, a. 220, l. 162 [L. V, CXV].

Formularum liber acta civilia spectantium, quas, ut ex actorum subscriptionibus et nota operculo addita coniicio, Caspar Villanus, notarius Paduae, annis 1535-1547 sibi collegit.

Quaedam de archigymn. patav., annis 1543-1547 [f. 1-10], excipiunt acta de *tutela dativa, legitima, testamentaria*, exemplo roborata Pauli de Castro, nullo condito testamento, demortui, f. 13-25, Marsilii et Antonii fratrum de Sanctasophia, f. 25-28. Sequuntur formulae de *deposito, renuntia liti et instantiae, productione instrumenti confessionis debili, ratificatione sententiae arbitrariae, appellatione, aliisque variis*, f. 29-50. Adduntur epistolae **a.** Petri Lando ducis Venetiarum Marco Antonio Fuscareno potestati, et Hieronymo Zane capitaneo Paduae [1545]; **b.** Hermetis Ferrerii pedemontani, rectoris iuris in gymn. patav. rectori gymnasii bononiensis [1544]; **c.** datae potestatibus Lendinariae, Athestis, Plebis [Piove], Cittadellae, Montagnanae, Campi sancti Petri; vicariis Mirani, Arquatae, Tituli [Teolo]. Item exempla creationis tabellionis imperialis, bachalaureatus in theologia, chirurgi, pignorum foeneratorum ad banchum Hebraeorum.

Codicis, foliorum 106, operculo superiori legitur: *Gasparis Villani hic liber fuit, nunc est mei Antonii de Varientibus haeredis consanguinei dicti nobilis Villani*.

Cod. 46 chart., saec. XVI, a. 430, l. 282 [Z. L. CCXXIII]. K.

Expositio totius rationis argumentandi, deducendi, ratiocinandi ac demonstrandi, a communibus locis utriusque iuris in quingentas regulas distincta, exemplis, auctoritatibus, ampliationibusque col. locupletata: simul ac suis exceptionibus particulatim limitata, in modum institutionis et doctrinae magistralis, Ioanne Baptista Liliano, utriusque iuris doctore de Sancto Daniele foroiuliensi, et canonico Civitatis Austriae auctore. Prooemium inc.: « Qualis quantaeve sit utilitatis locorum legalium cognitio . . . ». Praeit *index locorum legalium,* f. 1-5.

Auctor, vicarius cardin. aquil., obiit anno 1550. Tranquillus Lilianus, auctoris nepos, volumen charactere tenuiori a se exscriptum, Ioanni Grimano patr. aquil., paulo post patrui mortem, nuncupavit phaleucio, quod hinc edidit Lirutus in *Notizie dei letterati del Friuli,* IV, p. 74-75.

« Iuleae patriae paterque et archa,
» Antistes venerande et excolende,
» Quantam qui fuerint diebus actis,
» Vel post saecula multa sint futuri,
» Deditissimus ille Lilianus
» Qui te, dum superas videbat auras,
» Longe plus oculis suis amavit,
» Me valde emoriens rogavit, has ut
» Libris rite duobus explicatas
» Quingentas tibi regulas dicarem.
» Æternas fore quas putavit ille,
» Si tuo auspicio exeant in auras.
» Hos ergo tibi consacro labores,
» Quos iam verius ille dedicarat.
» Adsis et tibi munus hoc sacratum
» Laeta suscipe fronte candidaque.
» Sit nec pessima lingua, dens nec atrox,
» Nec Momus queat inquinare morsu.
» Quin hoc vivet opus laboriosum,
» Dum sol compita permeabit orbis ».

Codicem foliorum 440, duplici columna, eundem puto quem in Casparis Leonici bibliotheca deprehendit Tomasinus (1) nomine: *Liliani canonici foroiuliensis loca argumentorum*, seriusque illius legato Marcia assequuta est.

Cod. 47 chart., saecc. XVI-XVII, a. 318, l. 210 [L. V, XX]. K.

M. Antonii Peregrini, *quaestiones de testamentis, de fideicommissis, de statutis municipalibus, et de dotibus*: eiusdem *Consilia, Decisiones, Responsa.*

Manu auctoris vicetini, equitis, *fisci patavini patroni,* ac in eo archigymnasio iuris antecessoris, fere omnia eius opuscula scripta sunt, quae in hoc et sequentibus codicibus exstant: *Consilia* autem maiori ex parte impressa vel inter *Consilia* [primum Francofurti, demum Venetiis, 1600-1620, apud Paulum Meiettum, VI, f.°], vel inter *Decisiones patavinas* [Patavii, 1661, f.°]. Intermixta sunt Consilium ternum Petri Pauli Parisii, *Paduae ius civile ordinarie legentis,* ac unum Tiberii Deciani, aeque in archigymnasio patavino antecessoris, characteribus autographis firmata. Nomina occurrunt pleraque autographa virorum vel Consilia approbantium vel iisdem subscribentium, Io. Angeli Papii iuriscons. in archigymn. bononiensi, Francisci Mariae Fini mirandulensis, Io. Ronchigalli Gioldi iurisc. [1565], Francisci Marzarii vicetini, Stephani Paganucii Politiani, Antonii Donati corrigiensis, Matthaei Mariae Marexani mutinensis, Iosephi Gualdi iurisc. vicetini, Guidi Panciroli, in archigymn. bonon. iuriscons., Uberti Verlati nob. vicetini, vicarii Ioannis Mocenico praetoris Paduae.

Etsi folio primo codicis, foliorum 236, auctor scripserit: *anno* 1555, *mense augusti,* tamen acta excurrunt ad annum 1567. Puto ego *Consilia* huius ut et codicum proxime insequentium singulatim primum servata, quod ex chartarum plicaturis facile infero; dein in volumina distributa fuisse. Ceterum librariam hanc supellectilem ex Casparis Leonici [Lonigo] athestini, supremi Venetiis in re feudali consultoris legato, in Marciam bibliothecam, dimidio saeculo decimoctavo, invectam suadent: 1. Leonici cum

(1) *Biblioth. ven. ms. publ. e priv.* Utini, 1650, p. 111.

auctore, cuius fuerat auditor, familiaritas; 2. additiones ad Bartoli commentarium in Digestum vetus, [pag. 3], ab utroque, aere conlato, oblatas; 3. Peregrini *Consiliorum* sive *Responsorum* volumen sextum posthumum a Leonico, theol. et utriusque iuris in patav. gymnasio professore, Venetiis, anno 1620, editum; 4. eiusdem Peregrini, *tractatus de fideicommissis*, post nonam editionem, novis Leonici curis Venetiis, anno 1644, datus; confirmat vero luculentum Tomasini testimonium (1).

Auctor patavinum se iactat, anno 1611 vicentinum, quandoque se subscribit *de Peregrinis*.

Cod. 48 chart., saec. XVII, a. 310, l. 210 [L. V, XXI]. K.

Eiusdem, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones*. Insertum est, f. 20-37, consilium Victoris Durantii. Facta adducuntur a. 1596.

Codex folior. 213.

Cod. 49 chart., saecc. XVI-XVII, a. 317, l. 203 [L. V, XXII]. K.

Eiusdem, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones*. Insertum est, f. 47-48, Casparis Fabiani, iuriscons. patav. et iuris pontificii in archigymn. professoris [a. 1560 ad 1582, quo obiit], *Consilium*.

Codex, folia habet 119, quorum quarto legitur manu auctoris: *Hieronymus Torniellius doctor clar., olim praeceptor meus — Tiberius Decianus qui similiter fuit praeceptor meus.*

Cod. 50 chart., saecc. XVI-XVII, a. 313, l. 218 [L. V, XXIII]. K.

Eiusdem, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones*. In iis memorantur tanquam praesentes iurisconsulti Ioannes Cephalù ferrar., in archigymn. patav. profess. [ob. a. 1581], Antonius Medallus, vicarius Casparis Rainerii potestatis Paduae [1573, 1593], Caspar

(1) « *Consiliorum* porro tomi duodecim, et *repetitionum iuris civilis* tomus unus, itemque alter *repetitionum iuris canonici* apud laudatum virum d. Gasparem Leonycum asservantur: ubi etiam liber *de feudis* Peregrini manu scriptus reperitur ». *Vita M. A. Peregrini*. Patav., 1636, p. 49.

Fabianus [1561], Iulius Vigoncia [1562], Paulus de Desideratis et Matthaeus de Vitalianis nobiles paduani [1569].

Quod in codice, foliorum 71, maxime praestat est epistola autographa Iosephi Santagnolo, Vicetiae die 29 martii, a. 1611 data, qua Peregrino munus a Vicetinis oblatum praenuntiat: « Son stato forse tardo a dar conto a v. s. illustr. di quanto è » piaciuto fare alla magn. nostra città sì del dichiararla cittadino » suo, col presentarlo di un catino con la brocha d'argento, come » anco del collegio de' Dottori per quanto si dice, è stato stabi- » lito al primo collegio di nominarlo per suo, la qual cosa per » non essersi effettuata è stata cagione che ho deferito a questa » hora, che non mi pareva conveniente il scrivere senza fonda- » mento come ho voluto anco chiarirmi del presente, il quale ho » veduto et havuto nelle mani, essendo giunto se non heri da Ve- » netia, di onze cento e due, nè resta a farsi altro se non l'arma » della magn. città. Di quanto seguirà in collegio ne darò subito » conto a v. s. illustr. Mi spiace che in quest' occasioni la non si » degni valersi di noi et della casa nostra, dovendo ella esser » certa che vive in noi ardentissimo desiderio di servirla al pari » di qualsivoglia altro. Ne habbiamo sentito contento et allegrez- » za infinita, se ben stimiamo pocho questo al suo molto merito, » e giudichiamo con molti altri che più riceve la città da lei di » quanto li è parso di darle con honorarla e presentarla; che per » fine mio fratello et io riverenti baciamo le mani a v. s. ill. et » eccell. ». Tomasinus dat epistolas deputatorum Vicetiae ac Peregrini gratias agentis (1), qui paulo antea *Consiliorum* sive *Responsorum* volumen quintum, *perillustr. decurionibus ill. civitatis Vicentiae* nuncupaverat, in cuius dedicationis littera, auctor se primo *vicentinum* appellat ac in Vicetinorum laudes effusus, sui historiam interserit.

Cod. 51 chart., saecc. XVI-XVII, a. 320, l. 213 [L. V, XXIV]. K.

Eiusdem, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones*. Insunt Consilia duo, unum Ioannis Cephalii, cum subscriptione autographa,

(1) *Peregrini vita*, p. 41-42.

f. 74-92; alterum, f. 158-165, Ludovici de Tolentino patavini, aeque in eo archigymn. antecessoris [a. 1557].

Codex foliorum 205.

Cod. 52 chart., saecc. XVI-XVII, a. 320, l. 212 [L. V, XXV]. K.

1. *Allegationes circa admissionem capitulorum ill. dom. comitum de Gazoldo,* factae per ill. dom. Io. Iac. Beccariam ticinensem, ducalem senatorem in civitate Mantuae, inc.: « Videtur mihi adversae partis causidicus ill. et ecc. dom. mei oratoris... », f. 1-20.

2. *Allegationi del sig. Domenico della Torre* [iurisconsulti veronensis] *circa l' admissione delli capitoli reprobatori nella città di Gazoldo.* Incip.: « Perlectae mihi fuerunt per Franciscum » solemnes allegationes . . . . », f. 22-100.

3. M. Antonii Peregrini, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones,* f. 102-220.

Cod. 53 chart., saec. XVII, a. 315, l. 210 [L. V, XXVI]. K.

M. Ant. Peregrini, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones.*

Consilium in causa fratrum de Papafabis contra comitem Leonellum de Leone, f. 23-35, approbant, eique manu propria subscribunt iurisconsulti patavini, Ioannes Bapt. Pavanellus, iuriscons. patav., ac Transalgardus Caputlistae. Foliis 102-104, 108-110, 116-121, Consilium triplex occurrit Alexandri Fabiani iuriscons., folio vero 125-130 unum Casparis Fabiani iuriscons. patav. et in patav. archigymn. professoris.

Codex foliorum 131.

Cod. 54 chart., saec. XVII, a. 320, l. 208 [L. V, XXVII]. K.

Eiusdem, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones.*

Praemissa est fol. 1-3 eiusdem auctoris scriptiuncula: *De libertate reipubl. ven. a iugo et superioritate romanorum imperatorum, Italiaeque regum.* Opella addenda pluribus de re eadem, annis 1616-1650 editis.

Foliis 235-276 exstant typis saeculo decimoseptimo excussa

acta [ann. 1599-1613] *Pauli de Raude* et *Alexandri de Raude iurisconsulti, pro Alexandro patre, contra Carolum de Raude, in puncto dotis controversae inter eos.*

Cod. 55 chart., saecc. XVI-XVII, a. 318, l. 210 [L. V, XXVIII]. K.

Eiusdem, *Consilia* seu *Responsa* et *Decisiones.* Interposita sunt quae sequuntur :

1. Io. Baptistae Roselli, *Consilium de successione nobilis adolescentis Francisci de Ianua, sine testamento demortui,* cum subscriptione autographa. Accedit sententia Petri de Soncino, iuris civilis doctoris, f. 1-4.

2. Ioannis Mohedani, *Decisiones in Rota romana,* ab anno 1538 ad 1544, f. 5-48. Auctoris hispani Decisiones in Rota editae typis vulgatae sunt. V. Nicol. Antonii, *bibl. hispana nova.*

3. Iosephi Verona, iur. utr. doct., *allegationes iuris in causa matrimoniali* inter Nicolaum Moratto et Francischinam q. Petri de Carlinis, cum subscriptione autographa, f. 49-63.

4. Benedicti Bariselli [de Montagnana], *Consilium et allegationes in causa prioratus Nogariae, dioeceseos veron.,* f. 71-80, 176-183.

5. Iacobi Simancae, episcopi pacensis, *quaestio de patre haeretico,* f, 82-94. Edita in fine *theoriae et praxis haereseos,* eiusdem auctoris, Venetiis, 1573.

6. Scriptum in concilio tridentino exhibitum, quo residentia episcoporum iure divino praecepta asseritur, et abusus quidam ex ecclesia tollendi explicantur. Inc. : « Cum nuper in conventu » patrum, de episcoporum officio deliberantes rationem iniremus » . . . . », f. 117-129. Desideratur in *Monumentorum ad historiam concilii tridentini* ec. *amplissima collectio,* auctore Iudoco le Plat.

Codex habet folia 192.

Cod. 56 chart., saecc. XVI-XVII, a. 320, l. 210 [L. V, XXX]. K.

M. Ant. Peregrini varia legalia, et quidem :

1. Discursus de materia leg. final. C. *de pactis,* cum allega-

tione reddita in causa illorum de Bertapaleis. Incip.: « Domina » Sapientia de anno 1548 die 22 mensis maji, suum condidit » testamentum . . . », f. 2-10.

2. Discursus cum declaratione circa materiam rubricae C. *Qui admitti,* f. 11-27.

3. Repetitio libri I Digest. de verbo *obligat,* §. *Qui praesens* — §. *Si quis ita,* f. 28-41.

4. Repetitiones variae iuris civilis, sine auctoris nomine, una excepta *de opere non nunciato,* adscripta Hieronymo Torniello ticinensi, Peregrini praeceptori, f. 105-125; ut proinde aliae aliis eius praeceptoribus tribuendae fortasse sint, cum praesertim ad annum 1555, duosque proximos, quibus Peregrinus nondum docere Patavii coeperat, se referant.

Codex habet folia 332.

Cod. 57 chart., saec. XV, a. 317, l. 212 [L. V, II]. Ye.

Consilia iurisconsultorum, Patavii data saeculis XIV ac XV; pleraque annis 1435-1465. Cum magna auctorum pars vel *in felici studio paduano* legerit, vel Patavii ius utrumque professa sit, ideoque archigymnasii et urbis historiam luce quadam affundat, ideo opportunum censeo singulorum nomina alphabetico ordine digesta repetere, iis asterisco notatis qui in eo archigymnasio legerunt.

Adalgerius de la Turre, iudex de collegio iudicum Tarvisii.
Albertus Papiensis.
* Alexander de Doctoribus, ferrariensis.
* —— — Naevo, vicetinus.
* Alvarotus de Alvarotis, fil. Iacobi, patavinus.
* Angelus q. Alexandri, q. Angeli de Ubaldis, perusini.
—— Aretinus, de Gambilionibus.
* —— de Castro, fil. Pauli [ann. 1447-1463].
* —— magistri Francisci, perusinus [a. 1375].
* —— de Periglis, perusinus.
* —— — Ubaldis, perusinus [ann. 1373-1388].
Antonius de Rocha de Esculo.
—— — Rosellis, fil. Antonii.

* Arzentinus [de Arisendis] Raynerius, foroliviensis.
* Baldus de Perusio.
Baptista de Sancto Blasio.
—— — Stulpis, patavinus.
* Bartholomaeus Caepolla, veronensis [ann. 1460-1466].
* —— Paradisius de Capitibusvaccae, patavinus.
* —— de Saliceto.
* —— — Saxoferrato, etiam Bartolus.
Benedictus de Doctoribus, patavinus.
—— — Plumbino.
* —— — Sala, patavinus [a. 1465].
Caspar de Calderinis.
* Christophorus de Albericis, papiensis.
—— — Castigliono.
—— — Malec.
* Cosmus Contarenus, venetus.
Daniel de Sala, patavinus.
Dinus de Mugello.
Fabricius notarius [a. 1459].
Florianus de Sanctopetro, bononiensis.
* Franciscus de Alvarotis, patavinus.
—— — Capitibuslistae, patavinus.
—— — Chizolis, vicarius Belluni [ann. 1462-1464].
* —— Contarenus, fil. Nicolai, venetus.
—— Mascharellus.
* —— de Porcelinis, patavinus.
* —— — Ramponibus, bononiensis.
—— Tigrini, pisanus [ann. 1333-1355].
Fridericus de Capitibuslistae, patavinus [1452-1464].
—— — Senis.
Gregorius de Spineda.
Gualterius de Zasiis.
* Guido de Suzzara, regiensis [ann. 1264-1266].
* Guillelmus de Collalto [a. 1437].
* Hendricus de Alano.
* Iacobus de Alvarotis, patavinus [a. 1447].
* —— — Belviso.

Iacobus de Isolanis.
* —— — Zocchis, ferrariensis [a. 1457].
* Iacopinus de Mussatis, patavinus [a. 1447].
* Ioannes de Imola.
—— — Lignano [ann. 1375-1384].
* —— — Portis, vicetinus [a. 1456].
* —— — Prato, veronensis.
—— — Sala.
* —— — Verzelensibus.
—— Antonius de Capitibuslistae, patavinus.
—— Augustin. Barzizius, pergam., vicar. Vicetiae.
* —— Baptista de Rosellis, q. Roselli [a. 1465].
* —— Franciscus de Capitibuslistae, patavinus.
* —— Iacobus Canis, patavinus.
* —— Ludovicus de Lambertaciis, patavinus [a. 1397].
—— Petrus de Prato, tarvisinus.
* Laurus de Palazzolis, patavinus [a. 1456].
* Leo de Lazara, patavinus.
Ludovicus a Tovaleis [a. 1444].
Matthaeus de Mataselanis.
Michael de Marostica.
* Modestus Polentonus, fil. Sicconis, patavinus [ann. 1453-1464].
* Nicolaus de Maris de Bassano.
* Paganinus de Sala, patavinus.
* Paulus de Aretio [ann. 1437-1443].
* —— — Castro [ann. 1434-1439].
* —— — Doctis, catrofrancanus [a. 1435].
—— — Ungarellis, patavinus [ann. 1462-1464].
Petrus q. Albrici, de Pisis.
* —— de Ancarano [a. 1397].
* —— — Barbobus, patavinus.
* —— — Zacchis, patavinus.
* Prosdocimus de Comitibus, patavinus.
Rainerius de Forlivio [a. 1352].
* Raphael Fulgosius.
* —— Raymundus, vel de Raymundis, cumanus.
—— de Parleonibus, ariminensis.

* Riccardus de Saliceto [a. 1375].
Salvus de Merano.
* Signorinus vel Signorellus de Omodeis seu Homodeis, mediol.
Simon de Besana, mediolanensis.
* Thaddaeus de Vicemercato de Mediolano.
* Ubertinus de Campagna.
* —— -- Lampugnano.
Zacharias Trivisanus, venet. Patavii praefectus [a. 1397].

Codex, foliorum 388, una manu post annum 1466 exscriptus est.

Cod. 58 chart., saec. XV, a. 435, l. 297 [L. V. XVI]. Ma.

Ioannis de Lignano, *opera varia,* et quidem :

1. *Tractatus de iuribus ecclesiae romanae in civitatem Bononiae ac patrimonium s. Petri,* f. 1-37.

Nullum titulum fert opus, cuius conspectum auctor ipse initio sic affert : « Invaluit ut in climate italico, maxime in temporali patrimonio sacrosanctae romanae ecclesiae subiecto, ut populi et terrae eidem ecclesiae subiecti ab eiusdem ditione et imperio se subtraherent, in populari gubernaculo, conclamantes: *Vivat populus et libertas,* se reponentes. Ne silentio et taciturnitate illa conclamatio, quae ex sonitu verborum delectabilis apparet, et iuri naturali consona, in futurum populos erronee ducat ad interitum, cum detestabilis sit et horrenda et omni iuri dissona; idcirco super hoc concepi singularem explicare tractatum, in quo procedam hoc ordine. Nam primo discutiam qualiter illae terrae et populi, et praecipue civitas Bononiae, ubi paucis intrantibus, cuncto bono populo fletibus lacrymosis deplorante, hoc evenit, sint subiecti ecclesiae principatui. Secundo qualiter illa subtractio horrenda est et detestanda et omni iuri dissona. Tertio qualiter illa conclamatio : *Vivat populus et libertas,* ut sic, contradictionem implicat, quoniam illud gubernaculum non libertatis sed servilis conditionis est, non spiritus vitalis, sed temporalis et perpetuae morti damnati. Quarto qualiter in plaga italica nullum est populare gubernaculum acephalum. Quinto qualiter politico regimine est populare guber-

» naculum absolutum libertate decoratum. Sexto quale regimen » inter politica regimina est praeeligendum. Septimo unde hoc » tempore, an videlicet divinali iudicio an celesti siderum consi- » lio, au utrorumque suffragio, ecclesiasticum gubernaculum sit » patenter et momentanee concussum ».

Quae quarto, quinto et septimo loco designata sunt codex non habet: auctorisne an librarii culpa incompertum. Plura tamen insunt quae auctorem, historiae, philosophiae ac disciplinae etiam militaris peritum, ut ferebant tempora, ostendunt. Porro Ioanni de Lignano mediolanensi [ob. a. 1383] tractatum hunc adiudicandum esse, codice tacente, ex eo deprehendo, quod auctor opera tria alia a se conscripta affert; inscripta nimirum *De adventu Christi, Somnium, De bello,* quae a Ioanne de Lignano prodiisse ex allatis a cl. Elephantutio satis liquet (1). Est vero opus hucusque ineditum, Gregorio XI pontifice, conscriptum, quo tempore Bononienses eius dominatum exuere nitebantur, ac Ioannis quoque de Lignano opera sub eo mansere, quemadmodum Elephantutius tradit, qui ex uno hoc ipso codice, Morellio antecessore meo commonefaciente, cognovit.

2. *Tractatus de virtutibus moralibus generatim, ac peculiariter de sapientia et prudentia.* Incip.: « Circa circulos virtutum, » scilicet sapientiae, intellectus, scientiae, artis et prudentiae... », f. 37-62. Titulus nullus adest, opus tamen ipsum auctorem satis prodit.

3. —— *de prudentia* incip.: « Postquam visum est de vir- » tutibus moralibus quae existunt in appetitu tam sensitivo quam » voluntario . . . », f. 63-74.

4. —— *de continentia* incip.: « Nunc transeundum est ad » circulum continentiae . . . », f. 74-89.

5. —— *de amicitia, domini Ioannis de Lignano, iuris utriusque ac omnium scientiarum profundissimi explicatoris, et primo an amicitia sit virtus moralis.* Incip.: « Nunc transeun- » dum est, licet non ex ordine circulorum in arbore, ad circulum » amicitiae . . . », f. 89-105. Prodiit Bononiae per Hugonem de Rugeriis, a. 1492. Pars quaedam eiusdem tractatus, cuius ini-

(1) *Memorie degli scrittori bolognesi*, V, p. 39 e seg.

tium : « Circa circulum amicitiae discutiendum . . . », edita est inter *Tractatus iuris*. Venet., 1584, XII, 227.

6. *Tractatus oeconomicae, utilis, pulcherrimus et delectabilis*. Incip. : « Nunc transeundum ad circulum oeconomicae . . . », f. 105-117.

7. —— *politicorum* incip. : « Nunc transeundum ex ordine » ad circulum politicorum . . . », f. 117-130.

Est commentarium in duos primos libros ac initium tertii politicorum Aristotelis. Neque de superiore neque de hoc inter Ioannis de Lignano opera mentio fieri solet : utrumque tamen ad opus maius eiusdem auctoris *de virtutibus* spectat, quemadmodum fere omnes tractatus in codice hoc exarati.

8. —— *nuncupatus :* VIGILIA MAIESTATIS DIVINAE, *compositus per magnum scientiarum omnium monarcham, et iuris utriusque praecipuum ac profundissimum doctorem, dominum Io. de Lignano, utriusque iuris*. Incip. : « Primo tractabitur de Deo » patre, ostendendo quid senserunt . . . », f. 131-138. Opus, ab Elephantutio relatum sub titulo tractatus tertii, nonnisi ex parte in codice exstat.

Cod. 59 chart., saec. XV, a. 212, l. 146 [L. XIV, CXIX]. Mr.

I. Onosandri, ad Q. Veranum, *de optimo imperatore eiusque officiis, per Nicolaum Sagundinum e greco in latinum traducti*. Incip. : « Equitandi aut venandi, piscandi denique vel agros co- » lendi . . . », f. 1-49.

Auctor, philosophus platonicus antiquus, in capitula quadraginta duo, prooemio praceunte, distribuit universum opus, et *Strategicus, De strategicis, Tactica* appellatum, quod pluries [quater cum Sagundini versione] editum est.

II. Quaedam, sine nomine, de re historica militari antiqua, f. 49-50.

III. D. Hieronymi sententiae in Biblia, f. 51-53.

IV. Anonymi christiani, *de cognitione sui*. Inc. : « Quoniam » dictum est mihi ut me ipsum cognoscam . . . », f. 59-77.

V. *Epigrammata* [inscriptiones] *inventa apud Polam*, f. 78-79.

Cod. 60 membr., saec. XIV, a. 250, l. 183 [L. VI, XII]. Ma.

Liber de regimine regum et principum, compositus per fratrem Egidium de urbe. Littera dedicationis Phylippo progenito et haeredi preclariss. viri domini Phylippi, Dei gratia, illustriss. regis Francorum, incip.: « Clamat politicorum sententia omnes » principatus non esse aequaliter diuturnos . . . . », opus vero: « Oportet ut latitudo sermonis in unaquaque re sit secundum » exigentiam . . . ».

Auctor, Ægidius Columna, romanus, ordinis fratrum eremitarum s. Augustini, archiepiscopus bituricensis, exaravit, ante annum 1285, rogante Philippo Pulchro, opus trifariam divisum. Liber primus *de regimine sui,* habet partes quatuor *de summo bono, principum virtutibus, passionibus, moribus ;* alter *de regimine domus,* partes tres *de uxore, filiis, domo et servis ;* extremus partes aeque tres *de dictis philosophorum,* ac *regimine civitatis, tempore pacis et belli.* Operis pluries editi, gallice quoque et italice, partem tertiam libri tertii tantum publici fecit iuris Hahnius in *Collect. monumentorum,* Brunsvigae, 1724, I, p. 1-69, nomine: *Libellus de re militari veterum ad mores praesertim medii aevi.*

Codicem, fol. 150, primo inscriptum: *Iste liber est mei presbyteri Nicolay de Podio,* dono dedit coenobio s. Ioannis de Viridario Paduae, B. de Lignamine episc. concord. a. 1450.

Cod. 61 chart., saec. XV, a. 305, l. 218 [L. VI, XIII]. E.

I. Fratris G., ordinis Praedicatorum, *liber de virtutibus quae ad vitam vere militie requiruntur.* Incip.: « Nobilis et honorabi- » lis milicie gradus per principes christianae fidei professores... », fol. 7-27.

Auctor, verosimilius Guido Virmanus de Avinio (1), opus, sub fine mutilum, distinctionibus sexdecim dialectica methodo excussis, dicat *nobilibus et magnificis viris dominis de Malatesta:* agitur autem de beatitudine, virtutibus in genere, fortitudine,

(1) Echard. *Scriptores ordinis Praedicatorum,* I, p. 726.

temperantia, liberalitate, magnificentia, affabilitate, veritate, verecundia, iustitia et aequitate, prudentia, continentia, amicitia, benevolentia, concordia, delectatione, ac vitiis contrariis.

II. *Abbreviatio libri fratris Egidii de regimine principum*, f. 28-56.

Iacobinus qui opus utrumque scripsit *Clugiae, mense martii, a.* 1403, haec habet in fine: « Explicit liber de regimine princi- » pum fratris Egidii in nullo decterioratus, sed exemplari lucidior » et brevior. Sunt hic capitula et omnes rationes, paleis abiectis » non paucis ». Idem dat causam foliorum non exscriptorum: « Cartas sequentes nudas addidi, ut addam rethoricam suprascri- » pti fratris Guidonis ex ea que Aristotelis sumpta sententia- » liter . . . . ».

Praeeunt quaestiones variae philosophicae, sine ordine.

Cod. 62 membr., saec. XIV., a. 365, l. 270 [L. XIV, CCIV]. Yc.

Dantis Aligherii, *de monarchia libri tres.* Incip.: « In nomi- » ne Domini nostri dulcissimi Iesu Christi, qui est lux, doctrina » et vita nostra, amen. Verum a quocumque dicatur a Spiritu » sancto est. Incipit liber monarchie Dantis alicherii florentini. » Incipit prologus. Omnium hominum . . . »; desinit: « Explicit » monarchia Dantis Alicherii de Florentia . . . ».

Codex, foliorum 12, linearum 57-62 pro unaquaque columna, una manu exscriptus, habet integrum textum, castigatiori certe lectione ac in exemplis huc usque prolatis, si editionem excipias Petri Fraticelli, quam optimam appellare ausim. Tituli librorum, litterae initiales, finis indicatio rubro et caeruleo colore adpinguntur.

Cur autem volumen in consilii decemvirum scrimniis usque ad annum 1787, quo nostrae bibliothecae accessit, delituerit, causa est in promptu. Vetuit enim respublica opus, rei politicae gratia, in vulgus efferri, quod advertit Apostolus Zeno, ubi frater Petro Catharino, Vindobona, 4 decembris, 1723, de editione vulpina operum Dantis scribit: « Per renderne l' edizione più com- » piuta converrebbe ottener licenza, ma lo stimo difficile, di ri- » stampare il raro libro *de monarchia* di esso Dante, di cui mi

» son note quattro edizioni, tutte di quà dai monti fatte nel pas- » sato secolo . . . » (1). Eo factum ut Ioannes Baptista Pasquali idem opus Venetiis a. 1740, ementito nomine Coloniae Allobrogum, publici iuris faceret.

Quo vero pretio codex semper habitus sit, ex eo infero quod, inter pretiosora facilis victoriae spolia, Lutetiam Parisiorum delatus sit, inde redux verbis impressis : *Bibliothèque nationale.*

Cod. 63 chart., saec. XV, a. 305, l. 216 [L. X, LXX]. Mk.

I. Lucii Fenestellae, *de Romanorum magistratibus.* Incip. : « Omnium deorum quos vetus Romanorum religio excoluit . . . », f. 1-20.

Quod opus auctor Andreas Floccus, secretarius apostolicus et canonicus florentinus, ante annum 1443, cardinali Branda Castillionaeo nuncupaverat, agit de magistratibus religiosis et civilibus : propterea libris duobus in editionibus plurimis digestum. Primo sunt luperci, potitii vel pinarii, fratres arvales, augures, flamines dyales, vestales, salii, pontifices, fetiales, pater patratus, rex sacrorum, galli, decemviri sacrorum, septemviri epulonum. Altero senatores, tribuni equitum celerum, quaestores, rex, duumviri, praefectus urbis, consules, dictator, magistri equitum, tribuni plebis, proconsules, aediles, decemviri, praefectus annonae, tribuni militum, censores, triumviri deducendae coloniae, praetor urbanus, quinqueviri mensarii, duumviri navales, triumviri nocturni, triumviri reipublicae constituendae, praefecti praetorii, decemviri iuris dicundi, quatuorviri viarum, triumviri monetales, praefectus vigilum, procurator Caesaris.

Quomodo opella, quam ante annum 1561 auctori suo restituit Ægidius Vitsius, ementito Fenestellae veteris historici nomine prodierit, pluribus discutit Apost. Zeno in *Dissertaz. Vossiane,* I, p. 166-169.

II. *Liber scintillarum et genealogiae falsorum deorum.*

a. Liber scintillarum qui inc. : « Fuit vir in Ægypto ditissi- » mus, nomine Syrophanes : hic habuit filium unigenitum . . . »

(1) Zeno. *Lettere.* Ven., 1785, III, p. 412.

continet tractatus septemdecim de Saturno ac eius uxore et filiis, Iunone, Neptuno, Platone, Proserpina, Apolline, Mercurio, Pallade, Venere, Marte, Bacho, Hercule, auguriis et veneficiis, quos excipiunt tractatus tres speciales: duodecim signa secundum Isidorum, sibillarum descriptio, nomina stellarum. Tractatus hi nomen *scintillarum* sortiuntur, f. 21-73.

b. *Genealogia falsorum deorum* inc.: « Demogaron, summus deorum genitor genuit Orionem . . . », f. 73-78.

Auctor quisque fuerit qui, in id potissimum incumbens *ut aliquas ignorantiae nebulas flagello auctoritatis aliquatenus dimoveat,* plura a Remigio, monacho coenobii s. Germani antissiodorensis [a. 882], quem citat frequenter, mutuatus est, eius *in Martianum Cappellam, Donatum et Priscianum* ineditis *commentariis,* puto, excussis. Sub fine: *Explicit liber scintillarum et genealogiae falsorum deorum,* 1466, *die* 9 *ianuarii.* Manu altera sequitur: *Simeonis Gaumo, quod opus nemini volo et iubeo mutuo tradendum, ut iusiurandum mihi traditum servare valeam.*

Quod singulare est id aestimo, opus *de Romanorum magistratibus* in editione saeculi decimiquinti, sine ulla nota, concludi libello Albrici philosophi, *de imaginibus deorum,* inter auctores mythographos latinos legendo.

Primo codicis folio legitur: *Liber d. Grimani, cardinalis s. Marci.*

Cod. 64 membr., saec. XV, a. 243, l. 160 [L. VI, CVII]. F.

Leonis Baptistae Alberti, *momus, sive de principe,* libri quatuor. Prooemium incip.: Principem opificemque rerum optimum » et maximum Deum, cum pleraque omnia admiratione dignis» sima . . . », liber vero primus: « Mirabar si quando apud nos » humiles mortales in vita degenda pugnantem aliquam . . . ».

Auctor sub Iovis persona principem pessimis consiliariorum et assentatorum artibus circumventum, inter vitia et virtutes nutantem sistit; ideo opus, anno 1451 Romae exaratum, *Momum* appellavit quod huic prae aliis colloquenti stilum attribuat mordaciorem. Iacobus Mazochius, qui primus edidit Romae, a. 1520, rite de eo: « Est profecto hoc opus cum plenum praeceptorum

» ad bene beateque vivendum, tum omnem humanae vitae ratio-
» nem quasi in claro speculo videtur repraesentare. Accedit quod
» omnia tot salibus, tot dicteriis sunt aspersa, ut nihil urbanius
» hac aetate fuisse compositum contenderim. Videtur voluisse
» noster hic scriptor priscum illum philosophandi ritum revoca-
» re, ut per fabulas et iocos veritas, quae per se interdum insua-
» vis et amara est, in animas hominum facilius illaberetur ».

Codicis, folior. 126, quidam, quo iure nescio, initio scripsit: « Sotto il nome di Momo s' asconde Bartolameo Fazio, che fiorì » nel secolo XV, e morì circa l' anno 1457 ».

Cod. 65 chart., saec. XVII, a. 290, l. 203 [L. V, XLIX].

Claudii Maineti, *de examine principis* libri duo. Inc.: « Di- » cturus de principe ponendum esse censeo primo gradu quod » ethimologice princeps . . . ».

Auctor saepius Marcum Antonium Peregrinum, saeculo decimoseptimo inchoato demortuum provocat, et veneti principatus privilegia commendat, ut, exempli gratia, sub fine primae partis, fol. 64: « Unde merito vivunt Veneti lege sua, non legibus im- » perialibus . . . . . . Et cum hac reipublicae venetae exemptione » finem huic meae primae operis parti imponam . . . . . ». Unde liquet Mainetum agmini eorum, qui summum sui arbitrium reipublicae venetae hoc eodem saeculo asseruerunt, nomen dedisse.

Codex quem ex lituris et additionibus autographum censeo, habet folia 266.

Cod. 66 chart., saec. XV, a. 214, l. 150 [L. V, LXXXII]. N.

Alexandri Magii, bassanensis, ordinis iurisconsultorum collegii patavini, *ad Christophorum Ferrum Campi Sanctipetri praetorem, de obeundo magistratu commentariolum* incipit: « Etsi ti- » bi plurimum, cum adessem, coram gratulatus fui.... », f. 4-23.

Auctor opellam nuncupat *splendidissimo equestris ordinis viro ac iurisconsulto philosophoque clarissimo Bernardo Bembo Ravennae praesidi*, f. 1-3.

Ex codice hoc autographo, hucusque unico, edidit Andreas

Tattara, una cum versione itala Leonardi Stecchini (1); compendium vero itale Petrus Suman (2). Missis ceteris qui de auctore disseruerunt, locum ex Scardeonio (3) repeto: « Doctus et elegans » Alexander Magius . . . . : iureconsultus egregius et insigni fa» cundia praeditus, qui multas et elegantes in omni causarum » genere orationes habuit. Scripsit opus elegantissimum de prae» toris officio, quod perlegi studiosissime et avidissime lectum » summopere probavi, censuique editione dignissimum, licet is » eidem extremam fortasse manum haudquaquam addiderit, ut » ipsemet id opus imperfectum, minusque excultum, se reliquis» se testatus est. Atqui sane copiosum, ornatum, grave et eru» ditum, utpote ab eo compositum qui in multis civitatibus sae» pissime praetoris assessor fuerat, et de eadem re longa expe» rientia vehementer edoctus . . . . . . Obiit Ravennae [non ultra » annum 1485] assessor Bernardi Bembi patricii veneti ».

Cod. 67 chart., saec. XVI, a. 210, l. 143 [L. X, XXXII]. F.

Casparis Contareni, cardinalis, *de magistratibus et republica Venetorum.* Incip.: « Saepenumero animadverti complures adve» nas prudentes homines . . . ».

Quaedam sub fine adduntur statuta de veneti ducis electione, quae incip.: « Defuncto principe ac iustis de more peractis, co» mitia agunto... ». Folio 1 legitur: *Gasparis Bembi et amicorum.*

Codex, folior. 110, cum editionibus pluries datis concordat.

Cod. 68 membr., saec. XVI, a. 360, l. 240 [L. XIV, LXXIV]. Yc.

Tractatus de venetae urbis libertate et eiusdem imperii dignitate et privilegiis, et an de iure dominium Venetorum habeat superiorem in temporalibus, compositus per me Thomam Diplovatatium Melinghi patritium constantinopolitanum. Prooemium inc.:

(1) *Del modo di condursi nelle magistrature.* Operetta di Alessandro Magio bassanese, ora per la prima volta pubblicata e recata in italiano col testo latino a fronte. Bassano, 1807, p. XVI, 124, 4.°

(2) *Memorie intorno la vita di Alessandro Magio.* Bassano, 1836, p. 12-17.

(3) *De antiquitate urbis Patavii.* Basileae, 1560, p. 241-242.

« Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato . . . », tractatus vero fol. 6 : « Scripturas igitur de venetae urbis libertate et » eiusdem imperii dignitate . . . ».

Cum sibi auctor demonstrandum proponat *illustrissimum dominium Venet. cognoscere imperatorem in superiorem, seu saltem de facto cognovisse tempore Iustiniani imperatoris et Pipini regis Francorum, non item imperium romanum,* in id *ponit quindecim fundamenta et auctoritates doctorum,* quibusdam praepositis *de primordiis Venetiarum.* Potissima operis parte Venetorum privilegia, numero biscentum viginti novem celebrantur, qua occasione diplomàta plura tum pontificum, tum imperatorum allata sunt. Foliis 293-210 addita est tractatio *de civitatibus et locis illustrissimo dominio subiectis,* appendix operi : *de civitate Venetiarum deque locis ei* aliquando *subiectis,* quae codice huius classis 71 leguntur.

Opus *de republica veneta* solo fere titulo hactenus innotuit ; pauca siquidem fide digna de eo unus Marcus Fuscarenus protulit, exemplo a se Romae inspecto usus (1). Totus vero Diplovatatius in hoc opere est, ut omnia summae potestatis iura reipublicae venetae singillatim asserat. At argumento, quod cum veritate omnino stat, et egregie tractari poterat, se imparem ipse re ostendit, qui nimirum inopportuna, infirma et commentitia multa affert, ac iis perperam nititur. Diplomata, quae ipse privilegia vocat, bene multa ad Venetos quocumque modo spectantia, sibi e reipublicae tabulariis magna ex parte communicata, repraesentat quidem, sed tertio quoque verbo corrupta : neque iis ad rem utitur. Nihilo tamen minus ob haec ad litteram inserta, opus magni facere par est. Caveat attamen qui legit, ne lectionem pro genuina indiscriminatim accipiat.

Auctor Corcyrae natus anno circiter 1468, civis pisaurensis, iuris peritia praestans, reipublicae venetae carus, dicat opus *sereniss. Venetiar. principi d. Andreae Griti excellentissimoque consilio decem,* quam oblationem, senatus venetus large rependit (2),

(1) *Della letteratura veneziana.* Venezia, 1854, libro III.

(2) « Cognosciuto . . . . . . che la opera [Thomae Diplovatatii] sia della » qualità chel dice, li sia concesso per uno suo fiolo in vita sua uno officio » primo vacante in questa nostra città de valuta de ducati centocinquanta

eodem Diplovatatio testante (1). Serius, anno videlicet 1581, eum censum decemvirum consilium, auctoris filio demortuo, Valerio nepoti tribuit.

Codex, foliorum 321, in titulo egregia arte pictus, refert ornamenta floribus et frondibus intexta, ac duos tritones stemma gentis Grittiae regentes.

Cod. 69 chart., saec. XVI, a. 430, l. 290 [L. XIV, LXXVII].

Thomae Diplovatatii idem opus autographum, cum lituris et additamentis, quae proprio ubique loco in exemplo anteriori occurrunt, non tamen omnia, cum plura expuncta ibi sint: plura insunt e converso quibus illud caret.

Foliis 136-144 alia manu exscripta leguntur brevia pontificum Benedicti VIII et Ioannis XIX [ann. 1012-1033] ut et Othonis II imperat. [a. 974] quae in codice anteriori occurrunt. Deest appendix *de civitatibus et locis illustrissimo dominio subiectis.*

Codex, folior. 164, vetustate et situ exesus, habet indicem fol. 152-160. Eundem credo quem Ioannes Matthaeus Pigna in

» vel circa al anno per sustentatione sua et de dicta famiglia ». Ex tabul. veneto. Registro 45 Misti. Consiglio di dieci, 1522, 27 sept., c. 90. — « Attente le cose ora lette et narrate a questo consejo [decemvirum], sia concesso a d. Thomaso Deplovatacio doctor constantinopolitano sopra le cancellerie dei rezimenti de Montagnana, de Este et de Seravalle dapoi che saranno libere et expedite, ducato uno et mezo al mese per cadauna de esse cancellerie, sicchè siano ducati cinquanta quattro all'anno da esser pagati a dicto d. Thomaso per i cancellieri che anderano in quelle cancellerie, ultra la taxa pecuniaria de cadauna de quelle che se paga ai Governadori nostri de le intrade, le qual sia pagate integramente senza diminutione ec. » Ibi. Registro 46, 1523, 15 apr., c. 15. — « Che attente le cause hora adducte, sia per autorità de questo conseio de presenti dati in dono ducati cinquanta a d. Thomaso ec., azochè in questo mezo la opera per lui facta se possi ben veder et intender, et lui senti alcun fructo delle fatiche sue . . . ». Ibi, 1523, 16 apr., c. 19.

(1) « Scripsi plene in meo tractatu de venetae urbis libertate . . . . quem dono dedi ser. princ. d. Andreae Griti et excell. consilio X, a quibus Alexander filius meus dono habuit officium notariatus supra consulum in vita sua ». Bartoli, *Tyberiadis*. Bononiae, ap. Io. Roscium, 1576. p. 53.

vita Diplovatatii ms. asserit consilio decemvirum a Valerio auctoris nepote ante annum 1581 oblatum.

Cod. 70 chart., saec. XVI, a. 312, l. 215 [L. XIV, LXXVI]. E.

Tabula sive summarium contentorum in libro: de venetae urbis libertate et eiusdem imperii dignitate et privilegiis, edito per Thomam Diplovatatium, i. u. d., patritium constantinopolitanum Melich.

Index idem est ac in codicibus superioribus; passim interseruntur fragmenta, quae ad rem faciunt, ac diplomata ex Andrea Dandulo; foliis vero 26-38, *Historia Alexandri III extracta ab Andrea Dandulo ad maiorem dilucidationem sequentis indicis.* Folia 39-114 vacua sunt.

Cod. 71 chart., saec. XVI, a. 405, l. 263 [L. XIV, LXXV].

Thomae Diplovatatii, *tractatus de urbe Venetiarum, et de civitatibus, insulis et locis illustrissimo dominio* aliquandiu *subiectis.* Incip.: « De potentissima Venetiarum urbe . . . ».

Auctor haec vel similia identidem habet, *ut in libro de venetae urbis et eiusdem imperii libertate privigilegiisque scripsimus;* ex quibus opus quoque hoc, hactenus ignotum, a Diplovatatio prodiissse constat; est quippe sine ulla inscriptione, anno 1524 compositum et in hoc ipso codice, auctoris manu emendatum. Primo insularum venetarum situm et antiquitates; deinde quae iura Venetorum fuerint in civitates et oppida, ab iis quovis tempore possessa, Diplovatatius explicat, Danduli aliorumque chronicis ac monumentis, e tabulariis reipublicae sumptis innixus. Animadvertendum censeo auctorem minime *de urbe Venetiarum . . . . . . et de insulis* casu dixisse, dum in additionibus *Tyberiadi* Bartoli (1) haec habet: « An autem civitas Venetiarum dicatur » insula, dic quod non, quia non habet sphaeram terrae, sed est » fundata iu alueo maris, et nullus alueus appellatur insula ».

Civitates et insulas refero quo ordine descriptae sunt: *Vene-*

(1) Ibi, p. 53.

tiae, Torcellus, Mayorbium, Amorianum [Muranum], *Constantiacum, Amianum, Castellum, Mathemaucum, Clugia, Lauretum, Caputageris, Gradus, Heraclea, Dalmatia, Pola, Iadera, Iustinopolis, Auserum, Arbes, Veglia, Spalatum, Tragurium, Tergestum, Sybinicum, Rubinum* [it. *Rovigno*], *Cruciola* [it. *Curzola*], *Nona, Pagum, Cafisole* [in insula *Veglia*], *Scardona, Brachiani* [it. *Brazza*] et *Pali, Belgradum, Catharus, Dulcignum, Constantinopolis, Sclavonia et comitatus Possega, Creta, Corcyra, Rhodus, Modonum, Coronum, Argos* et *Neapolis, Nigroponte, Chyum, Malvasia, Cephalenia, Cyprus, Ierusalem, Tyrus,* f. 1-80. Quae de Constantinopoli et Creta, f. 36-58, fusius pertractata sunt, auctor fulcit documentis, pleraque a Tafelio et Thomas, in *Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig.* Wien, 1856-1857, III, 8.° edita.

Accendit appendix *de civitatibus et Italiae locis illustr. dominio subditis,* f. 80-92, quae legenda quoque fol. 80-91 codicis superioris 68, agit de *Vicetia, Padua, Verona, Tarvisio, Brixia, Bergamo, Ravenna, Cervia, Cypro.*

Fol. 97-102 fragmenta Decretalium Innocentii pp. III occurrunt.

Codici, fol. 106, praeit foliis octodecim, manu aliena, *tabula contentorum in libro de venetae urbis libertate* eiusdem Diplovatatii, codicibus antecedentibus congrua.

Cod. 72 chart., saec. XVII, a. 273, l. 193 [L. V, XLVIII]. Yc.

De libertate, maiestate, iuribus ac praerogativis venetae reipublicae, libri quinque, auctore Gaspare Leoniceno, philosophiae et sacrae theologiae doctore, canonico athestino. Liber primus incip.: « Stulta mortalium curiositas, populorum quidem singu- » lorum . . . . », desinit vero epigrammate Sanazzarii: *Viderat adriacis* ec.

Auctor, qui additamenta et emendationes sua manu adiecit, unus est ex pluribus [Graswinckelio, Matteaccio, Pacio, Pellegrini, Floravanto, Sarpio, Henrico della Turre, Roiter, Portenari, Ulmo, Leoni, Crasso, Doglioni] qui reipublicae venetae, ab eius historiae narratione, libertatem insumpserunt vindicandam, con-

tra opus sat famosum: *Squittinio della libertà veneta, nel quale si adducono anche le ragioni dell' impero romano sopra la città et signoria di Venetia.* Stampato in Mirandola, appresso Giovanni Benincasa, 1612, 4.°

Codex habet folia 378.

Cod. 73 chart., saec. XVII, a. 280, l. 210 [L. V, LVII]. O.

Marci Antonii Peregrini, *tractatus compendiosus de iuribus seren. reipubl. ven. in gulpho maris adriatici, in littoribus maris, in portibus maris, in piscationibus maris, in fluminibus publicis, in alveis, in alluvionibus, et de inundationibus aquarum; in quo etiam discutitur de asserta capitulatione Iulii II,* 1510. Incip.: « Cum in Mazorno, iussu ill. dd. sapientum diverterem, apud » Aloysium . . . ».

Iurisdictionem in mare adriaticum Peregrinus reipublicae venetae iisdem argumentis asserit, quae a iurisconsultis ac historicis petita, in pluribus ea de re editis libris patent: qua stabilita, Venetorum iura quae sint in ceteris ad mare pertinentibus expendit. De pacto a republica cum Iulio papa II an. 1510 hac de re inito, non satis constare affirmat: quod si quidem ictum fuisset, non eo teneri Venetos probat. Libellum hunc nunquam editum, a Tomasino, omnium qui uberrime de Peregrino disseruit, in globo, uti dicunt, commemoratum (1) clarissimus auctor scripsit, hortante Aloysio Mocenigo, viro patritio, cui a consiliis est datus, quum idem an. 1597 ad Alphonsum Atestium Ferrariae ducem missus est, pro dissidiis, quae cum eo Veneti habebant, componendis (2).

Codex habet folia 30.

(1) « Illud minime silendum in archiviis supremi consilii ser. reip. ven. » custodiri volumen ingens calamo scriptum, quod *Princeps* inscribitur, ea » continens quae ipse pro iurisdictione ser. reip. diversis temporibus protu- » lisset, et longo studio et opere observasset ». Tomasinus. *Vita M. A. Peregrini*, p. 49.

(2) Ibi, p. 10.

Cod. 74 chart., saec. XVIII, a. 225, l. 185 [L. X, CCXXV]. N.

Ioannis Calderiae, physici, *de praestantia venetae politiae, libri quinque*. Incip.: « Post monasticam atque domesticam in» quisitionem quas superioribus libris clare definivimus, Antoni » Vinavera, dilectissime fili . . . ».

Titulo eodem exstat inter alia eius opera, in codice olim Petri Georgii, modo *Landiano* bibliothecae Bodleianae, num. 177 (1), manu auctoris, qui sub fine scribit: *Perfeci XIII calend. novembris MCCCCLXXIII*. Autographum Venetiis Oxonium iampridem migrasse constat, quod Hamphredus Hodius regius Oxonii professor (2) quaedam excerpserit. Ex Hodio laudant Fuscarenus (3) ac Degli Agostini (4) in auctoris vita, titulo ampliori: *De praestantia venetae politiae et artibus in eadem excultis, tam mechanicis quam liberalibus; et de virtutibus quae maxime reipublicae venetae debentur*: libentius nuncio quod operis quasi anatomen offerat.

Auctor medicus sui temporis celeberrimus, in archigymn. patavino antecessor, plura habet edita et inedita, quorum pars in codice nostro [L. XI, CII].

Ex unico exemplari oxoniensi inedito codicem nostrum fol. 131, ante finem saeculi proxime exacti Oxonii exscriptum puto, ex chartae et scripturae indole.

Cod. 75 membr., saec. XV, a. 195, l. 133 [L. X, LXXVI]. F.

I. Pauli Mauroceni, *defensio Venetorum, ad Europae principes, contra obtrectatores*. Dedicatio cardinali Marco Barbo utpote qui, Romae cum esset, partibus Venetorum apud viros principes favere poterat, incip.: « Cum improperantes plurimos, et in Ve» netos, alienis a veritate incusationibus, immerito invehentes... ».

(1) *Catalogi codic. mss. bibl. Bodleianae*. Oxonii, 1858, part sec. fasc. I, col. 510.

(2) *De graecis illustribus*. Londini, 1742.

(3) *Della letteratura veneziana*, lib. III.

(4) *Scrittori veneziani*, II, p. 418.

textus vero: « Succensurum mihi neminem iure censeo, beatiss. » pater, clementiss. caesar . . . . », f. 1-24.

Quae ad id potissimum in medium afferuntur sunt ordinis patritii primaeva nobilitas; gesta Italiae universae ac ecclesiae utilia; prudentia ac modi adhibiti in reipublicae regimine; religio qua in Turcas vel romanorum pontificum negotiis tuendis sumpta sunt arma; commercii vis et industria.

Non infrequentes scribendi errores manus saeculi decimiseptimi in marginibus emendavit, ut et quaedam rebus illustrandis addidit, tum in hoc tum in proxime insequenti opusculo. Manus diversa, amanuensi coaeva, haec adiecit fol. 8 iis quae de Venetis 1122 ac sequentibus prolata sunt: « Huius rei exstat » adhuc insigne documentum (1) datum apud Achum M.C.XXV, » indictione tertia, VI non. maji, subscriptum manu propria Var» mundi Ierusalem patriarchae, et manu propria Ebramundi cae» sareensis archiepiscopi et Bernardi Nazareni archiepiscopi, et » manu propria trium episcoporum, et aliorum decem et septem » principum Terrae sanctae. Quod idem scriptum reliquerunt in » commentariis historiae christianae protonotarius Porcius et ar» chidiaconus ravennas ». Opella legenda quoque in codice L. X, CXLV, f. 49-78.

II. Eiusdem, *de rebus ac forma reipublicae venetae Gregorio Heymburg, Germanorum doctori praeclarissimo.* Inc.: « Saepenu» mero equidem poscere visus es, humanissime pater . . . . . », f. 25-46.

Gregorio de Heymburg, syndico norimbergensi deprecante, opellam exaravit Maurocenus, qui originem et praestantiora rei publicae facta, regiminis formam, consilia varia ac magistratus exponit. Quae de re maritima et commerciali egregie fol. 45-46 scribit, Iacobus Morellius vulgavit pag. 17-20 operis *Biblioteca manoscritta Farsetti,* Venezia, 1780, part. II. Idem opusculum, aeque ac primum ineditum, habet quoque codex L. X, CXLV, fol. 31-48.

(1) Ad annum 1123 relatum leges libro 12, cap. 25 *Historiae ierosolimitanae,* Willelmi Tyri.

De auctore, cognomento *il savio,* plura scire desiderantem ad Fuscarenum (1) et Ioannem degli Agostini (2) remitto.

Cod. 76 chart., saec. XVI, a. 311, l. 230 [L. X, CXLII]. Z.

Dominici Mauroceni, *de bene instituta republica.* Inc.: « In » bene instituta republica deligendi sunt senatores ad decus qui- » dem et spem senatus, sed etiam ad reipublicae utilitatem . . . ». Textus, nulla capitulorum partitione, finit: « Quoniam quan- » tum adepti fuerint gratiae ex populari sententia, tantum vitu- » perationis consequi formidabunt ex perniciosa et falsa per- » suasione ».

Codicem proprium vix attingit Apostolus Zeno in *Dissertazioni Vassiane,* II, p. 159; penitius vero Fuscarenus qui de eo scribit: « Ampio trattato steso in latino dal procurator Do- » menico Morosini: chè sebbene egli vi parli in generale degli » stati liberi e degli antichi legislatori, sostiene però i proprj as- sunti con prove tratte dagli ordini, o dalle consuetudini di que- » sta città. Anzi . . . . suggerisce l' introduzione di » certe pratiche atte, secondo lui, ad invigorire le antiche » (3).

Codicis folio extremo 108 haec lego: « Ego Laurentius Mau- » roceno quondam clarissimi domini Dominici procuratoris di- » gnissimi s. Marci, hoc opus mea propria manu scripsi atque ro- » boravi: qui extraxi ab illa opera istud exemplum, quod magni- » ficus pater meus in ultimo suae aetatis anno composuit et manu » sua scripsit: et incaepit post annos suae aetatis octuaginta, » et post annos nonaginta duos diem suum obiit M.CCCC.VIII, » die 22 martii; et si aliquis error apparuerit, mea, non illius » causa fuit: 1512, adi 4 luio perfeci ».

Cod. 77 membr., saec. XVI, a. 260, l. 158 [L. VI, VI]. N.

P. Francisci Nigri, *ad serenissimum principem Leonardum*

(1) *Letteratura veneziana*, Venezia, 1854, p. 225, 310, 315, 363, 364.
(2) *Degli scrittori veneziani*, II, p. 179-188.
(3) *Letteratura veezinana*, lib. III.

Lauretanum, venetae aristocratiae ducem illustr., eiusque sanctissimum senatum, peri archon. Dedicatio inc.: « Atticum est instituitum, Leonarde . . . . . . non solum a maioribus nostris mira » quadam observantia constitutum », f. 1-8; exordium vero: « Excrescente in dies mortalium numero, sive illi a primaeva » rerum origine . . . », f. 8-12.

Auctor, opus *peri archon,* seu proprie *de aristocratia veneta* in duos libros partitur; quorum primo agit, capitulis duodecim, *de principibus aristocratiae bellicae,* fol. 12-85; altero *de eorundem aristocratia pacis tempore moderanda,* capitulis decem, f. 85-155. Perorationem, f. 155-157, qua de causis se ad scribendum impellentibus, deque persona propria Niger disserit, excipit f. 158-159 eius in laudem Lauretani elegia, quae incipit:

« Salve fauste ducum princeps, splendorque senatus,
» Et patriae columen, vita salusque tuae ».

Tractationem, historiae graecae et romanae, venetae praecipue, exemplis ornatam, non ineditam tantum sed prorsus ignoratam (1) eo magis dolemus, quod eam et res graviter excussa, et sententiarum praestantia, et lucidus ordo et elegans styli forma valde commendent. Ceteris missis, quaedam tantum de nobilium puerorum institutione refero: ex capitulis septimo et octavo partis alterius: « Nec minus quidem ista filiis vestris in incessu » etiam et gestibus servanda modestia . . . . Verba sint ita » moderanda ut ante quam proferantur, meminerit homo non sine causa duplex a natura et oris et dentium vallum linguae » nostrae oppositum fuisse . . . . Assuescant igitur pueri a » tenellis annis, pacatis uti, sanctis pudicisque verbis, ut quum » ad robustiorem aetatem pervenerint, naturali quodam habitu » ad bona verba proclives, in scelestos nec audeant, nec sciant » sermones erumpere . . . . Sint ludi patricio et libero iuvene digni, non fritillis aut alveolis exercitati, non talo, non » tessara, non dolosis chartarum imaginibus dehonestati . . . . . . » Puerorum vestrorum concessi ludi aut in palestra, vel cursu, » aut in folle paganica vel trigonali, sive in gravi et perspicaci

(1) Ea effugit diligentiam Ioannis degli Agostini de Francisco Nigro disserentis in *Notizie degli scrittori veneziani*, II, p. 473-487.

» latrunculorum certamine . . . . . . ubi tamen omnis absit pecu-
» niae vel lucri cupiditas ».

Auctor venetus, sacerdos, protonotarius apostolicus, doctor, *iurisprudentiam per sex et viginti annos professus,* laudat passim viros illustres Benedictum Brognolum, M. Antonium Sabellum, Georgium Vallensem, Gentilem Bellinum maiorem natu, Sinibaldum, Stephanum Tegliatium patraeum archiepisc., discipulum suum Marinum Georgium, Bernardum Iustinianum, Dominicum Maurocenum, Sebastianum Baduarium, Hieronymum Bernardum, Antonium Cornelium, Hermolaum Barbarum, Dominicum Grimanum. Ex iis quae in Lauretanum praeconia congesta sunt facile evinco opus anno 1510 vel 1512 ei nuncupatum.

Codicem, f. 159, exornat titulus mira arte pictus, quo auctor genuflexus sistit opus duci, inter duos consiliarios stantes sedenti : accedunt stemma duplex familiae Lauretanae et leo auratus sinistrorsum gradiens. Infra, manu seriori inscriptum *M. patriarchae aquileiensis.* Folio autem antecedenti legitur, maioribus litteris, coloribus varie expressis, epigramma :

« Tempore, materia, paribus Galeotus egoque
» Scripsimus, imparibus sed tamen auspiciis.
» Morte dedit poenas Galeotus, namque latinum
» Lemmate barbarico commaculavit opus.
» Ast ego principibus venetis mea scripta dicavi ;
» Hinc dulcibus vivam gratior hesperiis ».

Galeotti Martii narnensis, saeculo decimosexto incipiente, viri litteris clari *opus materia et tempore par* ignoro prorsus : item quo barbarico lemmate id commaculaverit ac exinde piaculum morte dederit. Rei fortasse declarandae lumen admovent quae de eo in *Elogiis* narrat Iovius. Cum enim in scriptis ab orthodoxa fide in quibusdam declinarit, « in foro veneto ad geminas colu-
» mnas ad tribunal perductus est, ut impetrata venia, se falsa
» scripsisse fateretur. Sed accidit ut id iudicium exortus in turba
» risus everteret, falso ac repentino dicterio excitatus. Nam cum
» forte non ignobilis Venetus, e turba proximus, strigosa proce-
» ritate et impudicae uxoris probro insignis, traductum ludibrio
» praepinguem porcum appellasset ; extemplo Galeotus, reniden-
» tique ore : pinguis, ait, porcus quam macer hircus esse malo ».

Cum eum arvina suffocatum Montagnanae constet; verosimile est paulo ante eius mortem illud accidisse.

Cod. 78 chart., saec. XIX, a. 250, l. 201 [L. V, CXXII].

Iacobi Bertaldi, *splendor Venetorum et consuetudinum civitatis.* Inc.: « Quoniam omne bonum a summo bono, i. e. a Deo » procedit, sine quo . . . ». Partes duae, quarum prima in undecim, altera in capitula viginti duo distributa est.

Auctor, cum *animadvertens* vidisset *quam plurimos vagantes per palacium ducale et plateam venetam ac rivaltinam, graviter errare in via morum rivaltinorum . . . . . ., ad id cognoscendum aestimat in primis esse videndum quid sit consuetudo veneta sive rivaltina et in quo differt a more vel usu, et inde sumpsit originem, et ad quid valeat vel operetur et prosit ad bonum: item qualiter de ipsa constare debet et probari in iudicio: item qui tenentur ipsam observare et astringuntur.* Hinc patet Apostol. Zenum errasse cum asseruerit inter codices vindobonenses « *il più singo-* » *lare* essere uno in carta pecora, concernente gli *statuti antichi* » della repubblica, compilato da Iacopo Bertaldo (1) ».

Codicem, fol. 107, exscripsit a. 1847 Iosephus Müller, modo linguae graecae in archigymn. taurinensi antecessor, ex membraneo bibl. caesar. vindobonensis, quem Lambecius (2), a recentiori libri nota deceptus, et qui post eum fere omnes, falso anno 1245 tribuerant. Cum enim ea inscriptione episcopus veglensis dicatur, constat opus non antea a. 1314 exaratum, quo ad eam dignitatem assumptus est, eoque vel proxime insequenti Venetiis decessit. Eius gesta illustrant degli Agostini (3) et Mazzuchelli (4).

Codd. 79-84 chart, saec. XVIII, a. 210, l. 142 [L. X, CXCIX-CCIV]. N.

Iohannis Brunatii, apographa diplomatum, instrumento-

(1) *Lettere*, III, p. 36.
(2) *Biblioth. vindobonensis*, lib. II, cap. VIII.
(3) *Scrittori veneziani*, I, p. 515-520.
(4) *Gli scrittori d' Italia*. Brescia, 1760.

rum, chartarum generis varii, ex tabulariis pluribus, maxime vero ex patavinis; nec non ex operibus typis impressis, eius manu descripta. Volumina sex, quorum

primum,	fol. 379,	continet	documenta	annorum	1168 — 1180.
alterum,	— 350,	—	—	—	1181 — 1188.
tertium,	— 366,	—	—	—	1189 — 1194.
quartum,	— 306,	—	—	—	1195 — 1200.
quintum,	— 225,	—	—	—	1201 — 1394.

Extremum, fol. 114, complectitur loca varia auctorum veterum classicorum, medii aevi, recentiorum, ad historiam Patavii se referentia.

Cod. 85 chart., saecc. XVII-XVIII, a. 340, l. 230 [R. LXXXIII]. N.

I. *Regesta codicis diplomatici veneti, a septimo usque saeculo ad principium saeculi decimiquinti*, f. 1-39.

Documenta numero nonaginta amanuensis testatur *sumpta ex archiviis ac tabulariis ipsius republicae, per illustrem virum harum antiquitatum indagatorem ac collectorem*, circa annum 1650. Qui regesta haec dedit praemisit: « Nos itaque, de more, » catalogum instrumentorum istorum dabimus, summam ipsorum » ob oculos lectorum ponentes, adnotantesque singulas ad instru- » menta quaeque animadversiones collectoris, in fronte et in cal- » ce ad marginem adpositas, ut scopus, usus, integritas an defe- » ctus, editio an anecdosis, ac cetera huiusmodi appareant, atque » ob oculos prostet huius, non codicis, sed quasi integri tabularii » pretium ac raritas, unde verae gentium historiae eruuntur ».

II. Descriptio codicis 1217 bibliothecae sine nomine, cui inest *collectio instrumentorum seu documentorum vel privilegiorum ab imperatoribus, regibus, pontificibus, aliisque monasterio sancti archangeli Michaelis et s. Trinitatis, vulgo dicto a Brondulo, concessorum vel intra eos contractorum*. Septuaginta octo numerantur, scilicet a 919 usque ad 997. Titulum excipiunt scriptoris verba: « Nos itaque, ut ex codice utilitatem eruamus » suam, animadvertemus piaculum immane esse, quod hic non » sint et alia monasterii privilegia 918 praecedentia, quae for- » tasse duobus in tomis praecedentibus continebantur ». Imma-

nius vere piaculum, summarii auctorem primi tantum privilegii regesta exhibuisse, f. 40-43.

III. *Gesta magnifici Francisci de Carraria eiusque familiae*, itale. Incip.: « Voiando descrivere i magnifichi et laudevoli fatti » del magnifico et excelso signore . . . . », f. 1-69.

Opus plurimi habendum, praesertim documentorum copia.

Ioannes Hotter moguntinus exscripsit mensibus martio, aprili et majo anni 1749, a marchionis Ubertini Papafava codice membranaceo, de quo Tomasinus in *Biblioth. patav.*, p. 117, contulit vero Ioannes Brunaccius.

Cod. 86 chart., saec. XVIII, a. 350, l. 250 [L. X, CLXXXI].

Codex diplomaticus venetus sacer et prophanus, ab anno 686 *usque* 1512, *ex antiquo exemplari quod Bernardus Trivisanus olim possidebat.*

Documenta sunt numero biscentum quinquaginta, ad urbes et provincias Venetiarum spectantia: inest *series litterarum, privilegiorum et pactorum pontificum, imperatorum et aliorum principum ad Venetorum ducatum.* Horum cuilibet in margine additae sunt notae vel auctorum argumenta, vel temporis adiudicationem, vel loca parallela, vel libros editos quibus insunt referentes.

Nemo qui res venetas e limine salutaverit, ignorat Bernardum Trevisanum (1) saeculo XV inter caemelia propriae bibliothecae codicem chartaceum asservasse, quo eiusmodi documenta occurrunt ex tabulariis reipublicae venetae, voluminibus 237 excussis: ex eo in posterum plura exempla sumpta sunt, quibus documentorum numerus varius, vel quod ex antiquis quaedam amanuenses praetermiserint vel nova addiderint. Certe codex Bernardi Trivisani, cuius regesta in codice Morelliano [R. LXXXI, fol. 34-58], itale vero dedit Ap. Zeno, codic. [L. XIV, CLXXVII; I. II, XCVII] publici vero iuris fecit Franciscus Maria Pellegrini (2), dat documenta 279 ab anno 630 ad 1394.

(1) Natus Venet. die 26 febr. 1652, philosophiae lector in patria ac operum de eadem disciplina auctor, decessit a. 1720.

(2) *Giornale dell' ital. letterat.* Padova, 1807, XVII, pag. 5-32, 113-144; XVIII, pag. 49-80, 193-224.

Cod. 87 chart., saec. XVIII, a. 300, l. 212 [L. X, CCCX]. O.

Idem opus.

Codex, pagin. 844, continet documenta numero quadraginta sex. Hunc propria manu descripsit Michael Giaxich, venetus iuris consultor, huius vero nepos Paulus Giaxich vendidit, die 9 febr. 1832, Ioanni Rossi.

Codd. 88-92 chart., saec. XVIII, a. 305, l. 212 [L. XIV, XXXVII-XLI]. X.

Monumenta, acta, decreta veneta quinque voluminibus distributa, quorum index itale uniuscuiusque initio occurrit.

Primo insunt documenta octoginta tria ab anno 1090 ad 1431 : alteri centumviginti tria, ab anno 1420 ad 1470 : tertio centum tredecim, annis 945-1690 : quarto octoginta duo, annis 1226-1363 : extremo centum sexaginta duo, annis 1172-1629.

Folia voluminibus digerendis iam plicata, ex venetae familiae Molin scrimniis eruta videntur, quod in regestis parti documentorum hesternae appositis mentio frequens ingesta sit virorum ex ea familia Aloysii, Andreae, Angeli, Bellini, Benedicti, Bertuccii, Bonifacii, Dominici, Francisci, Franciscbini, Henrici, Iacobi, Ioannis, Ioannini, Leonis, Leonardi, Ludovici, Marci, Marini, Michaelis, Michaeletti, Nicolai, Pancratii, Petri, Philippi, Prophetae, Stephani; qui quomodocumque in documento vel qua actores vel qua testes citati sunt.

His codicibus usi sunt passim Fr. I. Mone in *Der südteutsche Handel mit Venedig,* in *Carlsruher-Zeitung,* 1845 ; Tafel et Thomas in *Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig.* Wien, 1856-1857; Sam. Romanin in *Storia di Venezia.* Venezia, 1853-1864 ; Ios. Valentinelli in *Regesta germanica ex biblioth. ad d. Marci Venetiarum.* Monachii, 1865-1866.

Codd. 93-94 membr., saeec. XI-XVII, a. 474, I. 312 [L. V, LVIII-LIX]. X.

Diplomata, instrumenta, acta de rebus venetis et exteris, quae inter plura ad abbatiam Modii [*Moggio* in Foroiulii] spectantia.

Cum documenta haec, numero quinque supra quinquaginta, authentica fere omnia, rei historicae, praesertim ecclesiasticae, maxime intersint, puto operae pretium a quo et quo anno ea singillatim prolata referre. — Occurrunt siquidem pontificum bullae Caelestini III, a. 1197; Gregorii X, a. 1272; Sixti IV, a. 1482; tres Innocentii VIII, ann. 1485, 1487; novem Alexandri VI, ann. 1497-1499; Iulii III, a. 1553; Gregorii XIII [1575]; Sixti V [1588]; Benedicti XIV [1748]. Insunt diplomata imperatorum Henrici II [1019]; Conradi III [1149], Friderici II [1227]; Sigismundi [privilegia Ioanni Francisco du Capitibuslistae, ann. 1434-1435, conferentis]; Caroli V [1533]; Rodulphi II [1595]; Leopoldi I [1699]. Horum primi et extremi dedit regesta Pertz, opere *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde,* V, p. 624. Unum exstat Henrici III, Galliarum regis, a. 1588. Habentur insuper acta patriarcharum aquileiensium Peregrini, a. 1136; Nicolai, a. 1354; Ludovici, a. 1360; Marquardi, a. 1366; Antonii [1396], 1403; patriarchae gradensis Petri, a. 1399; cardinalis Antonii Carafa [1590]. Nec desunt privilegia abbatum s. Georgii majoris Venetiarum [1564, 1599, 1628]; s. Benedicti de Laeno [1397]; Modii [1072, 1263]; prioris ss. Io. et Pauli Venetiar. [1612]. Adde **a.** litteras ducum venetorum Christophori Mauri [1462]; Hieronymi Prioli [1560], Francisci Mauroceni [1690], Silvestri Valerii [1699]; **b.** arbitrium Ioanni Cornelio datum in controversiis Ioannis Pisani procuratoris et Francisci Mauroceni, a. 1534; **c.** schema genealogicum Clementinae Walkinshaw, gallice; **d.** testamenta Marci Polo senioris [1280], Maphaei Polo [1300], Marci Polo iunioris [1320], Francisci Prioli [1490], Cornelii della Vecchia [1622].

Omnium dedi regesta in ephemeridibus *Notizenblatt* ann. 1854-1855, passim; in *catalogo codicum mss. de rebus foroiu-*

liensibus (1); in *regestis documentorum Germaniae historiam illustrantium* (2).

Cod. 95 chart., saec. XV, a. 320, l. 220 [L. XIV CCXC]. K.

Acta veneta varia sub tecto palatii ducalis Venetiarum, anno 1851, *detecta.*

I. *Querelae Bartholomaei de Marchisiis de Ponte, Francisci Viviani de Sancto Piligrino, Bartolomini de Zovio bergomensis, coram syndicatoribus Bergomi,* ann. 1429-1430, folia 5.

II. *Processus agitatus inter quondam ser Franciscum Sperono nomine suo et nomine d. Iacobi de Alvarotis et inter omnes partes in ipso descriptas, atque eorum procuratores,* ann. 1438-1439, folia 33.

III. —— *et acta potestatum et capitaneorum Patavii contra usuras Hebraeorum,* ab anno 1448 ad 1450, folia 102.

IV. —— *dominorum comitum de Sancto Bonifacio cum domino Io. de Musto,* ex libris criminalium d. Hieronymi de Garzonibus potestatis Este, a die 14 iunii 1481 ad 4 ianuarii 1482. Cum parte externa notetur processum in publica acta relatum die 11 ianuarii, a. 1481, liquet annos et more veneto et communi supputatos, folia 22.

V. —— *criminalis pro blasphemia, contra Gratiosam uxorem Ioannis hospitis de Verona, institutus a Marco Antonio Georgio potestate Pirani,* a. 1530, folia 10.

VI. *Iura praediorum familiam Barisonorum de Vigoncia spectantia,* a. 1461, folia 6.

VII. *Fragmentum statutorum Sibenici,* ex saeculo XVI.

Folia undecim ita tineis et situs udore exesa ut vix legi queant. Insunt index librorum sex statutorum, non item reformationum, ac capitulum primum usque inceptum decimumseptimum libri primi.

(1) *Archiv für Kunde oesterreich. Geschichtsquellen,* XVIII, *psssim.*
(2) Monachii, 1864-1865, *passim.*

Cod. 96 membr., saecc. XII-XV, a. 625, l. 430 [L. XIV, LXXI]. Ya.

Acta quaedam veneta, numero quadraginta septem, ex parte autographa, ab anno 1123 *ad annum* 1439, quibus insunt quoque vetustate exesa, a tabulario procuratorum ecclesiae d. Marci in Marciam translata anno 1786. Praeit, ut et in proxime subsequenti, index manu Iacobi Morellii, qui uberiorem dedit codice [R. LXXXI]. Quae in eis, quando, et a quibus documenta edita sint, annotavi. Utriusque praeterea codicis regesta obtuli ego in ephemeridibus academiae vindobonensis scientiarum: *Notizenblatt* passim, annis 1854-1857. Ea paucis refero: *Pacta inter Barones regni hierosolymitani et ducem Venetiarum* [1123], *confirmata* [1192]. — *Ea inter Venetos et imperatorem* [1154], *patriarcham aquileiensem et communitatem Utini* [1389]. — *Iuramenta hominum Castri Ficardi, Auximi, Recineti, Humanae, de servandis pactis deditionis dominio Venetiarum* [1228]. — *Iuramentum Clugiensium, eorumque promissio duci Venet. de non vendendo sale* [1181, 1183]. — *Donatio ducis Venet. ecclesiae s. Marci* [1164, 1175]. — *Inventarium rerum Gratiani Gradonici a Pisanis venditarum* [1177]. — *Assignatio reddituum pro solvendis denariis datis Venetis* [1207]. — *Statuta de navigatione in Syriam* [1226]. — *Expensae decretae Venetiis pro triremibus in Romaniam mittendis* [1262]. — *Mandatum procurae a Venetis factae legatis ad imperat. constantinopolitanum* [1362]. — *Transactio inter dominium venetum et domum militiae templi, ex combustione Seniae* [1248]. — *Institutio archiepiscopatus jadertini* [1154] — *Chartae de denariis a Venetis datis pro expeditione Iaderae* [1187, 1188]. — *Pacta deditionis Iaderae dominio Venetiarum* [1247, 1313]. — *Capitularia comitum Iaderae* [1278] *et Arbe* [1313]. — *Commissio Stephano Bragadeno, consiliario Cretae* [1350], *et Nicolao Loredano, comiti Nonae* [1356]. — *Petitiones Venetorum bano Dalmatiae et Croatiae* [1359]. — *Litterae Barthol. Ursi, notarii ven., et Nicolai de Zech, bani Dalmatiae et Croatiae ad dominium Venet.* [1351]. — *Litterae ducales Guidoni de Polenta, vicario Ravennae* [1359]. — *Item praetori et praefecto Paduae* [1406]. — *Ratificatio foederis*

inter Venetos, marchionem Estensem, Florentinos, dominum Paduae, Bononienses, marchionem Mantuae ; eius beneficio conlato Obizoni de Polenta vicario Ravennae, reipublicae lucensi, Pino de Ordelaphis, vicario foroliviensi et Nicolao de Robertis tripolitano [1399]. — *Litterae concilii basileensis armigeris dioeces. aquileiensis* [1439]. — *Diploma doctoratus, in artibus et medicina, Abrahami Nicolai, olim judaei* [1401].

Cod. 97 membr., saec. XII-XV, a. 310, l. 220 [L. XIV, LXXII]. Ya.

Acta veneta, numero tria supra viginti, maxima ex parte autographa, ab anno 1110 *ad a.* 1431, eiusdem ac proxime anteced. originis. Breviter perstricta ea sunt: *Chartae duae securitatis a duce Venet. facta Philippo de Aiboles de Matamauco* [1160], *ac a Matthaeo de Gaeta duci Venetiarum.* — *Promissiones ducum venetorum Henrici Danduli* [1192] *et Petri Ziani* [1205]. — *Pacta commercii inter Venetos et Veronenses* [1175]. — *Tregua inter Venetos et Ioannem Palaeologum* [1358]. — *Iussa ducis Venetiarum pro expeditione in Terram sanctam* [1188]. — *Caelestini pp. III litterae duci Venetiarum de ea recuperanda* [1192]. — *Commissio Aurii Mastropetri ducis Venet. Philippo de Aiboles.* — *Vitalis Faledro donat dominio Venetiarum casale in Tyro* [1206]. — *Protestatio Andreae Vitalis in controversia cum archiep. tyrensi* [1214]. — *Commissio Aurii Mastropetri ducis Venet. Philippo de Aiboles.* — *Commissiones Dominico Michaeli, et Marino Caravello, capitaneis gulphi Venet.* [1359, 1363, 1402]. — *Commissio Maphaeo Contareno et Nicolao Iustiniano, ambasciatoribus ad fratres Della Scala, dominos Veronae* [1362]. — *Iussum reipubl. genuensis ne sibi subditi Cretensibus rebellibus contra Venetos opitulentur* [1363]. — *Litterae ducales provisoribus Cretae* [1367]. — *Commissio Marino Caravello et Zachariae Trivisano oratoribus ad Gregorium pp. XII et Benedictum III antipapam* [1407]. — *Commissio data Andreae Barbaro, Iacobo Michaeli, Ioanni Aymo et Lucae Trono, provisoribus et syndicis ad partes Corcyrae, Mothoni, Coroni, Neapolis Romaniae, et Nigropontis.* — *Litterae concilii basileensis commendatitiae pro Iacobo Donato, ad concilium accedente.*

Cod. 98 membr., saec. XIII, a. 215, l. 132 [L. X, CCXXVIII]. N.

Pacta inter Venetos exterosque principes, in captione Constantinopoleos.

a. *Pactum inter Henricum Dandulum et Bonifacium marchionem Montisferrati, anno* 1204, f. 1-4. Edider. praeter alios, Tafel et Thomas in *Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig,* I, p. 449-452.

b. *Refutatio Cretae et de centum millibus yperperorum et feudo et Thessalica civitate, et nonnullis possessionibus, facta per Bonifacium Montisferrati* ec., 12 augusti, 1204, f. 9-10. Edita ibi, I, p. 513-515.

c. *Pactum constitutum a domino Henrico imperatore* [fratre imperatoris constantinopol.] *et Marino Zeno,* potestas Romaniae, mense octobri 1205, f. 4-6. Est confirmatio partitionis imperii edita ibi, I, p. 571-574.

d. —— *adrianopolitanum quo Marinus Zeno, concedit Adrianopolitanis pertinentiam Adrianopoli,* a. 1206, f. 8-9. Editum ibi, p. 18-19.

e. *Forma iustitiae inter Venetos et Francigenas, constituta ab Henrico imperatore et Marino Zeno,* martio, 1207, f. 11-12. Edita ibi, p. 49-52.

f. *Confirmatio partitionis imperii, factae a Petro imperatore constantinopol.,* 11 aprilis, 1217, f. 8. Edita ibi, p. 194-190.

g. —— *partitionis in Romania, facta a Roberto imperatore Marino Michaeli, potestati Venetorum, Constantinopoli,* martio, 1221, f. 6-8. Edita ibi, p. 227-230.

h. *Conventio inter Robertum imperatorem et Marinum Storlatum, potestatem Venetorum in Constantinopoli, de bonis et iuribus,* 13 apr., 1223, f. 12. Edita ibi, p. 253-254.

i. *Tractatus concordiae inter Ioannem, electum imperatorem Constantin. et Iacobum Theupulum, ducem Venetiarum,* 7 apr., 1231, f. 13-18. Editus ibi, p. 281-290.

k. *Appendix ad tractatum Concordiae,* die septima exeuntis mensis aprilis, 1231, f. 17-18. Edita ibi, p. 289-290.

l. *Iuramentum Ioannis, regis ierosolimitani, in imperatorem*

constantinopolitanum electi, factum Symoni Bono et Andreae Michaeli, ducis Venetiarum legatis, pro societate, conventionibus et pactis hactenus tractatis et habitis, die tertia exeunt. madii, 1231, f. 18-21. Editum ibi, p. 290-297.

m. *Appendix ad iuramentum Ioannis ierosolimitani,* die tertia exeunte mense madio, 1231, f. 21-22. Edita ibi, I, p. 298-299.

Cod. 99 chart., saec. XIV, a. 214, l. 129 [L. X, CCXXX]. N.

1. *Pacta Venetorum, annis* 1217-1238.

a. *Pactum quod fecit dominus Petrus Ziani, dux Venetie, cum fratra Willelmo de Vulterbio* [Viterbio] *legato potestatis et communis Ianue,* ann. 1217-1219, f. 8-13. Ediderunt Tafel et Thomas in *Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte* ec., II, p. 197-205.

b. —— *quod dominus Dominicus Delphino duca Crete fecit cum Constantino Sebasto et Theodoro Melissino et aliis Graecis,* 1219, f. 26-28. Edider. Muratori in *Script. rer. ital.,* XII, p. 341; Tafel et Thomas, ibi, p. 210-213.

c. —— *quod fecit dominus Petrus Delphinus, legatus dominii Venetorum, cum Mordinis* [i. e. Moradinis seu Mohadinis] *per totum regnum Barbariae et inter Christianos veneticos,* 1231, f. 15-18. Edider. iidem ibi, p. 303-307.

d. —— *quod fecerunt Pisani cum rege affricano Saracenorum,* 1231, f. 21-23. Editum ibi, p. 300-303.

e. —— *quod fecit dominus Iacobus Teupolo, duca Crete, cum dominus Marcus Sanutus exiret de insula Cretae,* 1231, f. 23-26. Edider. Cornelius in *Creta sacra,* II, p. 145; Tafel et Thomas ibi, p. 159-164.

f. —— *Friderici II imperatoris cum Iacobo Teupolo duce Venet.,* mense martio, 1232, Venetiis, f. 6-8. Habet codex Trivisaneus.

g. —— *quod fecit Marsilius Georgius, legatus domini ducis veneti, cum Leone Gavalla, domino Rode et Cicladum insularum,* augusto 1234, f. 13-15. Edider. Tafel et Thomas ibi, p. 319-322.

h. —— *quod fecerunt domini Stephanus Yustinianus et*

Marinus Morecinus, legati, ambasiatores et sindici domini Iacobi Teupoli ducis veneti cum ambasiatoribus Ianuae. 1238, f. 18-21. Editam ibi, p 342-345.

1. *Augmentatio militiarum Crete, per domiuum Petrum Ziani, ducem Venecie, et eius successores, concessa et facta tam viris equitibus quam peditibus insule supradicte,* iunio 1222, f. 28-36. Edider. Cornelius in *Creta sacra,* II, p. 251 ; Tafel et Thomas ibi, p. 234-249.

2. *Premessa fatta per lo illustr. messer Thomao Mocenigo doxe de Venecia per dar risposta alli ambassadori de' Fiorentini,* ianuario, 1420, f. 41-57. Agitur de causis belli Florentinorum cum duce Mediolani.

Cod. 100 chart., saec. XV, a. 320, l. 215 [L. X, CLXXII].

Pacta Venetorum et Ferrariensium, a saeculo XI ad XV.

1. *Carta Concordiae facta inter Venetos et Ferrarienses tempore Caelestini papae III et Henrici imperatoris, die VI exeuntis oct.,* 1191. Incip.: « Quoniam decet universos civitatum rectores » dilectionem et amicitiam . . . ». Rubricae 23, fol. 7-11. Praeit, fol. 1-7, *confirmatio pactorum facta per dominum papam Clementem V Venetis castellanae dioecesis,* a. 1313, paciscendi facultate data Heliae abbati saeculari albatarensis petragoricensis dioeceseos, Honufrio de Trebis decano meldensi, magistro Gallacardo de Cassia canonico constantiensi.

2. *Pacta facta inter Venetos et Ferrarienses tempore domini Salinguerre potestatis Ferrariae, tempore Gregorii IX et Friderici II imperatoris, die* 13 *exeunt. aug.* 1230, *Venetiis in palatio ducis,* eodem principio. Rubricae 15, quarum extrema Guido de Montelongo, legatus papalis, pacta observari praecipit Ferrariensibus, 13 exeunt. iunii, 1240, f. 11-14.

3. *Pactum factum tempore Rainerii Zeno, ducis Venetiarum, de cassando novitates et imposita Venetis,* 12 ianuarii, 1258. Rubricae 14, f. 17-18.

4. —— *novum Venetorum, factum tempore Laurentii Theupulo, olim inclyti ducis Venetiarum,* 3 nov., 1273. Rubricae 10, f. 18-20.

5. *Concordia seu compositio salis portandi per Ferrariam et districtum in Lombardiam,* 1273. Rubricae 4, f. 20.

6. —— *concessa et innovata per summum pontificem* [Clementem V] *in Ferraria et districtu Venetis, in* 1313, *ind.* 11, *die* 16 *febr.* Rubricae 20, fol. 14-16.

7. Acta inter Venetos et Ferrarienses, super controversiis commercii, praesertim panis, vini, salis, cannabis; datiis; Pado flumine, solutionibus macinae et bucatici, annis 1390-1466. Exstant litterae ducales Michaelis Steno, et Francisci Foscari; postulata Benedicti de Luca, oratoris ducis Mutinae, Venetis facta, ac responsa; peracta a vicedominis Ferrariae Ludovico Iustiniano, Andrea Marcello, Georgio Viaro, Andrea Gussoni, Zacharia Sagredo, Benedicto Trivisano, f. 21-30.

8. *Pacta facta atque correcta tempore ser. princ. Francisci Fuscari, Venet. ducis, et illustris Borsii ducis Mutine, Ferrariaeque marchionis,* 26 martii, 1455. Rubricae 24, f. 31-34.

9. Foliis 35-36 occurrunt supplementa pactis, ann. 1437, 1441, 1466.

Edita sunt fere omnia. Vide *Frizzi. Memorie per la storia di Ferrara.* Ferrara, 1847-1848, V, 8.º passim.

Cod. 101 chart., saec. XIV, a. 310, l. 213 [L. XI, XIV]. Ya.

Dominici Michaelis, capitanei generalis terrestris exercitus, *adversus Tergestinos litterae ad dominium Venet., ann.* 1368-1369.

Auctor, Nicolai filius, a. 1355 Albaniae provisor, 1364 capitaneus gulphi, praefuit Tergesti obsidioni, quam litteris duabus supra nonaginta describit. Codice Marcio [L. XIV, LXXII] exstat duplex ad eum commissio ducalis data annis 1359, 1363; qua gulphi capitaneus renuntiatur. Ex Sabellico autem, Sanuto, Vianoli, Cappellari, Cicogna constat eum anno 1380, classis provisorem in Genuenses electum.

Codicem, folior. 36, ex tabulario procuratorum ecclesiae s. Marci in bibliothecam nostram translatum anno 1786, viderat 1634 Fortunatus Olmo qui sua manu inscripsit: *Registro delle lettere di Domenico Michele, Generale Capitano in tempo delle guerre di Trieste.*

Cod. 102 chart., saec. XIV, a. 290, l. 220 [L. XI, LV]. Ya.

Litterae Petri Cornelii, procuratoris d. Marci, legati ad Galeatium Vicecomitem, Mediolani dominum, ad dominium Venetiarum, aliosque scriptae annis 1379-1380, *de rebus ad bellum cum Genuensibus spectantibus.*

Insunt litterae Galeatii Vicecomitis, comitis Virtutum, ut et Cornelii huic; Bernabovi patri; Friderico Cornelio fratri, ambaxiatori ad marchionem Ferrariae; Marco Rubeo, notario, nuntio Venetor. apud regem Aragonum; provisoribus bladi Venet.; daciariis Mantuae; Bartholomaeo de Placentinis, legum doctori; Gerardo de Castello; Manino Scarpazo. Quod praecipue notandum reperio, id est legatum pluries Mediolano Venetias misisse quantitatem armorum, scilicet *arma de testa, bacinetos fulcitos scufiis, bacinetos a goltella, curatias, veretonos, salnitrum optimum.* Dolemus diligentissimum ceterum Romanin hunc codicem ignorasse, historiae anni 1380 penitus illustrandae.

Codex autographus, fol. 78, cum lituris, ex tabulario procuratorum ecclesiae s. Marci in bibliothecam nostram translatus est anno 1786. Fortunatus Ulmus sua manu inscripsit: *Registro di più lettere di Pietro Cornaro, di avvisi da Milano, in tempo della guerra co' Genovesi.*

Cod. 103 chart., saecc. XIV-XV, a. 270, l. 210 [L. X, CCXCIX]. D.

I. *Registrum litterarum dominorum Zachariae Contareni et Iacobi de Priolis, ambasiatorum dominii Venetiarnm ad Ludovicum regem Hungariae, missarum pro factis ambasiatae eis commissae ann. MCCCLXXIX,* f. 1-10.

Sunt litterae tredecim a die 25 maii ad diem 2 iulii datae Tarvisio, Spilimbergo, Villaco, Sacilo, Buda, Oresvar, Vindobona, quarum octo dominio Venetiarum, ceterae *Benedicto olim bano,* capitaneo Hungarorum in partibus Italiae; Iacobo Hispano comiti; magistro Ludovico Donato generali ordinis Minorum; magistro Urbano. Inter eas senae commixtae sunt quae ad sequens registrum pertinent.

II. *Registrum litterarum dominorum Nicolai Mauroceni, decretorum doctoris, Zachariae Contareni, Iacobi de Priolis, Ioan. Gradonici et Michaelis Mauroceni, ambasiatorum dominii Venetiarum ad dominum Carolum de Durachio, ad pacem tractandam missorum, pro factis ambasiatae eis commissae a. MCCCLXXIX*, f. 10-64.

Insunt epistolae sex supra quinquaginta, fere omnes dominio Venetiarum datae Sacilo, Tarvisio, Mestre, a die septima augusti ad decimam novembris, quibus de eadem pace, facultate a rege Hungariae data, cum Carolo Durachii quae acta sint ennarrant. Liquet res infectas, ob iniquas regis conditiones.

His registris egregie usus est Samuel Romanin ad historiam anni 1399 adornandam in *Storia di Venezia*, III, p. 270-273.

III. *Exemplo de letere* [*Bonacorsi Grimani*] *in le qual se contien la sconficta de Basayto turco da Tamberlan*, f. 65-67.

IV. —— *de alguni capitoli inserti in lettere de ser Zuan Corner, sopracomito de una galea de Candia, date in Constantinopoli adi 4 septembrio*, 1402, f. 67-68. Habet Sanudo in *Vite dei Dogi*, col. 794.

V. —— *de letere manda Tamberlan a lo imperador de Constantinopoli*, f. 68. Edid. Sanudo, ibi, col. 797.

VI. —— *de letera mandada a misser lo ducha per ser Marco Grimani, sopracomito, data a Chyo adi 9 di auosto*, f. 68. Ed. Sanudo, ibi, col. 798.

VII. —— *de letere mandade a ser Zuan Venier in Candia per el nobel homo ser Pasqualin Venier, castelan de le isole de Michone e de Thine*, f. 68. Ed. Sanudo, ibi, col. 798.

VIII. —— *de una letera mandata a ser Piero Corner per ser Toma da Molin*, da Scio, 1402, f. 69. Ed. Sanudo, ibi, col. 799.

IX. *Relation de ser Girardo Sagredo, che vien de Turchia e de Constantinopoli*, adi 12 octobre 1402, f. 69-70. Ed. Sanudo, ibi, col. 957.

X. *Exemplo de una letera mandada alo rezimento de Candia per ser Bernardo Morosini baylo de Cipro, data in Nicosia, li* 21 *auosto. Risposta ad* 19 *septembrio*, 1403, f. 70-72. Ed. Sanudo, ibi, col. 800.

XI. *Prophetiae variae,* latine-itale, *Methodii martyris, fratris Pauli de Albona, s. Severi archiep. ravennatis, s. Birgittae, aliorumque sine nomine,* f. 72-74, 83-92.

XII. *Exemplo de una letera drizata al papa per la venuta di Ussan Cassan contra el Turcho, scripta per un habita a Syo, adi* 24 *octobre,* 1472, *a nome maistro Seguranza medego ed astrologo,* f. 74-77.

XIII. —— *de una letera scrive el gran Diodar, capitanio del hoste del Signor Soldan al magnifico capitanio general, translatada de rabicho in latin, a risposta de una li fo scripta per el baylo de Cipri, in nome del dicto capitanio,* f. 77.

Iexbech, dux armorum soldani Ægypti, Turcis foedere iuncti, respondet Petro Mauroceno, provisori generali Venetorum.

XIV. *Exemplo de una letera scripta per el Signor de Caramania a misser Iosaphat Barbaro, ambassator al Signor Ussan Cassan; data a Salefica in campo, adi* 27 *aprile,* 1473, f. 77-78.

XV. *Copia de una letera dell' ill. signor Assambech directiva al signor re Ferdinando et he dada al primo de marzo,* 1473, f. 78-79.

XVI. —— *de una letera scripta per ser Marco Malipiero in Tripoli adi april* 1473, *a ser Piero Malipiero so fratello a Famagosta,* f. 78-79.

XVII. —— *de la relation dada a messer Iosaphat Barbaro del suo messo mandado al signor Ussan Cassan in Arzingan adi* 14 *luio,* 1473, *recevuda a Salefica, terra del signor Caraman,* f. 79.

XVIII. *Lettere tre di Ussan Cassan alla signoria di Venezia, agli ambasciatori del papa, e del re Ferdinando di Sicilia, e a Iosafat Barbaro, scritte da Carpeto, adi* 14 *agosto,* 1473, f. 79-80.

XIX. *Copia de una letera del signor Piremet gran Charaman all' ill. signoria de Venexia, data ut supra nell' esercito del signor Ussan Cassan,* f. 80.

XX. —— *de una letera de Chassambech fradel del gran Charaman alla ill. signoria de Venexia, scripta ali XVI de la luna presente, adi* 14 *luio,* 1473, f. 80.

XXI. *Lettera di Catterino Zeno, ambasciatore della repub-*

blica di Venezia presso Ussan Cassan re di Persia, alla repubblica stessa, scritta dalla campagna di Arzingan, adi 27 luglio, 1473, f. 80-83.

XXII. *Lettera di Ussan Cassan re di Persia alla repubblica di Venezia, scritta adi 24 agosto*, 1473, f. 84.

Harum litterarum collectioni illustrandae prosunt litterae Iosaphat Barbaro, quas e codice vindobonensi caesareo edidit Henricus Cornet Vindobonae, a. 1852.

Cod. 104 membr., saecc. XV-XVI, a. 330, [L. X, CCCIV]. D.

I. *Litterae ducales decem authenticae Augustini Barbadici, principis Venetiarum ad Zachariam Contarenum et Hieronymum Leonem, reipubl. Venetae oratores apud Maximilianum Romanorum regem*, a die 5 novembris 1493 ad 11 februarii 1494.

His habentur commissio eorum quae apud imperatorem, reginam brevi nupturam, cardinalem gurcensem legatum apostolicum, primoresque quos in via repererint, agenda sunt; litterae commendationis, responsa. Instat dux denegent castra Mochoy et Castrinovi a Maximiliano inique repetita: laudat oratores quod egregie gesserint in dissidiis cum comitibus Tergesti et Goriciae declinandis: mandat recedant a legatione per Oenipontum Venetias profecturi. Ea occasione rex Contareno indulsit, aquilam proprio stemmati adiungeret.

II. —— *undecim authenticae eiusdem ducis ad Zachariam Contarenum et Benedictum Trevisanum, oratores ad Maximilianum regem*, a die 10 maii ad 23 novembris, 1495.

Federe inito Venetorum cum regibus Romanorum et Castellae, pontifice, duce Mediolani; senatus venetus oratores extraordinarios ad Maximilianum data opera mittit ut id respondeant quod Mediolani oratores, Maximiliano eadem eis proponenti ac Mediolani duci. Litteris autem instat sollicitent adventum Maximiliani in Italiam, qui copias interea contra Gallos pontificae dignitati minitantes praemittat. Nuntiat hostes Novariam, loca quaedam s. sedis et Apuliae occupasse; Mediolani ducem et Hispaniae regem nihil omisisse ut pontifici subvenirent: hunc Urbemveterem recessisse: classem venetam Apuliam applicuisse,

ad Gallos exterminandos. Addit, Maximiliano centum millia ducatorum petenti satisfieri non posse.

III. *Litterae sexdecim authenticae Aug. Barbadici et Leonardi Lauredani ducum ad Zachariam Contarenum oratorem,* a die 27 aug. ad 11 decembris, 1501.

Praeit commissio oratori, se conferat ad Maximilianum pro diaeta nurembergensi de rebus Turcarum. In id notitiae identidem ei praemittuntur de Turcis Durachium occupantibus, maria infestantibus; de successu classium gallicae, lusitanicae, venetae, regi praelegendae. Orator instet enixe, Maximilianus stet prommissis factis praedecessoribus Contareni, Antonio Lauredano et Hieron. Donato; det salvosconductus Georgio et Sebastiano Zusto a rege Hungariae oratoribus recedentibus, nec non Io. Baduario accedenti. Ea communicantur quae ad Michaelem Wulchsteiner dominum Castri in confinibus Marcesinae; ad dissidia cum comite Goriciae; ad oratores regis Petrum Woltsch et Antonium de Moris; ad proximam diaetam francofurdiensem; ad cardinalem gurcensem et eius a secretis Raimundum de Soncino referuntur.

Codd. 105-106 membr.-chart., saecc. XIV-XVI, a. 458, l. 360 [L. XIV, CI-CII]. Yc.

Codex diplomaticus aquileiensis.

Documenta membranea aquileiensia, numero sexcenta, ubi varia de rebus privatis et publicis foroiuliensibus praecipue continentur, ab anno 1393 ad varios sequentes, antiquioribus chartis adiectis: ea Iustus Fontaninius, alacri et assiduo studio, hac illac in Foroiulii collegit, atque, dum Clementi papae XI a cubiculo *honorarius* Romae esset anno 1713, in duo volumina, nullo historico ordine digesta, pelle suina bene compingi curavit, titulo superaddito typis impresso.

Acta haec, quorum regesta dedi in ephemeridibus imperialis scientiarum academiae vindobonensis: *Notizenblatt:* 1854, n. 3, 4, 22; 1855, n. 8, 10, 12, 19, quaeque descripsi in *Catalogo codicc. mss. de rebus foroiuliensibus* ec. [Wien, *Archiv für Kunde* ec. XVIII, 345-348], quantum historiae foroiuliensis apparatui intersint, asseret qui sciat iis inesse pacta; placita; conventus; inve-

stituras feudorum; diplomata et privilegia (1); litteras procuratorias; emancipationes; manumissiones; instrumenta emptionis, venditionis, locationis, donationis, confessionis debitorum, matrimonii contrahendi; testamenta. Tamen quod eorum pretium maxime auget sunt epistolae imperatorum Ludovici I, Henrici IV, Friderici I, Caroli IV, Sigismundi; regis Poloniae Sigismundi; Alberti III ducis Austriae; Francisci de Carraria iunioris, Paduae ducis; patriarcharum aquileiensium Philippi de Alençonio, Ioannis de Moravia, Antonii de Portugruario, Ludovici de Teck; vicariorum generalium aut substitutorum aut gubernatorum aquileiensium; Michaelis de Rabatha, Martini archiepisc. corfiensis, Beraldini de Nordis, Antonii Fileti, Andreae episcopi ferentini, P. episcopi balneoregensis, Bucii de Palmulis, Marci de Maphaeis canonici cenetensis, Danielis de Rubeis, Ioannis Angeli de Sancto Severino, Bertrandi Runduli, Guarnerii de Arthenea, Philippi de Capellinis; ducum venetorum Andreae Danduli, Antonii Venerii, Michaelis Steno, Francisci Foscari, Augustini Barbadici; locumtenentium venetorum Ioannis Contareni, Fantini Viaro, Zachariae Trivisani, Ludovici Fuscareni, Hieronymi Vendramini, Francisci Foscari, Aloysii Gradonici, Lazari Mocenici, Antonii Bon, Ioannis Antonii Venerii; caesareorum Friderici Westerstein, Ioann. Neunausser, Scipionis Horaboni; virorum denique Ioannis Auersperg; Friderici de Budrigo; Lucae de Canale; Odorici Candidi; Ludovici de Capitaneis; Casparis de monarchia Styriae; Rizzardi et Odorici de Castello; Francisci Checo; Christophori Rauber, episcopi labacensis; Virgilii de Cividato; Simeonis, Odorici et Ioannis de Coloreto; Henrici et Francisci de Cormons; Christophori de Cucanea, marchionis Austriae; Leonardi de Dorimbergo; Francisci de Dotis; Hugonis de Duyno, capitanei; Rodulphi de Fagagna; Francisci de Florentia; Christophori de Frangepanibus; Georgii de Freinsperg, Aloysii de Gaspardis, Pauli de Gumbertini; Bernardi Henf, bani; Hugonis de Hervorst, decani concordiensis; Iacobi de Isolanis; Ioannis Lapensmaul; Lucae da Lion;

(1) Tum quae ex imperatoribus tum quae ex privatis viris Alemanniae dedit in regestis Pertz, pag. 621-622, vol. V. operis *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschitchtskunde.*

Guillelmi Lupoldi; Guarnerii de Manzano; Petri Mauroceni, provisoris; Ioannis Meinardi; Ioannis et Nicolai de Melso; Ioannis Moysis de Utino; Augustini Mula de Papia; Bartholomaei de Mosto, vicelocumtenentis Bartholomaei Nani; Natalis Panciera de Zoppola; Pangracii, burgravii de Lincz; Nicolai de Pers; Andreae et Nicolai Pithiani; Nicolai de Portis; Guillelmini, Henrici, Ioannis, Nicolusii, Zanini de Prata; de Predolano; Iacobutii de Purziliis; Antonii, Ludovici, Nicolai, Petri, canonici patavini, de Rabatha; Hectoris et Nicolai de Ravanis, regiensium; Candidi de Regonea; Colucii Pierii de Salutatis; Antonini, Francisci, Federici, Ioannis de Savorgnano; Brunori de la Scala; Omnisboni de Scola, paduani; Thomae et consortium de Spegnimbergo; Simeonis Squarani; Carlovarii et Phaebi a Turre; Bartholomaei de Valentis; Iacobi, Ioannis, Nicolai, Odorici de Valvasone; Candidi de Varmo; Ioannis Zorzi veronensis. Nec minus rei foroiuliensis historicae pergratum puto, si fere biscentum notariorum nomina adducam qui instrumenta ea rogaverunt:

Adamus dictus Astulfus, civitatensis,
Agricola Leonardus,
Alexius de Atems, civitatensis,
Andreas de Grisolara, polensis,
—— q. Leonis,
—— Bernardi, bergomas,
Antonius de Brugnara, civitatensis,
—— — Fragoneriis de Montealbano,
—— — Francischinis, glemonensis,
—— Michael de Marinariis,
—— q. Nicolai, q. Guarnerii,
—— —— de Sanctovito,
Artuicus, polensis,
Augustinus, speciarius de Sanctodaniele,
Baldis Thomas de Venetiis,
Baptista de Venzono,
Bartholomaeus de Sanctodaniele,
—— Nicolai paduani,
—— q. Thomasii de Sacilo,
—— Varienti de Sacilo,

Beccariis [de] Hieronymus,
Benvenutus q. Bonaventurae, utinensis,
Bernardinus de Suardis, vicentinus,
Bernardus q. Rizzardi de Brazzano,
Bertholdus q. Christiani, gradensis,
Bocamacinis [de] Antonius, polensis,
Bocchiis [de] Matthaeus, polensis,
Bon Ioannes,
Burcissius Leonardus, utinensis,
Busettus Paulus, utinensis,
Cafus, polensis,
Calvis [de] Zulius de Montagnana,
Cantius Franciscus, utinensis,
Carodonus Nicolaus, patavinus,
Cendrate Ludovicus de Clavica Veronae,
Clemens, polensis,
Colonna Franciscus,
Conradus, utinensis,
Crociis [de] Antonius,
—— Bernardus,
Christophorus de Tarsia, iustinopolitanus,
Daniel, polensis,
Deregno Antonius,
Dominicus de Utino,
Dosse Averardus de Marano,
Fabris [a] Antonius, utinensis,
Floravantes q. Ricoboni, paduanus,
Fornareus Nicolaus, utinensis,
Franciscus, glemonensis,
—— de Franciscis,
—— q. Henrici, polensis,
—— Pirola de Utino,
—— scriba abbatis de Sexto,
Frascolini Iacobus, portusnaonensis,
Fridericus q. Georgii de Montefalcone,
—— de Marquardi Sanctidanielis,
—— Michaelis de Sanctodaniele,

Fridericus Nicolai de Tulmino,
—— de Sanctovito trans Tulmetium,
Gabriel q. Bartholetti de Utino,
Georgius q. Francisci de Paluza,
—— q. Iacobi de Maniaco,
Gislandus, polensis,
Gregorius, utinensis,
Guillelminus q. Thomasini de Vicentia,
Gumbertinus de Novate,
Hector de Ravanis,
Hermacora de Prata,
Hieronymus de Attymis, goriciensis,
Iacobus Antonii de Tricesimo,
—— q. mag. Albertini, bergomensis,
—— de Octobonis, polensis,
—— — Quirini de Utino,
Indalprettus Nicolusii de Meduno,
Ioannes Antonius Martini de Sanctodaniele,
—— Franciscus de Philetinis, utinensis,
—— q. Guillelmi, civitatensis,
—— Gumbertini de Novate,
—— Iacobi de Utino,
—— Laurentii de Treppomagno,
—— mag. Machoris, varotarii,
—— Nicolusii de Utino,
—— Petri de Pola,
—— de Grisolara, polensis,
—— — Iustinopoli,
—— — pictoribus, civitatensis,
—— — Placentia,
—— — Serravallo,
—— — Tulmetio,
—— — Villanova, polensis,
Laudunus, civitatensis,
Laurentius de Treppomagno,
Laurinus Seraphim, utinensis,
Lelli Bertrandus de Colnago, mediolanensis,

Lemariensis Bernardinus, utinensis,
Leonardus de Candolfinis, tarvisinus,
Locatelli Iacobus Petri,
Luchinus Tomasii de Placentia,
Marcus de Radiis,
Margaritus, polensis,
Matthaeus de Fara, mediolanensis,
—— q. Iacobi pelliparii, utinensis,
—— q. Nicolai de Moti,
Mathias de Goricia,
Matthiussi Antonius,
Megliaze Nicolaus,
Meinardus, glemonensis,
—— polensis,
Melchior q. Balthassaris de Valvasono,
Mellonis Marcus Antonius de Venetiis,
Merlati Yoachimus de Grado,
Merula Iacobus,
Messe Thomasinus q. Nicolai,
Michael, polensis,
—— de Vanto, iustinopolitanus,
Michelinus q. Zanini, polensis.
Mirianus Antonius,
Missias Matthaeus de s. Maria de Solaunrich,
Nicolaus q. Conradi de Utino,
—— de Philetinis, utinensis,
—— Manini de Florentia,
—— de colle Prampergi,
—— Thomasii, goriciensis,
—— Thomasini de Meduno,
—— de Veronella,
—— Zanini de Florentia,
Nicolusius f. Zane de Utino,
Odolricus q. Andreae de Utino,
Odoricus Franciscus,
—— Michael de Sanctodaniele,
—— q. Iacobi de Sacilo,

Odoricus q. Martini de Spegnembergo,
—— de Pilosis, q. Michaelis,
Omnebonum plebanus de s. Ioanne de Rivoalto,
Papo, polensis,
Parisinus de Utino,
Pasinus q. Andreae de Ferraria,
Paulinus q. Odorici,
Petrus a Varis, utinensis,
—— iustinopolitanus,
—— vicentinus,
—— q. Michaelis de Utino,
Philermus Antonius, prateus,
Philippus,
—— q. Alberghetti de Bononia,
—— q. Bolognini de Vandolis,
Pileus de Pileo, paduanus,
Pithianus Andreas de Sanctodaniele,
—— Baptista ——
—— Gabriel ——
—— Iacobus ——
—— Leonardus ——
—— Nicolaus ——
Paccinus Mathias,
Puccinus Nicolai, glemonensis,
Raphael de Torellis, veronensis,
Rampalinus Henricus, glemonensis,
Raymundus, polensis,
Rici Nicolaus, glemonensis,
Rigi Stephanus, portusnaonensis,
Rodulphinus de Asterio,
Rodulphus dictus Hermannus,
Rylandus, polensis,
Sbrojadoni Bartholomaeus, polensis,
Simeon de Spina, spoletanus,
Spegl Franciscus,
Sporenus Ioseph, scodrensis,
Syra Iacobus,

Tayncredus, polensis,
Thomadus q. Marcni de Medea,
Thomas q. Iacobi de Utino,
Thomasius de Paluçia,
Tintus Andreas, patavinus,
Ugo,
Varachinus dictus Petrinus de Voltabio,
Venerius Bartholomaeus,
—— Iacobus, utinensis.

Cod. 107 chart., saec. XVIII, a. 300, l. 210 [L. XIV, CL]. R.

Bernardi Mariae de Rubeis, *annotationes et excerpta chartarum foroiuliensium, aliarumque italicarum.*

Quae ex pluribus memoratu digniora occurrunt sunt exempla diplomatum imperialium, brevium pontificum Innocentii III et Gregorii XII, chartharum abbatiae Sexti et sumaquensis, monasterii s. Petri de Sylva in dioecesi parentina; manumissiones; antiqua calendaria; documenta patriarcharum aquileiensium, episcopum tergestinorum et veronensium; acta ducis Meraniae, comitum goriciensium et andacensium; iura imperii in patriarchatum asserta, epistolae Iosephi Binii et Sigismundi comitis de Attems; notitiae Castri Soffembergi, capituli civitatensis ec. Haec omnia manu sua paraverat Bernardus M. de Rubeis, historiae foroiuliensi universae illustrandae.

Cod. 108 chart., saec. XIV, a. 220, l. 146 [L. XIV, XCV]. Yc.

Regesta Ioannis notarii et plebani Tricesimi, filii Anzuti de Agaro Sanctidanielis, dioeceseos aquileiensis, ab anno 1366 ad 1382.

Qui codicem, paginarum 218, vetustate exesum scrimniis suis asservabat Iustus Fontaninius, eidemque sua manu folio primo et titulum et anni notam 1730 indiderat, haec ex ipsius voluminis locis variis, historiae adornandae gratia, sub fine excerpsit: *Io plebanus Sanctidanielis,* pag. 62, 77, 215 — *Marquardi patriarchae aquileiensis litterae Gothofredo a Turre, habitanti in*

Tricesimo, pag. 90 — *Ioannis quond. Luti, sive Anzuti de Sanctodaniele supplicatio summo pontifici pro plebe Tricesimi,* 1387, pag. 92 — Pontifici Urbano VI Io. Anzuti supplicationem dandam curaverat, quum Innocentius pp. VI plebanum Guidonem de Regio ad decanatum civitatensem transtulisset — *Cassius et Artichus filii eiusdem Anzuti,* pag. 174.

Cod. 109 chart., saec. XIV, a. 220, l. 150 [L. X, XCIV]. Yc.

1. *Regesta Indalpretti de Meduno, notarii in Sanctodaniele dioecesis aquileiensis,* p. 17-170.

Etsi acta annorum 1369, 1374, 1375, 1379, 1380 per saltum exhibita sint, sub eorum tamen unoquoque cetera ordine mensium et dierum digeruntur, verbis: *eisdem millesimo et indictione.*

2. —— *Antonii q. domini Warnerini* seu *Guarnerini de Sonimbergo, notarii in Sanctodaniele,* p. 171-274.

Haec regesta fere omnia ad ann. 1389 se referunt. Utriusque nomina occurrunt pagin. 52 et 201.

Fontaninius codicem proprium inscripsit: 1730. *Iusti Fontanini archiep. ancyrani.*

Codd. 110-120 chart., saec. XVI, a. 320, l. 106 [L. XIV, LXXXII-XCII]. Yc.

Pithiani Ioannis Baptistae, *spolia autographa ex regestis notariorum ducatus Foriiulii,* saeculorum XIII-XV.

Undecim voluminibus sic praefatus est Iustus Fontaninius: « Ioann. Bapt. Pithianus municeps Sancti Danielis, in patriar» chatu aquileiensi perantiquo genere ortus, natale solum et re» liquum Foriiulii ducatum sibi demeruit. Quaecumque enim » veteres actuarii et tabelliones ad rem privatam et publicam » pertinentia in tabulas codicesque coniecerant, ipse manu sua » diligentissime excerpsit et non raro tota descripsit, patriae » historiae hoc pacto vir laboriosissimus pro virili sua consultu» rus. Antonium Bellonum, scribam utinensem supparem suum » in talibus peregregium quodammodo aemulari visus est. Certum eius scrimnia interdum compilare non renuit ».

« Haec Pithiani scripta sive adversaria, incompacta illa » quidem et evanescentia, quae aliorum cladi bono fato supere- » rant, Philippus Phitianus ex Carpaci comitibus, Ioanni Baptis- » tae gentilis, liberaliter mihi concessit. Ea spoliorum nomine in » tomos XI digessi, temporum serie utcumque servata. Vir iuris » pontificii et caesarei consultissimus, multa etiam consilia de » suo lucubravit et aliena corrasit, quae volumen in forma folii » conficiunt. Leges provinciales notis ex iure et praxi deductis » illustravit, quarum lacinias habemus ». Quae sequuntur ad vitam et gesta Io. Bapt. Pithiani se referunt. Finit: « Haec scripsi » Romae, die 24 aprilis, a. d. 1723, Iustus Fontaninus, abbas » sextensis, postea archiepiscopus ancyranus m. p. ».

Dolendum ceterum breviora tantum regesta offeri, et in iis quae permagni lectorem pluries intersunt.

Cod. 121 chart., saecc. XIII-XIV, a. 230, l. 140 [L. XIV, LXXX]. Yc.

1. *Regesta autographa Ioannis Lupico, cancellarii Gregorii de Montelongo, patriarchae aquileiensis,* ab anno 1267 ad 1273, p. 1-90.

Domumenta potiora sunt: Investitura medietatis castri Valvesoni — Eadem dominorum de Varmo — Gratia 1000 anforarum vini in Istria — Gastaldia Flumeselli et decima ronchorum — Monasterium extra Cividatum — Restitutio tenute domorum cum broilo, prope ecclesiam santi Felicis — Muta Sclusae — Electio episcopi veronensis facta per capitulum et confirmata a dom. patriarcha — Pro illis de Villalta.

1. —— *Antonii, filii Warnerini praedicti,* ab anno 1373 ad annum 1387, p. 91-361.

Primus codicis vetustate exesi possessor scripsit sua manu: 1730. *Iusti Fontanini archiep. ancyrani,* titulum et notas in fine, sic: pag. 30. *Ioannes Philippus plebanus leobacensis* — pag. 33. *Antonius nepos Alberti, episcopi Concordiae et vicedomini patriarchae Gregorii* — pag. 189. *Io. plebanus Sanctidanielis anno* 1382 — pag. 283. *Presbyter Dominicus de Utino, vicarius in Sanctodaniele. Ioannes quond. Tocii de Sanctodaniele, gastaldio, a.* 1383.

Cod. 122 chart., saec. XVIII, a. 280, l. 192 [L. V, XVII]. X.

Codex diplomaticus brixiensis, ab anno Christi 847 *ad annum Ch.* 1312, *a Ioanne Ludovico Luchi brixiensi, monacho congregationis casinensis collectus.* Sunt paginae 392.

Collectionis huius, impressioni iam paratae, nullus est in praesentiarum usus, cum clarissimus Fridericus eques Odorici, ex proprio exemplo nec non ex autographo iam apud Vincentium Peroni, postmodum apud Labusium Brixiae asservato, diplomata protulerit (1), quin etiam plura ex aliis fontibus addiderit. Ideo praetereo quae professor Bluhme ex codice nostro in *Iter italicum* congessit (2).

Collector, Brixiae a. 1788 demortuus, partem documentorum potiorem ex tabulario s. Petri Olivetanorum Brixiae dedit.

Cod. 123 chart., saecc. XV-XVI, a. 211, l. 142 [L. XI, LXXXIII]. O.

I. Florentinorum, Senensium, Lucensium, Ferdinandi Siciliae regis, Pii pp. II, Sixti pp. IV, Friderici III imper., Herculis Ferrar. ducis, Bononiensium, Galeatii ac Blancae Mariae Mediolani ducum, collegii cardinalium, Mahumeti II Turcarum imperatoris, Bartholomaei Scalae, Nicolai Burghesii, Iacobi Ammanati *cardinalis papiensis* dicti, *epistolae,* f. 1-136, 145-172, 174-194, 198-222, 237-240.

Praeit rudimentum indicis rerum, f. I-XX. Quadringentae circiter epistolae sunt, ab anno 1403 ad 1482 conscriptae, quas sigillatim referre haud operae pretium est, vel quia levibus de negotiis, vel quia de rebus Italiae notis tractant. Ad senensem rempublicam praecipue spectant, cuius nomine multae ab *Augustino Dato* et *Petro Fundio,* qui patriae ab epistolis fuere, scriptae sunt: nonnullae cum Dati operibus a. 1503, Senis editae: aliae etiam passim in horum codicum descriptione relatae. Altera ex epistolis ineditis, Senenses de bulla a Sixto pp. IV circa sacra

(1) *Storie bresciane.* Brescia, 1853-1861, X, 8.°

(2) Pertz. *Arch. der Gesellschaft für ältere Geschichtskunde.* V, p. 613-615.

sanctae Catharinae senensis stigmata a. 1472 edita plurimum solliciti, Franciscum Piccolominaeum, archiepiscopum senensem consulunt, quo sanctae Catharinae honorem, eo favente, servarent. Insunt epistolae Senensium Carlo V ac huius Senensibus, a. 1528.

II. *De laudibus matrimonii.* Incip.: « Inter omnia eius vitae » opera quam activam . . . », f. 136-137.

III. *Florentinorum oratio ad congratulandum Nicolao pp. V, in creatione sua,* habita Romae [1447]. Incip.: « Si nobis coram » sanctitate tua beatissima . . . », f. 137-144.

Luculentam orationem, quae populi florentini in romanam ecclesiam merita, et novi pontificis laudes praesertim, exhibet, a Iannotio Manetio viro longe doctissimo habitam, et ex codice nostro constat et ex Naldio, qui in oratoris vita [Muratori. *Scriptt. rer. ital.,* XX, p. 55] multis eam celebrat. Adnumerari solet inter Manetii opera inedita.

IV. Augustini Dati senensis, *oratio habita apud magistratum, clerum et populum senensem, die coronationis summi pontificis Pii II,* inter missarum solemnia in campo, III nonas septembris [3 sept. 1458]. Incip.: « Exultet hodie catholica et christia- » na religio . . . », f. 172-173.

Est inter Dati opera editionis senensis [pag. 85], cum praefatione de festis pro adepto a Pio pontificatu Senis actis, quae in codice quoque legitur. De Dato scripsit Ioannes Nicolaus Bandiera libros duos a. 1732, Romae typis editos.

V. *Oratio habita per dom. Franciscum Patricium in matrimonio contracto inter inclitam filiam ducis Mediolani et filium regis Neapolis, die* 1 *mensis iunii* 1465. Incip.: « Quintus Caeci- » lius Metellus, gravis et discretus orator . . . », f. 194-197.

Elegantem orationem Patricius dixit coram Francisco Sfortia, Mediolani duce, matrimonii, sponsi utriusque, Alphonsi scilicet Arragonii Calabriae ducis et Hippolytae Sfortiae, eorumque parentum laudes complexus. Addenda ea ineditis Patricii operibus.

VI. Pii II pontif. senensis *oratio, quam habuit apud pontem Milvium, in occursu capitis b. Andreae apost., in suggestu ad id praeparato die* 2 *aprilis,* 1472 [error est in supputatione, cum Pius II a 1464 obierit], *adstante senatu cardinalium magna co-*

rona. Inc.: « Advenisti tandem, o sacratissimum.... », f. 197-198. Cum Pii pontif. orationibus a Mansio edita est.

VII. *Oratio habita per dominum Lopum lusitanum, iudicem rotae, in creatione capitanei populi, et extractione magnificorum dominorum urbis Senarum* [a. 1526]. Incip.: « Magna et dicendi » facundia et disciplinarum multarum . . . », f. 228-235.

Multa de optima reipublicae administratione, pauca de rebus populi senensis lusitanus habet orator.

VIII. Eiusdem *oratio habita in doctoratu*. Inc.: « Solonem » illum sapientisssimum . . . », f. 235-237.

Lopus acceptis in gymn. ulyssiponensi iurisprudentiae rudimentis, uberioris doctrinae comparandae causa, Senas adiit, ibique iuris utriusque laurea donatus est; pro qua iurisconsultis senensibus hac oratione gratias agit. Neutra oratio edita mihi visa est.

IX. *Oratio quam facere debebam ego Nicolaus Martinus in principio lectionum in Sapientia post disputationem, electus ad legendum* INSTITUTA *in loco domini Marcelli de Biringuccis, quando fuit assumptus de magnificis dominis*. Incip.: « Consuevere » doctores toto terrarum orbe . . . », f. 273-275.

Orationem hanc in gymnasio patrio habitam Martinius Senensis nostro in codice scripsit, aliaque pauca latinis et vulgaribus litteris de rebus senensibus adiunxit, quae haud interest hoc loco referre. Ea inter vulgarem orationem posuit, qua anno 1592 in republica duodecim virorum magistratu se abdicavit; item aliam qua anno 1550 plebis tribunatui renunciavit.

Codd. 124-128 chart., saecc. XV-XVI, a. 300, l. 210 [L. X, CLXXIV-CLXXVIII]. Yc.

Epistolae, pleraque latine, pontificum; principum; virorum religione, litteris, artibus illustrium. Nomina scribentium pro unoquoque volumine exhibeo, litteris maioribus eorum cognomina adnotans, qui epistolas manu propria exararunt.

Volumen I continet epistolas 189 pontificibus Sixto IV, Innocentio VIII, Alexandro V et VI, Iulio II, Leoni X, Paulo III, aliisque, ABSTEMII Laurentii; ALEXANDRI pp. VI; Alphonsi Calabriae ducis; DE ALVIANO Bartholomaei; AMMANATI Ia-

cobi, cardinalis; ARGIROPULI Ioannis; Arrivabene Io. Petri, episc. urbin.; Averoldi Barthol., archiep. spalatensis; D' Aubusson Petri, magistri fratrum ordinis Rhodi; Baduarii Sebastiani; BANDINII Francisci; Barbi Marci, cardinalis; Bentivoglio Ioannis; BESSARIONIS, cardinalis; Borgia Beatricis et Roderici; BRANDOLINI Philippi; CARAFFA Oliverii, cardin.; Caroli VIII, Francorum regis; CASA Ioannis; Catonis Supinatis Angeli; Cattanei Marci; CHALCHI Bartholomaei; Contareni Petri, episcopi paphensis; Cybo Io. Bapt., cardin melphit.; Dionysii, episcopi zianensis et firmiensis; Diphnici Georgii, episc. nonensis; Donnini Nicolai, episc. lucensis; Ducchi Ioannis, episc. coronensis; Estensis Hippolyti, cardinalis; Estensis Nicolai, episc. adriensis; Farnesii Alexandri, cardinalis; Farnesii Pauli Petri; De Ferris Dominici; Friderici III, imperat.; De Fuxo Petri, cardin.; Casparis Papiensis; Grati Christophori; Grimani Dominici, card.; Hadriani, card.; Henrici VII, Angliae regis; Innocentii pp. VIII; Ioannis III, Moscoviae imper.; Landi Hieronymi, patriarchae constantin.; Ludovici XII, Gallorum regis; Luppari [de] Iacobi; Macarii, abbatis montis Sinai; Mauroceni Nicolai, episc. castellani; Medici [de] Laurentii et Petri; Mentii Petri, episc. caesenatis; Montagna Francisci; Morani Bartholomaei, episc. castellani; Nigri Francisci Pescenii; Palaeologi Theodori, cardinalis Montisferrati; Paphnutii Cyprii, monachi; PAULA [de] s. Francisci; Pauli pp. II; Pazzis [de] Cosmi, episc. aretini; Pechinolii Angeli, episcopi hortani; PEROTTI Nicolai, episcopi sipontini; PICOLOMINEI Francisci, cardin.; Pilli Nicolai; Pistorio [de] Ioannis; PII Ioann. Bapt.; Portii Camilli; Prochori, archiep. achridensis; Richardi, presbyteri oxoniensis; Ruvere [della] Friderici; Sabadini de Arientis; Sancta Cruce Georgii; Sandei Felini; Sfortia Ludovici, ducis Mediolani; Sixti pp. IV; Sulpitii Ioannis Verulamii; Superantii Victoris, capitanei generalis trirem.; THOMAEI Nicolai Leonici; Tolentino [da] Ioann. Francisci; Torelli Guidi; TRIVULTII Ioann. Iacobi; Vesputii [de] Cypriani, fulginatis; Ursini Nicolai, comitis Pitiliani; Ursi Marci, patriarchae gradensis; Ussum Caxani, regis Persarum; Vulteriis [de] Iacobi; Wirtemberg [de] Everardi; Zanettini Ioannis, episc. tarvisini; ZENI Baptistae, cardinalis.

Volumen alterum habet epistolas Alphonsi, ducis Calabriae; A . . . . ., episc. nitriensis; Guilelmi et Bonifacii, marchionum Montisferrati; Beatricis, reginae Hungariae; Donnini Nicolai, episc. lucensis; Eduardi V, Angliae regis; Friderici, ducis Urbini; Gerardini Angeli, episcopi suessani; Guilelmi, marchionis Montisferrati; Iacobi IV, Scotorum regis; Orchanberg, principis turcae; Lusignani Iacobi, regis cyprii; Pechinolii Angeli, episc. hortani; Ruvere [a] Iuliani, card.; Stephani, vaivodae Moldaviae.

Tertio insunt epistolae Annae, ducissae Britanniae; Borgia Friderici, cardin.; Catherinae, reginae Navariae; Estensis Herculis, ducis Ferrariae; Ferdinandi II, Siciliae regis; Flores Antotonii, episc. Castellamaris [quarum pars maxima]; Francisci, ducis Britanniae; Gundisalvi de Mendoza Petri, cardin.; Ioannis, regis Navariae; Renati, ducis Lotharingiae.

Quartum complectitur acta 156 fere omnia autographa vel in textu, vel in subscriptione, scilicet brevia pontificum Innocentii VIII et Alexandri VI; litteras regis et reginae Navariae comitum Fuxi; Renati regis Aragoniae; ducum Venetiarum, Lotharingiae, Urbini; principis Bisiniani; episcoporum arbensis, ariminensis, castellamarensis, foroliviensis, mossani, mutinensis, tiburtini, viterbiensis; urbium Anconae, Aquilae, Arimini, Asculi, Bononiae, Burgi Sanctisepulchri, Caesenae, Civitatis Castellanae, Fani, Firmi, Florentiae, Fulginei, Interamne, Lucae, Narniae, Nursiae, Paduae, Perusiae, Senarum, Tuderti, Tyburis, Viterbii; virorum Ioann. Francisci de Balneo; Ioannis Balve, card.; Ioannis Augustini de Campofregoso; Guillermi Raymundi de Centellis; Ioannis Gatti; F. de Gonzaga, cardinalis; Ioannis . . ., cardin. andegavensis; Galeotto Pandulphi; Ramberti de Malatestis; Persei Malvitii; Petri Philippi de Pandol; Ludovici Podacathari; Ioannis Sabelli; Ioannis VII de Sacchis, archiepiscopi racusini; Evangelistae Salviati, equitis senensis; Lucae de Sernano; Iordani Ursini; Iulii Caesaris de Varano; Iacobi de Vulterris.

Extremo concluduntur acta fere omnia autographa, centumsexdecim, pleraque latine et gallice, de rebus extra Italiam, quibus insunt instructiones pontificum propriis oratoribus in Germania et Hungaria, memorialia, promissiones, conventa. Occurrunt autem epistolae Friderici III et Maximiliani I, imperatorum;

Caroli VIII et Ludovici XII, Francorum regum; Casimiri, regis Poloniae; Beatricis, reginae Hungariae et Bohemiae; ducis et ducissae aurelianensis, mediolanensis et de Valois; Ladislai de Egerwara, Rasciae despoti; Ioannis, ducis Borbonii et Alverniae; Ioannis II, ducis clivensis et comitis; urbium Avenionis, Auxis, Basileae, Lucernae, Pragae, Tuderti, Valenciae [in Hispania], Vindobonae, Wissemburgii; domus equitum Rhodi; archiepiscoporum burdegallensis, coronensis, crainensis, ragusini, remensis, strigoniensis; episcoporum abulensis, agriensis, arbensis, bambergensis, bosnensis, castellani, eystettensis, foroliviensis, imolensis, osnabrugensis, quinqueecclesiensis, sirmiensis, theanensis, traguriensis, transylvani, tridentini, vesprimiensis, waradiniensis, zagabriensis, ; oratorum apostolicorum Antonii de Grassis, L. de Agnellis, Raymundi Peraudi; Ioannis de Giglis, collectoris in Anglia; Balthassaris de Piscia, Ludovici Podacathari, Persei Malvitii, Willelmi de Bibra, militis.

Hanc epistolarum congeriem, una cum longe ampliori tabularii veneti generalis, Romae collegerat Ludovicus Podocatharus, cyprius, cardinalis caputaquensis, rerum agendarum dexteritate apud pontifices Sixtum IV, Innocentium VIII, Alexandrum VI, Pium III, Iulium II peritissimus, qui ibi moriens anno 1506, Livium nepotem, haeredem ex asse instituit. Hoc Venetiis defuncto a. 1555, puto consilium decemvirum universum eorum manuscriptorum cumulum, politicae prudentiae ergo, fisco addixisse, ex quo demum venetis biblioth. et tabulario, saec. proxime exacto, cessit.

Codd. 129-131 chart., saec. XV, a. 310, l. 220 [L. XIV, XCVI-XCVIII]. Yc.

Leonelli Chieregati et Antonii Flores, legatorum apostolicorum ad Carolum VIII regem Galliae, *epistolae Innocentio pp. VIII datae, annis* 1488-1491.

Eas codicibus tribus conclusas, fere semper manu propria, raro aliena, exararunt referendarii domestici pontificis, L. Clericatus vicetinus, episcopus traguriensis, postmodum concordiensis, ac A. Flores, protonotarius apostolicus. Notae arcanae infrequenter inseruntur.

Volumen primum habet epistolas sexaginta quatuor ab oratoribus datas, anno 1488, Parisiis, Magduno super Ligerim, Turone, Andegavia, Claromonte, Bauge, Castro lidi. Litteris subscribit quoque ad diem martii extremam Ioannes Orioli, puto, a secretis legationis. Acta varia insunt: **a.** *nota eorum qui venerunt obviam oratoribus s. d. n. Parisiis;* **b.** scriptura de *concordia ecclesiarum et petragoriciensis, gallice;* **c.** expositio brevis pontifici quo enumerantur *excessus emendandi in hoc inclito regno, quemadmodum a multis fidedignis personis, ipsaque rerum experientia s. d. n. accepit;* **d.** *memoriale seu, ut vocant, advisamentum, quo fratres quatuor ordinum s. Francisci* petunt privilegia sibi concedi; **e.** nota primorum exercitus gallici oppidum Fulgeriarum [Fougeres] oppugnantis sub fine iulii; **f.** *informatio summaria pro impetratione revocationis seu adnullationis censurarum in favorem Romanorum regis extortarum;* **g.** *epistola I. Candida.*

Alterum habet epistolas sexaginta eorundem, ann. 1488-1489 datas Andegavia, Parisiis, Magduno super Ligerim, Turone, Chainono, Ambasia, Lugduno, Aureliano. Insunt duplex epistola G. de Rupeforti; *obligatio oratorum,* nomine pontificis, auxilium contra Turcas, praestandi dummodo Zizimus, *frater immanissimi Turcarum tyranni, tute et secure ex Francia ad terras sanctae romanae ecclesiae per mare transvehatur; exemplum modi relatationis* aliquot *praelatorum.*

Epistolae eorundem sexaginta quatuor datae ann. 1490-1491, Aureliani, Molinis, Ambasiae, Salmuri, Turonis, Lugduni, Gratianopolis, Bituris, Nanetis, Florentiae, insunt volumini tertio. Accedunt **a.** *pactum pacis perpetuae inter reges Franciae et Angliae, mediantibus oratoribus pontificis, conclusum* 5 *iunii,* 1490, *in conventu fratrum minorum de Ambasia;* **b.** *nomina deputatorum regis Franciae ad dietam boloniensem sive calisiensem;* **c.** *annotata quae oratores s. d. n. qui sunt in Gallia intellexerunt contineri in capitulis homagii dominii genuensis.* Reditum a legatione nuntiant pontifici Florentia die 2 nov. 1491, addens de se Clericatus: « Dum autem ego concordiensis [episcopus] in Galliam sum » profectus, coegerunt me parentes, qui sunt octuagenarii, ut, » quod tunc nequivi in reversione eos visitarem. Ad quod cum » satis superesse temporis vidissem . . . . diverti Vicentiam,

» ut hanc erga pietatem parentes colerem; sed vix eos amplexa-
» tus discessi Vicentia, et magnis itineribus veni Florentiam satis
» in tempore: et praeceptum Salvatoris observans, neminem per
» viam salutavi . . . ».

Codd. 132-133 chart., saec. XV, a. 330, l. 220 [L. XIV, XCIX-C]. Yc.

I. Leonelli Clericati, episcopi concordiensis, epistolae sexdecim, datae annis 1488-1490 ex Calesio, Sancto Maturino, Nivernis, Parisiis, Bononia super mare, Cantuaria, Londino, Turone, Andegavia, Innocentio pp. VIII, Henrico VII Angliae et Carolo VIII Galliae regibus, nec non espiscopo oxoniensi, de pace vel concordia triennali inter reges Galliae et Angliae. Insunt epistolae quatuor oratoris pontificii ad regem Hungariae Innocentio pp. VIII, datae Buda a. 1489, et *avisamenta pro triennali treuga ineunda inter sereniss. Franciae et Angliae reges, concepta per . . . . Leonellum . . . . . . inter prefatos reges mediatorem in dieta boloniensi et calesiensi.* Antonius Flores in prima epistola data ex Ambasia, 16 aprilis, 1490, Innocentio pp. VIII, haec de Clericato: *A domino concordiensi non habeo aliquid novum, tantum scio ipsum in Angliam applicuisse.*

II. Ceteras in primo ut et proxime insequenti volumine epistolas fere centum quadraginta, pleraque latine, authenticas, cum partibus per notas arcanas exscriptis, dedit Clericatus, qua orator apostolicus ad Maximilianum I Romanorum regem, annis 1497-1499, ex faucibus Sveviae augustensis, Oeniponto, Hallis brixinensibus, Friburgo, Colonia, Argentina, Moguntia, Ulma, Ambasia, Constantia, Tridento, Roboreto. Iis interseruntur quaedam Maximiliano; episcopo castrensi oratori regis Francorum; Lucae de Renaldis ex Portunaonis, a secretis pontificis; ut et eorundem ad Clericatum responsa: desunt quae anno 1496 ab eo redditae, cum quadriennio apud regem Romanorum in Germania degerit.

Quae potiora legatus pontifici refert, ea sunt: de Philippo Maximiliani filio, quem rex in spem Gheldriae recipiendae erigebat, primoribus eius status Antuerpiae in id congregatis; de

conventis nationis germanicae Friburgi, Vormatiae, Coloniae, Uberlingii, Sterzingii, Brunekii ; de bello in Turcas apparando, quod omnes ad Maximilianum legati ardentibus votis urgebant, praesertim sedis apostolicae, Venetiarum, Hungariae, Poloniae; de *truculentissimo* bello helvetico, cui declarando, pacem, duce Mediolani intercedente, Maximilianus componit. Quos auctor passim nomine vocat sunt Ioannes Zuffatus et Ioannes Iacobus de Mathelica, sibi a secretis ; Henricus Prunsich, Georgius a Turre et Marquardus, ille praefectus exercitus, alter orator, tertius consiliarius Maximiliani; dux Consalvus Fernandus; Ludovicus Sfortia ; cardinalis gurcensis Raymundus Peraudus ; Christophorus Maurus, provisor venetus Roboreti ; comes Pitiliani ; Franciscus de Montibus, orator neapolitanus ; Nicolaus de Rosis, orator Poloniae; doctor Ioannes Menechin ; Herasmus Bruscha, capitaneus Tergesti ; Robertus de Marcha et Gratianus de Gerra, capitanei.

Etsi Clericatus res in ea legatione a se gestas Maximilianum probasse, facto quoque animadverteret, quod eius consiliarius electus fuerit ; tamen, ubi praesensit regis esse desiderium ut a curia recederet, anno 1499 Tridentum, dimidio mense septembri, serius Roboretum usque ad decembrem secedit, legationis negotia in regis aula per doctorem quendam expediens, donec pontifex mense eodem indulget ut ad ecclesiam concordiensem, sibi ab anno usque 1488 commissam, regrediatur. Eius redditum testantur epistolae iisdem codicc. mss. insertae pontifici, Portugruario et Cordevado, mensibus martio et aprili anni proxime insequentis.

Cod. 134 chart., saec. XV, a. 408, l. 280 [L. XIV, XCIII]. Yc.

Regesta epistolarum latinarum et italarum, octingentarum, quas Franciscus II, nomine *Novello,* de Carraria, dux Patavii, dedit annis 1402-1403, pontifici et cardinalibus ; regibus Romanorum Siciliae, Cypri ; Elisabeth reginae Francorum ; ducibus Venetiarum, Austriae, Bavariae, Saxoniae, Lotharingiae; Ziliolae et Catherinae comitissae Veglae, sororibus; fratribus Francisco tertio et Iacobo ; officialibus baliae Florentiae ; F. Bembo, baiulo Nigropontis ; Boncicaut, gubernatori Ianuae ; patriarchis aquileiensi et gradensi ; archiepisc. salisburgensi ; episcopis tarvisino,

tridentino, frisingensi; magistro ordinis teutonici; marchioni Estensi; comiti Cunii; dominis Veronae, Mantuae, Bononiae, Ravennae, Arimini, Fani, Camerini, Imolae, Lucae; capitaneis, potestatibus, vicariis, dominii paduani; oratoribus; commissariis exercitus; viris cuiusque ordinis. Sub fine occurrunt tres epistolae Francisci de Gonzaga ducis Mantuae et una Catherinae de Carraria ducissae Mediolani ad eum.

Ex iis vigintiquatuor duci Venetiarum editae sunt Patavii an. 1859 ob nuptias Papafava-Cittadella; quadragintaquinque Austriae principibus et episcopo tridentino, Vindobonae a. 1861, vol. XXVI, operis: *Archiv. für Kunde österr. Geschichtsquellen,* p. 355-378; viginti et una Henrico de Galliis et Lucae de Leone, nunciis Francisci *Novello,* occasione nuptiarum Giusti-Cittadella, Patavii, 1863.

Codicem, fol. 147, consilium decemvirum Venetiarum, post excidium familiae carrariensis, Patavio, cum aliis, transferendum in proprium tabularium curavit, pauloque postea comburi iussit senatusconsulto 20 octobris, 1406: « Quia in scripturis nuper » portatis de Padua, facta diligenti inquisitione, non est repertum aliquid per quod sit necesse vel possit esse proficuum facere aliquam aliam inquisicionem, processum vel provisionem; » vadit pars quod omnes scripturae, quae nunc fuerunt portatae » de Padua per nobiles viros, ser Marcum Iustiniano et ser Ioannem Lauredano inquisitorem consilii de decem, quae sunt in » camera armorum, comburantur, ita quod nunquam appareant » in mundo, et comburantur in illo honesto et habili loco qui ordinabitur per dominum et capita de decem » (1). Quomodo autem codex, ab anno 1787 bibliothecae nostrae dono datus, exitio surreptus sit, sum nescius.

Cod. 135 chart., saec. XVI, a. 233, l. 171 [L. V, CXVI].

Acta venetarum aliquot familiarum, quae ad contractus praediorum, investituras emphyteuticas, testamenta se referunt,

(1) Ex tabulario generali Venetiarum.

actore plerumque vel instrumenta rogante Ioanne Maria Celega notario veneto, annis 1558, 1560-1562, 1565-1567, f. 1-11.

Occurrunt subsignationes plerumque autographae notariorum venetorum Hieronymi Parthi, Petri Contareni, Nicolai Licinii, Ægidii Ravagnani, Matthaei Soliani, Ioannis Baptistae Monte, Ioannis Facii, Antonii de Consentis, Vincentii Terlati, Aloysii Leoncini, Francisci Rhenii, Marci Antonii de Cavaneis.

Accedit exemplum, manu Iacobi Morelli, huius biblioth. praefecti, actorum ex quibusdam foliis saeculi XIV existentibus in tabulario ecclesiae abbatialis et parochialis s. Gregorii Venetiarum, f. 12-15, scilicet: **a.** indulgentiarum datarum ecclesiae s. Ioannis de Baledello, dioecesis castellanae, quod edidit Cornelius in *Ecclesiae ven.,* XII, Supplem., p. 401, nomine errato *Galedello;* **b.** licentiae datae per episcopum castellanum episcopo Civitatis novae, eundi ad consecrandum eam ecclesiam; **c.** consecrationis factae per episcopum Civitatis novae de eadem ecclesia; **d.** electionis Bartholomaei Paruta in archiepisc. Philadelphiae. Documentum extremum a. 1494, cetera a. 1306 data sunt.

Cod. 136 chart., saec. XVI, a. 310, l. 215 [L. X, CCXCI]. D.

I. *Partes* seu decreta ac litterae ducales ex tabulariorun venetorum libris exemplatae, quibus plerique viri illustres, nonnullaeque indigenarum et exterorum familiae civitate ac nobilitate donantur, annis 1301-1512, opera Marini Sanuti Leonardi filii, f. 1-49.

Documenta haec, numero 235, manu propria idem Sanutus sumpsit ex libris *Novella, Leona, Ursa, Stella, Deda, Commemorialium, Gratiarum, Rogatorum, Privilegiorum.*

II. Chronica itale familiarium nobilium ab origine Venetiarum ad annum 1537, tum earum quae defecerunt, tum quae adhuc existunt, summatim numero 573, ordine alphabetico, f. 51-110.

III. *Casate de' nobili veneti dove sono discese,* numero 118, die 7 augusti, 1577, f. 111-112.

IV. *Famegie tratte d' una cronicha, qualle edificò molte chiese in Venetia et di fora,* 28 decembre, 1576, f. 113-114.

Codd. 137-138 membr., saecc. XI-XVII, a. 540, l. 390 [L. X, CCLXXVIII-CCLXXIX].

Collectio membranarum numero 146, ad venetam patritiam familiam Nani spectantium, quas Lucretia Lombardo-Nani, anno 1747, duobus voluminibus distribui iussit.

Documenta donationis, emptionis, venditionis, securitatis, pactorum dotalium, obligationis; testamenta, annor. 1073-1605. Repeto nomina notariorum saeculor. XII-XIII: Petrus presbyter, Ægidius presbyter, Warinbertus Venerius diaconus, Iacobus Valero diaconus, Zacharias Belli subdiaconus, Salvator q. Iacobi Agolant, Homo s. Ioannis, Ioannes Bello acolitus, Iacobus Busela clericus, Risanus Grasso diaconus, Iacobus Tendi presbyter, Bartholom. fil. Ildebrandini de Vulterris, Iacobus fil. Martini de Ghez, Emanuel de Ysolanis.

Cod. 139 membr., saec. XVII, a. 348, l. 252 [l. VII, XCIII]. X.

Instrumenta, diplomata, privilegia familiae Padavinae venetae.

Praeit testimonium Francisci Erizzi et Petri Peracii, cancellariorum; Fabritii Beaciani et Andreae de Erculis, notariorum; qui asserunt *publicum hoc authenticum transumptum,* eorum opera, factum *ex instrumentis sanis, integris, non vitiatis,* sibi praesentatis ab Ioanne Baptista Padavino, magno cancellario Venetiarum, 17 novembris, 1633. Documenta numero quindecim, fol. 1-18: primo Gregorius pp. VII Othono Padavino, veneto ostiario et feudatario suo nec non gubernatori in civitatibus Cusentiae et aliis, has terras ab eo rectas, *propter servitia in praesens sibi praestita,* dat in feudum illi ac eius haeredibus, 10 iunii, 1077: ceteris reges Siciliae] serius Neapolis], Rogerus II, Willelmus I, Henricus VI imper., Fridericus I, Manfredus, Carolus I, II et III, Robertus, Iohanna I et II, Ladislaus, Ferdinandus I, familiae Padavinae privilegia plura annis 1131-1458 contulerunt. Adduntur foliis 19-21 litterae ducales pari modo ob vetustatem innovatae, familiae Padavinae gesta referentes, quarum prima Leonardus

Lauredanus, die 24 febr. 1503, confert castellanariam Nimosiensis arcis insulae Cypri Nicolao Padavino; altera idem, die 2 apr. 1512, concedit cancellariam Arti Ioanni Baptistae Padavino ad eius vitam (1). Omnium index occurrit, fol. 25-27.

Codici serius inserta sunt exempla documentorum tredecim, latine-itale, de eadem familia, annorum 1270, 1503, 1511-1513, 1521.

Cod. 140 membr., saec. XIV, a. 400, l. 285 [L. X, CLXXIX].

Ægidius episcopus sabinensis, apostolicae sedis legatus ac terrarum et provinciarum romanae ecclesiae in Italia, citra regnum Siciliae consistentium, vicarius generalis, infeudat Bernardinum de Polenta eiusque natum Guidonem, milites ravennates, de civitatibus Ravennae, Cerviae, earumque comitatu et districtu, ac aliis castris, villis et iuribus in provincia Romandiolae, ad romanam ecclesiam spectantibus, nomine Innocentii papae VI.

Pontifex Avenione, VI kal. maii, 1355, legato mandat ut milites de Polenta iis locis quae illicite detinebant, dein vero poenitentes ecclesiae restituerunt, ab omnibus et singulis excommunicationibus absolutos, ritu feudali investiat. Iuramenta et promissiones utriusque feuda recipientis solemniter renuntiantur. Documentum datum Anconae, III idus decembris, 1355.

Exemplum coaevum, sine subscriptionibus, foliorum 8.

Cod. 141 chart., saec. XVI, a. 372, l. 260 [I. VII, MDCXLIII]. O.

1. *Exemplum diplomatis, quo Carolus V imperat. Franciscum Cornelium, venetum sibi oratorem, comitem palatinum renuntiat.* Incip.: Cum imperatoriae maiestatis micantissima dignitas ab omnipotenti Deo .... Vormatiae, die 20 ianuarii, 1521 », f. 1-3.

Caesar praeclarae familiae Corneliae merita singulatim repetens, non tantum oratorem [quem iam in Hispania militari ordine et cingulo donatum, Aquisgranis post coronationem, ictu ensis, equitem constituerat], sed et eius filios tam natos quam na-

(1) Documentum hoc excutit Cicogna in *Iscrizioni*, VI, 682.

scituros; nec non plures ex eadem familia eligit comites imperiales palatinos, facultatibus tributis **a.** creandi notarios; **b.** spurios legitimandi; **c.** equites nominandi; **d.** promovendi doctores in iure caesareo et pontificio, in artibus et medicina, ac poetas laureatos; **e.** concedendi cuivis potestatem filios adoptandi; **f.** servos manumittendi; **g.** infames in honorem pristinum restituendi; **h.** comites palatinos creandi. Tandem insignia familiae, aquilae bicipitis imperialis adiectione a Friderico III illustrata, confirmat et, quatenus opus erit, de novo concedit; seriora familiae insignia aquilam retinent.

Cornelium anno 1518 oratorem renuntiatum puto quod exstet in diplomate: « Recolentes tuam, Francisce, maturitatem, » ingenium, dexteritatem, consilium quo ultra triennium apud » nos in rebus omnibus usus es ». Eum maio a. 1521 aula discedentem Caspar Contarenus excepit, electus die 24 sept., 1520.

2. *Exemplum diplomatis, quo Sigismundus imper. comitem palatinum Andream Donatum renuntiat.* Incip.: « Etsi de ple- » nitudine imperialis largitatis, de nostraque liberalitate et mu- » nificentia . . . . . Basileae, 5 febr., 1534 », f. 4-6.

Cum A. Donati oratoris ven. opera [sic in diplomate], impedimenta coronationis Sigismundi sublata essent, caesar eundem Romae militem et consiliarium et familiarem suum fecit, aureis sexcentis annuis assignatis. Dissidiis inter concilium basileense et pontificem declinandis, eodem anno [1433] Sigismundus Basileam petit, Donato comite, eumque citato cursu paulo post Romam mittit, pontifici decreta concilii delaturum. Eapropter anno insequenti, Donatum ac eius familiam, filiosque legitimos comites palatinos elegit, privilegiis datis [ut supra], praesertim vero creandi quatuor milites et octo scutiferos, quibus extremis *divisam nostram, serpentem videlicet cum cruce et litteris insculptis: O quam misericors* ec. *dare possis.* Insuper universae eius familiae libertatibus, immunitatibus ec. omnibus assertis, indulget ut *armis propriis leonem aureum rampantem cum corona, et aquilam bicipitem in campo aureo* addat, nec non Andreas et successores *praesentet azzam vel spellam seu clavam varnitam, pretii ducatorum triginta,* quoties caesar Venetias accedet; et gerat tanquam comes imperialis usquequo Venetiis morabitur.

Scutum reformatum cum leone et aquila a fronte diplomatis depictum est: idem in insignibus familiae Donati conspicuum.

3. *Bulla Sixti pp. IV qua Zachariam Barbarum, venetum sibi oratorem, comitem palatinum renuntiat.* Incip.: « Sincerae » devotionis affectus quem erga nos et sanctam romanam eccle- » siam . . . . . Romae, 25 maii, 1480 ».

Pontifex, praeter privilegia ab imperatoribus F. Cornelio et A. Donato collata, concedit ut orator eiusque descendentes *arma et insignia nostrae, ex qua secundum carnem originem traximus, familiae de Ruvere, videlicet arborem viridem in campo caelesti cum foliis viridibus et glandibus aureis, seu croceis . . . . . gestare possint ac valeant.* Desunt nova insignia quibus spatium paratum, ut et in clypeis familiae posterioribus desiderantur.

4. *Fridericus imperator Petrum Cocco ex Venetis, comitem palatinum declarat.* Incip.: « Sceptrigera caesareae dignitatis su- » blimitas . . . . . Civitatis novae, 24 novembris, 1484 ».

Caesar ceteris privilegiis adiungit **a.** *arma defensibilia et offensibilia* ubique deferendi; **b.** veniam aetatis minoribus concedendi. P. Cocco universaeque familiae privilegiis assertis, eosdem nobiles et cives cuiuscumque civitatis confirmat, ac antiqua familiae insignia concedit, scilicet in superiori parte stemmatis *iugum transversum in campo flavo,* superius vero *pedem rubeum aquilae cum coxe plumis longioribus vestitae, qui annulum aureum nobilissimo adamante ornatum aduncis unguibus transversum teneat,* adagio addito: *Difficilia calco.* Veneto familiae stemmati desunt haec.

Cod. 142 membr., saec. XVI, a. 223, l. 150 [L. V, VII].

Exemplum litterarum Caroli V imperatoris, quibus, intercedente comite Guidone Rangonio suo capitaneo, *animo deliberato et sano accedente principum consilio,* Valerium Negronum comitis palatini tituli insignit, facultate data creandi publicos notarios et iudices ordinarios, nec non *ex illicito et damnato coitu procreatos* legitimandi. Incip: « Imperatoria maiestas tum vero laudis » splendorem sibi comparat quum dignis hominibus virtuteque » praeditis . . . . . . Bononiae, 28 decembris, 1533 ».

Exemplum ratum habent notarii tres, Carolus Blancus, Ioannes Laurentius Georgius, Ioannes Mundo, coram Iacobo Fasolo, plebano s. Iacobi de Rivoaldo [sic] Venetiarum, iudice ordinario. Error irrepsit in temporis supputatione, dum notarii diem septimam iunii 1533 signant.

Codicillus habet folia duodecim.

Cod. 143 membr., saec. XVI, a. 438, l. 298 [L. X, CXI]. O.

Philippi II, Hispaniarum regis, diploma Cosmo Medicaeo Florentiae duci. Inc. : « Philippus, Dei gratia, rex Castellae . . . . » Recognoscimus et notum facimus universis, quod cum nulla » res . . . . . Datum Bruxellis, die 25 novembris, 1558 ».

Ei, qua vicario sacri romani imperii a se constituto, rex civitatem senensem eiusque territorium in feudum nobile, francum, ligium et honorificum concedit, et de hoc legitimam investituram facit. Inserta sunt Caroli V imperatoris diplomata tria Bruxellis data : quorum primo die 30 maii, 1554, Philippo filio dominium in civitatem senensem attribuit; altero, die 16 ianuarii, 1556, idem ei confirmat; tertio, die 17 aprilis, 1556, dominium illud in alios transferendi facultatem eidem facit. Charta authentica est, ex autographo immediate sumpta, et Francisci Vinthae, volaterranni, Cosmo duci et reformatoribus florentinis a secretis manu firmato, die octava decembris anni 1559.

Codex habet folia decem.

Cod. 144 membr., saec. XVI, a. 222, l. 156 [L. V, XII]. X.

Diploma authenticum doctoratus in theologia, quod Petrus Matthaeus Corvinus, vicarius generalis Friderici Cornelii episcopi patavini, in archigymnasio patavino, fratri Paulo Sarpio veneto, ordinis Servorum, confert, praesenti eius promotore, magistro Hieron. Quaino patav., eiusdem ordinis, die 15 maii, 1578.

Codicillus habet folia sex.

Cod. 145 chart., saec. XVIII, a. 306, l. 217 [I. VII, MDCLXXIII]. Q.

Exempla documentorum quae ad feudum familiae de Colle alto comitum s. Salvatoris, in Valle Sugana se referunt, anno 1786 collecta, iussu Iacobi Maximiliani I, comitis et domini feudatarii iurisdictionum Collalti, s. Salvatoris, Raj, Credatii, Collis s. Martini, Musestris, Teusophi in Vale Sugana, a parte imperii.

Praeit fol. 7-14 summarium plurium documentorum in tabulario Collis alti occurrentium, annorum 1317-1745. Sunt vero in textu actus episcoporum feltrensium et bellunensium, quibus comites de Collalto investiunt, praesertim de advocaria episcopatuum feltrensium et bellunensium; sententiae potestatum et capitaneorum Belluni comitibus de Collalto ius advocariae in eosdem episcopatus asserentes; litterae ducales Venetiarum id confirmantes.

Codex, folior. 108, asservabatur in bibliotheca eiusdem Iacobi Maximiliani I, ut in schedula typis data lego.

Cod. 146 membr., saec. XVII, a. 302, l. 250 [L. XIV, CCVIII]. X.

Diploma quo comes Ioannes Henricus a Tournon ac haeredes, nobiles regni Hungariae creantur.

Leopoldus I, Romanorum imperator, *ratione habita celeberrimae ac vetustissimae familiae a Tournon, a binis iam et ultra saeculis cardinalitiae et comitum dignitatis viris conspicuae,* Ioannem Henricum a Tournon, *ipsiusque haeredes ac posteritates utriusque sexus,* in numerum *verorum antiquorum et indubitatorum regni Hungariae et partium eidem annexarum indigenarum ducit recipiendum,* die 3 aug., 1696, *iuramento* seu *homagio* assumpto.

Documentum authenticum membranaceum, fol. 5, litteris polichromis, magna ex parte auratis, insigne.

Codd. 147-148 chart., saec. XVIII, a. 278, l. 194 [L. V, VIII-IX]. X.

1. *Codex publicorum civitatis Venetiarum,* capitibus 130.

Operis contextus et historia sic habet a principio: « 1282,

» 7 iulii. Incipit liber sive memoriale communis Venetiae, in quo » scriptae sunt ad memoriam omnes sententiae latae per nobiles » viros dominos Marcum de Canale, Philippum Gili et Nicolaum » Falerio, ad officium provisoris communis, a Grado usque ad » Caput aggeris, deputatos de mandato illustr. domini Ioannis » Dandulo, Venetiae inclyti ducis, et ipsius communis Venetiae, » de universis publicis, videlicet aquis, terris, paludibus et cane- » tis, positis infra dicta confinia ad ipsum commune spectanti- » bus, secundum formam sui capitularis inferius comprehensi, » iuxta tenorem reformae maioris Consilii . . . . ».

Praeit fol. 13 non numer. index : *rubricae sententiarum de libro magno Venetiarum de aquis* . . . . . . Titulo subest *tenor et forma capitularis et reformae Consilii maioris,* scilicet iuramentum trium officialium constitutorum *ad inquirendum, inveniendum et recuperandum omnia ac universa publica* . . . . Sententiae a prima usque ad centesimam vigesimam nonam, annis 1282-1336 datae sunt. Caput extremum inscriptum : *Exemplum quarundam scripturarum dominae Marucciae, uxoris nobilis viri domini Ungarelli Natalis, de confinio sancti Gervasii, quod deest in codice publicorum,* continet documenta octo annorum 1328-1332, fol. 946-963.

2. *Notae memoriales de re eadem,* ann. 982-1290, occurrunt fol. 965-973 ; ut et annor. 1327-1328, fol. 974-984.

3. *Appendix ex archivio cathedralis Torcelli.* Ea duplex : prima continet eius generis documenta viginti, ann. 1034-1378, fol. 990-1049 ; altera de iuribus episcopi equillensis in quaedam praedia, retinendis et cedendis ; de piscationibus ; de nemoribus Tarvisii *afflctandis ;* de venditione gastaldiae Crucis, ann. 1306-1490, fol. 1050-1108.

Bini codices dant unam folior. 1112 seriem.

Codd. 149-150 chart., saec. XVIII, a. 303, l. 220 [L. V, CIV-CV]. D.

Codex idem, capitulis 114.

Collectio cum superiori usque ad capitulum centesimum octavum congruit : capit. 109-113 quaedam tantum referunt antecedentis, cuius centesimo trigesimo respondet centesimum decimum

quartum. Hic occurrit ex reliquis una *appendix ex archivio cathedralis Torcelli.*

Codices, qui serie singulari numerant folia 712, Thomas Temanza exscribi curavit [uti a principio assertum] ex sylloge casu anno 1746 reperta in scrimniis magistratus *ab aquis*, quam huius decreto a. 1753, Flaminio Cornelio obtulit.

Cod. 151 chart., saec. XVI, a. 148, l. 103 [L. V, XC]. N.

Summarium sumptum ex capitularibus officii dominorum publicorum, primo februarii, 1588.

Capitularia fol. 1-13 ab anno 1254 ad 1479 producuntur: cetera saeculi decimisexti ad annum 1573.

Codicillus folia exscripta numerat 43.

Cod. 152 chart., saec. XVI, a. 412, l. 271 [Z. L. CCXX[a]]. E.

Decreta criminalia civiliaque Consiliorum venetae reipublicae, patrocinantibus triumviris publici patrocinii Venetorum, pluribus voluminibus latius descripta ab anno Domini 51 *super* 400 *et* 1000, *usque ad annum partus virginis* 500 *inclusum super* 1000, *iubentibus clarissimis senatoribus Francisco Pisauro seniore, Nicolao Salomono et Laurentio Bragadeno, triumviris tutelae publicae veneti imperii, Bartholomaeus Zambertus venetus, eorum magistratus cancellarius ad posteritatis memoriam hoc volumine compendiose complexus est,* f. 28-134.

Praeit, alphabetico ordine digestus, *index elementarius eorum quae B. Z., venetus, magnificorum dominorum advocatorum communis cancellarius, hoc volumine ad posteritatis documentum ex multis libris sumpta concise complexus est,* f. 1-26.

Cod. 153 chart., saec. XVI, a. 419, l. 270 [Z. L. CCXX[c]]. E.

Praestantissimorum et excellentissimorum Consiliorum quadragintaviralium decreta, agentibus triumviris publicis patrocinii venetae reipublicae: Bartholomaeus Zambertus notarius hoc volumen compendiose, ab anno 1501 *exordiens, complexus est.*

Regesta sententiarum civilium et criminalium Consiliorum a quadraginta nominatorum, ab anno 1501 inclusive ad 1545, manu Zamberti, f. 53-281. Praeit index elementaris titulorum, alphabetico ordine digestus, f. 7-47 : nomina vero advocatorum communis, numero ultra biscentum ab anno 1501 ad 1547, occurrunt fol. 50-52, 54, 164.

Quaedam sparsim Zambertus adiecit quae ad rem minime faciunt.

Fol. 1. *Bernardi Georgii patritii veneti hexasticum in antiquitates Francisci Valerii, decemvirali decreto, vita functi die 25 septembris,* 1542.

« Quae passim fuerant magnum distenta per orbem
» Aspicis in parvo signa redacta loco.
» Praestitit hoc vigens Francisci impensa Valeri
» Excoluit priscos qui sine fine viros.
» Quisquis in hanc igitur spectator veneris aulam
» Manibus auctoris plaude faveque libens ».

ut et epitaphia ducum Francisci Danduli et Antonii Venerii.

Fol. 2, 163. *Nota repetita de consecratione ecclesiae aquileiensis,* a. 1031.

Fol. 5-6. *Nota depraedationis urbis Romae,* a. 1525, lemmate a Zamberto praeposito : *O bona posteritas quam post mea fata relinquam, lege praesentem scripturam fide dignam, et Deum time.*

Fol. 160-161. **a.** *Epitaphium Bononiae descriptum in aede divi Dominici,* ann. 1272-1290 ; **b.** Epigramma itale Iacobi Fazini, doctoris feltrensis, Iacobo Sansovino, *del sito, stato et qualità de Zoldo.*

Fol. 278. *Iunctorium quid sit,* seu pars anni 1273 qua decretum : *traiectus* [traghetto] *s. Lucae* [Venetiis] *si devastetur, impensis dominii solum instaurari debet.*

Fol. 283. Notitia pacis Venetorum cum pontifice, imperatore, regibus Galliae et Angliae, duce Mediolani, Comacli die 22 maii a. 1526 compositae, ac Venetiis in foro maximo solemniter promulgatae, die 8 iulii eiusdem anni.

Cod. 154 membr., saec. XVI, a. 199, l. 138 [L. V, XLI]. X.

Statuta et leges Venetorum, quae composita, reformata et disgregata, in unum reducta et de novo edita fuerunt, tempore ill. dom. Iacobi Teupoli, incliti ducis Venetorum, currente anno Domini 1242 . . . . Incipit prooem. : « Deo auctore, ducatum no» strum beati Marci suffragiis gubernante . . . ».

Deest sub fine *promissio de maleficiis puniendis,* duce eodem vulgata anno 1232. Ceterum codex cum statutis impressis omnino conveniunt.

Adduntur, manu seriori, notae et partes statutorum Laurentii Teupoli, Petri Gradonici, Francisci et Andreae Dandulo, ann. 1268-1343.

Codicem, folior. 97, dimidio saeculo decimoquarto exscriptum, possedit ann. 1438-1439, qui eius temporis memorias indidit.

Cod. 155 chart., saec. XVII, a. 184, l. 140 [L. X, CCCXXXIV]. Q.

Summarium ordinum diversorum circa maius Consilium Venetiarum et probas ipsius, ann. 1253-1607.

Opus ex libris *Rubeus* et *Speculum* non, ea certe diligentia et amplitudine, respondet indici Zamberti. Ordines digesti sunt per titulos : *Qui sunt et esse debeant maioris Consilii — Collegia et quae in iis debent determinari — Legitima et sponsalitia — Contractus — Dotes — Ortus — Ætas — Sancta Barbara — Nobiles peregrini — Nobiles Creta habitantes — Notarii primarii — Plebani et curati.*

Codex habet folia 58.

Cod. 156 membr., saec. XVI, a. 208, l. 148 [L. V, LXXXVII]. N.

Bartholomaei Zamberti, *index idem,* pariter autographus.

Codicem, foliorum 451, commendat membranae pulchritudo.

Codd. 157-158 membr., saec. XVI, a. 144, l. 97 [L. V, LXX-LXXI]. Z.

Index elementarius legum et iudiciorum ill. et excell. maioris Consilii sereniss. ducalis dominii Venetorum, quo, servato elementorum ordine, quicunque legum et ordinum ipsius Consilii peritiam sibi vindicare cupiunt, facillime id assequi poterunt, quod infra nominata novem et decem volumina complectuntur, scilicet :

1.	*Fractus,*	1232-1282.
2.	*Commune primum,*	1232-1335.
3.	*Socius,*	1233-1295.
4.	*Commune secundum,*	1233-1306.
5.	*Luna,*	1282-1285.
6.	*Zaneta,*	1285-1290.
7.	*Pilosus,*	1290-1299.
8.	*Magnus,*	1299-1306.
9.	*Capricornus,*	1306-1308.
10.	*Presbiter,*	1308-1315.
11.	*Clericus civicus,*	1315-1318.
12.	*Phronesis,*	1318-1325.
13.	*Spiritus,*	1325-1349.
14.	*Novella,*	1350-1384.
15.	*Leona,*	1384-1415.
16.	*Ursa,*	1415-1454.
17.	*Regina,*	1455-1479.
18.	*Stella,*	1480-1502.
19.	*Deda,*	1503-1522.

Opus summi habendum exaravit Bartholom. Zambertus, a secretis reip. venetae ut et notarius, qui apprime eruditus, diligentia singulari antiqua legum volumina excussit, ac regesta obtulit tum iis, tum codicibus sequentibus, de quibus fuse Marcus Foscarini in *Della letteratura veneziana*. Venezia, 1854, pag. 31-32.

Codex primus, fol. 1-244, habet alphabeti ordine litteras A-G, reliquas alter, fol. 245-500.

Cod. 159 chart., saec. XVIII, a. 232, l. 83 [L. V, CIX]. Q.

Indices librorum legum qui in officio ill. advocatorum Venetiarum asservantur.

Sunt autem :

a.	*Statutum venetum.*		
b.	*Promissio ducis.*		
c.	*Capitulare consiliariorum.*		
d.	*Capitulare advocatorum.*		
e.	*Bifrons*	ann.	1232-1282.
f.	*Cerberus*	—	1282-1399.
g.	*Magnus*	—	1299-1312.
h.	*Neptunus*	—	1312-1324.
i.	*Brutus*	—	1324-1334.
k.	*Philippicus*	—	1334-1348.
l.	*Saturnus*	—	1349-1378.
m.	*Liber A*	—	1400-1415.
n.	— *B*	—	1416-1542.
o.	— *C*	—	1442-1464.
p.	— *D*	—	1464-1496.
q.	— *E*	—	1496.
r.	— *P*	—	1327.

Cod. 160 chart., saec. XVI, a. 168, l. 114 [L. V, LXXIV]. X.

Index legum librorum *viridis, roani* et *aurei,* collectore Bartholomaeo Zamberto.

Principio exstant indices uniuscuiusque libri per titulos. *Viridis Collegii,* rubricis 33 habet leges ann. 1259-1551 ; *Roanus Rogatorum,* rubricis 35 habet annorum 1259-1551 ; *Aureus maioris Consilii,* rubricis 12, annorum 1257-1549.

Codex habet folia 98.

Cod. 161 chart., saec. XVIII, a. 320, l. 218 [L. V, XXXIV]. X.

Statuta navium et navigantium Venetiar., capitulis 129, sic

inscribuntur : *Haec sunt statuta et ordinamenta super navibus et lignis aliis, quae de mandato dom. Raynerii Zeno . . . . . . ducis Veneciarum, cum suo Consilio emendata et composita fuerunt per viros nobiles Nicolaum Quirinum, Petrum Baduarium et Marinum Dandulum, per ipsum dominum ducem et suum Consilium maius et minus et quadraginta laudata, et in concione publica approbata, et voce veneti populi confirmata . . . . anno* 1255, *indict. prima, die* 6 *intrante augusto, in ecclesia b. Marci.*

Fr. Paulus Cancianus codicem, sua manu descripsit eb exemplari membranaceo saeculi XIV, in aedibus Quirinianis ad d. Mariae Formosae asservato, quod nomine *Capitulare nauticum pro emporio veneto,* praelo anno 1792 commisit Venetiis in *Barbarorum leges antiquae* [V, p, 340-366]. Idem de opere, ab uno Andrea Dandulo in *Chronico,* l. X, c. VIII memorato, sic in prooemio : « Claritas, brevitas, simplicitas, exactitudo, quibus leges » descriptae sunt, probant Venetos et peritos nautas et egregios » fuisse philosophos ». Ex Canciano protulit cum notis I. M. Pardessus, pag. 20-59, vol. V, operis : *Collection de lois maritimes anterieures au XVIII siècle* [Paris, 1839]. Recens publici iuris fecerunt Tafel et Thomas in *Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig,* III, p. 403-447. Praeit in codice fol. 31, epistola autogr. eiusdem Canciani.

Antiquum exemplum *additionum et correctionum super statutis navium et navigantium,* anni 1347, Andrea Dandulo duce, habet codex Marcius [I. VII, CCCLXIX].

Cod. 162 chart., saec. XVI, a. 305, l. 212 [L. V, LXVII]. Z.

Capitulare auditorum novor. Venetiar., capitibus ultra centum.

Includuntur eius magistratus officia iuramento firmata, ac *partes* captae in *Rogatis, Consiliis maiori, decemvirum, de quadraginta* tum civilibus tum criminalibus, annis 1410-1553, et quae ante magistratum conditum eius generis officiis datae sunt, ann. 1260-1409. Potioribus adiudico *capitulare et sindacatum auditorum per curias, capitulare collegii civilis, additionem et ordinem collegii bladorum et Catavere,* leges *Alvarotam, Pisanam, Marcellam, Lauredanam.*

Triumviratus *auditorum novorum* ideo an. 1410 institutus est (1), ut sententias rectorum terrae firmae, ac serius Istriae, Consiliis a quadraginta tum civilibus, tum criminalibus, appellationis titulo deferret.

Codice, folior. 248, quaedam initio repetita sunt.

Cod. 163 chart., saec. XVI, a. 625, l. 282 [Z. L. CCXX[b]]. E.

Repertorium alphabeticum legum contentarum in libris per terram, excellent. Consilii Rogatorum, quo omnes leges et privilegia per ipsum Consilium institutas et indulta ab anno Domini 1440, *die prima octobris, usque ad haec tempora, studio et labore Bartholomaei Zamberti, veneti consulum mercatorum notarii, commodissime ac sine labore comperies.*

Praeit: *Incipiunt servitutes librorum excell. Consilii Rogatorum per terram, ex quibus facilime percipies quibus, et qualibus annis unusquisque praedictorum librorum serviat, ut huiusmodi repertorio leges in ipsis libris contentas commodius invenias.* Libri viginti numerantur: unicuique sexdecim priorum respondent rubricarum tituli, alphabeti ordine distributi, ab an. 1440 ad 1510.

Cum codice, folior. 180, congruit notatus num. 167, p. 113.

Cod. 164 chart., saec. XVI, a. 346, l. 244 [Z, L. CCXX[a]]. E.

Incipiunt decretales terrestres venetae reipublicae, quas ex documentis cancellariae Venetorum collectas, huiusmodique fideli digestione descriptas Bartholomaeus Zambertus venetus, legum ordinumque venetorum curiosissimus scrutator, ad posteritatis documentum, hoc volumine complexus est.

Bini indices praeeunt, **a.** *substantialis et elementarius contentorum in praesenti volumine,* f. 1-14; **b.** *accidentalis et substantialis elementarius eorum omnium* ec., f. 19-51. Decretales,

(1) « Vadit pars quod creari et fieri debeat de novo unum alterum officium trium *Auditorum sententiarum*, qui eligantur per illum modum, et » cum illo salario, conditionibus, poenis, utilitatibus, in iis quae sibi commissa fuerint, cum quibus sunt Auditores praesentes . . . . ». Captum in maiori Consilio, 11 octobris, 1410.

capitulis ultra tercenta, anno millesimo quingentesimo, principatus Augustini Barbadici quartodecimo, datae sunt manu Zamberti, f. 57-210. Sub fine legitur: *Decretalium sive rescriptorum terrestrium sive continentis venetae reipublicae, anni* 1500 *finis*. Decretalibus his quaedam annis eiusdem, alia manu, addita sunt, f. 236-243.

Foliis 221-235 inseruntur litterae quaedam ducales Francisci Foscari, anni 1523. Annoto insuper memoriam passim ingestam virorum anno 1500 Patavii degentium: L. Camerti, vulgo *Cretici,* fulminati; Ioannis Dominici Spazzarini cancellarii; Ioannis ab Aquila et Gabrielis Zerbi medicinam legentium; Sigismundi de Gerardinis de Lendinaria, rectoris artistarum; Alberti de Colletis, veneti, collegii artistarum. Folio demum 129 lego: « Teucri invadunt Forumiulii anno 1499, mense septemb., » imperatore exercitus Schanderio Bassa, multosque captivos in » ripis Tiliaventi maioris cruci dant, compluraque loca ignibus » dissiparunt: factaque excursione cum magno impetu et terrore » usque ad Anaxum flumen, incolumes, nostrorum negligentia » et ignavia, ad propria reversi sunt; et Bartholomaeus Zam- » bertus operis huius auctor, qui interfuit et haec vidit, hoc ad » posteritatis documentum scripsit elogium ».

Cod. 165 chart., saec. XVII, a. 244, l. 165 [L. V, LXXXIV]. N.

Rubricae, seu rectius *index alphabeticus decretorum Consilii decemvirum Venetiar.*, quae voluminibus eius tabularii asservantur.

Voluminibus septuagintaquinque, quorum numero crux superposita, adduntur octo *Secretorum* et singula *Magnus, Rubeus, Criminalium*.

Codex, foliorum 116, principium saeculi XVII attingit, fol. enim 46 occurrit rubrica: *Interdicti fratres, qui tempore interdicti* [1606] *paruerunt dominio, non expelluntur.*

Cod. 166 chart., saec. XVI, a. 148, l. 150 [L. V, CX]. O.

Summarium legum venetarum, interius reipublicae regimen spectantium, ab anno 1276 ad annum 1588. Sunt *partes,* uti di-

cunt, per compendium, Rogatorum, Consilii maioris, decemvirum, quadraginta: quae ad maius Consilium decreta pertinent, ea sumpta ex libris *Capricornus, Civi . . . ., Deda, Dia . . . ., Doc . . . . . ., Fractus, L . . . ., N . . . ., Leona, Luna, Magnus, Novella, Phronesis, Pilosus, Presbyter, Regina, Rosa, Socius, Spiritus, Stella, Ursa, Zaneta.*

Codex, fol. 152, habet initio indicem satis promissum, foliis non numer. triginta. Io. Rossi ex libris Amadei Svajer sibi coemit.

Codd. 167-168 membr., saec. XVI, a. 143, l. 97 [L. V, LXXII-LXXIII]. X, Z.

Leges, ordines, iudicata criminalia, civiliaque negotia, insuper maritima atque terrestria, ad inclitam rempublicam venetam pertinentia, deliberata per excell. Consilium Rogatorum illustr. et potentiss. ducalis dominii Venetiarum, ceterorumque ab an. 1293 *usque ad annum* 1440, *sexaginta voluminibus descripta, ut quam breviter cognosci possint et absque labore inveniri, Bartholomaeus Zambertus venetus, universali documento consulens hoc volumine, ordine elementario concise complexus est.* Prooemium inc.: « Cau- » sae, sicut docent philosophi, sunt quatuor, agens scilicet, ma- » teria, forma et finis . . . ».

Haec insunt ordine alphabetico digesta codici primo folior. 190, quem Amadeus Svajer dono dedit Dominico Mariae Pellegrini, a bibliotheca *dei Gesuati,* ut alteri ex Apost. Zeno sociaret.

Codex secundus, fol. 156, continet indicem librorum Consilii Rogatorum, ab anno 1440 usque 1510.

Cod. 169 chart.-membr, saec. XVI, a. 220, l. 165 [L. V, XLVII]. Yc.

I. **a.** Ioannis Claudii Vecchianici, *ordo successionum iuxta leges reipublicae venetae,* f. 1-27.

Observata, ex decretis maioris Consilii de statutorum venetorum rubricis, de testamentis, legatis, fideicommissis, cum versione itala ab eo data qui f. 37 scripsit: *Leggi et statuti di Venetia, ridutti nel proprio trattato, secondo l' ordine della latina compositione del Claudio.*

b. *Antiquae leges successionum ab intestato civitatis Venetiarum, diversis temporibus separatim promulgatae, modo quo Ioannes Claudius, non mutato pristino sensu fideliter, redigebat in ordinem, anno XX postquam discesserat Theate quartae regionis Italiae, quod Abrutium dicitur,* 1526, pariter cum itala versione, f. 28-94.

c. Eiusdem, quaestionis sibi a Marco Antonio Amulio, equite aurato, propositae: *an appellatione filii, tam iure communi quam municipali comprehendatur nepos ex filio,* f. 95-96.

d. ——— prooemium in opus [cui inserendo folia vacua 98-109 relicta sunt] *de emendanda et corrigenda confusione iuris municipalis,* senatoribus ac correctoribus et moderatoribus legum venetarum, f. 97.

e. Eidem adscribo operis pariter desiderati: *de duobus fundamentis libertatis defensionum et provocationum liberae civitatis et reipublicae, quae perniciose aliquando restringuntur ad paucos urbis cives,* prooemium, f. 111.

De auctore nihil mihi obvium.

II. *Della architettura delle fortezze.* Libri tres, f. 114-162.

Prooemium inc.: « La parte della guerra, ch'è chiamata de» fensiva, quantunque contenga in se diversi modi . . . . ».

Liber primus *dell' architettura dalle fortezze* in genere habet capitula octodecim, f. 116-141; dececim alter *dell'arte del bombardier,* f. 142-157; tertius *delli secreti* capitulis tribus, f. 158-162.

III. *Partes* quinque [itale] captae in Rogatis ann. 1528-1549, de agminibus militaribus [ordinanze] constituendis, et copiarum lustrationibus [mostre] in variis terrae firmae provinciis habendis, indice praeeunte, f. 173-184. Extrema haec codicis pars membranacea.

Cod. 170 chart., saec. XVII, a. 300, l. 210 [L. V, X]. F.

Decreta serenissimi maioris Consilii Venetiarum, ab anno 1384 usque ad annum 1415.

Ex publicis libris, quorum quidam frequenter allegantur, ea congesta sunt, non tamen omnia quae ad id tempus se referunt.

Codex habet folia exscripta 175.

Cod. 171 chart., saec. XV, a. 288, l. 212 [L. V, CIII]. D.

Bulla aurea Caroli quarti imperatoris. Inc.: « Aurea bulla. » In nomine . . . . Carolus . . . . Omne regnum in se divi- » sum . . . . ».

Bullam, legem imperii germanici potissimam, et *sanctionem pragmaticam* appellatam, quae uniuscuiusque iura decernit in electione et coronatione imperatoris, Carolus IV vulgavit, statibus assentientibus, in diaetis norimbergensi et metensi, a. 1356: propterea duplex eius constitutio: quae Norimbergae ianuario a. 1356 data est, procedit ad capitulum vigesimum secundum; ad extremum quae Metis decembri eius anni. Constat eius exemplaria membranacea cum bulla aurea [unde nomen] servata in tabulariis francofurtensi ad Maenum, mogutiensi, trevirensi, coloniensi, pragensi, palatino. Nurembergae edita est, a. 1474, per Fridericum Creusner; 1477 per Koberger: hanc extremam exscripsit Marinus Sanudo in codice nostro [L. XIV, CCLIII].

Cod. 172 membr., saec. XVII, a. 197, l. 145 [L. V, XLVI]. X.

Statuta Torcelli, Maiurbii et Burani de mare, quae Catarinus de Mario potestas, *de voluntate et consilio iudicum nominatorum,* iuranda proponit *in maiori ecclesia s. Mariae de Torcello, die* 11 *febr.,* 1315. Inc.: « Quoniam in praeceptis, ex propheta- » rum dictis . . . . . ». Praeeunt nomina eorum qui ad Consilium *Maiurbi et contractarum* [Torcelli et Burani de mare], ann. 1392-1477 electi sunt, potestatibus Galeoto Raverdano, Ioanne Faletro, Marco Diedo, Antonio Fuscareno, Nicolao Zane, Luca Memmo, fol. 1-5.

Pars prima statutorum habet formulas iuramentorum, quae praestare tenentur socii potestatis, iudices, massarii, procuratores ecclesiarum, tabernarii, pancogoli [caupones], macellatores, praecones Maiurbii, f. 7-15. Quae succedunt, fol. 16-21, fere omnia se referunt ad partes tabernariorum item Maiurbii. Statuta *tribus contractis* communia, annis 1342-1480 confirmant potestates Franciscus Polani, Barbonus Barbaro, Albertus Nicoletti, Iaco-

bellus Barbaro, Franciscus Maripetrus, Franciscus Fusculus, Polus Zulianus, Ioannes Superantius, Arsenius Duodo, Franciscus Gradonico, Marcus de Pisauro, Georgius Maurus, Aloysius Pisani, Marcus Valerio, Georgius Barbaro, Ioannes Superantius, Carolus Donatus, Franciscus Marcello, Franciscus Contarini, Nicolaus Zantani, Philippus Maripetro. Sub fine, fol. 59-67, quaedam interseruntur annorum 1528-1751.

Quae statuta itale in Marcia asservantur [I. II, CLXV] fusius ab anno 1327 ad 1748 attingunt.

Cod. 173 chart., saec. XV, a. 172, l. 120 [L. V, LXIX]. Z.

1. *Statutorum et legum Clugiae* libri quinque.

Ioannes Michael potestas Clugiae, de mandato Iacobi Teupoli ducis Venetiarum, decernit *in aperto erigere candelabrum statutorum super quo candela scriptae iustitiae iudicibus accendatur,* ideoque *compilationem eorum legalem* a consilio oblatam confirmat anno 1246. Prooemium incip.: « Quoniam facile a norma » iusticiae deviatur in sententia proferenda . . . . », f. 7-80. Hic animadvertendum occurrit, *aestuarii,* uti appellant, incolis, etsi statutis venetis obnoxiis, licuisse novas rubricas exarare aut immutare: hinc prooemio eodem: *Ex libro statutorum civitatis Venetiarum debeant* viri in id deputati *ea statuta seu leges deligere quae noscerent Clugiae civibus utiliter expedire, conformantes ea, si qua fuerint, quibus primitus utebantur, nova insuper opportuna fieri componendo.*

2. *Libellus correctionum, addicionum, mutacionum, et declaracionum ac aliquorum statutorum et legum Clugiae, editorum de novo* a Benedicto de Molino, Consilio maiori et minori accedente, ducante Francisco Dandulo, annis 1331-1332. Prologus incip.: « Cum aliquae correctiones, addiciones, mutaciones... », f. 80-87.

3. *Statuta Clugiae edita tempore Nicolai Leono, eius potestatis,* de mandato Andreae Danduli Venetiarum, ac consilio virorum illustrium accedente, a. 1347. Prooem. incip,: « Quoniam » quivis rector circa conservationem reipublicae . . . », f. 89-94.

4. *Capitula quarundam correctionum factarum super statutis Clugiae per nobiles viros et dominos potestates Clugiae, qui infe-*

rius notabuntur manifeste. Ea se referunt ad rubricas cuiusque libri tum statutorum, tum correctionum, opera potestatum Ioannis Zeno, a. 1288; Petri Zane, a. 1358; Laurentii Danduli, a. 1359; Nicolai Faletro; Petri Barbadici; Marci Barbo; Petri Quirini; Zachariae Contareni, a 1383; Maphaei Aimi [Emo], ann. 1392-1393, f. 94-116.

5. *Correctiones et additiones super statutis et legibus civitatis Clugiae, tempore Zachariae Contareni,* a. 1383, f. 116-131.

6. *Promissio maleficior.,* iisdem potestate et anno, f. 131-137.

Subest operi: *Anno Dom.* 1407, 2 *iulii, explicui ego Girardus de la Sola de Clugia, notarius imperialis.*

7. Fol. 138-143 adduntur *novem statuta Petri Emo potestatis Clugiae,* ann. 1392-1393.

Alia manu, charactere tenuiori, additum est f. 1-6 vetus calendarium, praeeuntibus unicuique mensi rhythmis, quos ideo exscribo, quod ab oblatis tomo I [pag. 202-203, 277-278, 281, 303-304], omnino differant.

Ianuarius. Est Ianus in nona et quarta scorpius hora.
Principium tropicum sancit capricornus.
Iani prima dies et septima fine timetur.
Prima dies mensis et septima truncat ut ensis.

Februarius. Inficit octavam Februi lupus et lea denam.
Mense nunc in medio sol intrat sydus aquarum.
Ast Februi quarta est, praecedit tertia finem.
Quarta subit mortem, prosternit tercia fortem.

Marcius. Mars habet infestam dubius primam atque secundam.
Procedunt duplices in marcia tempora pisces.
Martis prima necat, cuius in cuspide quarta est.
Prunus madentem disrupit quarta bibentem.

Aprilis. Est acus aprilis in primis atque novenis.
Respicis aprilis aries frixee kalendas.
Aprilis decimo est, undeno a fine minatur.
Denus et undenus fit mortis vulnere plenus.

Maius. Maius habet sextam, decimam quoque febre perustam.
Maius Agenorei miratur cornua tauri.
Tercius in maio lupus est et septimus anguis.
Tercius occidit et septimus ora relidit.

Iunius. Est iunii quinta serpens et quarta sagitta.
Iunius aequatos celo vidit ire laconas.
Iunius in decimo est; quindeno a fine minatur.
Denus pallescit, quindenus federa nescit.
Iulius. Iulius undecimam, nonam simul igne perurit.
Solstitio ardentis cancri fert iulius astrum.
Terdecimus iulii, decimo imminuit ante kalendas.
Terdecimus mactat iulii, denus labefactat.
Augustus. Augusti serpens prima est et septima vulpis.
Augustus mensem leo fervidus igne perurit.
Augusti nepa prima fugat, de fine secunda.
Prima necat fortem, perditque secunda cohortem.
September. Tercia septembris vulpis ferit a pede dena.
Sidere virgo tuo Bachum septembris opinas.
Tercia septembris vulpis ferit a pede dena.
Tercia septembris, et denus fert mala membris.
October. Octobris quintam, nonam simul aspis oberrat.
Æquat et octubris sementis tempore libra.
Tercius octubris gladius decimo ordine nectit.
Tercius et denus sicut mors est alienus.
November. Languet in octava et quarta sub peste novembris.
Scorpius hybernum praeceps iubet ire novembrem.
Quinta novembris acus. vix tercia mansit in urna.
Scorpius est quintus, et tercius est nece tinctus.
December. Condempnat primam et sextam quoque clade perustam.
Terminat architenens medio sua signa december.
Dat duodena cohors septem denum decemque decembris.

Authenticus codex membranaceus exstat in tabulario municipali Clodiae fossae; alter, duobus voluminibus, apud dominum Calcagno ibidem.

Cod. 174 chart., saec. XVIII, a. 281, l. 198 [L. V, XXXIII]. X.

Statuta Clugiae. Eadem prorsus ac in codice praecedenti, fol. 1-232. Quae sequuntur, fol. 232-262, sunt acta plerumque posteriora, annorum 1431-1631, sub potestatibus Ambrosio Baduario, a. 1431; Nicolao Lombardo, a. 1437; Georgio Laureda-

no, a. 1438; Dominico Contareno, a. 1503; Sancte Mauro, a. 1525; Andrea Valaresso; Petro Lippomano, a. 1609; Paulo Belegno, a. 1631. Plura quoque exstant de *officio Iudicum proprii* ac ceteris magistratibus civitatis Clugiae.

Cod. 175 chart., saec. XVIII, a. 270, l. 195 [L. V, V]. X.

Capitulare salinariorum Clugiae, ab anno 1270 ad 1653.

Praeit iuramentum singulorum salinariorum, eorum scilicet qui munere aliquo in re salinaria Clugiae funguntur, f. 1-26. Insunt autem statuta pro confectione et venditione salis; vectigalibus, aliisque praesertim quae ad exteras personas se referunt; item litterae ducum Venetiarum; decreta provisorum salis; ordinationes potestatum, ex quibus recitantur nomina Ioannis Zeno [a. 1288]; Fantini Dandulo [a. 1318]; Balduini Delphini [a. 1321]; Marci Gradenigo [a. 1324]; Zachariae Contareni [a. 1381]; Io. Miani [a. 1387]; Ioannis Barbadici [a. 1389]; Petri Emo [ann. 1392-1393]; Philippi Corrario [a. 1399]; Petri Venerii [a. 1401]: Francisci Cornelio [a. 1404].

Codex habet folia 114.

Cod. 176 chart., saec. XVII, a. 201, l. 141 [L. V, LXXXIII]. N.

Statuta communis terrae Capitis Aggeris.

Blasius Magno potestas Capitis Aggeris, animadvertens *omnia statuta a nobis et praedecessoribus nostris edita, tanta confusione* versari, ut iudices in iudiciis dandis vacillent, eligit die 3 octobris, a. 1401, *discretos et sapientes viros* eius terrae, qui *statutum* reforment, quod reapse, rubricis 121 distributum, *Consilio veteri et novo convocato,* approbatum est die 24 februarii, a 1402, f. 1-42.

Fol. 43 addita rubrica 4 iunii, 1402, *super solutionibus notariorum communis;* foliis vero 48-55 exstant *Ordini sindacali della presente terra di Cavarzere,* die 7 martii, 1620, octodecim rubricis dati.

Supervacaneam puto horum statutorum analysim, quam ceterum perite instituit Carolus doctor Bullo, pag. 73-83, operis:

Cavarzere e il suo territorio. Chioggia, 1864, 8.° Idem domi servat exemplum: alterum bibliotheca nostra ex hoc codice sumptum [I. VII, MCDLXXXVIII].

Cod. 177 chart., saec. XVII, a. 307, l. 208 [L. V, XCIII]. T.

Statuta, ordines et provisiones civitatis Adriae.

Pracit fol. 1-10 repertorium alphabeticum statutorum, quae a Nicolae marchione Estensi antea visa, Leonellus marchio Estensis approbat die 4 ianuarii, 1442. Tractatus decem, f. 11-68, de **a.** *gubernatione terrae Adriae,* **b.** *ordinatione et decisione causarum civilium,* **c.** *maleficiis,* **d.** *adulteriis,* **e.** *molendinariis,* **f.** *extraordinariis criminalibus,* **g.** *damnis datis,* **h.** *aggeribus,* **i.** *vallibus et ad valles pertinentibus,* **k.** *rebus extraordinariis,* habent summatim rubricas tercentas quinque, a Francisco de Cimantibus die 30 martii, a. 1669 exscriptas. Additiones annorum 1446-1631, continent litteras [latine-itale] Leonelli marchionis Estensis, Borsii et Herculis I ducum Ferrariae, Leonorae de Aragonia ducissae Ferrariae, ann. 1446-1480; statuta Ferrariae, communitati Adriae aptanda; litteras ducales Venetorum ann. 1517-1531; nomina potestatum Adriae a Petro Bembo a. 1512 ad Laurentium Pisani a. 1681: serius additus est syllabus posteriorum Marini Grimani, a. 1682 ad Antonium Balbi, a. 1717.

Qui ceterum de codice nostro aliisque similibus, ac statutorum adriensium historia erudiri penitius desiderat, adeat Antonii Valsecchi opus (1) cuius continuatio in desiderio est.

Codex, foliorum centum, convenit ex integro cum versione itala codicis Marcii [I. II, CXVII], et statutis semel tantum editis (2), nisi quod his absolvendis ac innumeris quoque typographi erratis corrigendis optime deservit. Anno 1703 possederat Hyacinthus Bucca [Bocchi] i. u. d. et advocatus phiscalis adriensis.

(1) *Bibliogr. analitica degli statuti italiani* ec. Padova, 1862, p. 1-34, 8.°

(2) *Ius municipale Adriae, ex S. C. nunc primum editum, auspicante ill. et excell. d. d. Petro Foscari, sumptibus Ioannis archipresbyteri, Antonii fratris et Francisci nepotis Giulianati, civium adriensium.* Venetiis, apud Iacobum Valvasensem, 1707, p. 164, 4.°

Cod. 178 chart., saec. XV, a. 318, l. 210 [Z. L. CCXXII]. E.

Statuta Policinii Rhodigii, tractatibus septem, quibus extremus fere ex integro deest.

Praeit fol. 1, 8, duplex epistola Nicolai marchionis Estensis, *Ferrariae, Mutine, Rhodigii, ac totius Policinii Rhodigii domini generalis* [Ferrariae, 18 iunii, 1440], qua vetera statuta novis completa, renovata, emendata, opere Ludovici de Sardis, legum doct. ferrariensis et Rhodigii vicecomitis, comprobat, inviolabiliter servanda mandat, eaque in membranis redigi. Foliis 2-7 occurrit index capitulorum 354; 8-75 textus; cui accedit fol. 75-76, manu seriori, decretum duplex maioris Consilii Venetiarum, ann. 1547, 1553. Edita ea sunt die Iovis, 7 iulii, 1440, Nicolao Stroza bonon., capitaneo generali totius Policinii Rhodigii; transcripta vero in usum marchionis eiusdem, mense aug., a. 1440.

Si codicem ms. cum statutis editis (1) confero, in his plura desiderari comperio: desunt quoque epistolae marchionis Estensis; formulae ab Estensi dominatu ad venetum aptatae sunt. Secundae tamen editionis plus congruit codex, cum prima, libris distributa, varius occurrat capitulorum ordo. Hanc ignorasse editores alterius suspicor, cum litterae dedicationis haec insint: « Cum . . . . municipalia vetustissima iura inedita adhuc, » manuque scripta circumferrentur . . . . ».

Cod. 179 chart., saec. XV, a. 335, l. 234 [L. V, XL]. X.

Statutorum Tarvisii libri secundus et tertius. Iidem prorsus ac editi (2) nisi quod sub fine tractatus undecimi libri tertii, loco

(1) *Statuta peninsulae Rhodigii, sub tutela d. Bellini, sanctissimi ipsius peninsulae tutelaris, ex publico decreto edita.* Patavii, apud Laurentium Pasquatum, 1591, p. 252, 4.° — *Statuta Rhodigii, Lendinariae, et Abbatiae, ex decreto publico totius Policinii nuper reformata.* Venetiis, 1648, ex typographia ducali Pinelliana, p. 192, 4.°

(2) *Statuta provisionesque ducales civitatis Tarvisii, cum additione tertii voluminis constitutionum et litterarum ducalium.* Venetiis, 1544, p. 129-202. — Ibidem, 1768, p. 226-409.

edictorum Mastini et Alberti de la Scala, anni 1331, in malefactores et bannitos, occurrunt *Constitutiones Friderici II imperatoris et Clementis papae IV* [1265] *contra haereticos,* f. 174-185.

Codicem, foliorum 196, cum rubricarum numero et titulis, ac initialibus litteris coccineo colore expressis, possederat Hieronymus Delphinus.

Cod. 180 chart., saec. XIV, a. 305, l. 224 [L. V, XXXVIII]. Ya.

Statuta quaedam tarvisina, reform. ann. 1342-1368.

1. *Provisiones et partes consultae in Consiliis minori, Rogatorum et quadraginta negotiis tangentibus regimen civitatis Tarvisii,* quas Andreas Dandulus, dux Venetiarum, tradit Nicolao de Priolis potestati et capitaneo Tarvisii, 15 febr., a. 1342, f. 4-11, cum additamentis, f. 12.

2. —— *seu partes captae* ec., *super reformatione statutorum de testamentis, civilibus, advocatis, possessionibus, civitatis Tarvisii,* quas mandat observandas Marcus Cornelius dux Leonardo Dandulo, potestati Tarvisii, 5 octobris, 1367, f. 16-35.

3. —— *correctiones et declarationes* ec. potestati eidem ab Andrea Contareno duce communicatae, 23 martii, 1368, f. 35-36.

Statuta haec, utpote quae a Venetis sub initio eorum dominatus Tarvisio data, maxime habenda, augent eorum syllabum, quem bibliotheca municipalis Tarvisii asservat (1).

Cod. 181 membr.-chart., saec. XV, a. 293, l. 206 [Z. I. XXX].

1. *Liber provisionum ducalium Tarvisii,* Marco Zeno potestate, f. 4-43.

Typis datus est sub fine statutorum (2). Prooemio praeest summarium tractatuum sic: *Primus testatur — Civilium est qui secundus — Masario tertius pignora dat — Quartus appellat — Quintus advocatus regulam et proemia praebet — Sextus vendendis disponit et registrandis — Septimus est rectus notariis ordo*

(1) *Bibliografia degli statuti della provincia di Treviso, dell' avv. dott. Francesco Ferro.* Treviso, 1858, pag. 49.

(2) Edit. 1.ª, p. 249-296 — 2.ª, p. 425-511.

decretus — Octavus monet satellites atque precones — Nonus delicta cernit et crimina purgat — Regiminis denus diversos continet actus. Sub fine, duplex littera ducalis Antonii Venerii, de provisionibus ducalibus sarta tecta custodiendis, anni 1391, desideratur in impressis. Fol. 43-49 occurrit index rubricarum. Manu posteriori exscripta, f. 1-3, 49, decreta maioris Consilii Venetiarum de matrimoniis occultis vitandis, testamentis, sententiis auditorum veterum, advocatoribus communis, causis maiori Consilio Venetiarum deferendis, iudicibus palatii, praediorum venditionibus, ann. 1302-1462.

2. *Publica cartula de promission,* data nomine *Liber promissionis maleficiorum,* a duce Venetiarum, die 7 iulii, anno 1232, itale, capitulis triginta. Prooem. incip.: » Cumcosiache del rigore » de la iustixia li excessi emendare . . . . », f. 50-53.

Versio haec, ut et reliquae ad finem, editae pluries cum textu latino, omnino differunt ab impressis et a codice nostro [Z. I. XXXI] quod praecipuo annoto, ut peculiaris loquendi ratio lectorem non effugiat.

3. *Statuto sovra peticion e querimonie che de esser fatte avanti li tre savj,* eodem duce, 16 martii, 1244. Prooemium incip.: « Cumciosiacosache a nuy sia circha lo nostro officio a nuy in» giunto, lo puol [populus] de Venetia . . . », f. 53-54.

4. *Libro deli statuti e dele leçe de li Veneçiani, de lo ilustre miser Iacomo Tiepulo, inclito doxe de Venexia* [1242]. Inc.: « Deo » autore lo ducha nostro de lo biado Marcho alle besogne gover» nando . . . », f. 55-93. Libri quinque itale, saepius editi: capitula tamen a 44.° libri tertii ad extremum quinti latine dati, respondent ad unguem impressis statutis.

5. *Statuti e publiche fermacion componide e affermade de novo in publico rengo, syando doxe misser Francescho Dandolo . . .,* 14 aug., 1331, f. 93-99. Statuta haec, *liber* quoque *correctionum et additionum* appellata, qua statutorum sextus, impressa sunt. Continent autem correctiones et additiones libris quinque, item itale, ducibus Francisco et Andrea Dandulo, quae cum editis collatae, usque ad capitulum quadragesimum nonum pertingunt.

6. *Statuti de novo fatti et componudi sovra li statuti dele nave e deli naveganti,* f. 99-103. Capitula octo a principio respon-

dent 68-69, 71-76 libri sexti; decem quae supersunt in impressis desiderantur.

Manu posteriori adduntur, fol. 103-105, partes Consilii maioris et quadraginta, ann. 1352, 1359, 1400.

Codicem possederat Franciscus Batioro.

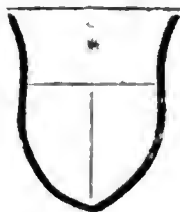
Cod. 182 chart., saec. XVI, a. 309, l. 213 [L. V, XXXIX]. X.

Liber ducalium provisionum pro Tarvisio, quas *Marcus Zeno venetus, potestas et capitaneus Tarvisii, mandavit recolligi ac in uno libro, cognominado Zena, compaginatas et a veneta dominatione approbatas publicari iussit Tarvisii, die* 15 *martii,* 1390. Prooemium inc.: « Ordinem quidem affectant populi, utique re» ctum . . . ». Provisionibus editis adduntur legum summaria, ac *additiones tractatui sexto et declarationes,* f. 73-79, quae in impressis desiderantur.

Codex, folior. 99, habet a principio, opere Ioannis Andreae Punisii, summarium, quod a praecedenti differt.

« Primus tractatus testatur provisionum,
» Civiles causas ordinat inde sequens.
» Pignora trinus habens, appellat quartus ab actis,
» Procuratorum singula quintus habet.
» Sextus vendit opes et profert, iura registrat,
» Et dotes servat, pluraque facta tenet.
» Solvit notariis limitatos septimus actus,
» Octavus vafros satellitesque monet.
» Crimina nonus habet, decimus complectitur, acta
» Tarvisii tantum sic liber iste docet ».

Opercula corio vitulino signato obducta exornant insignia familiae, quam tarvisinam putarim,

cum epigraphe PROVISION DVCAL DE TREVISO, additoque lemmate: *Moderata durant — Immoderata ruunt.*

Cod. 183 chart., saec. XVIII, a. 300, l. 209 [L. V, CVI]. Q.

Statuta municipalia castrorum Collalti et sancti Salvatoris. Incip.: « Statuimus et ordinamus quod habitantes in castro Col- » lalti et habitantes in villa Collalti teneantur et obligati sint » tenere in concio omnes vias et pontes . . . ». Libri duo, quorum primus habet rubricas 37, alter 33, f. 1-41, exhibent statuta usque ad annum 1583: haec tantum habet exemplum Marcianum itale versum [I. II, CXXI]. Accedunt f. 42-44 additiones annor. 1567-1614. Fol vero 50-52 occurrunt acta inter potestatem Coneglani ann. 1500, 1505, 1550, et subditos Collalti de horum *exemptione a dacio mutae;* item fol. 56-59 declaratio consortium Ferrantis, Io. Antonii, Horatii, Octaviani, Antonii, Vinciguerra comitum de Collalto; qua acta *delle nostre giurisdizioni,* ad avertendam legum violationem, subsint ex integro vicario eius terrae, 10 iulii, 1673.

Ex rubricis singulis noto potiores: Michael Steno, dux Venetiar., inducit Schinellam comitem Collalti, die 9 iunii, 1405, ut sal Tarvisii coemat; Antonius et Nicolaus comites de Collalto declarant datia solvenda, a 1460; cautelae diligentiores adhibendae pro *tortura danda vel non danda.* Iussum ceterum pro criminibus, manus amputandas, oculos eruendos; sontes in carcerem protrudantur, *suspendantur per gulam ita quod moriantur,* capite puniantur, cadavera comburantur; foeminae fustigentur, arbitrio vicarii puniantur. Poenae pecuniariae decretae in libris et solidis, vel *nostrae curiae applicandae,* vel *inter curiam* et accusatorem dividendae.

Codicem, foliorum 76, belle exscripsit ex statutis municipalibus cancelleriae Collalti Iacobus Michelètti, anno 1726, quod assertum quoque anno 1733 ab Antonio Conciui notario. In castro eodem Collalti asservantur *Statuta Collalti, iussu ill. et ex. d. d. Iacobi comitis de Collalto, avitae iustitiae ex asse haeredis, anno* 1748 *exarata,* quorum exemplum penes Franc. Scip. Fapanni, Venetiis. In editione (1) a Francisco Ferro tarvisino cura-

(1) *Statuta Collalti.* Tarvisii, 1849, p. 80, 4.°

ta, acta quaedam posteriora adduntur, omissa indicatione *Additiones*.

Cod. 184 chart., saec. XVI, a. 246, l. 209 [L. V, CVIII]. Q.

Allegationes iuris pro Antonio quond. Rambaldi de Collalto, haerede feudorum familiae, in Olimpiam q. marchionis Bes de Massarano, viduam Alphonsi fratris Antonii, atque mariti legatariam, anno circiter 1580.

Codex folia numerat 174.

Cod. 185 membr., saec. XVI, a. 260, l. 180 [L. V, C]. Ml.

Acta numero duo supra nonaginta de gastaldia Sancti Donati de Anasso flumine [*San Donà di Piave*], vel vendenda, vel ad perpetuum livellum concedenda, vel plus per incantum offerenti danda, annis 1468-1506. Pars potior documentorum [latine-itale] se refert ad Franciscum Marcello et Angelum Trivisano ann. 1480-1481, quibus data est gastaldia ad livellum perpetuum, conditionibus in codice pactis, praesertim quoad datia minime solvenda. In rem plures ducum Venetiarum litterae occurrunt.

Codici, foliorum 34, serior manus addidit documenta anni 1531, ut et duplex annorum 1537, 1626.

Quaedam in argumentum referunt codices Marciae [I. VII, MCCCCXXXVI, MCCCCXL], ut et opella : *San Donà di Piave. Memorie storico-statistiche con illustraz.* Venezia, 1869, p. 22, 8.°

Cod. 186 chart., saec. XVI, a. 200 l. 153 [I. VII, MDCXXXI]. Q.

Acta eadem, latine-itale. Codici praecedenti respondent ex ungue, fol. 1-42. Quae sequuntur fol. 42-101 et plura in eo missa ex saeculo decimoquinto, et alia de eadem re usque ad annum 1544 respiciunt.

Cod. 187 chart., saec. XVI, a. 310, l. 215 [L. V. XLIII]. X.

1. *Statuta castri et comitatus Zumellarum*, f. 1-26.

Cum editis (1) ad unguem conveniunt. Quaedam tamen habet codex quae in editione desiderantur. Ea sunt **a.** Litterae ducales Thomae Mocenici [7 apr. 1422], quibus Georgio Georgio veneto concedit *castrum locum et vicariatum Zumellarum*; **b.** decreta comitis Zumellarum, eius vicarii, aliorumque, de causis criminalibus, maleficiis, contractibus illicitis, pignoribus, annis 1489, 1554-1571; **c.** iussum Andreae Georgii comitis Zumellarum, *de reformandis salariis et mercedibus ministrorum ipsius comitatus,* datum ex Marano, 12 octobr., 1559. Statuta edita exhibent tantum compendium, itale.

2 *Statuta, provisiones, litterae, mandata, pacta et conventiones communitatis Rochae de Pectoris, cum magnifica communitate et magnifico Consilio civitatis Belluni, per Antonium Lippum notarium, exemplatum ad requisitionem Bartholomaei de Sopera et Iacobi Gaspardi de Subaguda, nuntiorum Rochae de Pectoris, ex suis originalibus, sub die Veneris ultimo augusti,* 1571, f. 29-35.

Ea, numero 67, *composita et compilata sunt* sub regimine eius, consilio Belluni, vicarii et rectoris Cosmae de Grotis de Arctio, anno 1417, quo Bellunum regi Hungariae Sigismundo suberat. Foliis 32-35 occurrunt additamenta saeculorum decimiquinti et decimisexti, nempe iterata aliquot statutorum comprobatio, decreta Consilii maioris et minoris Belluni, eiusque capitanei. Etsi publici iuris nunquam facta sint, tamen in editione altera statutorum bellunensium (2), p. 521-543, plura ad Rocham Pectoris spectantia leguntur, titulo: *De iurisdictione magnificae civitatis Belluni super Rocham Pectoris, privilegia, partes, ducales ac terminationes,* ann. 1392, 1395, 1637, 1643, 1647, 1650, 1659, 1697.

(1) *Statuta castri et comitatus Zumellarum* [cum versione itala e regione]. Venetiis, 1661, ex typogr. ducali Pinell., p. 103, 4.º

(2) *Statutorum magnificae civitatis Belluni libri quatuor.* Venetiis, apud Leonardum Tivanum. 1747, p. 572, 4.º

Statutorum versionem italam continet codex Marcius [I. VII, MDVI], de quo, ut et de latino, plura retulit Petrus Mugna in *Cronaca d' Ignazio Cantù*. Milano, 1857, dispensa XVII, p. 117; XVIII, p. 182-186.

Cod. 188 chart., saec. XIV, a. 304, l. 230 [L. V, CXXIII].

Statuta patriae Foriiulii, rubricis octoginta quatuor.

Codex tabularii municipii utinensis, quocum suum, hodie nostrum, contulit Ioseph Bonturini, continet statuta patriarchae aquil. Marquardi de Randech a. 1366 evulgata, de quibus legitur in prooemio: « Consuetudines incertas, obscuras et indeterminatas, nullatenus aliqua scriptura declaratas, statuimus, in uno » et praesenti compendio diligentius reducere ». Prooemium hoc in codice nostro desideratur, cuius ceterum textus ab utinensi discrepat, quod saepius occurrant indicationes *additio, additio nova, constitutio nova,* quandoque *tollimus et cassamus;* liturae et correctiones ac postillae coevae non sint infrequentes.

Rubricae fere omnes ad ius civile, raro ad criminale se referunt. Hoc speciale aduoto, mulctas applicandas curiae, dominio, hospitali s. Mariae Magdalenae, parti probanti, referendario; definiri per frisacenses, marchas [quarum decem constituunt totidem frisacenses, quandoque duodecim, quandoque quindecim], libras sclavonicas [quarum triginta dant octo frisacenses], libras, libras solidorum veronensium parvorum, solidos, denarios. His patriarchalibus, quasi substructioni cuidam, posteriora statuta, Venetorum auctoritate firmata et pluries edita, insistunt.

Codex habet folia 93.

Cod. 189 membr., saec. XV, a. 85, l. 211 [L. V, CII].

Statuta castri Aviani, rubricis una supra septuaginta. Praeit approbatio Antonii II, patr. aquil. data *ambassiatoribus, et nunciis gastaldionis, favolerii, consilii et universitatis Aviani,* 15 sept., 1403.

De accusatione et inquisitione normis allatis, poenae statuuntur in blasphemos, interfectores, laedentes corpus et famam,

latrones, falsarios, incendiarios, fornicatores, incantatores, vastatores domorum et camporum, instruentes viam per fundum alterius, absentes et contumaces. Non omittendum censeo quod mandetur: rem inventam appendendam funi campanae vel *favolerio* praesentandam; poenas decerni contra levantes aliis caputeum, in eos qui incitant canem contra aliquem, in *marengones* [fabros lignarios], pelliparios, cerdones non perficientes opus intra terminum promissum. Sub fine, de matrimonio minorum, gastaldione, consiliariis, procuratoribus, probatione plena, privilegiis civium contra forenses, ludo, condemnatione et bannis. Poenae decretae in libris et solidis parvorum; ustione; strassinatione ad furcas; resecatione capitis, manuum, pedum, aurium, nasi [praesertim in foeminis], linguae, testiculorum; fustigatione; bullatione; damni emendatione [seu pretio soluto, seu talionis iure exercito]; carcere temporario seu perpetuo; poene corporales non omnes pretio redimuntur.

Verba obsoleta *guayta* [excubiae], *pallata* [species sepis in aquis], *pelerbae* [sepes ex herbis vel lignis], *falcaseus* et *spallus* [armorum genus, illud forsan ex *falce*], *cepa* [strues lignorum], *favolerii* [ministri communitatis] in Ducangii glossario mediae et infimae latinitatis desiderantur, ut et significationes verborum *trucinatio* [definitio causae], *excorrigiare* [fustigare].

Hoc statutorum exemplar, folior. 12, authentico par, uti ex notis praesentationis annorum 1559-1561, 1563-1564, 1568, 1574. Antonius Valsecchi possidet chartaceum, quod cum nostro contulit, ac protulit quae ambobus illustrandis plurimam affundunt lucem.

Cod. 190 chart., 1740, a. 310, l. 212 [L. V, LXIV]. MI.

Statuta communitatis Buiae, exarata die lunae 8 decembr., a. 1371, a consilio Buiae, praesente capitaneo Glemonae, qua vicario generali patriarchae aquil., rubricis sexaginta novem. Iis approbatis subscribit Nicolaus dictus Eulonus, q. Thomadi Rayneroti, notarius.

Noto voces in Ducangio desideratas: *altirolum* [species foeni]; *bagarzii, baiarzii* [nemus vel aliquid simile]; *buscare* et *buschare*

loco *boscare* et *boschare* [caedere ligna in nemore]; *buzia* [mensura vini]; *caciamenta* [venationes]; *incrozare* loco *incroxare* [decussatim ponere]; *medina* et *mezina* loco *medimna* [mensura segetis]; *pisinale* [medietas vasis vini]; *spangare* [cancellare] ab alemann. *Spange*, fibula.

Poenae semper irrogantur marchis denariorum aquileiensium, denariis et solidis aquileiensibus.

Marcus Antonius Bertoli, notarius, codicem folior. 10 asserit exscriptum *ex statutis authenticis in charta haedina apud gastaldiam Buiae existentibus*, anno 1740. Adduntur fol. 11-17, documenta a. 1741.

Cod. 191 chart., saec. XVII, a. 310, l. 216 [L. V, XCVIII].

Statuta communitatis Glemonae, ab anno 1381.

Leonardus de Pers, vicecapitaneus pro Albertino de Spilimbergo capitaneo Glemonae, Fabianus massarius, provisores, consilium et commune advertentes statuta Glemonae varia esse, discordantia, pluribus voluminibus et membranis inclusa, dictant nova, per Glemonae cancellarium Philippum Formentini notarium, anno 1381, causa *guerrae* inter regem Hungariae, ecclesiam aquileiensem, Genuenses, dominium Paduae et Venetos. Statuta tribus supra biscentum capitulis exarata excipit triplex confirmatio [itale] eorundem, ex parte veneti senatus, anno deditionis 1420 et succedentibus 1586, 1615, cui accedit enumeratio onerum communitatis, quibus sublevandis pecunia ex datiis erogetur.

Eius societatis conditiones indigitant ordinamenta et poenae: nota est iniuriae foeminam vocare *medicinariam, pueruli strangulatricem*: nemo debeat rumpere banchas communis ad comburendum; furari uvas cum furia; ludere pro pecunia cum taxillis vel alio instrumento, exceptis tabulis et schachis. Poenae speciales carcer, bannus, detruncatio manus dexterae, alligatio ad catenam in platea triduo diu noctuque, pro mulieribus vero delatio lapidis ab una porta ad aliam de muro veteri; pecuniariae autem constitutae per marchas, libras denariorum parvorum, veronensium; solidos grossos; denarios, denarios aquileien-

ses; parvulos, parvulos venetos et veronenses; phirpula. Loci commercium revelant voces teutonicae *niederlach* [depositum, a *Niederlage*], *cromarius* [mercator, a *Krämer*], ut et caseus teutonicus, vinum rubiollum de Istria et Tergesto; merces Cretae, Marchiae, Romaniae; confectio pannorum *de pegers, de luore, de sugis, Barchamina, Peltremuli,* Bacharani vel Vilgessii.

Voces barbarae adnotandae sunt *barbanus* [patruus], *beccaria* [macellum], *dova* [dolii asser, it. *doga*], *falzonus* [lancea, a *falx*], *ficatura* [iecur], *seglaria* [emissaria], *spata* [ensis, ab it. *spada*]. Desunt glossario mediae et infimae latinitatis Ducangii *balcea* [ligna], *citussus* [vas vinarium], *phirpulum* [moneta quaedam], *piistata* [everrenda a domibus], *noveta* [emissaria], *ruppus* [fascis], *sebeccare* [interrumpere], *sgorbignare* [in aliquem invehere manibus, pedibus, dentibus], *terranum* [eiusdem terrae], *voialia* [viae]. Sensu diverso adhibet Ducangius voces *per exforsium* [vi], *maiolus* [vas vinarium]. Voces dialectus occurrunt latina inflexione: *botti* [horae], *buttia* [vas vini], *cultrae* [stragula], *gatta* [feles], *lavadurae* [lavationes], *scarnare* [excoriare], *sclavinae* [centones], *scovatiae* [everrenda].

Codicem, cui fol. 44-49 posteriora in rem documenta, annorum nempe 1420, 1587, 1615 addita sunt; Utini editum, anno 1869, pro occasione nuptiarum, curis professoris Wolf, dono dedit Marciae Iacobus Coletus.

Cod. 192 chart., saec. XVII, a. 313, l. 216 [L. V, XCIX]. MI.

Eadem.

Codex, pagin. 100, ut et proxime antecedens, recens exemplum.

Cod. 193 chart., saec. XVIII, a. 300, l. 217 [L. V, CXXI].

Statuta terrae Sanctidanielis.

Rubricis numero centum triginta septem deest quadragesima prima, titulo: *De viciniis non valentibus acceptare procuratorem pro forensibus contra vicinos.* Hanc, cuius in indicibus codicum mss. mentio tantum occurrit, ut et nonagesimam nonam *de*

ludo et poena ludi, patriarcha aquileiensis a. 1489 *iussit penitus aboleri et pro abolitis haberi mandavit.* Statuta haec approbat Thomas Mocenigo dux Venetiarum, qua die 16 iulii 1420, communitatem Sanctidanielis acceptat *sub protectione et gubernatione dominii nostri, confirmantes communitati praedictae statuta, iura et consuetudines suas, volentes quod se gubernent et regant sub nostro dominio, cum modis et conditionibus cum quibus fecerunt per elapsum.* Ea denuo rata habent duces Franciscus Foscari, a. 1449; Nicolaus Marcello, a. 1473; Marcus Anton. Memmo, a. 1613.

Edita sunt (1) ex codice membranaceo saec. XV tabularii sanctidanielensis, quo tempore sculptor egregius Aloisius Minisini Victoriam Menchini duxit uxorem. Ceteris praestat codex musaei Corrarii Venetiis, quod statuta antiquiora annorum 1355-1368 comprehendat. Paucula tantum ex statutis exstant latine et itale, in nostro codice [I. VII, MDV], fol. 109-123.

Codex foliorum 36 belle exscriptus est.

Cod. 194 chart., saec. XVI, a. 216, l. 155 [L. V, XCV].

Statuta et ordinationes communis Pulcinici, nec non et capitula nova et vetera.

Trifariam distributa, continent **a.** quae data sunt *per universos dominos de Pulcinico, sub potestate domini Simonis,* a. 1301, scripta et exemplata a Francisco q. Antonii de Midisinis de Bagnacavallo, notario *ex licentia sibi concessa per universitatem dominorum de Pulcinico,* 5 sept., a. 1459, f. 1-15.

b. Capitula vetera enata ex concordio, coram Hectore Pasqualigo, Utini locumtenente, anno 1461 celebrato inter comites Pulcinici et subditos, scilicet 1. de nil derogando iuribus episcopi bellunensis in re de investituris; 2. de piscatione; 3-5. de pascuis, confinibus et aquis; 6. de reparationibus murorum, fovearum, domuum castri et burgi Pulcinici; 7. de solvendis per subditos Christophoro et Antonio comitibus de Pulcinico ducatis mille pro expensis litis, f. 16-22.

c. Capitula nova reformantur die 8 nov., 1475 in domo Co-

(1) *Statuta terrae Sanctidanielis.* Sandaniele, 1859, tip. Biasutti, p. 88, 8.°

Iussii pelliparii, suadente Stephano Valmarino, vicario Vitalis Lando, locumtenentis foriiuliensis, 1. de excludendis potestate et nobilibus Pulcinici a certis condemnationibus; 2-4. de pignoribus; 5-7. de mercede cancellarii; 8. de piscatione. Reformationi subscribit Marcus Antonius de Brixia q. Francisci, notarius et cancellarius locumten. foriiuliensis, f. 23-27.

Poenae datae combustio, suspensio, decapitatio, fustigatio, excoriatio seu bullatio, proiectio de ponte in aquam, resectio membrorum, nasi vero pro foeminis, carcer; pecuniariae in libris parvorum ac frisacensibus novis.

Voces insuetae *panchogolus idem ac pistor* [quam Ducangius interpretatus est *tabernarium*], *pignolatum, scuffones* species vestium.

Codicem, folior. 33, Marciae dono obtulit Petrus Oliva del Turco, a. 1824.

Cod. 195 membr., saec. XIV, a. 406, l. 287 [L. V, XXXVII].

Statuta patavina in quinque libros distributa, libri in rubricas.

Amplissimam hanc collectionem anno 1362 publico mandato descriptam fuisse ex his verbis sub fine, fol. 305, positis innotescit: « Potestate nobili milite domino Simone de Lupis de » Parma, nec non eius vicario sapienti viro domino Ioanne Salgardo de Feltro, legum doctore eximio, millesimo trecentesimo » sexagesimo secundo, indictione quinta. Ad honorem omnipotentis Dei et dulcissimae virginis Mariae et Domini nostri Iesu » Christi genetricis, et communem utilitatem civitatis et populi » paduani, reducta sunt statuta praesentia communis Paduae in » hoc volumine, de mandato magnifici et excelsi domini domini » Francisci de Carraria Paduae domini generalis ec., et scri- » pta manu Antonii, filii quondam domini Viviani de Benaliis » de Leucho, civis paduani, ex decreto praefati magnif. dom. » nostri ec. ».

Alia deinceps condita statuta, cum ab eodem librario, tum ab aliis exarata, per totum volumen, ac potissimum in fine accedunt, f. 306-310, haud ultra tamen saeculum XIV. Praeter ea

quae Patavini pro bono gymnasii regimine statuere, quaeque *rubrica de conditionibus scholarium et facto studii paduani,* sub anu 1261, fol. 223-225 includuntur, haec animadversione digna codex habet.

1. Nicolai pp. IV *bulla qua statuta patavina, eidem inserta de clericorum conditione et immunitate, confirmantur,* f. 115-117. Ad annum 1290 referenda est, quod vir clar. Iosephus Gennari declarat pag. 114 operis inscripti : *Dell' antico corso di fiumi in Padova,* ubi de tota controversia inter pontificem et Patavinos accurate disserit. Bullam universam retulit Federici in *Istoria de' cavalieri gaudenti.* Venezia, 1787, II, p. 224-231.

2. *Tenor et forma societatis et cittadinantiae domini* [Bertoldi] *patriarchae aquileiensis,* f. 289. Charta est anni 1221, edita a Muratorio in *Antiquitatibus Italiae medii aevi,* IV, p. 180.

3. *Tenor et forma cittadinantiae et societatis domini* [Algerii] *episcopi feltrensis,* f. 289-290. Hanc anni 1260 chartam Muratorius itidem attulit eodem libro, p. 181, posteaquam Hieronymus Bertondellus ediderat in *Historia della città di Feltre.* Venetia, 1678, p. 68-69.

4. *Tenor et forma societatis et concessionis aquae, sive privilegii sanctae Iustinae, anno* 1230, f. 290-291. Edidit Gennari opere superius allato, p. 132.

5. Alexandri pp. IV, *constitutio contra haereticos, cum constitutionibus Friderici II imper., Paduae datis contra haereticos omnes, deinde contra Catharos, Patarenos* ec., f. 292-294. Pontificis constitutio ad annum 1260 spectat, ac omnino respondet constitutioni Innocentii pp. IV, anni 1243, quae imperiales quoque constitutiones continet, ut in *bullario romano* iam patet.

6. Clementis pp. V, *constitutio qua statuta contra haereticos ab Innocentio pp. IV iam edita confirmantur a.* 1265, f. 294. Eadem quae in *bullario romano,* sub num. IX.

Ceterum quantum historiae eius temporis investigandae statuta haec conferant, maxime quod in editionibus certe recentioribus, desit cuiuslibet statuti origo, tempus scilicet quo exaratum, et potestas cui tribuendum, nemo est qui apprime non videat. Adde quod in impressionibus nonnisi compendia aut recentiora statuta occurrunt ; libri vero tertius et quartus qui nomina varia

confinium, *stratarum*, pontium, villarum universae provinciae recitant, fere ex integro desiderantur.

Rubricarum index, fol. I-V, finit: *Liber iste statutorum est nobilium virorum* dominorum . . . . . . de Padua cognomine. Nomen consulto erasum puto fuisse *de Carraria*. Haec interiori operculo inscripta ad codicis spectant historiam: *Praesens statutum mihi Petro Floreno, i. u. d., hodierna die 7 mensis martii,* 1623 *mihi dono datum fuit a sp. et docto viro d. Petro Putheo, notario Paduae, compatre meo et mihi summa familiaritate coniuncto.* — *Die sabbati* 17 *mensis iunii huius anni* 1623, *hora tertia noctis subsequentis diei raptus Putheus, cuius anima requiescat in pace.* — *Die sabbati, 9 mensis septembris,* 1561. *Vetus hoc statutum multis quidem nominibus preciosum emptum fuit a me Georgio a Turre patavino, botanicae professore, horti publici praefecto, a d. Filiberto Floreno, i. u. d., q. suprascr. d. Petri filio, pretio ducatorum decem aureorum.* — *Emptum a me Stephano Varese ex codicibus olim excell. Georgii a Turre, publ. profess., pretio ducatorum duodecim aureorum.*

Codicem exornant litterae initiales auropictae rubricarum primae et secundae libri alterius, f. 51, 56, primae rubricae libri tertii, f. 148; quarti, f. 211.

Cod. 196 membr., saec. XV, a. 250, l. 177 [L. V, XXXVI].

Statutorum communis Paduae libri secundus et tertius.

Fere omnia concordant cum editione vicetina anni 1482, nisi quod plura desunt codici sub fine utriusque libri. Pars statutorum serior annum 1420, sub potestate Marco Dandulo, attingit. Insunt tamen litterae ducales Thomae Mocenici [a. 1414] ac Francisci Foscari [ann. 1435-1436, 1442, 1445], quarum quae annis 1442, 1445 cum post exscriptum volumen additae sint, satis innuunt ante dimidium saeculum decimumquintum exemplar factum.

Codex, scripturae erroribus scatens, numerat folia 141.

Cod. 197 chart., saec. XV, a. 284, l. 213 [L. V, XXXV]. F.

Ecloga rubricarum statuti patavini. Eae sunt ex libro primo 2.ª et 11.ª; secundo 28.ª; tertio 22.ª, 24.ª usque 27.ᵃᵐ, 29.ª usque 32.ᵃᵐ, 34.ª, 35.ª, 39.ª usque 44.ᵃᵐ; ex quarto 1.ª, 5.ª usque 7.ᵃᵐ; ex quinto 1.ª et 2.ª, f. 1-70. Statuta vetera, quae ante annum 1236 condita referunt, ac millesimum quadringentesimum minime excedunt, raro congruunt cum editis, quibus plura desunt in codice relata.

Exstant voces in Lexico Ducange desideratae *Casealinus* [*Casalino, Casolino* hodiedum quoque in ore populi] *venditor casei*, et *brondum* loco *bronzum* [aes].

Foliis 71-88 plura adduntur, variorum manibus exscripta, quae ad rem faciunt: litterae ducum venetorum Thomae Mocenigo, Francisci Foscari, Pasqualis Maripetro, Ioannis Mocenigo, Andreae Gritti [1416-1528]; potestatum Patavii; statuta nova vel praetermissa; partes Consilii decem, advocatorum communis; subscriptiones authenticae notariorum Gulielmi de Ferrariis, Io. Pontebrentae, Petri Malgarisii, Ludovici Cendrate, Iacobi Saxo, Francisci Polentoni, Vincentii a Lignamine, Camilli Fortuna [1423-1533]. Commercii historiae maxime intersunt *chalamerium panis bene cocti et saxonati* [1534] ac pistorum [1619].

Codicem emit quidam a Bolz., pretio quatuor ducatorum a l. 6, 4 [lire sei, quattro], die 23 iunii, 1633.

Cod. 198 chart., saec. XV, a. 293, l. 216 [L. V, LXII]. Me.

Leges municipales reipublicae vicentine, quae cum summa aequabilitate iuris constitutae sunt [28 maii, 1425], *feliciter completae fuerunt anno* 1426 *pridie nonas ianuarias, tempore . . . . . Francisci Foscari ducis Venetiarum, et praesidentibus . . . . Francisco Barbaro potestate et Nicolao Contareno, capitaneo Vicentiae.* Libri quatuor in rubricas distributi. Inc.: « Divina saepius opera contemplanti mihi hominis ipsius venit in mentem . . . . ».

Statuta, sine additione partium ac decretorum reipubl. ven.

eadem sunt quae nomine *Leges municipales civitatis Vicentiae — Statuta Vicentiae* seu *vicentina — Ius civile vicentinum — Ius municipale vicentinum*, pluries prodierunt: ideo de iis disserendum minime censeo.

Codicem, folior. 154, possederat saec. XVI incipiente Manfredus filius Francisci de Bruxaminis, civis vicentinus, notarius.

Cod. 199 chart., saec. XVII, a. 210, l. 152 [L. V, CXXIV].

Notariorum terrae Marosticae privilegium, et ordines, annis quasi consumpti, denuo in unum compilati, Andrea de Merzariis, Io. Baptista de Merzariis, ambobus iu. u. doctoribus et gastaldionibus existentibus, 1596, *cl. Carolo Boldù, praetore meritissimo existente.*

Praeit littera ducalis Pasqualis Maripetro [20 sept., 1459] qua decretum notariis Marosticae ea privilegia restituenda esse, quibus fruebantur *tempore dominorum de la Scala et domini ducis Mediolani.* Statuta quatuordecim, a duce Christophoro Mauro, die 14 aug., 1465 approbata, excipiunt correctiones et reformationes annor. 1469-1596, quibus amanuensis addidit quae annis 1597-1654 prolata fuerunt.

Codicem, folior. 96, possederat Paulus Antonius Scarattus.

Cod. 200 chart., saecc. XVII-XVIII, a. 209, l. 150 [L. V, CXXV].

Eadem notariorum privilegia, non tamen omnia quae in codice superiori occurrunt. Addita sunt acta ad annum 1760.

Codex habet folia 56.

Cod. 201 chart., saec. XV, a. 300, l. 220 [L. V, LXIII]. Me.

Statuta communis Mantuae, in honorem . . . . . . Francisci de Gonzaga, capitanei et domini principalis communis, populi et civitatis Mantuae . . . . et aliorum plurimorum locorum vicarii generalis. Incip.: « Quoniam humana conditio ad malum » prona de facili labitur ad delicta . . . ».

Libri tres, quorum rubricae, paucis exceptis, notis annorum

et potestatum nominibus carent, referunt statuta Francisci I de Gonzaga et Ioannis Francisci marchionis I. Etsi in illis plura sint quae commemorari merentur, tamen quaedam tantum, brevitatis gratia, notabo, quae temporum indolem nuntiant. In statuto de armis prohibitis enumerantur quae offensionis: *aza, azonus, spata, spontonus,* sive *stocus, manarexius, bechazenerus, ronchonus, cultellus;* quae defensionis: *panceria, guarnatia, cassetus, coracia, gamberiae, rodella, daiganoli, colarium, scutum, guanti ferrei.* Poenae pecuniariae in libris et solidis; innumerae corporeae statuuntur: sontes *stent super berlina, die dominico;* coniiciantur in carcerem; exilio mulctentur; torturae subiiciantur; puniantur usque ad mortem; submergantur *in lacu cum corbella;* laqueo suspendantur; iis amputentur manus et pedes; eruantur oculi; lingua resecanda torculari prematur [*si ponga in giova*]; bona fisco addicantur. Quid quod et foemine fustigentur, tondant sibi crines, igne crementur.

Horum statutorum, quorum exemplaria duo membranacea in publicis tabulario et bibliotheca Mantuae servantur, historiam excussurus, adeat opera Caroli d' Arco: *Della economia politica del municipio di Mantova, dal tempo in cui si reggeva a repubblica fino all' estinzione del governo dei Gonzaga* [Mantova, 1842], ac *Nuovi studj intorno all' economia politica del municipio di Mantova* [Mantova, 1847].

Codex habet folia 218.

Cod. 202 chart., saec. XV, a. 339, l. 237 [L. V, LXV]. Z.

Exemptiones, immunitates et privilegia hominum et personarum privilegiatarum, seu habentium privilegia et immunitates a magnifico et excelso populo [florentino].

Privilegia concessa sunt, annis 1220, 1293, 1330, 1348, 1367, 1370, 1403, 1406, 1423, 1430-1432, 1434-1437, 1439-1453, 1456, populo civitatis florentinae et quibusdam communibus, in collectione nominatis.

Codicem, folior. 105, credo apographum in tabulario aliquo florentino iam asservatum.

Cod. 203 membr., saecc. XIV-XV, a. 300, l. 220 [L. V, LXIX]. Z.

Sententiae civiles et criminales, ab aliquibus potestatibus Florentiae datae. Prima incip.: « In nomine Domini amen. Haec » est quaedam absolutio pecuniae et sententia absolutionis . . . ».

Documenta, sine certo ordine, in codice regesta, puto in tabulario florentino olim fuisse asservata, quod ex lituris et annotatione non infrequenti: *Scripta et non lecta* deprehendo. Ea autem se referunt ad annos 1372 [f. 226-227], 1379 [f. 170-223], 1387 [f. 84-105], 1400 [f. 106-150], 1402 [f. 78-83, 309-314], 1403 [f. 1-40, 151-169, 315-321], 1420 [f. 229-247], 1450 [f. 248-306], 1460 [f. 42-75].

Cod. 204 chart., 1504, a. 286, l. 210 [L. V, LI]. O.

I. *Statutorum communis Florentiae* liber primus. Prooemium incip.: « Cum humana natura declinis habeatur ad delicta, pro» naque et facilis ad dissentiendum . . . », f. 1-58.

Ex praefatione, in qua *ius antiquum florentinum per sexaginta annos ferme confusum,* auxilio doctorum, qui Florentiae leges publice interpretabantur, restitutum dicitur. *nunc vero omni labe purgatum, in quinque libros divisum,* eam esse coniicio statutorum collectionem, quam anno 1416 prodiisse Ammiratus ait: « In » questo tempo [1416] trovandosi in Firenze capitano del popolo » Onofrio de' Virili da Fuligno, incominciò la repubblica a far » praticare e mettere in uso i suoi statuti, alla cura et compila» tione de' quali avea per alcun tempo addietro impiegata l' ope» ra di cinque suoi concittadini, Bartolommeo Corbinelli, Giovan» ni Caccini, Berardo Berardi, Lodovico della Badessa, Antonio » degli Albizi, e con esso loro accompagnata la dottrina et scien» za di due sommi giureconsulti, di Bartolommeo de' Volpi da » Soncino, et di Paolo di Castro, i quali leggevano nello studio di » Firenze, la qual compilazione, insin de' tredici di dicembre del» l' anno avanti, da consigli opportuni della città approvata, fu » dato ordine che non prima che passato il mese di giugno del

» presente anno s' incominciasse ad osservare (1). Sub fine legitur: « Explicit liber primus voluminis statutorum communis » Florentiae, scriptus et completus per me Gorum Antonii Ghori » Ioannis de Manuetis ».

2. *Tractatus ordinamentorum iustitiae* incip.: « Ad laudem » et reverentiam omnipotentis Dei et gloriosae virginis Mariae, » et beatorum Ioannis Baptistae, Zenobii, Victorii, Barnabae, et » sanctae Reparatae, protectorum communis et populi florentini, » et ad honerem et exaltationem et triumphum captolicae, san- » ctissimae et incommutabilis totius partis guelfae seu Guelfo- » rum civitatis Florentiae, totiusque eius territorii, et augmen- » tum status popularis Guelforum eiusdem civitatis. — De pote- » state executoris ec. cap. 1. — Omnia et singula statuta . . . », f. 59-135.

Has primum leges populus florentinus condidit, anno 1293, quo, Ioanne della Bella duce, adversus optimates insurrexit, ac reipublicae administr..tionem sibi vindicavit; de quo Ioannes Villanius [*Ist.,* libr. VIII, c. 1], aliique rerum florentinarum scriptores. In aliam deinde formam anno 1343 reductae sunt, quo, ex eorundem scriptorum traditione, populus Gualterium Athenarum ducem dominatu deiecit, ac auctoritatem summam resumpsit. Quae autem in codice hoc exstant, ad annum 1392, iuxta Florentinos, ni quidem fallor, spectant: nam capite LXXVII in haec verba lata lex est: « Provisum et ordinatum est quod si » casus accideret [quod Deus avertat] quod aliquis de magistra- » tibus civitatis, comitatus vel districtus Florentiae offenderet, » vel offendi faceret aliquem ex prioribus, seu executorem iusti- » tiae civitatis florentinae, vel eorum notarios, qui nunc sunt vel » fuerint a kalendis ianuarii proxime praeteriti citra sub anno » Domini 1392, indictione VI ec. ». His decretis ii enumerantur quos populus anno 1381 inter optimates habendos censuit; eosque nec inutile nec iniucundum cognoscere est. Ceterum quae universis his sancita sunt, in summates cives utique gravissima, anonymus praecipue Samminias duabus epistolis, inter nuntia litteraria anni 1757 [p. 81, 213] a Lamio evulgatis, expli-

(1) *Istorie fiorentine.* Firenze, 1647, p. I, t. II, p. 976.

cavit. Ordinamenta haec Vincentius Fineschi (1), cuius opus cum mihi prae manibus haud sit, nescio num textus cum codice nostro conveniat. Non congruunt certe nec quae rubricis duabus supra viginti dedit Bonaini (2) nec quae ex codice membranaceo bibliothecae Magliabecchianae, antiqua versione tabularii generalis florentini [*Archivio delle riformagioni*] Paulus Emiliani Giudici (3). Idem amanuensis qui fol. 58, scripsit 132: *Explicit tractatus ordinamentorum iustitiae scriptus et completus per me Gorum ec., de anno Domini ab eius salutifera incarnatione millesimo quingentesimo quarto et die prima mensis maii.*

Cod. 205 cart., an. 1521, a. 280, l. 210 [L. V, LII]. O.

Statutorum communis Florentiae liber secundus inc.: « De » modo procedendi in civilibus. Rubr. I. Statuimus quod tem- » pora causarum civilium et mixtarum . . . . . », f. 1-58. Haec, folio extremo, ex codice Nicolai Altovitii se anno 1521 sumpsisse ascripsit Ioannes Baptista Iordanius, Laurentii filius. Adduntur:

1. *Lex prima consilii iustitiae,* qua magistratus vulgo *la ruota* est institutus, anno 1502. Propositio incip.: « Considerando » . . . . . nessuna cosa essere maggiore ornamento delle bene isti- » tuite repubbliche . . . . », f. 59-67.

2. *Lex secunda consilii iustitiae,* qua anno 1505 alia est ei forma data. Propositio incip.: « Considerando . . . . . la conser- » vatione delle bene istituite repubbliche consistere principal- » mente . . . . », f. 68-75.

3. *Lex circa iurisdictionem mercantiae,* seu decretum quo anno 1502 lites de mercatura proprio magistratui subiectae sunt. Incip.: « Inteso come per la provisione sotto di 14 del mese di » giugno, 1477 . . . », f. 76-77.

4. *Lex Anastasina,* qua anno 1481 de vectigalium solutione pro contractibus cautum est, una cum limitatione et correctione

(1) *Memoria degli uomini illustri di s. Maria Novella*, I, pag. 186-253.

(2) *Archivio storico italiano.* Firenze, 1855, nuova ser., I, pag. 37-71.

(3) *Appendice alla storia politica de' municipj italiani.* Firenze. 1851, pag. 301-426.

eius, a. 1482. Incip.: « Examinato che riformatori del monte et » gabelle del comune di Firenze ragunati . . . », f. 77-82.

Amanuensis qui supra, haec quoque ex libro Antonii de Porticibus se exscripsisse testatur.

Cod. 206 chart., saec. XV, a. 429, l. 290 [L. V, LXVI]. F.

Thomae Salvecti pistoriensis, *glossa super statuti florentini libro secundo*. Incip.: « Rubr. De modo procedendi in civilibus. » Sint et esse intelligantur. *Instantiae causarum LX dierum...* ». Uniuscuiusque rubricae membris disiectis adduntur commentariorum capitula plura, ut 129 in prima; 178 in quadragesima tertia; 67 in centesima vigesima octava; 80 in centesima trigesima. Salvectus multas praetorum ac magistratuum reipublicae florentinae sententias a semetipso in tabulariis civitatis inspectas affert, ut et consilia Guglielmini Tanagliae, Leonis de Prato, Benedicti quond. Michaelis de Accoltis de Aretio, Andreae de Angelettis de Bononia, Raphaelis Fulgosii, Torelli de Prato, Dyonisii de Bongiannis de Parixio, Pauli de Castro, Laurentii de Ridolfis, Bartholomaei de Vulpis, Bartholomaei de Popoleschis, Baldi de Perusio, Lapi abbatis de sancto Miniate, Ioannis de Lignano.

Auctorem, Raphaelis Fulgosii et Ioannis Nicoletii forocorneliensis auditorem, civem et advocatum florentinum magni nominis, qui floruit dimidio saeculo decimoquinto, Florentini reipublicae regendae a consiliis vocarunt: Cosimus vero de Medicis, confalonerius iustitiae, an. 1445, cum aliis septem, reformationibus statutorum emendandis praefecit. Eum, veterum iurisperitorum exemplo, et humanas litteras calluisse addam, quod Iulianum Beninium equitem hierosolymitanum in funere laudaverit (1) et Gomezii ulyssiponensis, Camaldulensium antistitis, vitam descripserit (2).

Codicem, folior. 260, post annum. 1469, ut ex contextu liquet, exaratum, deficientibus commentarii quae ad duas extremas rubricas se referunt, possederunt qui in libri fronte scripserunt:

(1) Hier. Aliot. *Epist.*, I, p. 316.
(2) Mehus. *Vita Ambr. Camaldul.*, p. 401.

Ser Ioannis de Macchatis de sancto Miniate, causidici florentini. — Hodie domini Horatii sui filii i. u. d.

Cod. 207 chart., saec. XVI, a. 338, l. 230 [L. V, LIII]. O.

Statutorum et ordinamentorum communis Florentiae, liber tertius. Incip.: « Domini potestas, capitaneus et exequutor civi» tatis Florentiae, et quilibet eorum . . . . ». Praeit tabula rubricarum centum nonaginta octo, quibus sub fine desunt a centesima sexagesima secunda ad extremam.

Secundum ac tertium legum harum volumen ad collectionem anno 1416 factam spectare, satis innotescit.

Codex eleganter scriptus habet folia 60.

Cod. 208 chart., saec. XVI, a. 350, l. 244 [L. V, LIV]. O.

Quaestiones, declarationes et practicae super libro tertio statutorum florentinorum, in materia maleficiorum, in his scriptis redactae per dominum Thomam Salvectum florentinum, ubi et inseruntur de verbo ad verbum scripta domini Alexandri Salvi de Bencivennis super eodem. Incip.: « Rubr. I. De arbitrio Domini » potestatis capitanei et executoris. De potestate statutum lo» quens videtur habere . . . ».

Ea se referunt ad rubricas numero sexagintanovem, per quaestiones distributas, dum libro tertio centum nonaginta octo numerantur. Etsi huius libri titulus differat a *commentariorum in librum alterum,* tamen operis prosecutionem autumo.

Auctor fol. 2 scribens: « . . . . in anno 1452 de mense au» gusti fuit edita reformatio opere meo dum tunc essem de duo» decim qui de commissis de nocte cum armis et sanguinis effu» sione habeant arbitrium . . . . », consilia duo de cicatricibus ad rem inserit, alterum *optimi et antiqui practici magistri Christophori Georgii florentini avi cognatae meae, scilicet uxoris ser Ioannis germani mei, qui fuit honoratissimus civis et tempore meo vexillifer iustitiae,* alterum *Magistri Antonii de Scarperia,* qui Florentiae, Perusii, ac Patavii medicam artem tradidit et concilio constantiensi interfuit.

Codex, non una manu, post a. 1461 foliis 135 exscriptus, pertinuerat dom. Matthaeo Carlinio, iuriscons. et advoc. florentino.

Cod. 209 chart., saec. XVI, a. 338, l. 240 [L. V, LVI]. O.

Statuta communitatis Prati. Partes septem in rubricas distributae. Prima incip.: « Quamvis terra Prati statuta et ordina» menta habeat pervetusta . . . . ». Praeit index, f. 1-11.

Reformata haec sunt anno 1504 per *Ioannem Franciscum de Nesis florentinum, potestatem Prati ; iuris utr. doctores Iulianum Francisci de Guizzelmis, Thomam Bandini ser Pauli de Rochis, Iacobum ser Michaelis de Modestis ; notarios Raphaelem Stephani de Celmis et Laurentium Iuliani de Ianis ; Carolum Andreae de Girardaciis, mercatorem.* Partes quinque, f. 15-145, rogatas per Quiricum Ioannis Quirici de Baldinuccis de Prato, notarium reformationum et cancellarium communis Prati, priores et vexillifer iustitiae populi florentini confirmant et approbant, die 29 ianuarii, 1505. Accedunt *leges, declarationes, limitationes, additiones, correctiones et novae ordinationes,* partibus sexta et septima contentae, f. 146-174, quas Pratenses annis 1538, 1557, 1566 fecere et florentini duces confirmarunt. Postremo loco exstant aliquot decreta florentina et pratensia, quae ad saeculi XVII initium pertinent. Foliis 194-206 occurrit *tabula rubricarum statutorum terrae Prati, ad commodiorem usum, per ordinem alphabeticum collectarum et dispositarum.*

De hisce statutis erudiri cupidus adeat opellam Germani Fossi: *Studio, ordinamento e lavori da fare sugli statuti pratesi,* quam legit Florentiae in academia *degli Infecondi,* ann. 1839-1840.

Cod. 210 membr., saec. XV, a. 358, l. 240 [L. V, LV]. O.

Eadem statuta, capitulorum summariis et postillis marginibus per plures adiectis.

Codex, folior. 80, haec habet in fine: *Ludovicus Magii, canonicus et ecclesiae sancti Michaelis rector et prior, hoc opus fecit et explevit.* Anno 1752 volumen possederat *Antonius Cocchius Mucellanus,* qui nomen sua manu inscripsit.

Cod. 211 chart., saec. XV, a. 263, l. 203 [L. V, XLII]. F.

Statuta civitatis Volaterranae, rubricis seu capitibus centum quinquaginta et uno, nulla librorum partitione. Inc.: « Potestas » civitatis Volaterrarum antequam suum potestariae officium ad- » ministrare incipiat . . . », f. 1-157.

Serior manus addidit statuta aliquot annor. 1533-1586. Etsi passim postillae addantur, nullibi tamen eorum statutorum historiam excussam legimus, quae, hucusque inedita, illustravit Laurent. Aulus Cecina in *Notizie istoriche della città di Volterra* [Pisa, 1758, 4.°], p. 116-120, 126, 172-175, 209, quibus locis evincit Volaterranos a. 1411 ius proprium instaurasse. Cel. Giacchi, ex quo scimus quindecim codices membranaceos mss. eorum statutorum, in publico Volaterrarum tabul. asservari, quasdam ex antiquioribus rubricis publici fecit iuris (1), quod praestitit quoque Maccioni (2).

Cod. 212 chart., saec. XVIII, a. 301, l. 218 [L. V, XCIV]. T.

Statuta et ordinamenta communitatis et hominum civitatis Spalati, facta, edita et condita per nob. et sup. virum, dom. Percevalum Ioannis de nobili et honorabili civitate firmana . . . . . . potestatem civitatis Spalati, a. 1312. Exordium, quod inc.: « Di- » vina sapientia cuncta prospiciens ab aeterno humanam condi- » dit creaturam . . . . », statutorum historiam complectitur, definiens quid unusquisque liber comprehendat. Rubricis, summatim 465, quaedam annorum 1314, 1319, 1325, inseruntur, p. 1-466. Paginis vero 467-480 occurrunt statuta peculiaria comitum Spalati, Pantaleonis Iustiniani, a. 1305; Iacobi Gradonici, a 1333; Maphaei Emo, ann. 1350-1352, 1367; ut et passim regum Ungariae Caroli an. 1319, Ludovici ann. 1350, 1365. *Correctiones* pag. 481-488, 503-513, excipiunt *Reformationes* num. 87, ann. 1332-1384 datae, p. 515-603.

(1) *Saggio di ricerche sopra lo statuto antico e moderno di Volterra.* Firenze e Siena, 1786-1798, III, p. 7-19, 87-91, 96.

(2) *Difesa del dominio dei conti della Gherardesca*, II, p. 63-64.

Annoto statuta singularia, quippe quae temporum indolem revelent: duplicetur poena committentis maleficium in festo s. Domnii, vel post tertium sonum campanae — malvendulae non filent in foro (1) — piscatores vendant pisces *stando* in pedibus — asini non inducantur in ecclesias — nullus osculetur mortuum — de porcis non tenendis — de finestris super coemeterium — de legato drudae vel concubinae — de concubinis monachorum. Poenae irrogatae, saepius potestatis arbitrio; pecuniariae in libris venetorum parvulorum, solidis et denariis parvorum; detentio personae, carcer, bona fisco addicta, damni emendatio; abscissio membrorum, manus praesertim dexterae; decretum sontes expellantur de civitate Spalati, fustigentur per civitatem; bullentur in maxillis de tribus bullis; suspendantur, *itaque penitus moriantur*; comburantur si, artes magicales vel herbarias exercuerint.

Cod. 213 membr., saec. XIV, a. 240, l. 162 [L. V, LXXX].

Statuta Scardonae, a principio mutila, incipiunt verbis extremis capituli secundi: « modo omnes praecipuas festivitates, » quas ecclesia solempni veneratione celebrandas denunciat, vo» lumus similiter operum vacatione vereri et coli, et qui contra » fecerit solvat bannum ad arbitrium curiae ».

Rubricae numero 143. Occurrunt officiales communis: *bucarii, bruchinarii, tribuni* vel *pristaldii*.

Arma *per burgum et civitatem* vetita sunt *ensis, gladius, cultellus, clava, macia, lancea, burdo, manarium, panceria mulata, bracera*. Plura insunt de *barcis* vel *zollis natantibus*, de piscatione, scilicet de piscibus captis *tam cum igne, quam sine igne, tam diu quam noctu*, donandis comiti et iudicibus, de iis non vendendis nisi in foro, de nominibus variis: *anguilla, grongus, bilizna* sive *chembla, dentoso, scamalis, pulpibus, salpa, psovina, plasnacha*.

Poenae irrogatae sunt *infamia, verbera*, frustatio per civita-

(1) *Statuta Brixiae decernunt propolae ficuum et cerasorum non filent in foro.*

tem; scocatio super nasum ab una auricula ad aliam; obtruncatio manus dexterae, quae libris quinquaginta redimi possit, *carcer, destructio domus, bannus perpetuus omnibus diebus vitae*, punitiones *ad arbitrium curae, suspensio per gulam*; pecuniariae in libris denariorum parvulorum, solidis, romanatis, iperperis. In mulierem acrius inquiri: *nulla mulier nec malvendosa sive revenditrix debeat manere ad filandum in foro; nuncii teneantur rumpere conunculas* [colos]; *foeminae non faciant artes magicales vel herbarias, secus igne comburantur.*

Codex pluribus scatens erroribus, folior. 34, habet duobus extremis initia quatuor Evangeliorum, ad commodum iurantium *ad sancta Dei evangelia*, ut capitibus 111-112.

Cod. 214 chart., saec. XIV, a. 293, l. 210 [Z. L. CCXVIII]. E.

Statuta Sibenici, libris sex. Conveniunt fere ex integro cum editione veneta anni 1608, cui emendandae castigata confert eorum lectio. Foliis octo praeit capitulorum index. Plura occurrunt in textu compendia litterarum; tituli ut et pericoparum obeli rubro colore; rubro et caeruleo litterae capitulorum initiales notantur.

Codex habet folia 70 praeter desideratum sub fine libri primi. Etsi de aetate non liqueat, tamen certo certius ante annum 1412, quo libens reipublicae venetae potestatem subiit, volumen exaratum constat, quod passim loco verborum *ducis et communis Venetiarum* quae in editis habentur, legatur *domini regis.*

Cod. 215 chart., saec. XV, a. 210, l. 153 [L. V, XXXII]. Mk.

Statuta et privilegia civitatis Cathari, rubricis quatuor centum quadraginta, quorum index praeit fol. 1-9. Incip.: « *De » constitutione iudicum civitatis Cathari. Splendor supernae lu- » cis divina miseratione illuminans* ..... », f. 10-107. Statutis datis annis 1301-1417, nempe antequam Catharenses ultro se in fidem ditionemque Venetorum dedissent, accedunt partes seu decreta Venetorum quatuor pro annis 1423-1425; nec non diploma itale Stephani imperatoris Romaniae pro Catharensibus a. 1351,

titulo : *Privilegia et confinia civitatis Cathari*, f. 107-108 ; quod extremum ediderunt itale et latine Flaminius Cornelius (1), latine tantum Farlatus (2). Manuscripta et edita (3) congruunt nisi quod in hiis *partes* quadraginta loco quatuor occurrunt. Idem Farlatus plures describit *leges sanctissimae* quae ad rem Cathari ecclesiast. pertinent, pag. 429, 446, 455.

Cod. 216 chart., saec. XVII, a. 230, l. 168 [L. X, CCXXIII]. N.

Placita ordinis equestris constantiniani s. Georgii. Incip.: « Ioannes Andreas Angelus Flavius Comnenus . . . Universis . . . » Leges ex eo fortasse dictae fuere quia legunt, non quod ligent, » et colligunt ea . . . . . Idibus aprilis, 1630 . . . ».

Statuta haec capitulis viginti redacta *per Ioannem Andream magnum magistrum*, data sunt Venetiis, 6 idus iulii, 1632 ; parata autem praelo monet data, sub initio codicis, a studiorum reformatoribus imprimendi facultas, die 19 iunii, 1637. Textum paginar. 117 excipit *rerum omnium in praesenti legum militarium volumine contentarum elenchus*, et quidem accuratissimus, pag. 121-138; antecedit vero folium aere sculptum cum allegoriis ad ordinem se referentibus, in quo datum operis titulum suffecerat : *Leges praescriptae sacrae angelicae militiae Constantinianae s. Georgii.*

Discrepant statuta edita hucusque a me visa.

Cod. 217 chart., saec. XV, a. 300, l. 210 [L. V, LXVIII]. Z.

Modus servandus in creatione militis ierosolymitani.

Orationes et caeremonias [per fragmenta capitulo primo *de receptione fratrum* in statutis ordinis relatas] Bartholomaeus Bucellinus, notarius et scriba Nicolai Franchi episcopi tarvisini, sumpsit ex huius libro pontificali, qua occasione Sebastianum

(1) *Catharus Dalmatiae civitas* ec. Patavii, 1759, p. 54-59.

(2) *Illyr. sacrum*, VI, p. 449-450.

(3) *Statuta civitatis Cathari*. Venet. apud Rubertum Meiettum, 1616, p 343, 4.°.

Michaelem venetum, nobilem ex utroque parente Innocentius pp. VIII in militem, et fratrem monasterii s. Ioannis de templo, ordinis ierosolymitani, creat, ac per legatum apostolicum Nicolaum Francum priorem eiusdem monasterii, per mortem Bertucii vacantis, asserit.

Sebastianum Michaelem, filium Fantini q. Castellani, venet., n. 1501, hierosolymitanum asserit Araldi in *Italia nobile,* p. 76. Priori s. Ioannis de templo, iam renunciato, Peter Aaron dicat opus: *Trattato della natura et cognitione di tutti gli tuoni di canto figurato* ec. Venezia, 1531.

Codex habet folia quinque.

Codd. 218-222 chart., saec. XVIII, a. 363, l. 216, a. 295, l. 160 [L. V, LXXV-LXXIX]. F.

Codex diplomaticus ordinis equestris s. Ioannis Hierosolymitani, a saeculo XII ad XVIII.

Insunt bullae pontificum; diplomata imperatorum, regum, principum; litterae episcoporum, priorum, commendatorum et fratrum ordinis; privilegia ducum, comitum, marchionum, landgraviorum, burchgraviorum, electorum; acta donationis, venditionis, infeudationis, permutationis; latine, itale, gallice, allemanice, haec omnia ex tabulariis venetis et exteris, maiori tamen ex parte, ab operibus editis sumpta, indicatione plerumque addita a Iacobo Morellio, qui plura collectioni amplificandae sua manu contulit: idem unoquoque volumine chartas annor. serie disposuit.

Tomus primus, fol. 430, praeter bullas pontificum annorum 1185-1316, continet **a.** nomina equitum melitensium ac syllabum dignitatum in septem prioratibus Italiae, f. 1-26; **b.** documenta plura, videlicet litteras F. Smitmer et L. Cappellaris Thomae Iosepho Farsettio, sub fine saeculi decimoctavi; notas plures Iacobi Morellii, syllabi actorum ac librorum tum manuscriptorum tum impressorum, chartarum ex tabulario veneto *della ricetta,* f. 28-80; **c.** *Campomanes. Dissertacion hist. del orden des los Templarios,* f. 203-216.

Tomus alter, folior. 294, complectitur bullas pontificum ab anno 1130 ad 1374; acta varia ann. 1121-1386.

Tomus tertius, folior. 305, continet bullas pontificum; frequentius vero litteras imperatorum, regum, margraviorum; priorum et commendatorum ordinis, annor. 1403-1555. Quae ampliori sermone excussa, sunt **a.** bulla Pii pp. IV, ordinis privilegia amplificantis, a 1560, f. 1-94; **b.** litterae patentes Henrici II Galliarum regis, quibus ordini favores conlati, f. 254-305.

Tomus quartus, folior. 261, habet item bullas pontificum et litteras principum, ann. 1561-1630: redundant acta imperatorum Ferdinandi I et II, ac Rudolphi II, plerumque alemannice; regum Galliae Caroli IX, Henrici III et IV, Ludovici XIII, gallice.

Tomus quintus, folior. 306, comprehendit ann. 1634-1799 bullas pontificum minori numero, maiori vero litteras, gallice scriptas, Ludovici XIII et XIV et *acta parlamenti*, fol. 31-44, 59-64, 71-88, 127-156, 161-164 ec.; itale exaratas imperatorum Leopoldi I, Iosephi I, Caroli VI, Mariae Theresiae, fol. 95-118, 181-224, 231-268, 270.

Collectio haec tanti est habenda ut nullo modo hucusque editae (1), vel documentorum numero, vel rerum pertractarum varietate, vel virorum ex quovis ordine illustrium, comparari possint.

Cod. 223 chart., saec. XVIII, a. 264, l. 196 [L. XIV, CXXII]. Mr.

Rubricae decretorum ad gymnasium patavinum et venetum spectantium.

Capitulorum summariis, rerum pertractatarum ab initio saeculi XV ad initium decimioctavi ordine digestis probe cognoscendis, praeest repertorium his titulis: *Gymnasium patavinum — Gymnasium venetum — Reformatores studii — Doctores legentes — Scolares sive studentes — Rectores gymnasii patavini — Universitates scolarium — Medici et cyrugici Venetiarum — Rotuli*

(1) *Privileges des papes, empereurs, roys, ec. en faveur de l'ordre de Saint Iean de Hierusalem, recueillis par le chevalier de Haudesins des Clozeaux* Paris, 1649, pag. 1100, 4.° — *Codice diplomatico del s. ordine gerosolimitano*, a Seb. Pauli, in lucem prolatus. Lucca, 1733-1737, II, f.° — *Tabulae ordinis theutonici. Ex tabularii regii berolinensis codice potissimum edidit Ernestus Strehlke.* Berolini, 1869, p. VI, 490, 4.°

gymnasii patavini — Pecunia pro studio — Speciales personae — Bibliotheca publica — Librarii et impressores — Prohibitiones et concessiones — Deliberationes generales — Collegia et academiae.

Etsi volumina desiderentur ad quae rubricae referuntur, habes in codice folior. 204, quod Facciolatum in *Fastis gymnasii patavini* suppleat vel emendet.

Cod. 224 chart., saec. XVIII, a. 274, l. 193 [L. V, XCII]. N.

A. *Statuta sacri collegii theologorum civitatis Paduae, reformata, an.* 1612. Prooemium diei 1 octobris huius anni incip.: « Nulli sunt hominum in toto terrarum orbe conventus, nulla » collegia . . . . . », f. 2-24. Ea capitibus sex supra viginti, ab episcopo patav. Marco Cornelio confirmari petunt et obtinent mag. Honorius Gemellus collegii decanus ac mag. Marius Mazzolenus, qui extremus, novis cum antiquis coniunctis, reformavit.

B. *Partes et decreta in sacro theologorum collegio almae universitatis patavinae servanda, et in unum collecta, anno* 1688. Prooemium inc.: « Mores hominum ac diversa rerum agendarum » conditio . . . », f. 27-33. Partes et decreta *collegit, singulari studio perfecit et summatim in capita* [numero quindecim] *distinxit et exhibuit mag. Felix Rotondi, theologus publ. in via Scoti, ordinis Minorum convent.*, anno 1687.

Codicem, fol. 34, *de verbo ad verbum, ne syllaba quidem seu de corpore, seu de marginibus praetermissa, fideliter a principio ad finem usque descripsit, et exemplavit ab uno prototypo seu exemplari eiusdem sacri collegii . . . . Hieronymus Ravenna, i. u. d., quond. Francisci, civis patavinus et veneta auctoritate notarius,* anno 1708.

Cod. 225 chart., saec. XVII, a. 423, l. 282 [L. V, LXXXVIII]. N.

Statuta collegii iuristarum archigymnasii patavini, priore Roberto Papafava abate, reformata anno 1653, titulo: *templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, ara sociorum, portus omnium gentium, sacrum collegium patavin. est.*

Auctor nuncupat statuta *ampliss., praeclariss., excellentissi-*

misque s. collegii patavini iur. utr. doctoribus, dedicatione quae incip.: « Non inepte romanae eloquentiae parens Cicero scriptum » reliquit, patres conscripti, omnibus qui patriam . . . », f. 1-74.

Unamquamque legum novem supra viginti Franciscus Saxonia, notarius et cancellarius collegiii, eidem propositam notat, *abballotatam* et captam fuisse, septem exceptis collegio non propositis, p. 81-177.

Statuta toto caelo differunt ab *Institutis et privilegiis iuristarum*, quorum editio septima anno 1674 Venetiis impressa est.

Cod. 226 membr., saec. XVI, a. 257, l. 188 [L. V, L]. Ma.

Constitutionum sacri patavini collegii philosophorum ac medicorum libri quinque.

Primus liber *de cultu divino*, habet statuta septem ; alter *de attinentibus ad collegium* ; tertius *de statutis*, uterque sexdecim; quartus *de poenis*, viginti ; quintus *de insigniendis a collegio*, vigintiquinque, fol. I-XXXV. Operi prooemium incip.: « Philoso- » phorum medicorumque sacri patavini collegii leges ac consti- » tutiones scripturi . . . ».

a. Fol. XXXVI-XLII, LIV-LVII, LXXXVII-C, occurrunt *reformationes* annor. 1533, 1553-1554, 1562, 1565-1566, 1577; foliis vero XLIII-LVIII litterae ducales in eam rem, Thomae Mocenigo [1421-1422], Francisci Foscari [1444], Pascalis Maripetri [1458], Nicolai Marcello [1474], Petri Mocenigo [1475], Augustini Barbadico [1496], Leonardi Lauredani [1508, 1512], Francisci Venerii [1554-1555], Hieronymi Prioli [1564].

Quae *statuta almae universitatis d. artistarum et medicorum patav. gymnasii*, pluries libris quatuor edita sunt saeculis XVI-XVII, minime congruunt.

b. *Matricula dominorum doctorum artistarum et medicorum sacri collegii patavini.* Syllabus doctorum numero 122, quorum sexaginta duo, anno 1550 inscripti ; ceteri postea alia manu additi, fol. LXI-LXIV.

c. *Acta de iuribus praecedentiae in pompis corporis Christi et s. Antonii, ex antiqua consuetudine custodiendis*, ann. 1580-1582, f. LXV-LXVIII.

d. *De ordine inter collegia pro tinello* [novo caenaculo aedificando] *examinum,* ac *baldachino* in pompis maioribus, a doctoribus iuris, artistis et medicis deferendo, annor. 1437, 1488, fol. LXXIII-LXXIV.

e. *Testamentorum particulae in favorem archigymnasii patavini,* ann. 1398, 1405, 1446, 1450, 1456.

Vetus hoc statutorum volumen [sic a principio inscriptum], *iam a sacro collegio ammissum, excellentissimus domin. Ludovicus Maripetrus de Saxonia prior sua diligentia recuperavit anno salutis* 1648.

Cod. 227 chart., saec. XVI, a. 290, l. 213 [L. V, I].

Acta varia in unum coacta, regimen archigymnasii vindobonensis spectantia, partim typis impressa, partim manuscripta, annis 1524-1526.

Opellam typis sine nota, post annum 1529 datam : *Consilium super iuribus et praeeminentia cancellariatus studii alicuius generalis, pro reverendo patre et domino d. Paulo de Oberstain, praeposito viennensi et eiusdem studii cancellario,* excipiunt acta manuscripta foliis 88, de cancellarii querelis contra vindobonensis archigymnasii rectorem, universitatemque ipsam, super praelationis iuribus sibi utpote cancellario debitis. Insunt exempla **a.** epistolae Laurentii Campeggi cardinalis et ad caesarem oratoris, qua officiali pataviensi mandat ut, vocatis universitatis rectore, doctoribus, scholaribus, causam audiat et iudicet. Incip. : « Humi» libus supplicum votis ex commisso nobis legationis officio li» benter annuimus . . . Vienne, 16 kal. nov., 1524 » ; **b.** quatuor epistolarum [annor. 1524-1525] Ferdinandi archiducis Austriae, Christophoro episcopo labacensi et administratori secoviensi, Leonardo de Harrac Austriae inferioris vicelocumtenenti, Dieterich episcopo neoburgensi, Feliciano de Petschach, Erasmo de Doremberg, de ea re commissariis ; **c.** epistolarum eorundem ac Pauli de Oberstein [1525] ; **d.** positionum et gravaminum utriusque partis, tum universitatis, tum cancellarii in idem argumentum [1525] : latine et allemanice.

Cod. 228 membr., saec. XV, a. 330, l. 235 [L. X, CXC]. N.

1. *Promissio ser. ducis Venetiarum, Pascalis Maripetro,* die 30 octobris, 1457.

Promissionem falso Antonio Venerio in titulo adiudicatam monent maior capitulorum numerus, si cum propria Venerii [L. X, CXCI] comparetur; correctiones diei 26 novembris, a 1400, *ante creationem serenissimi domini Michaelis Steno,* eadem manu qua textus universus exscriptae; postillae ducum post Venerium textu eodem conclusae, dum in aliis codicibus margini adscriptae sunt. Hoc exemplum Pascali Maripetro vel cuidam eius consiliariorum inservisse suadet capitulum 53 *de nostro salario,* quo syllabus ducum, qui *honorificentias* ante ducem promittentem *habuerunt* et *tenuerunt,* desinit nomine Francisci Foscari. Ceterum fol. 33 habes alia manu correctiones et additamenta, *ad occasionem ill. d. Pascalis Maripetro, ducis Venetiarum,* 1457, *mense octobris.*

Titulum ornat imago Francisci Foscari egregie in littera initiali expressa, floribus et frondibus superfluentibus, quam cum flato numismate in nostris scrimniis et imagine oleo picta in musaeo Corrario Venetiarum si confero, eandem esse deprehendo.

2. *Narratio mortis Ioannis Superantii, ducis Venetiarum,* 31 decembris, 1328: quo solemniori ritu iusta exsequalia honestentur; quid praestent novae promissionis correctores; quae ducis electionem antecedant, comitentur, excipiant, f. 34-37.

3. *Capitulare consiliariorum ducis Venetiarum, seu Consilii minoris,* fol. 46-85, indice praecedente f. 40-44.

Capitula bis centum viginti duo, ad annum 1450.

Titulus, aequae ut et promissionis ornatus, offert litteram initialem I auropictam; ceteras ut et rubricas et numeros, coloribus conspicuas.

Cod. 229 membr., saec. XVI, a. 330, l. 235 [L. X, CCCXVI]. D.

Promissio seren. principis Petri Lando, inclyti ducis Venetiarum, quam fecit pro ducatu suo, 20 ianuarii, 1538.

Textus includit correctiones annor. 1521, 1523, fere omnes

itale, additas promissionibus Antonii Grimani et Andreae Gritti. Iuramento ducis *omnia suprascripta bona fide, sine fraude,* servandi, capitula centumduodecim absolvuntur, f. 1-29, indice praemisso, f. II-IV. Tertium et quartum supra centesimum decimum tertium agit *de electionibus trium nobilium post obitum nostrum, ad investigandas contrafactiones nostrae promissionis,* f. 29-30. Centesimum decimumquintum usque centes. decim. oct. dant die 7 ianuarii, paulo ante eius electionem, decreta, itale, maioris Consilii *de officiis prioratus et plebaniae conferendis civibus originariis venetis, officialibus cancelleriae inferioris, hospitalis incurabilium tutela, armorum ductoribus.*

Singulare est quod fol. 32-33 adduntur *correctiones et provisiones factae vacante ducatu per obitum seren. d. Petri Lando,* nempe decreta quatuor maioris Consilii, die 17 nov., 1545, paulo ante electionem Francisci Donato, cuius rei causam innuit scriptor coaevus a princio : « Similis promissio data fuit seren. prin- » cipi d. Francisco Donato, 25 nov., 1545 ».

Bis ab initio monogramma Andreae Franceschi, a secretis.

Cod. 230 membr., saec. XIV, a. 370, l. 258 [L. X, CCCXIV]. D.

Promissio Andreae Contareni, inclyti ducis Venetiarum, quam fecit populo pro ducatu, 27 ianuarii, 1367. Incip. : « Cum » de nostra fortitudine ec. ».

Capitula centum octo : quinquagesimum octavum in duo scissum : additio capitulo nonagesimo octavo *de una pulchra roba laborata ad aurum, quam tenetur dux sibi facere infra sex menses postquam intraverit ad ducatum,* in aliis codicibus inserta est capitulo eodem. Capitula 103-107, etsi indicatione nulla, sunt correctiones post mortem ducum Laurentii Celsi et Marci Cornario.

Codicis, foliorum sexdecim, cum indice, f. 2-3, sic lego folio primo inscriptum : « Promissio ducalis seren. Andreae Conta- » reno, ducis Venetiarum ec. MCCCLXVII : hanc domesticis e » latebris eruit, ac tanti progenitoris memoriae et posteritatis or- » namento Aloysius Contar. Lazari f. resarcivit MDCLXXXVI ».

Cod. 231 membr., saec. XVI, a. 330, l. 230 [L. X, CXCII]. N.

Promissio serenissimi principis Aloysii Mocenigo, ducis Venetiar., 11 maii, 1570, capitibus numeratis 131, reapse vero 170.

Insunt partes maioris Consilii, fere omnes itale, annis 1501-1569 datae, promissioni vel eo magis declarandae, vel emendandae, vel amplificandae.

Codex, foliis 57, cum *repertorio,* f. 55-57, membrana tereti et candidiori exaratus, ad normam exscriptus, habet titulum aureis litteris ac litteras initiales spatiolis auropictis belle conclusas.

Cod. 232 membr., saec. XIV, a. 360, l. 267 [L. X, CLXXXIX]. N.

Promissio Michaelis Mauroceno, ducis Venetiarum, quam fecit populo pro ducatu, 10 ian., 1382, capitulis centum undecim.

Eadem est ac praecedens Andreae Contareni, nisi quod capitulum extremum additum est paulo ante Mauroceni electionem, die 7 iuniii, *de vino non datiato in carceribus palatii minime vendendo.* Quae capitula [105-111] ad correctionem Laurentii Celsi se referunt, carent titulo.

Codex, habet folia 33, indicem non absolutum, f. 2-4 : rubricae, litterae initiales, numeri rubro et caeruleo colore appinguntur : titulus refert vividioribus coloribus et auro imaginem ducis, litteris C, O, D circum circa notatam, ac gentis insignia, cum fasciola caerulea ad modum decussis in campo aureo.

Volumini corio vitulino purpureo egregie compacto bullae et fibulae avulsae sunt.

Cod. 233 membr., saec. XV, a. 280, l. 210 [L. X, CCCXV]. D.

Commissio facta a dom. duce Venetiarum, Christophoro Mauro, Andreae Contareno, procuratori s. Marci de supra, diei 2 apr., 1464.

Commissio haec : « Nos Christophorus Mauro . . . .
» committimus tibi nobili viro Andreae Contareno, procuratori
» ecclesiae nostrae sancti Marci apostoli et evangelistae, patroni

» et vexilliferi nostri, quatenus officium procurariae antedictae » nunc tibi commissum facere et exercere debeas iuxta tenorem » infrascripti capitularis tibi nunc dati, et nostra bulla plumbea » pendenti, ad maiorem certitudinem, communiti ». Deest bulla ut et in ceteris. Textus commissionis, f. 5-25, cum indice praeeunte, f. 1-3, capitulis triginta tribus absolvitur. Extrema 48-53, sunt *partes* captae in maiori Consilio, annis 1258-1487.

Procuratoris s. Marci dignitas, tanti habenda ut ducali proxime accederet, iis praesertim civibus collata est qui de republica optime meriti vel a legationibus, vel a classis imperio, honoratiores Venetias rediissent, vel praestantiora in patria munia obiissent. Hi a nono usque saeculo instituti novem numerabantur: tres nomine *de supra* basilicae s. Marci et palatio sarta tecta tuendis invigilabant; totidem *de ultra* appellati, commissariis, tutelis, testamentis eorum praeerant qui urbis partem ultra Rivum altum incolebant; idem tres *de citra* praestabant pro habitantibus cis pontem.

Codex excellit ornamentis universo volumini additis, capitulorum titulis et numeris rubro colore, initialibus litteris rubro et caeruleo ad vices alternas depictis, praesertim vero floribus, ac insigniis gentis Contarenae in fronte auro illitis.

Cod. 234 membr., saec. XV, a. 272, l. 200 [L. X, CCXXXVIII]. N.

Commissio facta a dom. duce Venetiarum, Christophoro Mauro, Nicolao Marcello, procuratori sancti Marci de supra, 12 maii, 1466.

Eadem commissio ac in praecedenti. Adduntur partes quatuor in maiori Consilio captae annis 1442-1449. Manu diversa credo serius adiecta acta bina, illud anni 1467 Ulixis de Aleotis, secretarii ducalis *de domibus et hospitiis procuratorum,* istud 12 ianuarii, 1471 *de non accipienda a procuratoribus pecunia in collegantiam.* Hoc idem praeceptum alia manu, *parte* in maiori Consilio capta, die 24 februarii, 1473.

Codicem, foliorum 31, cum indice, f. 1-4, ornant picturae passim, praesertim vero tituli, quo flores, frondes, capreoli, litterae initiales, insignia gentis cum litteris M N exprimuntur.

Cod. 235 membr., saec. XV, a. 258, l. 180 [L. V, IV].

Commissio data a duce Venetiarum, procuratoribus s. Marci de supra.

Commissio et promissionis capitula eadem sunt ac in codice proxime antecedenti, quo tamen hunc recentiorem nuntiat decretum anni 1473, eadem manu ac cetera exscriptum. Index, f. 1-4, satis indicat forma plurali commissionem tribus procuratoribus *de supra* in communi datam, etsi textus forma singulari procedat, f. 6-31. Desunt folia a principio ob picturam, puto, resectam.

Litterae initiales universae, tum indicis tum capitulorum, deauratae, spatiolis egregie depictis inseruntur.

Cod. 236 membr., saec. XV, a. 272, l. 197 [L. X, CXIII].

Commissio facta a duce Venetiarum, Christophoro Mauro, nobili viro dom. Francisco Cane, procuratori s. Marci, super commissariis de ultra canale constituto, in 1462.

Deest brevioris commissionis textus; integrum vero est capitulare a Marco Zane [die 2 decembris electo] iuratum, quod capitulis sex supra sexaginta digestum finit decreto maioris Consilii, 14 maii, 1458: *quid agendum decedentibus procuratoribus de citra et ultra canale.* Praeest index, fol. 1-5.

Codex, folior. 24, capitulorum numeris rubro colore; litteris vero initialibus rubro et caeruleo alternatim; sine rubricarum titulis, refert in libri fronte flores auropictos et insignia gentis Zane efficta coloribus, quae bini pueruli nudi stantes regunt.

Cod. 237 membr., saec. XV, a. 265, l. 186 [L. V, XXXI].

Commissio facta a duce Venetiarum, Ioanne Mocenigo, Friderico Cornelio, procuratori s. Marci de ultra, die 30 oct., 1485.

Eadem est ac proxime antecedens: sub fine indicis, f. 1-5, post rubricas 76, occurrunt sex notatae litteris a-f, quibus in textu respondent capitula, fol. 13-14, 22-23.

Codex, foliorum 33, habet rubricas et titulos colore rubro,

litteras initiales caeruleo et aureo alternatim, respondenti insignibus familiae Corneliae, e fronte tituli intra lauream coronam expressis. Titulus, egregie ornatus, refert in littera initiali sanctum Fridericum stantem, in marginibus vero cherubin, mulieres in pisces desinentes regentes insignia procuratoris, flores, frondes. Ligneis operculis corio vitulino signatis desunt fibulae.

Cod. 238 membr., saec. XV, a. 275, l. 195 [L. X. CCXXXIX]. N.

Commissio facta a duce Venetiarum, Augustino Barbadico, domino Nicolao Leono, procuratori s. Marci, super commissariis de ultra canale constituti, die 2 marcii, 1496.

Idem textus ac praecedens; pariter sine breviori commissione, fol. 10-44, cum indice praeeunte, f. 1-8: sub fine adduntur capitula decem, quorum decretum extremum diei 24 febr., 1473, *de non accipiendis pecuniis in collegantia,* f. 44-51.

Quod codicem maxime commendant sunt picturae, castigatiori linearum ductu, vividioribus coloribus, rerum expressarum veritate ita conspicuae ut pretiosum reddant. E regione tituli insignia apparent familiae Leoni cum ornamentis: titulus habet in littera initiali s. Nicolaum stantem, in marginibus vero cherubin, aquilam alis expansis, sirenen; universo denique volumine tenuiores avium, frondium, capsularum imagines ad vivum oblatas.

Cod. 239 membr., saec. XVI, a. 223, l. 160 [L. X, CCXXIV]. N.

Commissio facta a duce Venetiarum, Andrea Gritti, Hieronymo Bragadeno, procurat. s. Marci de ultra canale, 18 iunii, 1537.

Capitulis iuratis, ut in commissione antecedenti, adduntur nova ad diem 24 decembris, 1522. Textum fol. 1-23 excipiunt **a.** index capitulorum 85, f. 24-26; **b.** pars capta in maiori Consilio die 11 iunii, 1531, de reformandis quibusdam statutis procuratorum s. Marci *de ultra, a honore di essa procuratia et a subsidio delli poveri et povere di questa città,* manu recentiori exscripta, f. 27-35.

Voluminis frontem a principio ornat imago procuratoris flexis genibus ad pedes d. Marci sedentis, cum emblematibus ac duo-

bus cornucopiis ex quibus duae exeunt chariatides. Marginibus appinguntur patronus d. Hieronymus cum leone, vasa elegantiora, daemones, dracones duo insignia familiae Bragadenae regentes.

Cod. 240 chart., saec. XVI, a. 277, l. 203 [L. X, CCCXVII]. D.

Commissio facta a duce Veneliarum, Marino Grimani, Zacariae Contareno, procuratori s. Marci, super commissariis de ultra canale constituto, die 27 nov., 1599.

Ex capitulis, summatim 149, primum usque sexagesimum quartum respondent iisdem in commissionibus iuratis saeculi XV: reliqua ad diem 24 aprilis, 1595 data, itale exarata sunt ab anno 1507.

E fronte tituli conspicua sunt insignia familiae Contarenae. Volumen vero, fol. 83, compactum est corio vitulino purpureo cum avibus, floribus, leone s. Marci et epigraphe: *Zacharias Contareno P.* auro expressis.

Cod. 241 membr., saec. XVIII, a. 287, l. 210 [I. VII, MDCCXCIII]. Q.

Capitulare ill. et exc. d. d. procuratorum, super commissariis de ultra canale constitutorum.

Capitulorum universim 234, 137 latine usque ad annum 1501 data sunt, cum versione itala e regione, p. 1-294; reliqua itale ab anno 1503 ad 1772 excurrunt, pag. 295-444. Praeit fol. I-XV index ordine alphabetico rerum pertractatarum digestus.

Pag. 1 scripsit amanuensis: Capitulare .... *sumptum ex alio aucto per Vincentium Maria Taleapetra, olim dictae procuratiae notarium, de anno* 1701, *nunc vero a fid* .... *eiusdem procuratiae* .... *prius quamplurimis adiectis legibus ad procuratias in communi spectantibus, quae in illo desiderabantur, hoc asterisco * indicatis, locupletatum, deinde ad veneti statuti formam redactum atque rubricatum, et in maximi sui obsequii testimonium ill. et exc. d. d. procuratoribus in praesentiarum existentibus perhumiliter ab auctore dicatum,* 1770. Capitula duo extrema anni 1772 ab eodem exscripta.

Cod. 242 membr., saec. XVIII, a. 288, l. 205 [L. X, CCCXIX].

Capitulare procuratorum s. Marci super commissariis de ultra canale, ex exemplari in eorum officio existenti sumptum pro ill. et exc. viro Aloysio II Contareno equite, dum legationem apud Romanorum imperatorem gerebat ipso cum titulo, procuratore optime electo merito, die 4 *aprilis* 1777, *ad procuratiam ingresso,* 27 *aprilis,* 1778.

Capitula, antiquioribus passim insertis, *partes* maioris Consilii et Rogatorum, ad annum 1712, referentia, adeo numero creverunt ut tercentum septendecim attingant. Eorum quaedam itale occurrunt ab anno 1388, omnia ab anno 1521.

Codicem, folior. 166, cum indice fol. 154-166, ornant picturae *viri laudati meritis impares,* scilicet prosopopoeia reipublicae sedentis cum leone cubanti; protome Contareni, inscripta: *Virtutis — Praemium — W,* fama supervolanti; insignia familiae; titulus litteris rubro colore et auro illitis.

Cod. 243 membr., saec. XVIII, a. 274, l. 190 [L. X, CCCXL]. Q.

Idem capitulare ab eodem, ex archetypo eodem exscriptum.

Codicem, foliis 89 exscriptum, dono dedit Lucretia Zorzi-Grimani Victori Benedicto Molino, q. Dominici de santo Pantaleone Venec., die 13 septembris, a. 1780.

Cod. 244 membr., saec. XVIII, a. 263, l. 178 [L. X, CCCXVIII]. D.

Capitulare clariss. domin. procuratorum s. Marci, super commissariis de ultra canale constitutorum.

Capitula 146, itale ab anno 1507 ad 1577, nempe capitulis 110-146. Index fol. II-VIII formam loquendi pluralem, capitulorum textus modo singularem, modo pluralem retinet.

Exemplum recens, fol. 90, sic in titulo inscriptum: « Sumptum ex vetustissimo et pene caduco exemplari in hoc eorum officio reperto et existenti, tum quamplurimis ex inde adiectis legibus usque in praesentem diem tertiam mensis iulii, 1564,

» ad hoc officium pertinentibus, de mandato clar. dom. Matthaei » Dandulo equitis, procuratoris et capserii, permansurum cum » eius catena ad cancellum ipsorum clariss. domin. procuratorum, » pro eius debita exequutione.

Cod. 245 membr., saec. XV, a. 278, l. 194 [L. X, CXII].

Capitulare Nicolai Michaelis, quondam Dominici, procuratoris sancti Marci, constituti super commissariis de citra canale, scilicet sexteriorum sancti Marci, Castelli et Canaregli, 14 iunii, 1500.

Capitulare in duas partes divisum: prima complectitur capitula sexaginta quatuor, ad annum 1326, f. 1-19, quae fere omnia respondent ceteris procuratorum s. Marci *de ultra:* cum iis vix congruunt vel re, vel temporis nota, quae capitula numero viginti alteram partem, f. 20-30, inscriptam: *Partes captae post capitulare* constituunt: eorum extremum *de advocatis dominorum procuratorum* datum est 4 novembris, 1492.

Codicem valde commendant picturae litterarum initialium universim, maxime vero tituli referentis imaginem procuratoris. flexis genibus librum a d. Nicolao stante accipientis, insignia familiae a puerulis aligeris recta, hermae imperiales, capreolus, frondes, vasa.

Cod. 246 membr., saec. XVI, a. 240, l. 176 [L. V, XCVI].

Capitulare Thomae Contareni, q. Michaelis, procuratoris s. Marci constituti super commissariis de citra canale, videlicet sexteriorum s. Marci, Castelli et Canaregli, die 16 martii, 1543.

Idem ac in codice superiori: adduntur capitula quatuordecim, cum *partibus* Consilii maioris, annis 1507-1532, itale.

Codex, fol. 38, sine indice, titulum praefert eleganter auro depictum, quo praestant figurae ss. Michaelis et Thomae, leo sinistrorsum gradiens, insignia familiae, frondes ac flores.

Cod. 247 membr., saec. XVI, a. 280, l. 186 [L. X, CCXLII]. N.

Capitulare Pascalis Cicogna, q. Gabrielis, procuratoris sancti Marci constituti super commissariis de citra canale ec., diei 29 decembris, 1583.

Eadem capitula habentur latine quae in codicibus praecedentibus. Additiones, *partibus* maioris Consilii ann. 1503-1582 insertis, itale habentur capitulis 88-139. Titulus, index, capitulorum rubricae itale quoque exprimuntur.

Codex habet paginas 132, indice praecedenti fol. VII.

Cod. 248 membr., saec. XVIII, a. 280, l. 202 [I. VII, MDLVIII]. O.

Capitulare iuratum Aloysii Mocenici f. Ioannis, procuratoris s. Marci constituti super commissariis de citra canale ec.

Capitula 214 [quorum index itale f. 1-10] latine fere omnia usque ad annum 1629, excipiunt *partes* triginta maioris Consilii. Puto serius additam *partem* 27 novembris, a. 1699, de Friderico Cornelio et Ioanne Lando poena ducatorum mille viritim plectendis quod legationes ad reginam Romanorum et Portam ottomanam refutaverint.

Codex habet folia 124, vacua a centesimo duodecimo.

Cod. 249 membr., saec. XVII, a. 250, l. 183 [L. X, CCCXX]. D.

Capitulare iuratum Marci Contareni q. Francisci, procuratoris s. Marci citra ec., a. 1662.

Eadem capitula latine, ut in aliis codicibus; cetera itale-latine, cum *partibus* maioris Consilii, ann. 1503-1659, numerantur 138-212.

Cod. 250 chart., saec. XVII, a. 281, l. 198 [I. VII, DCCXXVII]. N.

Capitulare procuratorum s. Marci, constitutorum super commissariis de citra canale, scilicet sexteriorum sancti Marci, Castelli et Canaregli.

Capitula numerantur universim 225 [indice itale dato capitulorum 212, f. 1-10], latine 1-87, 153-165, 178, 186, 188-195, 213, 220, 225. Partes maioris Consilii annum attingunt 1669.

Codex, folior. 130, habet litteras initiales et partem leonis anteriorem in titulo auro illitas.

Cod. 251 membr., saec. XIV, a. 312, l. 233 [L. X, CCCXXIII]. D.

1. *Capitulare iuratum dominorum quadraginta,* f. 1-10.

Capitulis triginta ad annum 1309 tria adiecta sunt annorum 1358-1393.

Collegium quadraginta virorum rem agit tum civilem, tum criminalem usque ad saeculum decimum quintum incoeptum, quo consilia a quadraginta viris, civile et criminale instituta.

2. *Capitulare dominorum capitum de quadraginta.*

Capitulis octodecim f. 11-16, quae antiquum constituunt capitulare trium capitum Consilii a quadraginta, usque ad annum 1319, addendae sunt *partes* maioris Consilii, annis 1307-1393 fol. 16-32.

Capitulare unum et alterum habet litteras tituli initiales affabre depictas.

3. *Promissio illustris dom. Ioannis Superantio, ducis Venetiarum, quam fecit populo Veneciarum, pro ducatu,* die 23 aug., 1311, f. 35-55.

Extremum capitulorum sex supra nonaginta habet formulam iuramenti, *salvis capitulis de refutatione ducatus, pro ecclesia s. Marci, pro officio haereticae pravitatis, et salvo capitulo proxime facto de Baiamonte Theupolo et eius sequacibus et participibus illius sceleratae proditionis,* ut et in ceteris post hanc promissionem. Correctiones, capitulis octo, manu posteriori occurrunt f. 54-55.

Quod autem sub fine capituli quadragesimi octavi *de salario domini ducis et reddituum,* nominentur tantum *Iacobus Theupolus, Marinus Mauroceno, Raynerus Geno* [Zeno] *Laurentius Theupolus, et Iacobus Contareno et Ioannes Dandulo, praedecessores nostri,* non item Petrus Gradonico et Marinus Georgius, suspicor hoc promissionis exemplum, duce Petro Gradonico paratum, Su-

perantio vero accomodatum quo tempore serius rubricae adscriptae sunt, quod eo magis probant earum desiderium sub fine.

Promissionis nomine venit series legum ducali auctoritate cohibendae opportuniorum, quas die assumptionis solemniter iurabat dux Venetiarum, quasque, eo demortuo, correctores, ideo *correttori della promission ducale* appellati, vel emendebant vel augebant, patriae libertati tutius asservandae. Exinde *promissiones* principio breviores, ita successu temporis excreverunt ut, quibus annis impressae sunt (1), etsi eodem capitulorum numero, tamen volumen, posterioribus decretis insertis, ampliori forma prodierit.

Promissio pro unoquoque duce, exemplis sex membraneis ab eius consiliariis asservandis, anno 1595, primum praelo mandari coepta est, latine quidem, cum correctionibus vero et additionibus itale datis.

4. Folium extremum exhibet antiquum diagramma b. Mariae virginis divinum infantem ad sinum constringentis, angelis duobus adstantibus: icon prostat in tabernaculo, cuius frontem ornant Pater et Spiritus sanctus sub columbae specie, duabus turriculis supereminentibus.

Cod. 252 membr., saec. XIV, a. 360, l. 253 [Z. L. CCXIX]. E.

1. *Capitulare consiliariorum ducis Venetiarum,* seu Consilii minoris, capitulis 167, cum additionibus. Index fol. 1-3, textus fol. 5-29.

Capitulare ante annum 1353 non tantum exaratum sed et in codice exscriptum crediderim, quod capitula 53, 54, 56 *de officialibus accipientibus et dantibus de havere communis,* de iisdem *ponentibus manum in eius pecunia,* expuncta sint hac nota: *Can-*

(1) Marini Grimani, 1595 — Leonardi Donato, 1605 — Ioannis Bembo, 1615 — Antonii Prioli, 1618 — Francisci Contareni, 1623 — Nicolai Sagredo, 1675 — Silvestri Valerii, 1697 — Aloysii Mocenigo, 1700 — Ioannis Cornelii, 1709 — Aloysii Mocenigo, 1722 — Caroli Ruzzini, 1732 — Aloysii Pisani, 1734 — Petri Grimani, 1741 — Francisci Lauredani, 1752 — Marci Foscareni, 1762 — Aloysii Mocenici, 1763 — Pauli Rainerii, 1778 — Ludovici Manin, 1789.

cellata ista capitula vigore partis captae in Rogatis die primo iulii ; iisque suffectae *partes* reformatae leguntur fol. 53-54.

Capitularibus itale editis [Venezia, 1680, 1700, 1749, 1776] multo plura insunt, ordine aliquantisper mutato.

2. *Promissio illustris domini Francisci Dandulo, Dei gratia Venetiarum ducis, quam fecit populo Veneciarum pro ducatu,* an. 1328, capitulis 96. Incip. : « Quum non de nostra fortitudine vel » prudentia, sed de sola processerit clementia . . . », f. 39-48.

Marginibus adiectae sunt passim correctiones promissioni, a successore Bartholomaeo Gradonico iurandae. Quid quod, fol. 49, oblatae sunt *correctiones super promissione dom. ducis, post mortem illustris domini Laurentii Celsi,* die 19 iulii, 1365.

Codd. 253-254 membr., saec. XIV, a. 380, l. 260 [L. X, CCLXVIII-CCLXIX]. N.

1. *Promissio serenissimi Venetiarum ducis Andreae Contareni, quam fecit populo pro ducatu,* die 17 octobris, 1374. Idem ac in codice praecedenti initium, f. 1-16.

Ex capitulis summatim centumdecem, quartum ultra centesimum, antiquioris promissionis extremum, habet iuramentum ducis *omnia et singula suprascripta, bona fide et sine fraude servandi ;* centesimum *de salario nostro* syllabum ducum praecedentium, quo nomen Marini Faletri omissum, quod in ceteris quoque codicibus; reliqua correctiones *post mortem illustris domini Laurencii Celsi,* 18 iulii, 1365, et *Marci Cornario,* 14 ianuarii, 1367. Cur autem in titulo legatur annus millesimus tercentesimus septuagesimus quartus loco millesimi tercentesimi sexagesimi septimi, quo Contarenus electus est, sum nescius.

2. *Capitulare consiliariorum ducis Venetiarum,* seu minoris Consilii capitulis 187, f. 20-36, cum praeeunte indice, f. 17-18. Antiquioribus adduntur partes maioris Consilii, ann. 1310-1362.

Ex capit. 93, consiliarii ducis tenentur *habere in scriptis ad domum capitulare et legere ipsum totum vel facere ipsum legi sibi semel omni mense ad minus, et promissionem etiam domini ducis . . . . et quandocumque fiet aliqua additio ipsi capitulari, teneor et debeo ipsam facere scribi in capitulari ipso . . . . et*

infra octo dies ante exitum meae consiliariae teneor capitulare et promissionem ipsam curiae restituere.

3. *Promissio illustris domini Bartholomaei Gradonico, quam fecit populo Venecie pro ducatu,* die 7 novembris, 1339.

Capitula nonaginta novem non eo numero sunt quo promissio superior, quae recentiora habet additamenta.

Codices bini, in unum compacti, titulis ac litteris initialibus rubro et caeruleo colore conspicuis praestant.

Cod. 255 membr., saec. XIV, a. 335, l. 233 [L. X, CXCI]. N.

1. *Capitulare consiliariorum ducis Venetiarum,* seu Consilii minoris, f. 5-44.

Capitulis 195 usque ad annum 1372, quatuor adduntur annis 1374-1375. Eorum indicem habes fol. 45-47; 1-4 vero ordinem rubricarum per classes: **a.** *Rubricae maioris Consilii;* **b.** *R. denariorum et bonorum communis;* **c.** *R. Consilii decem;* **d.** *R. Advocatorum communis;* **e.** *R. Consilii Rogatorum;* **f.** *R. domini ducis;* **g.** *R. consiliariorum;* **h.** *R. capitum de quadraginta;* **i.** *R. partium;* **k.** *R. peticionum;* **l.** *R. graciarum;* **m.** *R. notariorum curiae;* **n.** *R. forensium.* Marginibus adscripta sunt manu posteriori regesta capitulorum vel *reformatorum,* vel *revocatorum,* vel *superfluorum ob revocationem,* vel *extra omnem usum,* annis 1384-1441.

1. *Promissio illustris domini Antonii Venerio, ducis Veneciarum, quam fecit populo pro ducatu,* die 13 ianuarii, 1382, [1383].

Capitulis centumundecim, f. 49-80, cum indice praeeunte, f. 45-47, additur alia manu pars maioris Consilii, die 26 novembris, a 1400, *ante creationem ser. princip. Michaelis Steno, ducis Venet.,* ut et additamenta in marginibus.

Titulus exhibet forma rudiori imaginem ducis auropictam.

Cod. 256 membr., saec. XVI, a. 219, l. 160 [L. X, CCCXLI]. O.

Capitulare Marci Antonii Prioli, consiliarii Venetiarum, sexterii de Canareggio. Idem ac proxime antecedens.

Codex cum titulo auropicto, iconem s. Marci, insignia familiae, flores, aves referenti, habet fol. exscripta 75, sine indice.

Cod. 257 membr., saec. XVII, a. 230, l. 165 [L. X, CCCXXII]. D.

Capitulare . . . . consiliarii Venetiarum sexterii sancti Marci.

Capitula sunt 148, quorum 1-123 latine, reliqua ann. 1536-1567, itale data sunt. In titulo resectum est consiliarii nomen. Quilibet consiliarius sexteriorum, electus ad annum, cogebatur promissionem ducis *domi in scriptis habere* ec., ut notatum est in capitulari consiliariorum minoris Consilii ducalis, pag. 166. Capitulo vero 4 innuitur quod *consulat duci quod omnia capitula consiliariae meae debeat observare per totum tempus consiliariae meae.*

Singularia annoto: De veniendo ad consilium, antequam campana, quae praecedit *trotiera* [campana consiliarios asino inequitantes sollicitans], cesset pulsari — Consiliarii non possint ire ad nuptias, sub poena ducatorum 500 — Qui ex iis teneantur adesse, proiecta tessera, quando aliquis *marticiabitur,* vel *marturiabitur* [in tortura] — Non concedatur licentia ponendi *canes* [ductus pluviarum sculptos in tectis] in gurnis, nisi stratae vel rivi sint ampli XXX pedibus et ultra, sub poena librarum XXV — *Niuno possa tenir la renga più longa de due mezaruole e meza.*

Codex habet fol. 70, cum indice fol. 63-69.

Cod. 258 membr., saec. XVI, a. 235, l. 170 [L. VII, MDCCXXVII]. O.

Commissio Andreae Bernardo, potestati Clugiae, a duce Francisco Donato data 9 septembris, 1553.

Capitula 167 latine, octo exceptis ab anno 1540 ad 1550. Fini subest monogramma H. Muriani a secretis I-M. s

Commissio vel potestati, vel capitaneo, vel rectori, quocumque demum nomine appelletur, qua praecepta boni regiminis, in

...publicae consiliis lata, exequenda mandantur, sic fere semper incip.: « Nos . . . . committimus tibi . . . . quod vadas et » sis de nostro mandato potestas . . . . per unum annum, » et tantum plus quantum successor tuus illuc venire distulerit, » habendo ad honorem nostrum et bonum statum et conservatio- » nem dictae civitatis bonam diligentiam atque curam, regendo » dictam civitatem in his quae ad te spectabunt, secundum eo- » rum consuetudines et statuta, dummodo sit secundum Deum et » iustitiam et honorem nostrum et communis Venetiarum, et bo- » num statum ipsius civitatis et districtus, bona fide » ; finit ve- ro: « Omnia quae tibi dicendo mandabimus attendes et observa- » bis bona fide et sine fraude. Iurasti honorem et proficuum com- » munis Venetiarum, eundo, stando et redeundo ».

Codici, foliorum 90, primum resectum est. Opercula, corio vitulino obducta, referunt litteris aureis *Andree Bernardo* — *M.D.L.III.*

Cod. 259 membr., saec. XV, a. 272, l. 195 [L. X, CCCXXVII]. D.

Commissio Andreae Contareno, potestati Paduae, data a Paschale Maripetro, duce Venetiarum die 22 octobris, 1459. Folia tredecim.

Capitula novem super octoginta, quorum duplex hoc eodem anno exaratum. Sub fine ei mandatum, quod, ubi repererit Nicolaum Erizzo et Ioannem de Mula, a. 1452 *propter demerita et latrocinia condemnatos et bannitos, captos mittat Venetias ad carceres.*

Cod. 260 membr., saec. XVI, a. 237, l. 171 [I. VII, MCCCLVIII]. D.

Commissio Francisco Contareno, capitaneo Paduae, data a Francisco Donato duce die 9 maii, 1551.

Capitulis 242 universa commissio concluditur, quorum 1-218 latine, usque ad annum 1535, reliqua itale ann. 1536-1550. Foliis 98-99 adduntur F. Contareno data ipso electionis die. Folia extrema 101-109 offerunt *tabulam praesentis commissionis,* sine capitulorum numero.

Volumini egregie compacto corio vitulino purpureo haec characteribus aureis inscripta leguntur: *Praefecturae Paduae M.D.L.I.*

Cod. 261 membr.*, saec. XVI, a. 227, l. 164 [I. VII, MDCCXXV]. Q.

Commissio Andreae Bernardo, potestati Paduae, data a duce Nicolao da Ponte 11 iulii, 1584.

Capitula sunt universim 251, quorum 1-159 latine usque ad a. 1524; reliqua itale ad an. 1583, cum repertorio omnium sub fine, f. 249-269. Subsunt fini nomina Ioannis Riccii, notarii ducalis, et autographum Iulii Zamberti.

Cod. 262 membr., saec. XV, a. 254, l. 178 [L. X, CCLXXII]. N.

1. *Commissio Ioanni de Molino, potestati Montagnanae, a duce Nicolao Marcello data* 15 apr., 1474.

Capitula unum supra septuaginta, cum rubricis itale, colore rubro depictis, sine indice, fol. 1-18.

Titfuli margines ornant picturae auro illitae variae, videlicet pueruli cum hasta pura, cornucopiae, instrumentis musicis; insignia *potestatis* inscripta ·I· ·M·; prospectus Montagnanae; cicnus in aquis; capreoli; cuniculi; flores et frondes.

2. *Commissio Francisco Marcello, potestati Rubinj* [Rovigno] *a duce Augustino Barbadico data* 10 decembris, 1494.

Pericopae sine rubricis et indice, numero septuaginta sex, pertingunt usque ad annum 1493, f. 19-36.

Titulus affabre pictus est insigniis familiae Marcello, floribus et globulis aureis.

Cod. 263 membr., saec. XV, a. 244, l. 154 [L. X, CCCXLII].

Commissio Bernardo Balbi, potestati Montagnanae, ab Augustino Barbadico duce data 20 octobris, 1496.

Decreta sunt octoginta duo cum rubricis itale exaratis et colore violaceo exscriptis, sine indice. Etsi re plerumque cum codice antecedenti conveniat, differt tamen capitulorum numero, quia serius data.

Codicis, folior. 23, primum refert in fronte picturas pretii sequioris, scilicet imagines s. Michaelis et caesaris, insignia ducis committentis et *potestatis*, frondes in marginibus, cuniculum.

Cod. 264 membr., saec. XV, a. 218, l. 150 [L. X, CCCXXIX]. D.

Commissio Christophoro Ferro, potestati Campisanctipetri, data a Ioanne Mocenigo duce die 6 ianuarii, 1480 [1481], fol. 16.

Pericopae quinquaginta, nulla capitulorum divisione seu rubricarum appositione; quae *partes* seu decreta antiquiora referunt notantur anno 1406.

Folium primum partim exsectum refert litteram initialem N, scita lucis et umbrae compositione, in campo aureo effictam.

Cod. 265 membr., saec. XVI, a. 236, l. 170 [l. VII, DXCVIII[b]]. MI.

Commissio Iacobo Pisauro, potestati Cittadellae, data ab Aloysio Mocenigo I duce die 5 octobris, 1571, fol. primo abscisso.

Capitula 171, quorum 1-150 latine, annum 1535 attingunt. Foliis extremis 107-109 occurrunt decreta eo ipso electionis die Iacobo Pisauro data. Fini subest monogramma Aloysii Zamberti secretarii.

Bene compacti voluminis operculis, corio purpureo et aurato obductis, legitur : *Iacobo Pisauro — M.D.LXXI.*

Cod. 266 membr., saec. XV, a. 250, l. 168 [L. X, CCCXXX]. D.

Commissio Zachariae Contareno, capitaneo Rodigii, et vicecomitatus, ac provisori generali totius Policinii, et omnium aliorum locorum nuper acquisitorum et quae acquirentur citra Padum, data a duce Augustino Barbadico die 25 augusti, 1499. Folia 8.

Praecepta brevibus capitulis 62, sine rubricis, Contareno, qua potestati et capitaneo data, eadem prope sunt quae aliis aliorum locorum rectoribus. Tertium tamen reipublicae venetae in rei politicae negotiis agendis prudentiam aperit : Rodigii enim dominio paulo ante [1484] denuo recepto, sic dux rectori : « Prout

» scis, mentis atque intentionis nostrae esse, quod in omni actio-
» ne tua, erga cives et subditos nostros Rodigii et vicecomitatus,
» omniumque locorum supra memoratorum, uti debeas omni hu-
» manitate atque dulcedine; ita ut ipsi effectualiter sentientes
» clementiam et benignitatem in se nostram, in dies magis lae-
» tentur, gaudeant et contententur venisse; ceterosque invitent
» et inflamment ad veniendum sub umbram dominii nostri, de-
» gustaturi eandem nostram in se dulcedinem . . . . . . ».

Cod. 267 membr., saec. XVI, a. 227, l. 163 [l. VII, MCCCLXIII]. D.

Commissio Francisco Venerio, potestati et capitaneo Rodigii, a duce Hieronymo Priolo data die 8 martii, 1565. Folium primum abscissum est.

Codicis antecedentis praecepta numero amplificata, ordine secus distributa sunt, ita ut 195 latine ad annum 1535; cetera 196-226 itale ab anno 1536 ad 1563 perducantur. Adduntur fol. 102-103 decreta duo a. 1564. Nota quod capitulo tertio loco verborum *et contententur venisse; ceterosque* ec. legitur *contententur esse sub dominio nostro*. Subest monogramma Aloysii Zamberti a secretis.

Codex, foliorum 117, habet indicem itale fol. 104-113: operculis aureo ornatu obductis legitur: *Francisco Venerio — M.D.L.X.V.*

Cod. 268 membr., saec. XVI, a. 237, l. 163 [L. X, CCCXXVI]. D.

Commissio Francisco Dandulo, potestati Serravallis, ac potestati et capitaneo Coneglani, data a Petro Lando duce die 13 aprilis, 1543.

Capitula ultra centum, sine rubricis et indice, pleraque latine referunt *partes* magistratuum venetorum ad annum 1542.

Foliis 40 deest primum abscissum. Operculis corio vitulino purpureo obductis inest imago aurata duplex inter cherubim, virgo Maria et infans cum media lunula, et iustitia sedens ense evaginato et aequa lance.

Cod. 269 membr., saec. XVI, a. 229, l. 168 [I. VII, MCCCLXVI]. D.

Commissio Francisco Venerio, locumtenenti Utini et totius Patriae Foriiulii, data ab Hieronymo Priolo duce die 12 septembris, 1567.

Constat bis centum vigintiquinque capitulis, quorum quae usque ad martium 1535, numero 175 latine, cetera itale, qua *partes* magistratuum venetorum, excurrunt ad annum 1565. Quaedam inseruntur quae ad patriarchatum aquileiensem, ad iura antiqua, ad territorii cum Austriacis fines, se referunt: *communitas se gubernet secundum statuta et ordines et consuetudines suas — locumtenens deputet capitaneum in Utino secundum quod faciebat patriarcha* — plura de *armis, stipendiariis, fortilitiis territorii; bannitis et salvisconductis; poena alibi caricantium quam in Portugruario.*

Codex, folior. 139, caret indice rubricarum.

Cod. 270 membr., saec. XVI, a. 233, l. 169 [I. VII, MCCCLXIV]. D.

Commissio Hieronymo Venerio, potestati et capitaneo Sacili, data a duce Marco Antonio Trevisan die 11 martii, 1555.

Capitula 1-159 latine data ad annum 1535, excipiunt 160-180 itale annorum 1535-1554.

Leges speciales adverto de: laborandis pannis laneis, cum praecepto conducenti pannos auri vel argenti tantum e Venetiis — prohibitis arcu et sagittis ferratis portandis in itinere, sub poena quatuor quassorum de corda, librarum centum et annui carceris — vetita arte alchimiae — servis et servabus aethyopicis.

Codicem, fol. 177, sine indice, pretiosum constituit pictura qua regina Venetiarum, iustitia dorso leonum insidens, manibus lances et ensem tenet, pedibus calcat hominem catenis vinctum: suppedaneum solii inscribitur: *Diligite iustitiam o vos qui iudicatis terram.* E regione stat Venerius recens electus cui subsunt epigraphe: *Aetatis annorum XXVIII,* et insignia gentis Veneriae. Procul prospectus castri Sacili. Ornamenta marginibus apposita referunt emblemata litterarum, scientiarum et artium, cum

tribus iconibus b. Mariae virg. assumptae, d. Hieronymi, leonis s. Marci. Hic minime praetereundum censeo effigiem Venerii, aeque ac in codice hoc, pictum esse in codicibus 280, 286, quorum primo commissio ei data, qua capitaneo Riperiae brixiensis et provisori Salodii, a. 1559 ; altero commissio, qua potestati et capitaneo Iustinopolis, a. 1564 : in utroque aetas inscripta annorum 33, 38.

Cod. 271 membr., saec. XVI, a. 230, l. 170 [l. VII, XXI].

Commissio Andreae Dandulo, potestati Vicentiae, data a Nicolao da Ponte duce die 29 martii, 1580.

Capitula universim 279, quorum primum usque 189 latine, reliqua itale, sunt partes Rogatorum, Consilii maioris et decemvirum de eadem re, annis 1534-1579. Fini subest nomen: *Iulius Zambertus secretarius.* Repertorium, rubricarum non numeratarum ordine, habes sub fine f. 241-256.

Volumen forma elegantiori compactum habet in operculis, corio vitulino obductis, leonem e regione, et an. *M.D.L.X.X.X.*

Cod. 272 membr., saec. XVI, a. 222, l. 153 [l. VII, MDCCCLXIX]. D.

Commissio Marco Antonio Contareno, potestati Vicentiae, data a duce Nicolao da Ponte die 3 septembris, 1582.

Capitulis 190 latine ad an. 1524, adduntur 191-281 itale, annis prolata 1534-1581, qua *partes* de re eadem, Rogatorum, Consiliis maioris et decemvirum. Commissionem, fol. 370 contentam, primo exsecto, excipit repertorium rubricarum, fol. 273-289.

Opercula, spatiis arte insculptis et coloribus ac auro nitentibus, referunt in meditullio partem anteriorem leonis nimbati et cum libro e regione, nec non insignia gentis Contarenae aquilam bicipitem nigram in campo aureo referentia.

Cod. 273 membr., saec. XVI, a. 233, l. 167 [l. VII, MCCCLXXII]. D.

Commissio Paulo Contareno, potestati Veronae, data a Hieronymo Priolo duce die 18 iunii, 1561.

Ex capitulis universim 222, quae praecedunt latine 1-193 perducuntur ad annum 1535, cetera continent *partes* Rogatorum, Consilii maioris et decemvirum annis 1536-1559. Die 16 iunii eiusdem electionis anni novum decretum inlatum. Sub fine adest monogramma Aloysii Zamberti secretarii. Index exstat fol. 117-125.

Codex bene compactus, operculis ligneis corio vitulino purpureo obductis, habet haec auro inscripta: *Praeturae secundae Veronae — M.D.L.X.I,* ideo quod a. 1547 idem obiverit munus.

Cod. 274 membr., saec. XVI, a. 234, l. 165 [I. VII, MDCCXXIV]. D.

Commissio Michaeli Fuscareno, capitaneo Veronae, data a Nicolao da Ponte die 17 septembris, 1587.

Capitula 187 latine ad annum 1524, excipiunt quae numero 188-254, *partes* Rogatorum, Consilii maioris, et decemvirum, annis 1534-1562, itale complectuntur. Subsunt nomina Gabrielis Gabrielii, ducalis notarii, et Iulii Zamberti a secretis.

Codex, cum repertorio rubricarum fol. 196-205, modo eodem compactus quo codex 272, operculo altero offert insignia gentis Fuscarenae.

Cod. 275 membr., saec. XVI, a. 233, l. 163 [I. VII, MCCCLII]. D.

Commissio Hieronymo Venerio, capitaneo Riperiae brixiensis et provisori Salodii, data a Hieronymo Priolo duce die 26 febr., 1559 [1560].

Ex capitulis universim 175, latine exarata sunt 1-143; reliqua *partes* continent usque ad diem 28 octobris, 1559. Nomen Aloysii Zamberti secretarii, una cum monogrammate, inscriptum.

Codicis, folior. 123, titulus offert per prosopopaeiam tres virtutes cardinales cum iis devoto neoelecto Venerio inscripto: *An. aet. suae XXXIII.* Ad pedes pax et abundantia. Procul Brixia civitas. In medio insignia gentis Veneriae. Operculis corio rubro obductis legitur aureis litteris: *Hieronymo Venerio — M.D.L.VIIII.*

Cod. 276 membr., saec. XVI, a. 239, l. 170 [L. X, CCLXI]. N.

Commissio Pascali Ciconia, provisori castri Amphi, data a Petro Lando duce die 3 septembris, 1544.

Capitulis 106, quibus praecepta solita ad diem 12 agusti, 1544, imponuntur, universa commissio ab H. Muriano secretario concluditur.

Cod. 277 membr., saec. XVI, a. 230, l. 168 [l. VII, MDCCXXVIII]. O.

Commissio Andreae Bernardo, potestati et capitaneo Cremae, a duce Hieronymo Priolo data 11 septembris, 1560.

Capitulis 180, pleraque latine, subscribit *Aloysius Zambertus secretarius,* monogrammate addito. Praeter solita usque ad ann. 1560, adiecta sunt *de poenis in vendentes aliquid plus quam semel,* ac *praemiis capientibus bannitos in Gambarariis, Ordeaco, Butenico.*

Textum, fol. 124, excipit index fol. 125-128. Operculis codicem belle ornantibus inscriptum aureis litteris legitur: *Andreae Bernardo — M.D.L.X.*

Cod. 278 chart., saec. XVI, a. 222, l. 158 [l. VII, XXII].

Commissio Andreae Dandulo, potestati et capitaneo Cremae, data a Pascale Ciconea duce 2 novembris, 1585. Nominibus ducis et neoelecti spatium vacuum relictum.

Eadem fere sunt quae in commissione antecedenti, additis quae ad an. 1580 constituunt capitula 215. Textum, fol. 173, ab Horatio Ziliolo ducali notario subscriptum, excipit index fol. 177-196.

Cod. 279 membr., saec. XVI, a. 243, l. 168 [L. X, CCCXXXI]. D.

Commissio Zachariae Contareno, capitaneo Cremonae, data a Leonardo Lauredano duce die 1 maii, 1508.

Capitulis 53, fere omnibus latine, ea praecipiuntur quae ad

annum 1504, in ceteris commissionibus occurrunt. Singulare est quod enunciatur de bannitis Paduae, Tarvisii et Mestre, a. 1504, *in locis Gambararum, Buteniaci et Ordeaci, homicidia, furta, rapinas, violentias, contrabbandos* exercentibus.

Codicis, fol. 19, ornat titulum elegans pictura floribus ac frondibus, littera initiali aurata, nec non insigniis familiae Contarenae.

Cod. 280 membr., saec. XVI, a. 212, l. 147 [I. VII, MCCCXLVIII]. D.

Commissio Francisco Venerio, potestati Bergomi, data ab Hieronymo Priolo duce die 25 maii, 1560.

Capitulis 237, pleraque latine, quibus inscriptae *partes* magistratuum venetorum ad annum 1559, subscribit, monogrammate addito, Aloysius Zambertus a secretis. Indicem sub fine fol. 151-160, excipit decretum die 27 maii, 1560.

Voluminis bene compacti legitur operculis aureis litteris: *Francisco Venerio — M.D.L.X.*

Cod. 281 membr., saec. XVI, a. 219, l. 150 [I. VII, MCCCXLIX]. D.

Commissio data Aloysio Venerio, capitaneo Bergomi, a duce Nicolao da Ponte die 1 martii, 1585.

Capitula universim sunt 238, quorum 1-181 latine *partes* magistratuum venetorum complectitur ad annum 1524, cetera annis 1535-1581 itale. Repertorium habent folia 179-191.

Cod. 282 membr., saec. XVI, a. 228, l. 163 [I. VII, CCCXVIII]. Z.

Commissio Hieronymo Cornelio, potestati Bergomi, data a Marino Grimano duce die 15 martii, 1598.

Capitula 226, quorum 1-173 latine ad annum 1535; cetera itale continent *partes* magistratuum venetorum, ann. 1536-1586, f. 1-160. Nomine *aggionta* sequuntur *partes* ann. 1581-1597, de **a.** beneficiis ecclesiasticis, f. 161-162; **b.** re militari, f. 162-164; **c.** rectoribus, f. 164-168; **d.** armis vetitis, f. 178-190; **g.** monasteriis, f. 190-193; **h.** exulibus [banditi], f. 194-211. Indicem

f. 213-221 et rubricarium f. 222-227, excipiunt *partes* annis 1589-1592 de carceribus construendis, f. 231-245; de commercio, f. 246-248.

Cod. 283 membr., saec. XV, a. 254, l. 184 [L. X, CCCXXIV].

Commissio Petro Orio, misso ad regimen in Istriam, data die mortis ducis Andreae Vendramini 6 maii, 1478.

Capitulorum numerum et continentiam ex integro referre nequeo, quod pars tantum operis, fol. 3-12, quatuor avulsis sub principio et in fine, habeatur. Ceterum rectori, 31 decembr., 1479, digredienti, commissum praeter cetera, Istriae oras invigilet, lites inter potestates et capitaneos componendas curet; sal, ferrum, vinum non alio deferri permittat quam Venetias et Gradum, exceptis patriarcha et ecclesia aquileiensi.

Foliis extremis, quae dicunt *di risguardo,* exstat characteribus antiquioribus exscriptum M. Tullii Ciceronis fragmentum e *Tusculanis disputationibus,* lib. I, c. 12 et seq.

Cod. 284 membr., saec. XVI, a. 245, l. 163 [L. X, CLXIV]. L.

Commissio data Petro Lauredano, capitaneo et potestati Iustinopolis, a Leonardo Lauredano duce a. 1504.

Capitulis 199, fere omnibus, fol. 1-30, latine [quibus desunt extrema, ob plurium foliorum avulsionem] dux enixe commendat quod **a.** *statuta et ordines non habeant locum, sed annullentur et pro annullatis et cassis habeantur, in quacumque parte faciunt mentionem quod potestas iudicet et faciat cum voluntate et consensu suorum offitialium;* **b.** *non teneat pro equitatore nec aliter in familia aliquem de Ystria, Foroiulio, Sclavo, nec Theutonico de Alemannia superiori;* **c.** *faciat dari de bono vino urnas biscentum patriarchae gradensi;* **d.** *impediat fraudes commissas a conducentibus ribolei Venetias;* **e.** *sal, vinum, oleum, caseum, ferrum et grisios non permittat extrahi, nisi Venetias versus.* Accedunt *partes* magistratuum venetorum, ad annum 1487.

Codicis, fol. 30, titulus offert pictas imagines iustitiae, leonis veneti sinistrorsum gradientis, praetereaque insignia gentis Lau-

redanae a puerulis alatis recta, cum lemmate: DILIGITE IVSTITIAM QVI IVDICATIS TERRAM.

Cod. 285 membr., saec. XVI, a. 222, l. 152 [L. X, CXXIX].

Commissio data Carolo Mauro, potestati et capitaneo Iustinopolis, a duce Andrea Gritti die 29 martii, 1536.

Capitula centesimum vigesimum quintum attingunt, nempe usque ad diem 30 martii, 1536, cum monogrammate Andreae Franceschi, subscriptione autographa *Hier. Muriani secr.*

Sub fine codicis, fol. 61, exstat epistola itale Mauri duci Venetiarum qua ille munus potestatis et capitanei Iustinopolis, sexdecim mensium spatio emensum, ante pedes ducis Venetiarum deponit.

Libri frontem ornant effigies Mauri supplicis ante Virginem, insignia familiae, flores et frondes, omnia egregii operis.

Cod. 286 membr., saec. XVI, a. 255, l. 153 [l. VII, MCCCLV]. D.

Commissio data Hieronymo Venerio, potestati et capitaneo Iustinopolis, a duce Hieronymo Priolo die 6 octobris, 1564.

Commissio ab *Aloysio Zamberto secret.* subscripta. Ab antecedenti re minime differt, etsi capitula, dimidia parte latine, ad numerum 236 excreverint: *partes* attingunt diem 28 iulii, 1564.

Codicis, fol. 150, primum et secundum ornant picturae, quarum prima Venerium [inscriptum *aetatis annorum XXXVIII*] b. Hieronymo sistit, in conspectum virginis Mariae cum puerulo; altera puerulos cum floribus, leonem sinixtra gradientem, insignia gentis Veneriae inter militaria.

Cod. 287 membr., saec. XVI, a. 220, l. 150 [L. X, CCXLV]. N.

Commissio data Hieronymo Bono, capitaneo castri Raspurch in partibus Chersorum, a duce Andrea Gritti die 4 aprilis, 1537.

Quae ex 88 capitulis propria sunt capitanei castri Raspurch, annotantur quae sequuntur: capitaneus habitet Pinguenti; ducat secum sacerdotem; patriarcham aquileiensem honorificet; sciat

paysnatica (1) sancti Laurentii et Grisignanae removenda esse; recipiat iuramentum a pluribus potestatibus Istriae, quod pro se et suis *paysnaticum* observabunt; habeat gentes et arma quae castro servando sufficiant. Commissioni, cui additur, Hieronymo Zambono notario, *pars* 24 aprilis, 1537, subscribit *Hieronymus Murianus secretarius*, addito monogrammate Andreae Franceschi.

Codicis, fol. 30, ornat frontem pictura referens praestantiori penicillo imaginem d. Hieronymi, leonem alatum sinistrorsum gradientem, insignia gentis Bon, castri Raspurc prospectum. Operculis exterius imagines auro expressae, pueruli Iesus mundum sinistra regentis ac s. Hieronymi ante crucem genuflexi, pectus saxo percutientis.

Cod. 288 membr., saec. XVI, a. 230, l. 169 [l. VII, DXCVI]. Ml.

Commissio Marino Pisauro, capitaneo castri Raspi, data ab Aloysio Mocenigo I duce die 12 aprilis, 1572.

Eadem ac anterior, additis *partibus* a Rogatis, Consilio maiori et decemvirum, num. 89-136, usque ad annum 1561. Subscribit Aloysius Zambertus secretarius, cum monogrammate quoque. Folium primum abscissum est.

Codicem, folior. 91, obducunt opercula, quibus aureis litteris inscriptum: *Marino Pisauro — M.D.L.XXII.*

Cod. 289 membr., saec. XVI, a. 230, l. 168 [l. VII, MCCCLXII]. D.

Commissio data Petro Contareno, capitaneo Raspi in finibus Carsorum, a duce Aloysio Mocenigo die 15 martii, 1577.

Eadem fere ac praecedens, ab *Aloysio Zamberto secretar.* subscripta fol. 79, folio primo avulso.

(1) A gallico *pasnage*. Ea sunt census pro glandatione et iure pascendi porcos in sylva domini.

Cod. 290 membr., saec. XV, a. 250, l. 170 [L. X, CCXXII]. N.

Commissio data Bartholomaeo de Priolis, comiti terrae Polae, ab Augustino Barbadico duce 20 octobris, 1490.

Capitulis 115 fere omnibus latine, praecipit dux, communioribus praetermissis, ut 1. *nullum corsarium recipiat in dicta terra ;* 2. *oleum quod Pola debet ecclesiae s. Marci Venet. mittat de bono ;* 3. *curet Venetias transferri sub bona custodia nobiles Andream Dandulo, Petrum Marcello, Ossello, Paulum de Castella et Bartholomaeum de Bernardo,* in exilium actos *propter eorum scelesta facinora, si venerint in tuas manus.*

Codicis, fol. 22, titulum exornant insignia familiae de Priolis ut et flores varii.

Cod. 291 membr., saec. XVI, a. 219, l. 155 [I. VII, MCCCLXV]. D.

Commissio data Petro Contareno, provisori insulae Veglae, a duce Marino Grimano die 16 novembris, 1595.

Capitulis 112, a *Iulio Zamberto secr.* subscriptis, quorum quadraginta latine, cetera itale ab anno 1537 ad 17 sept., 1595, dux enixe commendat, praeter cetera communia, *exigat introitus illius insulae . . . . . . eo modo, ordine et conditione, quibus fecit Antonius Vinciguerra, secretarius noster, et additas gravedines per comitem Ioannem de tempore in tempus ducat secum familiam quam habent comites nostri Arbe.*

Codicis, fol. 118, sine indice rubricarum, opercula referunt leonem alatum e regione et insignia familiae Contarenae.

Cod. 292 membr., saec. XVI, a. 221, l. 150 [I. VII, DXCV]. MI.

Commissio Iacobo Pisauro, comiti Iaderae, data a Nicolao da Ponte duce die 6 iunii, 1582.

Capitula 142, quorum 99 latine, continent quoque *partes* magistratuum venetorum usque ad an. 1582. Commissioni subscribit *Gabriel Gabrielius, ducalis notarius.* Textum fol. 128 excipit index, fol. 131-138.

Volumen eo modo compactum quo codex [I.VII,MDCCCLXIX] *Contarini podestà di Vicenza.*

Cod. 293 membr., saec. XVI, a. 220, l. 150 [L. X, CCCXLIII]. O.

Commissio Bernardo Balbi, comiti et capitaneo Sibenici, data ab Andrea Gritti duce die 3 novembris, 1530.

Pericopae sexaginta, pleraque latine, ad annum 1529, quarum prima ei commissum *regat districtum in civilibus cum tribus iudicibus dictae terrae, secundum statuta et consuetudines Sibenici . . . . in criminalibus autem, videlicet pro homicidiis, violatione mulierum, incendiis, fraudolentiis, proditionibus civitatis Sibenici, tu solus comes procedere debes et terminare, secundum formam statutorum Sibenici.* Quae praecepta regionis indolem designant, sunt: *Stipendiarii habentes uxores vel concubinas sclavas Dalmatiae vel Hungariae, non stent ad stipendia nostra — Periuro lingua incidatur — Amputetur manus dextera et eruantur ambo oculi stronzanti vel ad aquam accipienti, vel alio modo malitianti ducatos, grossos, mezaninos et soldos venetos: reus banniatur de Venetiis — Subditi tranquille degant cum Turcis — Pestis pericula avertantur.*

Codici, folior. 24, cum pictura in titulo, referenti neoelectum ante Virginem genuflectentem, divo Bernardo stante, ac eius insignia, subscripsit, addito monogrammate, *Petrus Grasolarius secretarius.*

Cod. 294 membr., saec. XVI, a. 248, l. 172 [L. X, CCLX]. N.

Commissio ducalis data Valerio Marcello, provisori insulae Cephaleniae, a duce Leonardo Lauredano 15 ianuarii, 1514 [1515].

Normae capitulis 53 datae eae sunt quae in aliis codicibus, exceptis de relationibus cum Turcis et de cura munitionum maxima habenda.

Codex, fol. 13, primo habet pictam litteram initialem, efficta coloribus insignia familiae Marcellae.

Cod. 295 membr., saec. XVI, a. 260, l. 170 [L. X, CCCXXV]. D.

Commissio data Dominico Bembo, rectori Thinarum et Miconarum, a Leonardo Lauredano duce 20 aprilis, 1516.

Commissionem capitulis exstantibus 27, cum additis decem usque ad electionis diem, breviorem reddunt folia avulsa a principio. Quae remanent agunt de furibus, bannitis, periuris, monetis trabuccatis. Rectori commissum praecipue, subsit in pluribus regimini Nigropontis; vivat quiete cum Turcis; non accipiat lumbulos, linguas, pisces et huiusmodi regalias.

Cod. 296 membr., saec. XV, a. 237, l. 152 [L. X, CLXIII]. Z.

Commissio data Dominico Bollani, duchae Cretae, a duce Augustino Barbadico 31 maii, 1494.

Ex praeceptis iuratis, numero 239, ad annum 1493, peculiaria sunt: *ter in hebdomada accedat cum consiliariis aliquam ecclesiam pro audienda missa cantata; cum iis conveniat post missam et prandium de re publica consulturus; non eat ad mortuum vel ad nuptias; nihil comparet, sibi proficuum, a monasteriis imperialibus nec a synautis; non det prandium latinis et graecis civitatis Candidae, nec accipiat; curet de datio vini solvi salarium protomagistri et ingenerii; tollat usum proiiciendi super eius caput, quando exit, myrthum, aquam rosatam, frumentum, sal.*

Textum, fol. 1-49, excipit index, f. 51-56. Titulus eleganter pictus est in littera initiali et insigniis familiae Bollani.

Cod. 297 membr., saec. XVI, a. 183, l. 132 [L. X, CCXXXIV]. N.

Commissio Paulo Antonio Miani, duchae Cretae, data a duce Leonardo Lauredano 15 iulii, 1516.

Insolenter codicis anterioris capitula 239 ad 155 in praesenti reducta sunt, quod plura iam abrogata fuerint.

Codex, folior. 35, primo refert picturis auratis Virginem cum infante in solio sedentem, ad cuius pedes genuflectit Mianus, assistentibus patronis dd. Paulo et Antonio abbate; omnia cum

epigraphe in aedicula architectonica: infra sunt insignia familiae [latine] *Miliariae*, quod innuit spica milii. Insignia eadem gestat familia bellunensis [Miliaria] Miari.

Cod. 298 membr., saec. XVII, a. 230, l. 168 [I. VII, MDCCLXV]. Q.

Commissio facta Marino Muazzo, rectori Rethimi in insula Cretae, a duce Antonio de Priolis 13 ianuarii, 1621 [1622].

Capitulis 121, pleraque latinis, *partes* continentibus ad diem 21 aug., 1621, praeter praecepta aliis rectoribus communia, referuntur quae proprie Rethimum spectant, scilicet de bannitis; infidelibus; privatis expellendis quibus navigia non *naulizentur*; sclavis et *Turchis* [foeminis] Cretam non deferendis; gratia feudorum non concedenda Graecis; custodiendis ecclesia et hospitali ab Ægidio Mauroceno iam rectore (1). Quod singulare est, rector recessurus non permittat *sibi proiici in via super caput per plebem, aquam rosatam, frumentum, sal,* ut cod. 296.

Textui, fol 132, additum *repertorium* f. 133-137, ac *parti prese in diversi tempi in materia della fabbrica delle prigioni, da esser poste nella commissione del n. h. s. Maria Muazzo, va retor a Retimo,* f. 141-158. Operculis auropictis exstant leo alatus e regione ac insignia familiae Mudatii.

Cod. 299 membr., saec. XV, a. 245, l. 172 [L. X, CCCXXVIII]. D.

Commissio data Bernardo Contareno, consuli Alexandriae, a duce Francisco Foscari 2 maii, 1457.

Pars potior capitulorum 70, ad diem 18 aprilis, 1457, spectat commercium: haec praeter alia consuli propria: *non incantet furnum et tabernam pro se tantum; non recipiat donum nisi balsamum et victualia a Sultano; vetet portari ad terras Saracenorum* [cum quibus qui se *aconzaverint* comdemnentur] *equos, ferrum, arma, lignamina vel mameluchos.*

Codex, fol. 19, habet *tabulam commissionis* f. 1-2.

(1) Deest nomen codici nostro *Reggimenti* [I. VII, CXCVIII].

Cod. 300 membr., saec. XV, a. 254, l. 172 [l. VII, DXCVII].

Commissio data a duce Augustino Barbadico, Bertuccio Civrano ac Petro Marcello, capitaneis galearum nomine Nova, Calba, Pollana, armatis pro itinere Baruti, 22 octobris, 1500.

Praecepta iurata numero 75, agunt de supracomite, naucleriis, cursariis, pedotis [navarchis], armis, gratia papali navigandi ad terras Soldani, sclavis et sclavabus aliarum regionum, methodo *caricandi* galeas, mercibus divetitis, credentiis, nabulis [tributis ex navibus], scandulariis [fabris lignariis]; locis in galeis, appellatis *pizolo, canipa,* armarolo [armariolo] comitis, supratabulato; tubetis et zaramelis [ordine tibicinum], fol. 2-24, primo abscisso, cum indice fol. 50-52.

Foliis autem 25-49 exstat Rogatorum *pars* [itale] deputandi tres naves supra memoratas ad iter Baruti, 22 febr., 1489 [1490]; additis aliis ad 17 octobr., 1500, et deliberatione navium Civrano ac Marcello, ita ut summatim capitula sint 104, quibus quae iter attingunt enumerantur.

ANECDOTA EX CODICE MS. 75.

PAULI MAUROCENI, defensio Venetorum ad Europae principes contra obtrectatores.

— ——— de rebus ac forma reipublicae venetae Gregorio Heymburg, Germanorum doctori praeclarissimo.

PAULI MAUROCENI, defensio Venetorum ad Europae principes contra obtrectatores.

Divo Marco Barbo, evangelistae Marci cardinali veneto, Paulus Maurocenus salutem.

Cum improperantes plurimos et in Venetos, alienis a veritate incusationibus, immerito invehentes saepenumero audisse contigerit, fateor animo succurrisse cuncta, veritatis attestatione, refellere, et a veritate longe abductos esse docere decrevisse. Et licet Venetorum gesta novissima latam dicendi facultatem et falso obiecta confutandi, aperte praestare videantur; ut tamen antiquiora a primis repetita primordiis ampliorem dicendi materiam et maledicta refellendi conferre valeant, augustiora Venetorum gesta nonnulla percurrere libuit, ut ex veteribus novissimisque eorum facinoribus quales semper fuerint Veneti legentibus pateat, et invidorum falsoque improperantium dicta facillime confutari legentium multitudo concipiat, et qui in Venetorum odium, falsis illorum assertionibus, exarserunt, si non diligere saltem eligant non odisse. Equidem, ni fallor, si quae in medium afferre constitui e plurimis pauca perlegerint, ceterarumque civitatum in unum simul gesta contulerint, raras fuisse civitates invenient, quae a tam claris augustisque nobilitatis principiis primordia et sua pariter sumpserint incrementa; quae tam juste omnique impietatis labe immunes vivere praeelegerint; quae tot reverentiae in pontifices catholicamque ecclesiam de se exempla contulerint; quae tot Christi fidelibus, et a Christi hostibus oppressis totiens et tanta praesidia contulisse tradantur, et quae tot tantaque ultro oblata, quae magnum quidem imperium parerent, spreverint, seu suis contentae limitibus dereliquerint, et quae in se retenta, non dominandi ambitione, verum salutis suae necessitate coactae fuerint sua sub auctoritate servare. Quae est enim civitas, quis principa-

tus qui angustioribus primordiis ortum sumpsisse tradatur? Et ut humiliora pertranseamus; quibus enim avis aut proavis illustrissimos illos romanorum principes, consules scilicet et dictatores, sua sumpsisse primordia perhibetur? Ab his profecto qui aut alienis urbibus pulsi, aut ab ipsis agris humiliora principia contraxerunt, demumque in patritiorum numerum, non avorum claritate, verum aliqua, ut fit, industria cooptatos fuisse, raptoque potius, cum modica tunc illis suppetere viderentur, vitam ducere decrevisse. Venetos vero nobiles non humiles in Italiam neque demum in has sedes veneta ex provincia Paflagoniae, verum animo ac nobilitate ingenuos, et quibus praesertim libertas omni ope ac vita carior fuit, declinasse apertissima monumenta testantur: tantaque fuisse justitiae et aequitatis eorum documenta ut omnis provincia ab Abdua in Lisuncium Venetia nuncupari non doluerit: verum sibi decori futurum iudicaverit. Et quom demum in has sedes diverterunt quae nullam vivendi pariunt facultatem, cum pene necessitas praedari cogeret; maiorum virtutis memores, omnes qui alieno aut rapto vivere properabant, veluti apes fucos, ab eorum consortiis repulerunt. Quae est ergo civitas, quis principatus qui digniora de se justiciae et aequitatis tradiderit exempla? Quae est, inquam, civitas, aut principatus, qui tot tantaque reverentiae in pontifices et caritatis in Christi cultores ediderit documenta? Qui totiens nec impensis nec sanguini pro fidelium salute pepercerit? Qui tot tantasque civitates ac provincias ultro se dantes sponte renuerit, seu bello in potestatem redactas ultro donaverit, aut in libertatem redegerit, et quas forte nunc tenent et possident, non ultro sed necessitate compulsos, ne maiora inferant detrimenta, sub arbitrio justiciaeque moderamine continere rerum experientia quisque docetur, qui rerum seriem non loquentium voluntatem intueri curaverit? Quas non ambitione, aut ultro illato bello, sed sumptis in defensionem armis vincere ne vincerentur coacti sunt? Quibuscumque enim digniora maiorum suorum monumenta merito memoranda succurrunt, his profecto licere forte Venetis improperare concesserim; quibus vero nec maiora nec paria de se exempla afferre in medium convenit, illis equidem improperare minime licere arbitror; qui igitur vetustate primordii, nobilitatis antiquitate,

virtutum moderatione, justitiae aequitate, humanitate ac magnificentia, potentia et dignitate pares esse non possunt. Sileant quaeso aequiori sententia et cuncta haec luce clariora tam aequo animo perferant quum et imperium patiuntur. Verum ne longius oratio protrahatur coepto jam operi accingamur. Venetorum itaque causam apud summos pontifices, serenissimos caesares, reverendissimos cardinales, illustrissimos reges et principes, ceterasque potestates agendam delegimus, non velut in quos nostra invehatur oratio, sed apud quos merita iniustae improperationis excusatio censeatur; ea scilicet ducti ratione, ut cum tantorum principum aures iusta improperatorum demulxerit confutatio, de reliquis, quibus nec auctoritas nel facultas inest, parum aut minimum cavendum censeamus. Tuae igitur sapientiae et aequitati meritam Venetorum defensionem destinandam decrevi, ut qui in urbe moram trahis, in quam communis patriae gratia omnes conveniunt, et qui patriae haud immemor propriae judicaris, falsis suggestionibus quemquam Venetis improperantem audire contigerit, veri assertione, si non in Venetorum amorem adducere poteris, ab iniusto tamen odio discedere doceas; ne animarum suarum detrimento falsis cavillationibus odisse Venetos eligant: quod cuiquam minime licere divina testantur eloquia. Et ne quod in veritatis testimonium adducturus sum, nostris tantum annalibus exemisse me putent, plurium etiam attestatione, et ipsius Blondi qui perquirere statuet, vera me narrasse non dubitabit, ipsarumque rerum attestatione certior erit. Nam cum barbaros omnem sinum hunc venetum omnemque utriusque lateris oram saepenumero invasisse, depopulasse, et in servitutem fideles deduxisse experimento constet, doceat qui Venetis insultare laetatur, quis invadentes barbaros et predae illectos dulcedine hoc sinu fugaverit; quis cunctos populos hac clade liberaverit, cum nullam classem praeter venetam hunc sinum frequentasse, et a barbaris pyratisque in hunc usque diem tutasse apertissime constet. Desinant ergo oblatrare qui nesciunt, et apertissimae veritati si non ultro, saltem tandem victi consentiant.

Succensurum mihi neminem iure censeo, b.^{mi} p., clementissimi caesares, reverendissimi cardinales, serenissimi reges et principes, vosque ceterae potestates, si quae in medium allaturus sum, non improperationis exprobationisve causa, verum tutelae defensionisque gratia, non ultro sed undique lacessitus, adduxero. Et cum animantibus nullis defensionis arma natura negaverit, legibusque ubique cautum sit sua quemque tueri, id profecto quod animantibus etiam licere non dubitatur, mihi non minus aequo animo tribui aequaque lance conferri existimo; nec irasci quemquam debere arbitror si, defensionis gratia, ea in lucem adduxerim quae ruborem potius ac verecundiam adversantibus quam insultandi vim videantur afferre. Verum ne sermonibus tempus terere videar, lacescentibus insultantibusque, quicumque fuerint, quorum neminem in lucem afferre statui, universis respondere constitui, cujus principium a nobilitate sumendum judicavi. Sunt qui nobilitati venetae detrahere conantur: piscatores se esse eo quod his paludibus aquisque incumbere videantur, ex humilibusque ob id principiis ortam asserant, commerciisque ac commutationibus in hujusce principatus fastigium evasisse, sua iactantes primordia, quae plurimis annis insignia fuisse testantur. Ego vero non malevolorum vestigia insequens, eoque minime ceterorum principia deprimens, nobilitatis venetae ac principatus primordia in medium afferre constitui, ut qui paritate aut praeeminentia certare decreverit, sua pariter in medium afferat, coestisque paribus properet in conflictum, et cum se vicisse docuerit, tunc improperationi locum sibi sufficere arbitretur. Tria fuisse principia nobilitatis venetae colliguntur. Primum scilicet eorum qui Pafiagonia discedentes, ne cuiquam obtemperare cogerentur, cum maiores suos nullis unquam mortalibus paruisse repertum fuerit, eversae troianae urbis tempore, in Italiam pariter cum Antenore Troia profugo devenerunt, qui ab Italis benigne suscepti ne dum patavae urbis primordia inchoarunt, verum per hanc Italiae partem vagati, quae a Lysuntio Abduam usque Liguria olim, et nunc Lombardia et Marchia tarvisina nuncupatur, adeo aequis moribus ac legibus

vivere studuerunt ut, omnium consensu populorum, omnis eadem provincia brevi Venetia nuncupata sit, nec id sibi iniuria incolae adscribere visi sunt. Cum id non Venetorum fastu elationeque contigerit, verum iuris aequitatisque eorum moderata sententia, pluribus demum labentibus annis, Romanorum scilicet temporibus, cum Gallorum innumera multitudo provinciam invasisset, multisque consertis proeliis, viribusque eis pares fore non viderentur, majorum sententiae memores, vitae cunctisque facultatibus libertatem nullique unquam servisse praeferentes: quibus animo cordique virtus libertatisque constans sententia inerat, in eas partes declinarunt quae inter tenue littus et circumstantes undique civitates in aquis positae, nulla ullis iniuria illata, eo tenus eorum illaesam libertatem servare posse viderentur: ibique, propriis relictis sedibus dulcedine libertatis, vitam ducere decreverunt. Attilae vero Hunnorum regis temporibus, quem sexties centena millia hominum sequebantur, cum in Italiam divertisset, et Aquilejam, Concordiam, Opitergium, Antenoridem, et Venetorum civitatem novam oppugnasset ac funditus subvertisset, cum plurimis, Mediolanum usque et ultra, civitatibus debellatis suoque imperio subditis, qui nobilitatis ingenuitatisve gestabant animos, sibi rebusque suis consulere statuentes, Venetorum urbes et loca adire decrevere, ibique tutam ac liberam sibi suisque vitam ducere consulentes, a Venetis benigne ac in partem suae sortis ditionemque suscepti sunt, et haec secunda venetae nobilitatis inicia sive prima additamenta fuisse traditum est. Demum vero Narsete a Iustiniano imperatore, post Belisarium adversus Gothos in Italiam destinato, cum ob famam adventus ejus Totila Gothorum rex, qui omnem pene Italiam, praeter Ravennam, et nonnullas occupaverat civitates, presertimque omnem provinciam a Tarvisio Bononiam et alpes usque sub ditione tenebat, maximis viribus venturo Narseti resistere statuens Tarvisii moram traheret, nullaque spes Narseti superesse videretur imperatoris rebus posse succurrere, regressurusque Constantinopolim potius quam ultra accessurus videretur, Veneti, animi ingenuitate permoti ut Italiam tandem barbarorum rapinis caedibusque subtractam romano imperio parituram traderent, lembis navibusque compositis, in eam Ravennae regionem ubi nunc Ferraria sita est Narsetem omni cum exercitu deduxere; quare indignatus Totila

coactusque Narsetem insequi, veritus ne ejus discessu a tergo relictae civitates a Venetis in imperatoriam amicitiam ditionemque provocatae deficerent, omnem provinciam a Tarvisio Mediolanum usque et ultra vastavit. Qua re moti primores civitatum, sibi suisque rebus ac liberis coacti consulere, nusquam tutum sibi locum, nusquam se benigne suscipiendos arbitrati praeter quam a Venetis, quos et ipsi pridem, dum in Italiam declinassent, benigne et in partem susceperant, ad Venetorum liberas tutasque sedes licet exiguas declinare decreverunt: a quibus omni humanitate suscepti et in partem aequamque sortem rerum omnium admissi sunt. Tertiumque hinc principium nobilitatis venetae seu, quod verius est, incrementum hoc nuncupatum est, quo maximum illustrium nobiliumque virorum numerum plurimis e civitatibus ad Venetos fluxisse memoriae traditum est. Hinc venetae nobilitatis origo; hisque temporibus, et in has sedes Venetos venisse constat. Cujus quidem tanta exstant in posteros suae propagationis inviolata decreta, ut nulla unquam in hos usque dies aetas in legitima prole violaverit. Sanxere namque, a sui adventus primordiis, cum primum in has sedes declinarunt, ne scilicet praepotentioribus Gallis servire cogerentur, et eotenus servatam libertatem, quam vitae cunctisque opibus praeferendam decreverant, tutarentur: ut nemo usquam in posterum nobilitatis specimen violare praesumeret, ne quis nisi ingenuis legitimisque uxoribus natus in suae nobilitatis consortium posset adscribi: hocque adeo inviolatis legibus decrevere ut in hunc usque in diem nemo, diversis oriundus auspiciis quisquis evaserit, in hujusce consortium assumptus fuerit: tanta fuit Venetis servandae nobilitatis suae accurata sententia. Fuit pariter principatus ac libertatis adeo constans institutio, ut nunquam suae nobilitati insignis princeps deesse videretur, et qui omni tempore fuerit eligendus, adeo aequis firmatisque sponsionibus principatum assumeret, ut nusquam ab aequissimis suis legibus recedendo libertatem amitterent cives, nec ipse in tyrannidem declinaret, quod in hanc diem, bonorum omnium auctore favente, deductum est. Adeo namque justificatis moribus imperat princeps venetus, ut verum principem optimumque patriae parentem, non tyrannum praeesse astantium omnium sententia fateatur, illustremque Venetorum principatum incorruptamque eorum libertatem laudibus

efferat; adeoque hujusce nobilitatis concilium claruisse constat, ut non dedecori sibi sed laudi reges ac principes judicarint se in venetae nobilitatis assumi consortium, cujus adeo augusta illustriaque fuisse noverant incrementa: cujus quidem tantus est in unum conventus, tantus adeuntium redeuntiumque conspectus, ut nusquam pene toto orbe terrarum tantus tamque illustris nobilitatis concursus valeat reperiri. Mirantur ceteri qui in hanc urbem venetam declinare constituunt, situm, urbisque amplitudinem ac dignitatem, quae altioris ingenii ac spiritus esse noscuntur, non situm ac moenia, domos ac aedificia contemplantur, cum et vetera et recentia plerisque in locis insignia hujuscemodi intueri contingat: verum illud tantae tamque illustris nobilitatis consortium contemplantur, quo nusquam terrarum fore in unum coeuntium ampliorem nec forte parem reperisse contingat. Nam saepenumero mille treccnti, mille quadringenti in unum quandoque conveniunt, ubi primoribus supremas dignitates et magistratus conferre tempus exposcit. His igitur in locis aquosis, palustribus et incultis, et quae nihil ad humanos usus victus, vestitus, ceterarumque opportunitatum conferre possunt a primordio, ut superius enarravimus, vitam ducere decrevere: tum ut suam eotenus servatam libertatem nullisque ad hos dies obnoxiam, cunctisque operibus praeferendam, illaesam merito preservarent, tum ne ullis mortalibus taedio aut odio fierent, quod aliena, et quae humano cultui conferre possent invasisse viderentur. Tanta enim patribus illis innata semper modestia fuit aliena non poscere, nullique iniuriam ferre, ut nullam sibi posterisque invidiae odiive causam ullis mortalibus intulisse quis arbitrari possit. His igitur locis constitutis in quibus nihil colligitur quod ad humanos usus spectare videatur, ne ullis inferrent iniuriam, opus fuisse nemo negare poterit, solertia vitam ceteraque humanis usibus necessaria comparare. Cumque nil soli foecunditas sibi suisque praestare posse videretur, aliunde sibi opportuna navigatione comparare loci necessitas compulit. Et si tantum humanis usibus necessaria afferre studuissent, his scilicet comparata pecuniis quas secum attulerant, facile his consumptis inde discedere necessitas compulisset. Coegit itaque eadem illa necessitas, ita se commerciis dedere, ut nedum quae ad instantes tunc necessitatse succurrere

posse viderentur exquirerent: verum quae pariter eis suppeterent ac superessent, unde futuris opportunitatibus occurrere possent. Non ergo vili deiectoque a virtute ac nobilitate animo commerciis se dedere Veneti, sed ipsa sic loci natura cogente, cum nihil ad vitam afferat opportunum, propria necessitas compulit. Eo enim in consultationem deducto, quonam sibi pacto vitam ducerent commerciis an rapinis, cum ipsa situs necessitas alterum exposcere videretur, unanimi principis patrumque omnium voto est sancitum suis potius laboribus ac, ut ita dixerim, sudoribus vitam esse ducendam, quam ullis mortalium ullo unquam tempore iniuriam ferre, eaque sanctione decrevere, nemini qui suis legibus ac principatui subderetur, mari terraque pyratica, aut alio quovis flagitio, sibi suisque licere succurrere, ne ullis mortalibus injuriam inferre viderentur. Hac itaque prima omnium principis ac senatus consulto lege sancita, omnibus aeque indictum est, aut inde discederent, aut ita se commerciis commutationibusque sibi suisque caverent, ut nullis oneri, aut injuriae fierent. Qui ergo libertatem ceteris praeferendam decrevere, vitamque potius commerciis agitationibusque per orbem tutari, sola sic necessitate cogente, quam leniori praediorum amoenitate devicti, in servitutem tyrranidemque suam suorumque vitam dedere, his locis, his libertatis legibus degendum sibi suisque statuerunt, nulli scilicet injuriam inferre, sibi suisque suo labore cavere. Eoque his aequissimis legibus ac moribus brevi ventum est ut sibi adeptae iam maximis laboribus ac periculis facultates, segnibus ac alieno vivere cupientibus invidiam parerent, effecereque ut qui nullis injuriam tulerant, insidiis primo ac demum apertis bellis agitarentur. Quibus tantum animi morum ac virium, virtus ac fortuna primis etiam illis incunabulis contulit, ut ne dum se tutari domi, situs opportunitate, decreverint, verum etiam repellere iniurias insultantesque reprimere, summa illa Omnipotentis justitia aeque contulerit. Sacris namque primorum institutis edocti sunt nullis iniuriam inferre, inferentibus unanimi omnium voto resistere, perseverantes repellere, pulsos vero et in fugam versos minime insequi, cum non ambitionis aut victoriae gratia, sed repellendae injuriae arma sumere parentum monuerit institutio. Tantaque animorum moderatio, tanta indifferens justitiae ministratio viguit, ut ex nihilo, ut ita

dixerim, in his penitus abiectis locis condita civitas in hoc mirum culmen fastigiumque erecta sit, in qua nulli a primis illis legibus constitutionibusque impune declinare licuerit. His igitur rerum commutationibus factum est ut opulentissima civitas haec quam plurimis terrarum partibus commoda, velut in centro sita, opportuna conferentiaque maximis regionibus subministret. Nam velut centrum circumferentiae aeque distans, omnibus circuli partibus indifferens esse conspicitur, ita in hoc loco Venetia condita circumquaque iacentibus orbis regionibus necessaria simul et conferentia abunde suppeditat, quae undique ab extremis orbis climatibus, opportunis navium triremiumque generibus, cunctis pene lustratis littoribus, suis sumptibus ac periculis in patriam, tutum cunctisque opportunum devehit locum: singulis namque temporibus innumera navium triremiumque classe cuncta pene maria lustrant, tantamque rerum omnium deferunt quantitatem, ut ingredientium egredientiumque nemo ne dum necessaria aut opportuna sed nec iucunda et quae ad voluptatem conferre possent unquam defuisse doluerit. Omnium namque rerum et generum frumenti, vini, olei, salis, lanae, bombicis, syrici, pannorum cujuscumque generis specierum, auri, argenti, margaritarum, ac jaspidum, omitto minora aut viliora, tanta exuberat quantitas, tanta superest multitudo ut centies centena aureorum millia minime comparare possent. In officina etiam monetae singulis annis auri argentique decies centena millia incuduntur. Fitque his circumquaque navigationibus ut veneta civitas, quae nulla soli foecunditate congaudet, aliundeque sibi victus ac vestitus necessaria comparare compellitur, abundantiam ceterarum regionum pretio redimat, et in proprios et alienos benigne usus partiatur, singulis enim annis quod aliunde victus vestitusque sui causa comparare cogitur, tricesies centena millia aureorum exsuperant. Nam cum centum et quinquaginta millia et ultra hominum capita censeantur, singulique, tenuis victus gratia, singulis annis aureorum decem, vestitusque causa totidem summam impendant, majoribus simul minoribus comparatis, tricesies profecto centena millia aureorum impendere non dubitatur. Reddit tamen saepenumero vices regionibus, unde fertilitatis tempore alimenta suscepit, cum scilicet caritate laborant, saepe enim circumquaque iacentes regiones

et civitates inedia laborassent, ni memor suisque advertens ca amitatibus civitas veneta abundanti succurrisset annona.

Huic igitur tam praeclare tamque omnium regionum usibus necessariae civitati, in quam, totus pene confluit orbis, ut suis necessitatibus subministret, quis sanae mentis, quis rationis ac justiciae particeps, quis suae salutis memor irasci, aut succenseri poterit, quae nullis illata iniuria, suis laboribus ac periculis vitam ducere nititur, ceterorumque commoditatibus inservire? Nemo profecto nisi qui invido malignoque adeo extuat odio ut propriis etiam non desinat parentibus invidere. At si forte gratis invidere odisseque potius eligunt, quam suae saluti consulere, cum satius fore iudicetur ut invidiae magis quam miserationi sit locus invideant quaeso qui volunt, convincientur qui detrahunt, oderint qui amare non possunt, dum tamen secundis rebus nostris faveat semper divina majestas, dum insultantes opprimat deque iniustis hostibus victoriam tribuat. Verum ne nostra haec longius provehatur oratio, sequenti jam operi accingamur.

Satis itaque nobilitatis venetae primordia, necessariaeque negociacionis causas ut nullis iniurias inferrent, vitamque sua virtute perquirerent, dixisse sufficiat. Ad alia itaque, quae nonnulli immerito quidem in Venetos improbe satis obiectant, descendamus. Sunt qui cupiditate ambitioneque illectos Venetos asserant: nulla divinae ecclesiae reverentia, nulla religionis christianae habita ratione in hoc culmen evasisse, tantumque ut cupiditati ambitionique inserviant; nulla, aequi honestive ratione habita, studere vigilareque Venetos arbitrantur et asserunt, adeo ut ne dum in temporalium dominium rerum exarserint, verum etiam ecclesiae bona, ira odioque divinae majestatis, occupaverint, commoditatumque suarum gratia omnem christianae religionis parvi fecerint rationem. Libet ergo Venetorum gesta nova veteraque nonnulla percurrere pariterque in medium ducere, ut si merito arguendi sint, amplior vagandi licentia improperantibus tribuatur; si vero arguendi locus aut causa suppetere minime visa fuerit, impetrata pace, liceat ab errore discedere, rerumque experientiae adhaerere. Constat itaque, ut non ab antiquioribus sumamus exordium, Venetos, suis neglectis periculis, imperatoriae parti faventes, Narsetem, ab imperatore,

Iustiniano ad liberandam a servitute Gothorum Italiam destinatum, anno salutis christianae 556, pontifice maximo Vigilio, cum maximis copiis obvius ei Totila fieret, castraque apud Tarvisium collocasset ne qua parte ultra Narses provehi posset; ultro sibi navigia spopondisse omnique cum exercitu mare transvectum in eam Ravennae exposuisse regionem in qua nunc insignis Ferrariae civitas condita reperitur: qua re cognita Totila non in Venetorum tantum loca, civitatem scilicet novam ceteraque eorum oppida continenti contigua, verum et in omnem provinciam venetam igne ferroque saevire decrevit, cunctasque civitates Mediolanum usque depopulatus est. Unde factum est, ut qui primores illarum fore videbantur, quique libertatis dulcedine ducti mutandas sibi sedes decrevere, omnes Venetiam non regionem sed civitatem his paludibus recumbentem accedere decreverunt; in quam benigne et in partem civitatis suscepti, perpetuam sibi suisque civitatem ac sedem fore statuerunt.

Quingentis et quinquaginta sex annis salutis nostrae currentibus, cum saevissimus omium Clefis, Longobardorum rex, omnem provinciam saeva ac pestilenti clade vexaret, primores qui suae salutis ac libertati consulere, multorum exemplo coacti sunt, Venetiam declinarunt, qui a Venetis cum conjugibus ac liberis benigne et in aequam sortem excepti sunt.

Sexcentesimo salutis anno, Saraceni primo omnem Asiam ac brevi post omnem peno Africam occuparunt, Alexandriaque discedentes, sexcentesimo et sexagesimo salutis anno, Rhodum plurimasque insulas devastantes, inde in Siciliam Calabriamque delati, maritimaque igne ac ferro devastantes, mediterranea plurima consumpserunt.

Septingentesimo vero ac septuagesimo salutis anno, Turci primo Asiam invaserunt: Alanos primo, deide Colcos, Armenos ac demum Persas, Saracenos depellentes: fuit autem Iustiniani secundi tempore, Gregorii tertii pontificis, Pipini primi Francorum regis, de quibus quidem hic agi visum est, veluti de quibus aeternus cum Venetis futurus esset conflictus.

Octingentesimo et sexto salutis anno, divisa imperii sorte orientali constantinopolitano firmata, occidentali vero Carolo magno; Venetos enim juris imperii solutos, veluti qui tot annorum

saeculis nullis unquam subiecti fuerint, suis legibus vivere suaeque subditis ditioni, sua auctoritate imperare, utriusque imperii sanctione, instrumento sive privilegio Leonis pontificis stipulantis, declaratum extitit.

Per ea forte tempora in quibus Carolus imperator, vir excellentissimus, anno 829, Gregorio IIII pontifice maximo, diem clausit extremum, Saraceni immensa classe Italiam invasere, ac Centumcellas ex primoribus Italiae urbibus, urbi propinquam, ipsamque romanam urbem aggressi pariterque potiti, omnium Centumcellae hominum rerumque praeda spoliarunt.

Quatuor deinde inter se declaratis principibus Admirati nomine appellatis, unus Ægyptum et Africam occupavit, duo Hispanias inter se partiti sunt, quartus Palaestinam, praeclaram Asiae regionem, et plurima ipsius Asiae loca subegit, demumque finitima Italiae loca igne ferroque vastavit, omnifariam inde praedam auferens. Quibus Siciliam repetentibus resistere nequiens Michael imperator, cui in sortem contigerat, Venetorum praesidia deprecatus est. Qui fidei zelo, fideliumque calamitate permoti, immensa classe constructa, quippe quae tantis barbarorum viribus posset resistere, Saracenos fidei hostes omni Italia Siciliaque fugarunt.

Noningentesimo ac trigesimo salutis anno, Saracenis iterum Siciliam Italiamque vastantibus, Tarentumque prementibus, Saba classis duce, Theodosius imperator, classis praefectus, imparem se hostium viribus cernens, Venetorum praesidia litteris ab imperatore datis implorans, infidelium salutem, hostisque christianae religionis excidium facillime impetravit; qui, sexaginta triremium illico classse constructa, Italiam ac Siciliam omnem, Saracenorum classe fugata, liberarunt.

Paucis post labentibus annis, cum Saraceni adriaticum sinum ingressi Anconam vi captam spoliassent, omnemque Brucii et Apuliae oram infestam incursionibus redderent, exorati Veneti, structa celerrima classe, fugatis hostibus, omnem Italiae oram pacatam reddiderunt.

Noningentesimo ac sexagesimo salutis anno, cum illecti dulcedine praedae Saraceni Alexandriam incolentes, Cretam primo ac deinde omnem Italiae oram ab Ancona ad Idruntum, omnes

urbes occupassent, aut resistentes diruissent, nec essent qui fidelibus tanta calamitate oppressis opem ferrent; pontificis populorumque precibus Veneti exorati, fideliumque calamitatibus compatientes, ingenti illico classe constructa, hostium classem tarentino sinu commorantem adorti sunt, in conflictumque data ac fugata, plurima parte capta, omnem Italiam liberarunt. Qua re cognita, fideles qui saluti suae fuga consuluerant, reddito in praecordia spiritu, vagantes omnes Saracenos, ac mediterranea ferro igneque vastantes ad unum omnes adorti, pari clade insecuti sunt, unde omnis tunc Italia liberata est.

Nonnullis dehinc sequentibus annis, structa iterum Saraceni classe, Illyricos, Dalmatas, Liburnos et Istros aggressi, omnem oram vastare conati sunt. Qua re cognita Veneti a pontifice exorati, Christi fidelibus opem ferre, cum aliunde implorantibus populis nulla spes esset, celeri cursu classe constructa, infideles adorti sunt, qui semirelicta classe in propria fugati seccesserunt, omnisque fidelium ora barbarorum insultu pacata est.

Millesimo ac octavo salutis anno, terrestri navalique exercitu Italiam invadentes Saraceni hinc Capuam coepere, omni Italiae ora vastata: illinc Barrum terra marique obsidione premebant, quibus ni Petrus Urseolus dux venetus, pontificis reverentia populorumque precibus, illico praesidia contulisset, inedia profecto cessissent. Fugatis ergo viriliter barbaris et in fugam datis, omnique provincia liberata, dux venetus, omni gratiarum actione ab Italis habita, ovans in patriam rediit.

Millesimo octuagesimo quinto salutis anno, Guiscardo primo Siciliae rege Dyrrachium terra marique obsidente, Nicephorus imperator constantinopolitanus urbi suae succurrere nequiens, Venetorum vires precibus impetravit, qui magna classe constructa, hostibusque mari primo, ac demum terra congressi, victoriam licet cruentam consecuti, magna classis parte in potestatem recepta, reliquaque in fugam data, civitatem obsidione liberam imperio reddidere, sinumque omnem adriaticum classis infestatione securum ac liberum reliquere.

Expeditione autem in barbaros claramontensi synodo constituta, ducentarum navium classem communi impensa Veneti confecerunt, in quam apud Rhodum navigantem invecti Pisani sive

odio, sive temeritate ducti, XX triremes et hominum quatuor millia amisere. Qua non elati victoria Veneti, sed crucis reverentia ducti, triginta tantum obsidibus acceptis paceque data, reliquos cum triremibus in patriam redire dimiserunt.

Studuere semper Veneti undique ex infidelium terris et locis sanctorum Christi fidelium corpora vindicare, omnique in urbem propriam reverentia collocare; hisque temporibus beatorum Nicolai maioris et patrui corpora e Smyrnis suscepta in patriam detulerunt.

Expeditioni vero Gotiphredi Christi athletae famosissimi maxima classe Veneti succurrere, maximamque bene gerendae rei occasionem contulere. Balduino pariter eius fratri contra Accon insurgenti, navibus octuaginta maiori pro parte rostratis, maxima commoda ac vires bellicas contulere.

Mille centum viginti duobus salutis annis, Balduino II Ierosolimae rege incaute Saracenis congresso, in carcerem Ægyptiorum, nunc Cayrum dicunt, ducto et vinculis dato, Calisto vero II pont. lateranense tunc celebrante concilium, postulanteque a Venetis ut opem laborantibus fidelium rebus ferre properarent (1), Dominicus Michael, dux venetus, potentissima ducentarum navium classe constructa, apparatusque Saracenorum aggressus, quibus Iopem maritimam fidelium urbem et Ierosolimae proximam impugnabant, conflictos barbaros in fugam convertit, et Iopem universamque Ierosolimae regionem barbara invasione liberavit. Demumque omni conatu fidelium terra marique Tyrum aggressus, post Ierusalem potentissimam Asiae urbem magna vi barbarorum defensam, Venetorum tandem virtute ac sanguine recuperatam in fidelium potestatem redegerunt. Quamobrem plurimis in toto Ierusalem regno immunitatibus donati Veneti, quamdiu in Christianorum mansit potestate, usi sunt. Rediens vero Dominicus dux Rhodum Chiumque, graeci imperatoris insulas latino nomini adversantes, fidelium precibus exoratus, praeda plurima spoliavit, Methonam

(1) Protonotarius et archidiaconus ac Matthaeus Hystoriarum et temporum scriptores affirmant Venetos anno salutis 1208 Chorintum et reliquam Peloponesum ingenti classe expugnasse, Innocentio tunc pontifice maximo et Philippo Henrici fratre imperium regente.

coepit et muniit: Spalatum ac Tragurium captas iterum venetae ditioni subegit, fideque data in propriam potestatem reliquit; felixque demum in patriam rediens summo omnium plausu susceptus est.

Millesimo centesimo septuagesimo sexto salutis anno, Friderico imperatore, Alexandrum tertium senensem Italia fugatum toto pene orbe persequente, cum Francorum regno, ne gravis eius imperio fieret, divertere decrevisset, in venetam urbem vili tectus pallio ac incognitus declinare constituit, quo cognito Sebastianus Ziani, dux venetus, omni nobilium apparatu pontificem adiit, pontificalia secum deferens ornamenta. Latitanti vero ac minime palam fieri cupienti, eia, inquit, pontifex maxime, sordidas has exue vestes, pontificisque ne horreas sumere ornamenta: in tutissimam, inquit, urbem immunemque patriam declinasti: susceptumque maximo cum honore in palatio collocavit: quo cognito, Fridericus litteris sibi dandum imperavit. Cumque, respondentibus per oratores Venetis licere minime, cum in liberam nullique eo tenus obnoxiam civitatem declinaverit, irae incontinens Fridericus bellum indixisset, cumque septuaginta triremibus, Othone filio classis duce, Venetos delere decrevisset; voluit pontifex inde discedere, ne Venetis excidio venisse videretur. Sed id vetuit magnanimus dux, pontificemque ut bono esset animo hortatus, triginta illico instructis triremibus pontificis benedictione munitis, obviam fertur in hostes, venientique apud Istriam cum Othone congressus, ipso universaque classe capta, perpaucis fugam capientibus, ovans in urbem rediit, obvioque pontifici Othonis imperatoris filium dono tradidit, qui fide data se pacem impetraturum, imperatoriam adiit majestatem. Fridericus qui pridem tanta clade, ac capto filio moestissimos plurimos egerat dies, apprime viso filio laetatus, maiora Venetis excidia minabatur. Cui, desine pater, filius inquit, tanta moliri: non enim liber ad te, sed fide data captivus, pacem tibi, ecclesiae omnique fidelium populo, ut in hostes Christi tandem arma convertas impetraturus adveni, Venetorum tibi arma viresque pro catholica religione spondens. Cunctantemque genitorem tandem in venetam urbem perduxit, ubi imperatoria dignitate susceptus, dieque ascensionis dominicae, in foribus evangelistae Marci, pontificis

pedes osculatus, faustis tandem ominibus, interventu Othonis ac ducis veneti, pax celebrata est. In tantae itaque rei pacisque gloriam summus pontifex plenariam peccatorum omnium poenitentibus, singulis annis die dominicae ascensionis, beati Marci ecclesiam visitantibus, universis contulit indulgentiam. Inde vero una omnibus Anconam petentibus obvii Anconitani duas umbellas papae scilicet et imperatori detulerunt: pontifex autem tertiam fieri jussit gestandamque perpetuo venetis principibus tradidit. Romam demum pariter ingressi, cum Romani vexilla octo ac bucinatoria argentea totidem detulissent; habenda illa perpetuis temporibus pontifex venetis ducibus contulit, haec, inquiens, merito conferre ducibus venetis, qui nedum tantis sumptibus tantoque eorum periculo tutassent ecclesiam, verum etiam sua virtute ecclesiae pacem spemque tradidissent, discendentemque ducem venetum omni benedictione munivit.

Vocante vero Clemente tertio pontifice Fridericum imperatorem, Philippum Franciae regem, Richardum Angliae regem, Othonem Burgundiae ducem, ut laborantibus in Asia fidelium rebus succurrere properarent; vocati pariter Veneti simulque exorati festine succurrere. Maxima illico classe parata, primi afflictis opem tulerunt, fidelium rebus restitutisque magna ex parte rebus et animis, triennio, maxima eorum impensa, Veneti christianis rebus astiterunt.

Millesimo ducentesimo salutis anno, cum pontificis exorati precibus Bonifacius Montisferrati marchio, Balduinus Flandriae comes, Henricus Sancti Pauli comes, et Ludovicus Sabaudiae comes Venetiam accessissent, arma in schismaticos Graecos illaturi, ejusdem pontificis precibus ductus Henricus Dandulus, dux venetus, praecessorum suorum vestigia imitatus, nullis pro Christo ac romana ecclesia periculis ac sumptibus parcere cogitans, socia arma conjunxit; septuagintaque triremibus velocioribus, majoribus vero ad devehenda equitum quinque millia, peditum decem millia; ceterasque onerarias ad commeatus machinasque ferendas, ducentarum numerum impleverunt. Qui Iaderam delati quinto rebellantem, domitis primo Tergestinis, et aliis Istriae ac Liburniae urbibus maxima pugna renitentibus, multa virtute ac sanguine in potestatem redegerunt, obsidibusque servandae fidei datis, in spo-

pondentium potestatem reliquerunt. Inde Constantinopolim navigantes, catenam validissimam apud Magura oppidum Gallatis e regione oppositum, haud multum a Constantinopoli distans, iter intercludentem, navi vento permaximo impulsa, ferreoque forcipe confregerunt, qua superata admotis urbi viribus, terra scilicet gallicis principibus impugnantibus, mari autem venetis, valida alia catena portum prohibens, quam viginti triremes tutabantur. Venetorum virtute captis triremibus, superata est. Confracta tandem portus catena validissima triremibusque in potestatem redactis, cum terra Galli, mari Veneti urbem aggredi decrevissent, Veneti gloriae spe iraque in Schismaticos perciti, cum arduum eis injunctum opus agnovissent, moenibus tandem de navium malis pontibus iactis haud parvo suorum sanguine, dejectis fugatisque hostibus, inextimabilem tantae urbis victoriam summa eorum gloria consecuti sunt. Qua re cognita, Alexius pseudoimperator, quippe qui fratre in carcerem truso sibi imperium vindicaverat, fugiens maximum thesaurum apud Hirenem filiam in monasterio virginem collocavit. Urbs itaque Venetorum virtute redempta Isaach legitimo imperatori carcere liberato, omnium consensu, restituta est. Is dum gratias reductoribus agere, dum foedera servare conatur, invaletudine diem clausit extremum, superstite Alexio filio, quem unanimes galli principes ac veneti imperatorem fore statuerunt. Is dum de redempto imperio imo de novo tradito catholicis principibus gratias agere, foederaque servare omni studio ac voluntate contendit, in Graecorum iram saevissimumque odium incidit. Veriti namque Graeci ne antiquum imperatorum thesaurum imperator Catholicis traderet, in tantae classis expeditionem ac redditi regni commercium pavefactum, parere potius quam imperare coegerunt. Alexius vero id aegre ferens noctu Montisferrati marchioni insidias patefecit: terciaque vigilia civitatem ingredi iubet: seque Graecorum liberet servitute: qua re per Isaach patris alumnum patefacta, omnis civitas prima vigilia mota est. Alexius vero simulans Alexii pueri saluti consulere, illum in tenebris collocavit, concionatusque ad populum se imperatorem eligi ac declarari conatus est, spondens se a Catholicis illaesum servaturum imperium. Qui, cunctorum applausu, noctu imperator declaratus latitantem Alexium saevissimis illatis vulneribus, post bis datum

venenum, propriis suis manibus ingulavit. Isaach itaque in Balduinum arma vertere statuit, improvisusque, patefacta porta, aggressus est. Balduinus vir magnanimus, ne dum tanto impetu territus, verum etiam insigni animi et corporis virtute constans, substinuit imperium, et Isaach in ipso pene portarum limine coepit. Coepit tamen iconam Virginis scelestissimus ille, ut post se superstitiosum traheret populum, quam uti vexillum jusserat deferendam, quo laetati Catholici omine et sibi victoriam pollicentes, scelestissimum hominem imperio pellere, Catholicorum omnium sententia, stuatuerunt, decernentes ut quotquot civitatum locorumque in potestam fierent, dimidia Venetis in partem contingeret. Impugnata itaque per dies septuaginta praeclarissima urbe terra a principibus gallis, mari a Venetis, tandem castellis navium malis annexis, omnique genere machinarum munitis, pontibus structis, asperrimo dato conflictu, de machinis in muros maritimos e pontibus descendentes Veneti iterum civitate potiti sunt, indeque felici pugna omnem urbem pervagantes, reseratis foribus aditum terrestribus copiis praebuere. Urbe capta et in Latinorum redacta potestatem, tyrannus latitans, noctu cum conjuge ac liberis reliquaque omni familia fugam rapuit. Graeci vero omni spe humana destituti, ad divina fugientes praesidia, praemissis crucibus ac iconis, sacerdotibus veniam ac misericordiam implorantibus, ab armatis Catholicis veniam ac pacem impetrarunt.

Potiti urbe Catholici, pulsisque Schismaticorum principibus, quindecim qui imperatorem eligerent designarunt, Venetis extra sortem dato, ut patriarcham declararent a romano pontifice confirmandum. Concordes itaque quindecim Balduinum flandrensem imperatorem statuerunt, Veneti vero Thomam Maurocenum, patriarcham declararunt, qui Balduinum imperatorem designatum sancti olei unctione muniret.

Intra annum vero omni pene Graecia sive Graecorum imperio potiti sunt catholici principes et veneti praeter Hadrianopolim, quo Schismatici omnes catholicum nomen exosi se contulere. Constituit Balduinus imperator Bonifatium Montisferrati Traciae regem, veneto vero duci Cretam tunc a barbaris ante pene deletam pretio tradidit.

Roma vero rediens Thomas patriarcha, a pontifice omnique

ecclesia confirmatus, classe veneta navigans rebellantem redemit Ragusium, depopulatumque restauravit Dyrrachium, Constantinopolimque ingressus, pontificis auctoritate, imperatorem iterum summo omnium Catholicorum Graecorumque astantium gaudio coronavit. Verum tantum ecclesiae catholicorumque principum gaudium, quod occidentali scilicet orientalis ecclesia iuncta et obediens facta esset, Balduini imperatoris Henricique Danduli ducis veneti mors adimere visa est.

Tantorum namque principum morte, Saraceni undique potentiores facti sunt, eoque his defunctis nemo eis resistere videbatur. Occasionem itaque nactus rex Tuneti, Hyspaniam ingressus utramque depopulatus est, ita ut ab Arelato ad Avenionem usque gallicas famosasque civitates cunctas incendiis depopulationibusque vastaverit. Italia autem continere decrevit Hima-Molinus Saracenorum rex, classem veritus Venetorum, quae tunc forte Italiae oram a barbarorum incursionibus tutabatur.

Balduino imperatori fratre, Henrico vero Dandulo duci Petro Ziano suffectis, Catholicorum imperium in Romania, principum virtute, auctum est. Donavit enim proceribus suis dux venetus, ut in designata ei portione provinciae suorum quisque sibi partem vindicare posset: qua collata potestate Gallipolim, Peloponesum, Acajae principatum, et maris insulas communibus viribus vindicarunt, illa tamen a duce veneto in pheudum cognoscentes. Rabanus namque de carceribus Nigroponti insula, Gotiphredus Acaiae principatu, et Michael Comino imperatoriae stirpis Peloponesi parte potiti, esse illa a Venetis cognoscentes in pheudum habere decreverunt. Praetulit namque dux venetus potentibus potius imperare quam ipse regnare, etenim quanto plus virium tanto minus cupiditatis inesse Venetis experimento docuere.

Pyratis vero adriaticum totum mare infestantibus, omnemque Italiae ac Illyriae oram populantibus, plurimorum precibus ac lachrymis exorati Veneti, triginta quinque triremibus paucis diebus confectis, profligatos ac toto adriatico fugatos sinu abire coegerunt; rebellantesque Corcyram, Methonam ac Coronum armis ac viribus domitas obtemperare coegerunt.

Honorius pontifex, fidelium rebus Ierosolimae et Romaniae succurrere statuens, crucesignatos undique convocavit; eisque

Ioannem Columnam legatum praefecit, qui nono die urbe recedentes Brundusium, omni cum expeditione ac imperatore, se contulere. Veneti vero a pontifice exorati, qui tunc immensa classe ac viribus ribellem Dyrrachium expugnaturi advenerant, sua ob fidei zelum oppugnatione neglecta, omnem catholicum apparatum transiecere, suas pariter vires fidelium rebus ministrantes. Redeuntes vero Andream Hungarie regem, ab Honorio in fidelium expeditionem exoratum, omni cum exercitu in Damiatam suis navibus transtulerunt; cujus rei gratia omnis sibi vis competens in dalmaticis finibus, si quid erat, Venetis tamen tenentibus ac possidentibus, donavit et cessit.

Temporis demum lapsu constantinopolitanum declinavit imperium, nam exagonorum regis ejus soceri viribus fidens imperator, non qua debuit caritate Catholicorum amicitiam coluit: qua re cognita Veneti suis eum viribus reliquere, qui undique oppressus pene imperium amisisset. In supplicationibus exorati Veneti tandem praesidia contulissent: dedit tamen poenas non parvo damno neglectae Venetorum amicitiae.

Forte per id tempus Mediolanum Fridericus secundus imperator saevissimo bello premebat, noni Gregorii pontificis odio ductus. Cui favere pontifex cupiens Venetos exoravit ut oppressis Mediolanensibus sua conferrent praesidia. Dux itaque venetus, pontificis precibus motus, filium haud parvo praesidio Mediolanum destinavit, qui dum incautus, locorum insciens, in insidias incidisset, captus et in vincula ductus, imperatoris jussu iugulatus est. Cujus morte haud territus dux majora Mediolanensibus praesidia pontificis reverentia destinavit.

Paucis post annis Genuenses, variis Graecorum imperatoris pollicitationibus ducti latino imperatori bellum simul inferrentes, Constantinopolim aggressi, consumptis humanis divinisque opibus consecuti essent in precibus ac lachrymis exorati Veneti pariterque a romano pontifice persuasi maxima illico classe confecta, in tempore praesidia contulissent, congressique ac maxima clade victi hostes in fugam versi sunt, civitasque obsidione liberata est: qua clade territus Leo Gavalla, qui Graecorum classi praefuerat, Rhodum insulam quae suae ditioni parebat, duci veneto honesto subegit foedere, fideique praestitit juramentum.

Priderico autem Siciliam omnemque Calabriae oram sua classe vastantem summus pontifex, ceterorum viribus destitutus, ad consueta currens praesidia, Venetorum vires imploravit, qui solita reverentia moti, triginta triremium brevi classi parata, Fridericum Siciliam devastantem abire coegerunt: quare indignatus imperator, cum non posset Venetias expugnare, beati Hilarionis praeclarum coenobium, ultimis veneti soli finibus conditum, patavisque contiguum, terrestri exercitu demoliri conatus est, cui Veneti, non magna classe conserta, levibus scilicet minoribusque navigiis, aquarum tenuitate, restitere.

Eccellino pariter de Romano qui, subactis plurimis civitatibus, Ferrariam occupaverat, Veneti, pontificis precibus exorati, illam, magnis consertis proeliis, ac multa caede pulso Salinguerra Eccellini praesule, redimerunt, pariterque pontifici tradiderunt, cui estensem pontifex praefecit Azonem.

Friderico pariter Genuam, Pisanorum classe, invadere statuente, Venetorum vires pontifex impetravit: qui pontificis precibus annuentes, sexaginta illico confectis triremibus, dum succurrere properant, attulit Genuensibus fortuna victoriam, adeuntibusque Venetis pontifex gratias egit.

Belli autem apud Ptolemaidem causa suborta inter Genuenses et Venetos, adorta Genuensium classe inter Ptolemaidem et Tyrum atque conflicta, iterum auctis viribus magnisque classibus conflixere, superatisque Genuensibus ac pluribis in captivitatem ductis, pontificis precibus, eos Veneti pristinae libertati reddiderunt.

Inde, a pontifice exorati constantinopolitano favere imperio tunc pene collapso, victrici classe Ionium, Ægeumque pelagus navigarunt, cuius adventu Catholicorum res restitutae sunt.

Defuncto vero Vatace Theodoro, Graecorum imperatore, duobusque post se relictis filiis, quibus Michaelem Palaeologum affinitate coniunctum tutorem instituerat testamento, Latinorumque rebus quietioribus apparentibus, victrici classe Veneti in patriam rediere: qua functus occasione Michael Palaeologus Guilelmum Francigenam Achaiae, et proximis regionibus imperantem improviso adortus, fusum praelio ac captum duxit in carcerem.

Balduinum demum constantinopolitanum imperatorem ag-

gressus est, qui dum Latinorum viribus, confecta classe, pontici maris fauces tutari properat, Schismaticorum conspiratione in Latinos saeviente, reseratis per factionem noctu foribus, urbe pulsus est, Balduino imperatore ac Iustiniano patriarcha Euripum se recipientibus. Potitus vero urbe Michael, ea in Latinos scelerum impietatumque genera gessit, omnemque eius docuit posteritatem, ut non difficile arbitrari potuerit eius posteros haud dissimilibus scelerum impietatumque generibus esse perituros: pueros enim principis sui filios ab affine suae fidei commendatos impia asperrimaque morte necavit, imperium invasit, Latinosque omni suppliciorum genere persecutus est, praeter Venetos, quorum ultionem formidavit.

Urbani autem quarti precibus exorati Veneti in Michaelem pseudoimperatorem ac Catholicorum inimicum arma convertere: pontificis reverentia, fideliumque ducti caritate, ingenti classe constructa, Michaelem aggressi procul dubio imperio depulissent, ni Genuenses, summis eorum conatibus, opem attulissent, foedere cum Schismaticis icto.

Guilelmus Achajae princeps carceri a Michaele mancipatus, aliter se redimere nequiens, tradito Monovasiae oppido munitissimo, carcere liberatus, a Venetisque fidei zelo susceptus, magna Palaeologo damna, Venetorum praesidiis, omni studio intulit. A pontifice vero suasi Veneti, potentioribus viribus, Palaeologo fidelium hosti bellum inferre, triginta sex triremibus superiori classi additis, omnem maris oram hosti noxiam infestamque reddidere, maximoque animorum ac virium impetu Graecis Genuensibusque congressi, quatuor hostium captis triremibus: reliquae vento remisque fugam molientes Monovasiam in portum delatae Venetorum manu evasere, ac demum Siciliam petiere. Quo comperto, Raynerius Zenus, dux venetus, sexaginta triremibus Siciliam petere ac Genuensium classem omni maris ora insequi mandat: qua nusquam Genuensium classe reperta, in Asiae oram delata, onerariam Genuensium navem ditissimam, magna oppugnatione resistentem, in potestatem redegerunt. Demumque Tyrum aggressi, quod Genuensibus favere visum sit, magna virtute coepissent, ni Ptolemais Acon ceterisque terrestribus locis contracta praesidia urbem defendissent.

His forte temporibus, salutis nostrae annis mille ducentis sexaginta sex, tunc forte Deus noster aeterni cum Teucris belli inicia jecisse visus est. Classe namque nonnulla Teucri mare circumjacentesque insulas infestantes, sua, ut ita dixerim, fortuna in venetam classem delati, et in potestatem redacti, morte poenas dare ad unum omnes coacti sunt. Teucris vero oratoribus pacem petentibus pacem nusquam se daturos Veneti testati sunt. Hinc aeternum cum Teucris bellum ortum iniciaque coepisse compertum est, quo tempore primum mare infestare ausi sunt.

Labentibus demum pluribus annis, saepenumero Teucrorum biremibus uniremibusque captis, Christi hostes morti aut aeternae servituti damnarunt: praeter eos qui Cristi Dei nostri fidem sumere seque christianam fateri religionem opere non verbo professi sunt, quibus nedum vitam sed et proprias plurimorumque hostium facultates largiti sunt: sicque omni tempore, succedentibus annis, in hunc usque diem servatum est. Senatus namque consulto, quibuscumque veneto parentibus principi mandatum est nusquam sinere mari Teucros vagari: illosque omni salo profligare. Terra vero a Venetis prohiberi non potuit, quippe quibus minime terra infidelibus resistere contingebat, nec unquam profecto chistiani nominis hostes in Thraciam Thessaliamque transissent ni Palaelogus excitasset, Genuensesque illos precio traiecissent: in ceteros namque Teucrorum tela parantes, in se tandem divino judicio converterunt; Teucrosque quos in aliam cladem traduxisse dudum gloriabantur nunc in saevissimam eorum calamitatem miserandumque etiam barbaris exitum venisse rerum experientia testari et ad posteros ferre non desinit. Numquam enim Veneti tot tantaque Graecis illis praesidia polliceri testati sunt, quin maiorem spem semper in ipsis eorum hostibus undique eos pellentibus non habuerint. Profecto divina iusticia parem perfidiae suae exitum se daturam haud obscuris rerum signis declaravit. Numquam enim, ex quo in Thraciam Thessaliamque Teucri declinarunt, Graecos insequi, Graeci vero nunquam plus credere Teucris quam Catholicis destiterunt: adeo efferato semper odio in Catholicos exarserunt. At forte quis dicet: quibus confidere debuerint, Venetisne quos potissime verebantur? Audiat nunc lector nunquid Venetos vereri debuerint. Laborantibus namque

in Asia Graecorum rebus, cum Veneti Constantinopolim possiderent, nec se Teucris resistere posse Graeci testarentur, Constantinopolim Venetis dominantibus, Veneti qui sexaginta iam annis illam possederant, ne tanto fidelium damno, imperandi ambitione Christi fidelibus obesse viderentur, retentis nonnullis immunitatibus civitatem poscentibus dedere. Galipolim, ac plurima Thraciae, Thessaliae, ac Greciae loca, et oppida in eorum potestatem vindicare, pulsis eorum civibus quorum proavi sua virtute redemerunt, fidei zelo passi sunt, Christianos licet Schismaticis potius favere cupientes quam Teucris; Peloponesum, Achaiam, nonnullasque insulas quas a Venetis possidentes recognoverant, a Graecis opprimi vindicarique passi sunt, ne Graecis resistentes, Teucris fidei nostrae hostibus favere viderentur; cunctaque illis occupanda reliquere praeter ea quae suis navigationibus opportuna fore videbantur, Methona scilicet, Chorono, Nauplio, Euboea sive Nigropontis insula, et Creta, quae navigationibus suis ne dum opportuna verum necessaria fore cognoverant. Ob quae adeo inolevit Graecorum insolentia ut de tam paucis retentis oppida nonnulla et villas ademerint: quaesitique reddere recusaverint; quas equidem iniurias aequo tulere animo Veneti ne, Graecis arma inferrentes, Teucrorum rebus favere viderentur.

Quociens enim saeviente in Graecos Teucrorum imperio et in servitutem cuncta redigente, obtulere Veneti Peloponesi fauces ac moenia tutari, praestita Corinthia arce, quae Peloponesi faucibus imminet, ut securitati tuentium semper posset assistere: securique incolae omnique metu liberi, Peloponeso vitam omni timore immunem ducere possent? Renuerunt tamen, id saepe quaesiti, magis Teucris hostibus quam Catholicis confidentes, non advertentes Venetos saepenumero ab incolis exoratos, nulla impensa, nullis additis iuribus eos omni Peloponesi regione, nutu tantum, spoliare potuisse; adeo in eos enim Peloponensium pene omnium exarserunt animi, praesertim Albanensium, non vires, non arma, verum nutum tantum ac vexilla exposcentium, quae semper eis Veneti negavere, ne ad infideles declinandi occasionem sibi praestitam ullo unquam tempore obiicere possent. Adeo autem ab ambitione fuit animus alienus ut etsi suis rebus conduceret Peloponesum omnem eis iure spectantem, et dudum in

pheudum datum in propriam potestatem redimere, plus tamen apud eos fidei ratio valuerit quam commodi iuris aut ambitionis appetitus.

Quociens enim Teucros mare infestum reddere fama Venetos excitavit, nullis parcendo commodis, nullis impensis, classem quam omni tempore adversus mare infestantes, ut pacatum quibuscumque navigantibus reddant, parare lege sancitum est, in fidei hostes illico, spretis ceteris commodis, direxere; tantamque ac tam assiduam illis curam hanc fuisse constat, ut minime dubitandum sit, centum iam et ultra annis elapsis, Teucros ne dum omnes aegei maris insulas suo imperio subdidissent: verum, et italum utrumque mare et ipsam undique Italiam invasissent, infestissimamque reddidissent. Tuta ergo ac secura omnia sua solertia suisque sumptibus, reddidere Veneti: qua desinente profecto, ne dum infesta devastataque ac deserta, verum etiam forte saevissimis Crucis hostibus subiecta fuissent, numquam enim cum Teucris Veneti primis temporibus pacem habuere, quippe qui nullis terra finibus concertabant. Inter enim Venetorum Teucrique fines plerique Albanensium Graecorumque media loca possidebant, ita ut nusquam opus fuerit Venetis cum Teucris pace convivere, aut bello terra certare. Nulla pariter eis erant vicina confinia: nulla ergo in Teucros exarsit Venetorum cura, nisi christianae religionis zelus totque fidelium caritas; quoniam ni Teucri restitissent, dudum subiectos eis fuisse non dubitatur. Negabit forte inverecundus quis insultator idque in iactantiam dictum fore arbitrabitur: imitabiturque serenissimi Sigismundi imperatoris dicta priora, qui dum venetos hostes habere decrevisset, Germaniam, Galliam, Angliamque peragratus est, asserens Venetos Teucris sua contra fideles conferre praesidia, et ni eis Veneti praesidia contulissent, eos in fugam compulisset; adeoque in Venetos principes populosque commovit, ut parum abfuerit, quin Venetos omnes, illis commorantes provinciis, vita facultatibusque privaverit. Obstitit tanto facinori divina clementia, cui haud erat ignotum quae quantaque sui reverentia Veneti in Teucros egissent, fuere tamen haud parvo tempore domibus clausi, minimeque in facies hominum venire ausi, donec universo orbe testante fama detulit: Venetos toto mari magna classe va-

gantes Teucros fuisse insecutos, demumque simul congressos : fusos fugatosque Teucros, maxima parte mersa ac trucidata, reliqua in servitutem deduxisse. Quare verecundia motus inde discessit sua maiestas ; demum cognita Venetorum sententia, cum Teucris, scilicet maritimo semper bello certare, falsis delatoribus doctum se dixisse palam testatus est, doluitque non ante cum Venetis amicitiam contraxisse, quibus sociis maxima in christianae fidei commodum agere potuisset. Qualem vero in Sigismundum imperatorem, ultro Venetis hostem, gesserint animum Veneti, re ipsa facile declararunt. Cum enim salutis anno MCCC nonaginta septem imperator Sigismundus, adiunctis Gallis, cum Teucro in conflictum incidisset ; hostesque, fusis fidelibus ac capto burgundiensi duce, imperatorem insequerentur, Venetorum classe tutus evasit, quae in maurum mare delata, Thoma tunc Mocenico imperante, eum pene suscepit : adeo namque hostes insecuti fuerant ut in classem sagittas miserint, salusque illi a Venetis collata sit.

Testantur pariter cum pontificibus foedera in Teucros celebrata, quid Venetis animi semper in Teucros fuerit; et ne longe exempla petamus, Eugenius quartus et venetus cupiens in Teucros arma movere, uno foedere Burgundiae ducem ac Venetos in Teucros incitavit : ipse octo triremes, totidem Burgundiae dux, Veneti octo parare statuentes, quibus tamen pontifici ac duci Veneti triremes pro maiori parte contulere : classe itaque confecta et legato proposito, dum bellum apud Hungaros geritur, dum nonnullae triremes Danubium flumen ingressae, fidelibus opem ferre conantur, medio belli cursu evanuit apparatus, nulla enim nautis stipe collata, redire coacti, maximo in conflictu Venetos dimiserunt. Unde, tanto in discrimine derelicti, oblatam sibi pacem sumere coacti sunt, non mari, cum nunquam mari pacem cum Teucris habuerint, sed terra et exiguis his locis quibus pace consulere fidelium pietas compulit. Nicolaus vero quintus, datis sponsionibus, Venetos iterum in Teucros arma sumere persuasit, quatuorque confectis triremibus, quas tamen Veneti contulerant, ultra assiduam Venetorum classem hostem aggressi, dum medio cursu bellum inferre ratio omnis exposceret, docti nautae praeteritorum exemplo, minime absque stipendio militare, quarto

mense patriam petiere. Unde iterum derelicti Veneti in pacis foedera redire coacti sunt.

Pius vero secundus senensis, cum in conventu mantuano nil quod ad Teucrorum oppressionem attingeret egisse conspiceret, una cum Burgundiae duce, iterum Venetos in Teucros concitare conati sunt: suas quisque vires omnes pollicentes, pariterque cum duce veneto personaliter accessuros. Annuit Christophorus Maurus, dux venetus, ultroque se accessurum spopondit ac, praeter quadraginta triremes quibus Peloponesum, ceteramque fidelium oram tutari mandaverat, ipse Anconam ducem cum triremibus petiit: quo se pontifex ipse contulerat. Diem pontifex clausit extremum, classisque Burgundiae, ipso in patria duce relicto, in proprias sedes remaevit. Quare Veneti, qui pontificis ducisque sponsionibus ac suasu, ne dum tantam paraverant classem, verum etiam tanta confecerant aequestria terrestriaque praesidia, ut septingentorum millium aureorum summam singulus annus excederet. terrestri navalique bello, hactenus maximo cum periculo, soli cum tanto concurrere hoste coacti sunt, quem fidelium chorus hactenus expavescit. Quintus agitur annus quo Veneti Dalmatia, Albania, Graecia, Thessalia, omnique ora maritima, soli, tanto eorum periculo ac impensa, hosti maximo occurrere compulsi sunt, nec adhuc belli finis, aut fidelium ulla praesidia expectantur. Quod quidem bellum non coactos Venetos agere certum est: sed fidei zelo, fidelium pietate, ac pontificum suasionibus gessisse constat: non enim a principio Venetorum fines Teucri populati sunt, quippe qui nullis finibus Teucris iungebantur, nec mari ullas Venetis iniurias intulissent, cum quibus pacem habere Teucri semper optare visi sunt; in praesentiarumque cuncta polliceantur, dum tamen suis in Italiam votis Veneti resistere desinant. Undique namque instare non desistunt fines sibi quos optaverint Veneti habeant; quam pacis securitatem cupiunt votis exposcant, dum tamem ceterorum curam non habeant; dum nostris expeditionibus non obsistant. Nullis ergo causis praeter quam fidei fideliumque zelo ac pontificum suasionibus, mari cum Teucris, ducentis iam annis, bellum gerere Venetos, quis potest arguere, cum in eorum semper fuerit potestate, nuperque sit, optatis conditionibus, auctisque suis finibus, pacem conficere?

Nunc vero ad ea quae ambitionis causa Venetis obiciuntur descendere libet. Docuimus equidem plurimas barbarorum invasiones exstitisse, quibus constat eos saepenumero omnem Italiam et Illyriam invasisse, nec fuit profecto cura nisi de his memoriam agere, qui classibus venetum sinum ingressi a Venetis deleti aut fugati sunt, omni Italia Illyriaque pacata. Diximus praeterea ex plurimis nonnulla Venetorum mari gesta praeclara, per quae ne dum venetum hunc sinum infestatione securum saepenumero reddidere, verum et plurima maria pyratarum invasione repleta, secura tandem sua custodia reliquere. Verum non omnis Teucri insolentia, praedaeque cupiditas his barbarorum pyratarumque cladibus comprimi valuit; saepenumero equidem, praedae illecti dulcedine, barbari pariter et pyratae, cum Venetorum classe liberum mare intueri licuit, haud innumera classe infestam omnem Italiae Dalmatiaeque oram reddidere, ita ut nemo maritimis littoribus degens securam sibi vitam agnosceret; adeoque cuncta mari adiacentia infestissima fecerant, ut haud raro civitates etiam ipsas invaderent, mulieresque ac viros vagantes cum liberis in aeternam ducerent servitutem: nec interdum profuerit Venetos huiusce fama praemonitos festina classe obviare curasse, cum, sublata praeda quam festim rapere poterant, Venetorum arma verentes, adriaticum tunc sinum evadere properaverint: quorum, saepissimis territi excursionibus, Itali nec minus Illyrici, Dalmatae et Istri ad Venetorum praesidia decurrerunt suaeque saluti consuli precibus exorarunt, misertosque tam durae eorum sortis Venetos quum tot fidelium populi his incursionibus in servitutem ducti, ne dum servire in aeternum barbaris cogerentur, verum aeternae salutis spem, christianis destituti doctrinis, amitterent, principis senatusque consulto singulis annis parari classem, et in quoscumque ne dum barbaros ducere, verum etiam cuiuscumque sortis pyratas qui mare infestum redderent, decrevisse constat; ita ut nullis etiam maria infestantibus, omni tamen tempore classis veneta aequora ac littora lustrare atque expurgare videretur: ut solertis custodiae fama crebrescens barbaros ac pyratas praedae avidos, mortis timore, comprimeret. Senatus namque consulto sancitum extitit, quotquot huiuscemodi in manus inciderent fune suspensi vitam in

mortem commutarent. Classis autem ducem singulis deligendum annis gulphi capitaneum declararunt, qua solerti Venetorum cura, et in singulos semper annos cuncta per saecula ducta, factum est ut ne dum sinum hunc omni infestatione securum suis sumptibus et impensa reddiderint Veneti, verum etiam et alia vagantes maria saepenumero pyratis fecerint absoluta. Unde, cum omnem sinum hunc omnemque Illyriae ac Italiae oram barbarorum pyratarumque extunc incursionibus ac rapinis adeo inmunem ac pacatam reddiderint, ut qui olim moenibus etiam clausi securam ducere vitam non poterant, exinde per littora strati nulla sibi pericula pertimescant: haud immerito eundem sinum iusto sibi titulo vindicarent, qui a cunctis primo destitutus, omnifariam barbarorum pyratarumque classibus, tanta degentium strage patebat, omniumque assensu, tanta eorum securitate, tantoque commodo in sententiam coeuntium, qui primo adriaticus dictus fuerat, venetus sinus sive gulfus appellatus est. Adeoque cuncti in hanc sententiam tanto eorum commodo consensere, ut ne dum civitates et oppida quae salis huius securitate congaudent; verum principes et pontifices, qui in sinum hunc mittendas classes aliquali sua opportunitate censuere, impetrato prius Venetorum consensu, destinaverint. Hoc testatus est potentissimus Siciliae rex Robertus: hoc et pontifices plurimi: hoc et ceteri omnes qui armata classe Venetum hunc sinum ingredi decrevere; ceteris vero, opportunitate sive negotiationis causa, mare vagantibus, omni tempore licere permittitur. Nec immerito vindicasse sibi Venetos sinum hunc, quis potest arguere; quem amissum diu et in barbarorum infideliumque potestatem redactum, non e fidelium manibus, sed ex barbarorum potestate; non invitis fidelibus, sed precibus, et lacrymis exorantibus; non communi sed propria impensa vindicaverint? Cum omnem Italiae, Illyriae, Dalmatiae, ac Istriae oram depraedantibus barbaris, maximumque fidelium populum in servitutem redigentibus, tanta calamitate redemerint; cum barbaris ceterisque hunc sinum igne, ferro, omnique miserrima clade infestantibus, toties tantoque eorum sumptu ac sanguine, non suis ducti cladibus, sed ceterorum lacrymis ac precibus exorati ultro obviam iverint, repulerint, pulsos insecuti fuerint, saepenumero deleverint? Cum sexcentis et ultra annis

immunem pene omni hostium ac pyratarum clade servaverint? Cum non ultro, non paucorum assensu sed omnium, sinum hunc circumquaque incolentium precibus ac lacrymis exorati ut eorum saluti consulerent, ne in praedam aeternamque infidelium servitutem ducerentur, hanc provinciam Venetos pietate ductos, non precio aut emolumento, sed maxima impensa assumpsisse apertissime constet? Cum pontifices, reges, et principes, qui proximis his temporibus ac calamitatibus, hunc sinum, a Venetis impetrata licentia, ingressi sunt, venetum dici sinum, et Venetorum auctoritati subiectum saepenumero testati sint? At si quis adhuc impatiens venetum hunc sinum fore fateri decreverint, et iure certandum existimet, iure etiam vindicasse sibi hunc sinum Venetos nemo negare poterit. Nam si triginta annorum bona fide possessio, inscio rerum domino, quibuscumque iure praescribere potest, et dicitur; si quadraginta annorum spatium ceteris, si centum annorum romanae ecclesiae praescribere potest, prout saecularibus canonicisque cavetur legibus, quanto magis sexcentorum annorum non occupatio sed defensio, imo barbarorum manibus redemptio, non invitis undique circumiacentibus incolis, verum precibus ac lacrymis exposcentibus, Venetorum efficere potuit? Hanc itaque vindicationem tot saeculis, tot tamque legitimis causis, tot periculis, tanta impensa, tanto sanguine partam, incolarum omnium precibus ac lacrymis principumque assensibus roboratam, quis sanae mentis, quis passionum expers, quis iuris conscius Venetos arguere poterit; cum legibus cautum sit XXX.ta annorum praescriptione desidem quemque ius suum amittere, et possidentem quemlibet ius sibi legitimum vindicare? Hoc famosissimi iuris utriusque monarchae Bartholus, Angelus ac Raphaeles, iuris lumina testati sunt.

Et ne quis suscepta per tempora bella, ambitionis causa, suscepisse Venetos arbitretur; pauca quidem e plurimis enarrare constitui, per quae quid animi Venetis fuerit, utrum ne, ambitionis gratia, ullum unquam bellum susceperint, an ut suae tantum saluti consulerent, aperte constabit. Quis enim ambitionis nota Venetos inurere poterit, cum tociens provocantes iniuriis Dalmatas, tociensque ditissimas Venetorum classes depraedantes maximis, classibus suae subdiderint ditioni; captas

vero eorum civitates ac domitas, praestita fide, sexcies libertate donaverint; Foroiulienses quoque iniurias inferrentes tociens domitos in sua potestate reliquerint? Qui Constantinopolim imperatoriam urbem ac sedem, quam LX annis in propria habuerant potestate, exorati a Graecis, ut infidelibus Teucris resistere possent, eis ultro tradiderint, nonnullis in se retentis insignibus, puta ut eorum baiulus suae subditis ditioni omni tempore imperaret; equo penes imperatorem vectus manu gereret scipionem, quo sibi servatum in suos imperium indicaret; nonnullisque quoque immunitatibus ac vectigalibus in se reservatis, quae quidem in lacrymabilem usque tantae urbis excidium, quo in huius saevissimi nostrae fidei hostis manus ac potestatem redacta est, Veneti possederunt veluti qui non vi, sed sponte urbem illis tradiderunt. Quod Achaiae principibus Peloponesum omnem iure belli in potestatem redactum in pheudum sponte contulerint, quis detestandos ambitionis, Venetos iudicabit? Quod civilem nobilem qui privatus civitatem Patracensem publica fide susceperat, capite poenae damnaverint, reddita in libertatem civitate? Quod lacessentes Brixianos domuerint agrique parte mulctaverint, poenitentibusque restituerint? Quod Mastino Albertoque de la Scala principibus potentissimis bellum inferentibus sumere defensionis arma coacta, conflicto exercitu, alteroque captivo; Paduam et Tarvisium dignissimas civitates ademerint, pacemque exorantibus dederint; altero eorum captivo liberato, ceterisque captivis in libertatem restitutis, Paduam quoque Carrariensi, Tarvisium tarvisinis civibus sponte donaverint? Sed demum annis exactis, Tarvisiensibus precibus exorantibus sub Venetorum recipi imperio, primum reiectis oratoribus, secundo eorum precibus annuere coacti sunt. Hic profecto merita gratitudine insigniendus est Carrariensis ille patava civitate donatus, qui ut pares redderet gratiarum actiones, quinquies bellum Venetis maximo eorum discrimine intulit: primo namque potentissimum Hungariae regem Ludovicum sexaginta millibus equitum armavit in Venetos, secundo pariter et tertio bello, et praesertim Genuensium tempore dum maximo aestu fluctuaret res veneta, praefatum regem duxit in Venetos. Quis Venetos ambitione notare poterit qui Tarvisium omnemque tarvisinum agrum, Austriae

duci Leopoldo donaverint? Quis Venetis merito indignari poterit, qui Carrariensi tociens bellum inferenti, cum mediolanensi duce foedere icto, bellum intulerint, demumque Padua ac Tarvisio spoliaverint, Tarvisiumque in sortem datum Veneti in potestatem continere decreverint, ne nocendi inposterum ulli daretur occasio? Quis Venetis succenseat quod poenitenti Carrariensi, et in aeternam fidem, amicitiamque polliccnti Paduam redimere toleraverint; quod Mediolanensem ducem, minime fide amicitiaque servata, in se conspirare experimento cognoverint; quod Vicentiam, ultro ac de mandato consortis ill.^{mi} olim Galeatii ducis Mediolani se dantem, ne in manus carrariensis hostis devenerit, susceperint? Quis Venetos ambitione notabit, quod indicenti eis bellum Carrariensi defensionis locum occupaverint; Veronaque prius, quam dolo, Gulielmo de la Scala scelere ac fraude perempto, subtraxerat, ac demum Padua quam avus a Venetis recognoverat, fatis sic iubentibus, spoliaverint? Merito ne ambitione notandi sunt Veneti, quod Nicolao marchioni ferrariensi, quem tociens a Carrariensi eum pellere cupienti, illaesum servaverint, dum illum merito Ferraria spoliare potuissent, supplicanti pepercerint, et in fidem amicitiamque susceperint? Carrariensis namque, qui saepenumero Ferrariam occupare temptaverat, occupassetque, ni Veneti sua diligentia obstitissent; cum illam viribus aut astu consequi desperaret, generum sibi Nicolaum iungere statuit, ut quod viribus et astu consequi non valuerat, dolo perficeret: dumque morbo lecto iaceret marchio Nicolaus, amorem simulans, ferro ac veneno consequi statuit quod ante viribus aut astu minime potuisset, fecissetque votis satis ni Veneti restitissent, nec tamen his motus marchio, laboranti, nostro bello, socero opem ferre statuit. Quare lacessiti Veneti in Ferrariam arma moverunt, brevique urbem consecuturi videbantur, quo periculo motus marchio, et nusquam praesidia consequi valens, veniam deprecatus est. Qua moti Veneti exoratione, inde exercitum amoventes, liberam ei Ferrariam reliquerunt; quo admiratus beneficio Nicolaus fidem in perpetuum et amicitiam se obtulit servaturum. Quid quod Corcyram insulam Venetis ante obnoxiam, ne dum classibus utilem, verum etiam necessariam, cum viribus facile in potestatem vindicare possent, auro redimendam

duxerunt? Quis ambitionis nota redarguet, qui Dalmatiam omnem, totiens iusto bello in potestatem redactam, a Ladislao rege centum millibus aureis, potius quam armis, redimere maluerunt? Quis benignitate, qua usi sunt in Franciscum Mantuae vicarium, Venetos arguere poterit? Sigismundo namque imperatore bellum Venetis inferente a Mantuano et Ferrariensi tociens servatis, sua gentium praesidia Veneti suis tamen sumptibus postularunt, quae blande equidem in tempore adfutura spoponderunt. Sed ea quidem in tempore contulit Ferrariensis, ut ante promiserat. Mantuanus vero, cuius genitorem Veneti a mediolanensi duce servarant incolumem, beneficii sponsionisque immemor, quae Veneti spraesidia conferre promiserat, spe potiundae Veronae imperatori coniunctus, in Venetos sua arma convertit, omnemque veronensem agrum populatus est. Pulso vero Italia imperatoris exercitu, suae desperans saluti, eo quod ultro in Venetos arma contulerit, ac nusquam praesidia implorare posset, supplex veniam impetrare conatus est, quam Veneti suam potius imitantes naturam, quam illius considerantes errorem, blande contulerunt, gratiaque ac beneficiis prosecuti sunt. Cuius equidem ambitionis Veneti merito accusari possunt quod provocanti iniuriis Mantuano, quem merito spoliare poterant, et supplicanti parcere decreverunt? Quis ambitionis reos venetos accusabit quod Brixianos, Bergomates, Cremonenseque ultro se dantes, eorum etiam consentientibus dominis, in ditionem suscipere recusaverint? Quis quod defuncto Ladislao Siciliae rege, ac illustri Ioanna regina omnem Apuliam pro sexaginta millibus aureis pollicente, ut pontificis persolveret vectigal, Martinoque consentiente pontifice, in potestatem sumere noluerint? Quis ambitionis nota dignos Venetos, quis scelus in ecclesiam patrasse arbitrabitur, quod Foriiulii patriarchis sexcies Hungaros in Venetos provocantibus, commeatusque et cetera opportuna ministrantibus, omni tandem devicta patientia, tot iniuriis provocati, defensionis arma susceperint, hosteque pulso, patria bellorum ostio in potestate retenta, tantoque emolumentorum servato, quantum custodiae sufficere posse arbitrati sunt, cetera eligendis pontificibus praeservarint? Quis enim tot tantisque lacessitus iniuriis, ut saepenumero omnem rem venetam in discrimen adduxerit, aut

non inferendum bellum, aut demum post adeptam victoriam iterum restituendam hosti patriam arbitrabitur, ut praeteritorum exemplo denuo in discrimen Venetorum res velit inducere? Nemo profecto sanae mentis Venetos arguere poterit, cum tantum emolumentorum praeservaverint quantum custodiae sufficere videretur. Quis praeterea Venetos dicet ambitiosos, quod indicente Philippo Mediolanensium duce bellum Mantuano, defensuros eum Veneti spoponderint, illaesumque sua defensione servaverint? Quis ambitionis nota dignos Venetos arguet, quod Florentinos, quos Galeatius primus Mediolani dux bello opprimere properabat, Veneti foedere servaverint, et a tanto furore abstinere coegerint? Quod fractis deinde apud Zagonariam Florentinorum rebus et animis, ac ditioni suae Philippo tertio Mediolani duce propediem subdere properanti, Veneti in pacem prius duce provocato pacemque negante, praesidia demum contulerint, periculo liberaverint, omnemque belli molem in se converterint, ita ut saepenumero res veneta in discrimen venerit? Quis igitur tanto pro Florentinis bello suscepto quod triginta pene annis nunc proeliis, nunc simultationibus, vario fortunae genere tantaque impensa gestum est, puta tricesies mille millibus impensis aureis, ambitionis vulnere Venetos arguere poterit? Profecto rationis expers fore videretur, qui tantum bellum, tanta impensa, tanto fortunae discrimine, pro Florentinis suscepto, suscepisse Venetos ambitionis gratia iudicaret. Quis ambitiosos Venetos arguet quod Bononienses defensos ab hostibus ac ultro se Venetis subdere flagitantes, Marcique vexilla poscentes, Paschali Maripetro ibi legato tunc veneto, qui demum in principatum venetum sublimatus est, unanimi voto se suscepturos negaverint, suis tamen sumptibus ac praesidiis Bononiam ab hostibus defensuros promiserint? Fateri profecto cogor ambitionis voto Venetos argui potuisse tempore quo Mediolani dux Philippus diem obiit. Cum enim lacessenti eidem bellum intulissent, iustaque defensionis arma adeo profecissent, ut Mediolanum pene obsidere viderentur, dux dolore contritus, quippe qui ceteris bellum intulerat, gloriabaturque magnitudine virium Mediolanum illaesum eotenus preservasse, diem clausit extremum. Qua re cognita, armorum duces qui eius stipendiis militaverant, suis rebus consulere statuentes omnes du-

cem venetum percunctati sunt, se suaque pollicentes; eorumque opera omnem Liguriam illico in manus tradituros, si suis militare dispendiis paterentur; nulloque impensarum timore quaterentur cum non Venetorum sumptibus, verum provinciae ipsius proventibus, quam se daturos in manibus pollicebantur, inde sibi stipendium sumpturi viderentur. Renuit dux venetus suo suorumque moderamine usus, cum non ambitionis sed defensionis gratia in Philippum arma sumpsisse, suisque contentus limitibus paci favere conatus est. Franciscus demum Sforcia, quem generum Venetis militantem dux Philippus, successionis spe, in praesidia provocaverat, cum defunctum socerum medio itinere accepisset, Venetis se militaturum spopondit, omnemque illis Liguriam traditurum, si in quantulam partem eum suscipere decrevissent: cumque minime exaudire Venetos agnovisset, qui pacem principatui praeferre decreverant, suscepta Papia, Mediolanensibus arma coniunxit, et in Placentiam arma convertens, urbe viribus superata ac in praedam militibus data, iterum veneti principis sententiam, Thaddaeo estensis mentis interprete, sciscitari conatus est, sive Liguriae partem, sive ut in Apuliam arma convertat conferre decreverint; non annuit princeps maiorum sententiam imitatus. Arguet forte quis insolens et Placentiam Laudemque Pompeiam tunc susceptas a Venetis adducet in medium, inferretque quonam pacto cunctam renuere Liguriam in potestatem vindicare, qui Laudem, et Placentiam in suam protectionem susceperant? Audiat tam animo grato lector responsa Venetorum, qui improperia intellexit. Defuncto namque Philippo duce, Placentia et Lauda exercitus imperatori Venetorum se ante tradiderant, quin ducem senatumque consulerent, eoque in fidem susceptas tutari fides data coegerat. Quod autem ducis senatusque consulto susceptae non fuerint, aperte intuere licuit; nam cum Papienses se dedendi causa in exercitum oratores destinassent, rem vero illi non sciscitandae gratia sententiae sed indicandae principi intimassent, vetuit princeps, mandavitque nulla id ratione fieri, quantique principis gratiam facerent, tantum a suscipienda civitate desisterent. Tresque eadem nocte cursores velocissimi accurrerunt qua futura luce Papiam ingressuri fuerant: nec ignavia quis factum existimet, cum aperte cognoverint, su-

scepta civitate Papiae, omnem demum Liguriam obtemperaturam. Tanta itaque Veneti renuere, non ignavia aut inscitia ducti, cum omnem Liguriam procul dubio se adepturos agnoscerent, nec impotentia, cum experimento docuerint quantum viribus valeant, sed ut suis contenti finibus pacem ultro volentibus dederent. Illico namque datis induciis in pacis tractatum cum Mediolanensibus devenere, qui cum Venetorum potentiam veriti dedi Laudem summis votis exposcerent; qui vero illam Venetis tradiderant, Mediolanenses veriti fidem traditam implorarent, ut paci eorumque saluti consulerent, liberam et in libertate relicturos se civitatem Veneti obtulerunt. Qua Venetorum oblatione aperte quisque concipiet non illam ambitione suscepisse aut servare voluisse, sed propter principis, senatusque sententiam susceptam, sponte fuisse Mediolanensibus dedituros, ni praestita suorum fides deditorumque periculum imminens a sententia principem senatumque divertisset. Verum ne paci haec sententia obstare videretur, obtulere urbem se in libertatem dimissuros, quae si se sponte dedere voluerint Mediolanensibus, grato id animo probaturos. Si ergo tanti imperii non amissa sed neglecta occasio ambitione Venetos arguere valet, quem ambitionis vicio liberum lector absolvet? At si nemo ambitione immunis iudicatur, quis ergo ambitiosus ipse Venetos tanta spernentes, ambitiosos iure poterit iudicare? Quis ambitiosos Venetos extimabit, qui dum bellum pariter cum Alphonso Aragonum Siciliaeque rege in Florentinos ac Mediolani ducem gererent, posceretque regis legatus quas sibi partes Veneti bello vindicare vellent, quasque regi promittere, responderunt, non ambitionis sed securitatis gratia, bella gessisse; idque optare ut tuto in pace vivere liceat? Quo audito, regius tunc inquit orator: hoc vobis conferre possunt fluminum confinia Padi, et Abduae, quibus secure cingi venetus poterit principatus: cetera itaque Liguriae ac Thusciae, quae in potestatem venerint, meo regi dimittite; quibus conditionibus Veneti annuere. Ambitionis ergo gratia bella Venetos gessisse quis arguet, quibus tot impensas, tot pericula, nullo aut recte modico emolumento, fuerint subituri? Pace confecta, in discrimen vitae Mediolani dux venerat, ita ut in mortem vitam commutasse omnis mediolanensis civitas iudicaverit. Æstuabat tunc omnis Liguria:

precibus nonnulli Venetos exposcebant: negavit dux venetus, litterisque in dominam datis, cunctas sui principatus vires, sua pro salute spopondit, quibus ne dum laetata est ducissa, verum et omnis eius principatus firmatus est. Huius ergo ambitionis Veneti arguendi sunt? Dux Stephanus Bossinae Ragusium terra obsidione premebat, mari vero cohibere non poterat: Venetos igitur exorare constituit, ut mari triremibus civitate compressa in suam potestatem vindicarent: renuit dux venetus, ambitioni praeferens patrum institutum. In ducis Mediolani vero morte, dum haeres Galeatius in Gallia moram traheret, omnisque Liguria cordium votis diversa flagitare videretur, potentissimusque armorum dux Bartholomaeus Bergomensis ducatum invadere decrevisset; eum continuit dux venetus, ambitioni amicitiam praeferens. Proximioribus forte temporibus, dum regni partem Ferdinandus rex, partem vero sibi Iohannes dux Calabriae vindicassent, eorumque uterque sibi Venetos in amicitiam provocare cupiens, veluti quorum praesidiis brevi sibi universum regnum quisque submittere arbitrabatur, omnem Campaniam quisque se daturum ultro spopondit: abnuit dux venetus, licet maximo emolumento Venetis Apuliam futuram agnosceret: non ambitione, non commodis rei frumentariae in sententiam duci potuit. Haec profecto Venetorum ambitio merito increpanda videtur; merito ambitionis vicio detestandi sunt qui numquam nisi, salutis suae causa, arma sumpserunt, quique dum possunt, dum amplum sibi regnum fortuna pollicetur, minime videntur annuere? Quis ergo ambitionis Venetos nota arbitrabitur, quorum tot tantaque magnanimitatis exempla protulimus? Veritus sum profecto ista describere ne, cum in lucem venerint, imprudentiae insensibilitatisque potius quam ambitionis vicio arguantur. Quis enim blandientem sibi adeo fortunam, quis tot tantaque pollicentem aspernatus esset? Haec profecto mens immutabilisque eorum sententia, quae nec ambitionis nota, nec insensibilitatis merito argui potest, haec constans opinio ipsis ab incunabulis orta, in posterosque per manus tradita inviolata servatur, suis se limitibus contineri, suis contentos finibus esse, nulli iniuriam ferre, inferenti resistere, illatam repellere, saepius parcere. Quae saepissime renuerunt, defensionisque gratia et non ambitionis, in manus deve-

nerunt, non voluntas, verum ipsa necessitas docuit retinere, quod ipsa rerum experientia comprobare videtur; nihil enim profecto Veneti tenent, et possident quod aut precio, aut defensionis causa, in potestatem non venerit. Arguat nunc insultator et dicat: Creta in partem data ac empta est; Corcyra Dalmatiaque auro redempta, Macedonia ultro tradita, ne in infidelium manus deveniret, suscepta est. Forumiulii tociens arma inferens tutari necessitas, non voluntas, docuit. Tarvisium, quod illato sibi bello in potestatem venerat, civibusque donatum tandem, precibus exorati, in potestatem recepere. Vicentiam ultro se dantem, ne in manus Carrariensis saevissimi hostis deveniret, non voluntas sed necessitas sumere docuit: Paduam, Veronamque, Carrariensi bellum tociens inferenti, coacti defensionis arma sumere, in potestatem receperunt; Brixiam, Bergomum, Philippo Vicecomiti bellum inferre properanti, pacemque aspernanti, necessitas demere compulit. Cremam eadem necessitas dedit in manus. At si quis dixerit, in tanta modestia Ravennam ac Cerviam ecclesiae loca occupare non decuit, respondent Veneti, neutram earum occupasse, verum iusto titulo possidere, tum quod testamento Obici de Polenta, penultimi eius domini, aperte cavetur, quod deficientibus eius haeredibus dominium succedat Venetorum, tum quia adversante Venetis filio, et contra mandata parentis, Venetorum hostibus favente pro viribus, Ravennamque ipsam eis in potestatem tradente, non parvo Venetorum damno, non ambitionis gratia, cum amplissima saepe neglexisse experimento docuerimus, sed securitatis ac defensionis causa in Cretam pro tempore destinaverint, ei suisque Ravennam in tranquilliora tempora reservantes: ne interim hostium astu seductus, ut ante, rebus suis detrimentum inferret, ac demum illato in repulsionem iniuriae insurgentes illum cum haeredibus merito Ravenna depellerent. Sanctius itaque visum est aliquantulum illum absentem continere, quam praestita illi occasione in vindictam, illum Ravenna profligare. Eo itaque naturali morbo cum haerede defuncto, substitutionis munere Ravennam omni iure nunc possident. Cerviam vero etsi de ravennati agro fore non dubitatur, non tamen armis aut iniuria occuparunt: verum emerito precio, et Malatestae caesenatis domini consensu ac voluntate conferentis, in potestatem suscepe-

runt: non ergo iniuria aut occupatione Ravennam Cerviamque, verum iure, precio, ac consensu legitimo possidere videntur.

Restat nunc obiectioni respondere quod ecclesiae iuris illa fore, et ad ecclesiam spectare testatur, cui quidem fas sit Venetis pace omnium respondere, non ut qui in conflictum rem ducere cupiant, sed ut quae caesarea attestatione contracta sunt, licet merito valeant, legentium tamen auctoritas comprobet. Exstant namque plurima imperatorum authentica privilegia per quae pacem et concordiam caesaree suae maiestates cum Venetis contrahentes, quae de imperii sui iure Venetis vicina esse videbantur, et in quibus Venetos late versari contigerat seriose declarant; per quae quidem privilegia vel instrumenta testantur aperte sui iuris Ravennam et quam plurimas fore civitates. At ne quis fabulam me narrare existimet, imperatorum ac romanorum regum nomina et tempora seriosius perstringam, et quas suis imperiis civitates ac provincias subiectas esse commemorant, seriosius explicabo. Lotarius namque anno 840, Ludovicus 865, Carolus 883, Ludovicus 891, Randulphus 923, Hugo 924, Berengarius 953, Otho 967, Otho alter 983, Otho item alter 992, Henricus 1094, Henricus alter 1111, Lotarius 1136, Fridericus primus 1177, Henricus alter 1197, Otho 1209, Fridericus secundus 1220. Hi omnes, cum Venetis icto foedere, civitates suis subiectas imperiis quibus aut vicinabantur Veneti, aut persaepe versabantur, privilegiis declarantes; has profecto suo ordine iuris imperii fore declararunt, ut ipsorum privilegiis latius continetur; videlicet Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, Lucenses, Pisani, Genuenses, Placentini, Florentini, Ferrarienses, Comaclenses, Ariminenses, Pisaurienses, Caesenatenses, Fanenses, Senegallienses, Anconitani, Firmenses, Veronenses, Montisilicenses, Vicentini, Paduani, Tarvisini, Cenetenses, Foroiulienses, Istrienses. Quibus merito ponderatis, quisque haec legerit, prius aequa lance definiat, cuius sint iuris, et cum iuste se iudicasse cognoverit, tunc Venetos vitio ambitionis arguat, si ecclesiae iura occupasse iudicaverint; tantae enim definitionem causae aggredi meum minime fore confiteor, cum de ecclesiae imperiive iure disceptandum prius necessario iudicetur.

Restat nunc ut, his in memoriam ductis, assurgant in me-

dium qui Venetis iure detrahendum putant, in agonem descendant, et si quod nobilitatis genus augustioribus dignioribusque principiis ortum duxisse cognoverint, in medium afferant; cum tot annorum saeculis Venetorum generosa nobilitas sumpserit incrementum, quot ab eversione troianae civitatis tempore numerantur; nec ab infimis humilioribusque principiis, veluti ceterae omnes civitates, quarum nobiles ab humilioribus civitatis principiis suae nobilitatis duxere primordia; sed ab ingenuis ac clarissimis viris, libertatis dulcedine undique coëuntibus, conditam et auctam Venetiam rerum experimento comprobetur. Qui vero negociationis gratia nota dignos Venetos arguit, illud primo excogitandum agnoscat, non vilitate Venetos negociis operam dare statuisse, sed iusticia ac magnanimitate sanxisse, ne scilicet alieno vitam ducere necessitas cogeret, aut mendicitate vilescerent. Quibus vero adductae rationes non suppetunt, illud tam aequo animo ferant quoniam et imperium patiuntur. Qui non modica aut nulla christianae fidei catholicaeque ecclesiae gratia fecisse Venetos cupit arguere, ceterorum memoranda facinora adducat in medium, illaque enumerare praesumat. Quis enim, ceterorum pace dixerim, tot pro catholica fide bella suscepit? Quis tot impensas, romanorum suasu pontificum, catholica pro religione erogasse describitur? Plura profecto Venetos christiana pro religione quam sua pro salute impendisse comperimus. Et ut cetera silentio transeam, ducentis iam annis cum Teucris certare non vulgari opinione, verum rei experimento comprobatur. Sexcies namque centena aureorum millia singulis annis in hoc bello erogare Venetos apertissime constat, quod quinto iam geritur anno. Quis enim, pace dixerim, pontifex summus, quis princeps vel potentatus tanta pro catholica fide fidelium que salute fecisse, aut in praesentia facere perhibetur? Et si neminem tanta pro salute fidelium aut fecisse, aut facere compertum est, desinant, quaeso, qui latrant, in eos inferre convitia, quos imitari nequeunt aut forte non volunt. Et si quid forte rubiginis suo iudicio Venetis posse obiicere arbitrantur, cum maiora illa, amplioraque Venetorum gesta fidelium pro salute conspexerint, profecto nisi amari sint cordis, nulla rubigine Venetorum gesta referta cognoscent. Qui vero ambitionis nota Venetos infectos arbitrantur, vetera eorum

gesta conspiciant, novissimaque contemplari non desinant. Et cum principatum ullum maiora, aut paria fecisse cognōverint, audeant tunc Venetos convitiis obiurgare: maledictis agant, et veluti omni dignos obbrobrio iniuriis insectentur. At si nullum omni ita ambitione immunem reperire contigerit, ut Venetos fuisse operum experimento docuimus, quis ambitionis vitio eos arguet, quos plura pene renuisse quam quae possident, experimento docuimus? Iuvat ergo quae ab invidis imperitisque obiecta noscuntur, adeo rerum experientia confutasse, ut in nobilitatem venetam minime audere valeant, qui nulla illis paritate concurrunt; nulla ambitionis nota commaculent, ni qui ambitionis vitio insontes se fore arbitrantur; nec detrahant Venetis ecclesiae curam non agere aut minime pro salute certare fidelium, qui nullam christianae religionis curam hactenus sumere decreverunt.

PAULI MAUROCENI, de rebus ac forma reipublicae venetae, Gregorio Heymburg, Germanorum doctori praeclarissimo.

Peritissimo viro artiumque ac iuris utriusque omnis Germaniae doctori famosissimo, Gregorio Heymburg Paulus Maurocenus salutem.

Saepenumero equidem poscere visus es, humanissime pater, cum principatum hunc venetum intueri contigit, quibus domi artibus, quibusve foris tantum imperium adeptus sit, tamque diu illaesus nullique obnoxius fuerit ac subiectus, quidve dici aut nuncupari valeat respublica an principatus, cum et principis iussui cunctos parere, et principem, salva republica, ab incunabulis imperasse contingat. Iubes praeterea huiusce principatus ac libertatis in medium afferre primordia, nec non, si quid strenuum ac memorabile facinus egerunt Veneti, certiorem te reddere velim; ut cum amantissimus huiusce principatus existas, gesta memorandaque urbis nostrae facinora enarrare et morem tibimet gerere valeas. Ego, qui tuae charitati, si ingenii vires dicendique facultas adessent, libens annuere voluissem, rem tantam profecto aggredi non audeo, cum non meum sit, et peritissimorum neminem adhuc ausum fore conspexerim, qui tantae rei exordia in medium afferre confiderit. Insolentiae equidem meae pariter et temeritati merito adscribi posset, si quod peritorum nemo attingere ausus est, levitate quadam et in lucem ferre temptaverim. Verum ne pro viribus morem tibi gerere noluisse quis arbitretur, pauca quaedam e plurimis priscis annalibus dempta, nostrisque proximiora temporibus, tuae paternitati noscenda destinare constitui, quae tu pro mea in te benevolentia minime palam facies, quod a te praecipuum poscere videor; ne praesumptioni ac temeritati quis adscribere valeat, quod peritissimorum opus ac sarcinam invalidus aggredi non horruerim. Et

quoniam pro virili parere constitui, illud a principio aggrediendum censui, gentis nostrae in medium afferre primordia, cui quid dignitatis animive, parvis illis in rebus, affuerit, documento cognosces, quod nulli unquam reipublicae aut principatui fuisse comperi.

Illud namque in primis memorandum statui, ante conditam urbem, troianae scilicet eversionis excidio, dum patria profugus captandis sedibus Antenor Italiam veniens in ultimum maris adriaci sinum divertisset : Venetos Paphlagonia recedentes, novasque ac liberas sedes inquirentes, ne ulli servire contingeret, pariter in Italiam declinasse, benigneque ac in partem susceptos ab Italis, condendae patavae urbis fomenta sumpsisse, omnemque demum ab Abdua in Lisuntium usque regionem venetam appellatam ; labentibus demum plurimis annorum circulis, cum potentioribus Gallis cedere cogerentur, quibus dignitatis ac animi vestigia inerant : ad proximas maris partes, ne servire viderentur, cum nullis unquam primores suos paruisse constaret, propriis relictis sedibus, diverterunt; illud dignitatis specimen praeseferre mallentes, nemini unquam servisse, quam cunctis opibus affluentes ulli obtemperasse mortalium ; ibique nonnullis conditis oppidis, Romanorum Caesarumque temporibus, libertatis dulcedine vitam ducere decrevere : prisco more retento e primorum numero principe legitime designato, qui a cunctis unanimi voto non genere tantum verum etiam virtutis documento princeps declaratus, aequis adeo iustificatisque legibus imperare consuevit, ut aequissimi principatus decorem hactenus reservarit, et patres libertatis specimen non amiserint. Non enim proprio nutu voluntateque regere eorum quis aggressus est, sed veluti parens optimus consulentium voto imperare decrevit, ut aequissimo iudicio principis tota gens nostra et parere principibus et priscae libertatis dignitatem nunquam amittere visa sit. Maturis itaque prudentia et iudicio patribus constitutis, qui civilibus quive criminalibus praeessent rebus, quique frumentariae rei, ceterarumque opportunitatum curam agerent, summam omnium apud se astantium maturiori digerendam consilio praeservavit, plurimam struendae classi curam diligentiamque adhibentes, qua cuncta sibi suppeditura non verebantur. Parentum itaque moribus ac le-

gibus restitutis, plurimisque labentibus annis, principatuque apud Civitatem novam in ultimis aquarum partibus constitutam moram trahente: ceterisque haud parvis oppidis principis verbo parentibus, in ea tempora ventum est, in quibus Attilam Hunorum regem in Italiam declinasse, maximaque fidelium strage edita, complures civitates: Aquileiam, Concordiam, Opitergium, Antenoridem et ipsam Civitatem novam devastasse constat. Noster vero princeps ac proceres prudentiori usi consilio, ceterorumque strage praemoniti, non obstandum fulmini rati, abeundum sibi populoque universo, gaza omnique supellectile sumpta, relinquendum vacua moenia, ac lares hostibus decreverunt, et in proximas sedes diverterunt. Hostis, vacuis moenibus ac laribus, et in vacuas sedes minime saeviendum ratus, quippe qui nisi plurimorum strage laetari videbatur, plerasque inde abiens urbes invadens vi captas ac dirutas, vacuas dereliquit. Furore tandem sedato, ac Italia liberata, cum ad suas undique sedes cives profugi remearent, patriae rerumque suarum dulcedine capti, venetus princeps ac proceres gloriam ac libertatem ceteris praeferentes, ne quis unquam in posterum subiectos fuisse Venetos ob capta moenia arbitrari seu arguere posset, relinquendam potius urbem priscasque sedes ac lares deserendos, novisque construendis aedibus instandum elegere, sedibusque apud Mathemaucum oppidum positis, quod quinque millibus passuum ambitu in littore iacuisse dignoscitur, immunem omni iugo diu principatum ac populum conservavit.

Plurimis demum labentibus annis, cum apud Mediolanum sedens Magnus Carolus imperator odio habere Venetos decrevisset, qui imperio parere negligerent, nullique unquam obtemperasse gloriarentur, indignatus bellum indixit, magnoque cum exercitu ac machinis Pipinum in expeditionem venetam delegavit, qui Pipinus mandatis et obtemperans, celeri cursu sedit in littore. Venetus vero princeps ac proceres impares se imperatoriis viribus fore cernentes, praeclarumque illud virtutis ac rationis consilium cognoscentes, cedendum potius fore ubi ratio suadet quam clade inevitabili concertandum; ad praeclara parentum documenta currentes, relinquenda moenia, domosque vacuas hostibus dimittendas potius quam certa cum calamitate

certare, et in Rivoaltum urbis venetae eminentiorem tutioremque hinc partem transfretandum, ibique cum maritimis se praestare viribus non dubitarent, sistendum operiundumque hostem decrevere. Hostis moenibus potitus ac laribus, cum vacuam civibus urbem ingressus esset, iratus seque lusum indignatus, ponte vegetibus structo equitatuque imposito, Venetos aggredi suaeque ditioni subdere statuens, Rivoaltum petere aggressus. Cum medio iam fluctu exstaret machina, equorum armorumque pondere pressa, obvia fit classis veneta; consertisque manibus cum in neutram partem adhuc victoria declinare videretur, compagibus Venetorum arte ac virtute solutis in profundum omnes demersi, ac morientes plurimos in patria orphanos reliquerunt: unde et in hanc diem gurges *orphanorum* cognomine nuncupatur. Beatus demum princeps venetus, fratre prodendae libertatis conscio, merita morte damnato, utrinque datis indutiis, cum ad Pipinum divertisset, tot tantorumque dolentem interitu, eo praesertim quod nonnullorum arte solutis compagibus, strenuorum virorum tantus deperisset exercitus, haud iniuria factum fuisse respondit; cum servatam eotenus libertatem, quam vitae cunctisque praeferendam decreverant opibus, omni etiam defensionis genere tueri ac defensare licuerit. Nec iure obiici posse, dolo se an virtute servaverint, cum dolus an virtus in hoste sit minime recensenda; potius summa laude ferendum, quod civitate, laribus, vita, ceterisque neglectis, praetulerint libertatem. Cumque ex astantibus Gallis insolens quidam, convitii ac iniuriarum gratia, Venetos *porcos* diceret nominari, Pipinusque id aegre tulisset, subrisit dux venetus: illud non in dedecus sed in laudem iniunctum fuisse cognomen, cum ea ratione impositum fuerit, quod unanimi voto ac sententia veluti sues in lacessentes hostes iniuriamve inferentes insurgant, nec ante discedant quam fugatos in propria remeare compellant, pulsos vero et in fugam versos, quod humilitatis ac veniae signum ostendit, insectari minime gaudeant, etiam si certam prae oculis victoriam habeant, cum virtutis proprium fore asserant lacessentes repellere, pulsos vero minime insequi, victoriam etiam pollicente fortuna. Qua cognominis ratione soluta speciosum profecto Pipinus cognomen sortitos fuisse Venetos ait, qui insultantes repellere, fugientes vero ac cedentes minime inse-

ctari didicerint; ducemque beatum amplexus, quod vitae, ceterisque omnibus libertatem praetulisset, donatum in proprias sedes ac libertatem, pace data, recondere dixit. Indeque digressus ad Carolum remeavit, qui Venetorum virtutem admiratus, quod vitae ceterisque omnibus praetulerit libertatem, merito libertatis munere gaudere declaravit. Beatus vero etsi ad intactas illaesasque sedes redire valuisset, libertatem gloriamque cunctis opibus praeferens, ne quis unquam obiicere posset aliquando Venetos paruisse, pariterque fuisse subiectos, eo quod moenibus hostis potitus fuerit, neglectis aedibus ac laribus destitutis, cunctis in sententiam patribus coeuntibus, Rivoaltum ceterasque circumiacentes incolere insulas, civitatique provinciae nomen imponere decrevere, ut quemadmodum reliqua cedentes provincia id sedis sibi Veneti servandae, libertatis causa, vindicassent, ita et augusto provinciae nomine urbem dicerent. Venetiam itaque urbem a Venetia eorum olim provincia nuncupantes, dignam speciosamque reddere curaverunt; navaliumque rerum in primis habita cura, construendae classis locum delegere, opportunisque rebus navali cura servientes, nulli inferre iniuriam, tantum lacessentes repellere, suis contenti finibus iuxta parentum proavorumque sententiam fore decrevere. His igitur artibus principatum remque publicam augentes, cum saepenumero Foroiulienses, Histri, ac Dalmatae navigantes suos iniuriis lacessissent, ne dum iniurias repulerunt, verum etiam in sedes proprias propulsos pacem poscere coegerunt: poscentibusque dederunt. Illyriam saepe iniuriis lacessentem saepe in potestatem redegere, saepiusque libertate donavere. Acon Surumque, maritimas orientali ora iacentes civitates, innumera classe, fidei zelo in Christi hostes arma ferentes, infidelibus ademerunt. Constantinopolim, compluresque Greciae civitates in Schismaticos graecos, catholicae suasu ecclesiae, insurgentes, centum triremibus quinquagintaque navibus onerariis, princeps Henricus Dandulus in potestatem redegit. Eandem vero, et Hadrianopolim, aliasque complures Graecorum urbes, plurimis demum labentibus annis, graecis principibus Asia pulsis a Teucris, sedesque priscas exorantibus dono traditas reliquere, sola Creta retenta. Nec praetereundum praeclarum illud documentum servatae fidei censeo: Dominicus namque dux Mi-

chael, et alia in Constantinopolim expeditione iniuriis lacessitus, cum conficiendis sumptibus tantae classi pecunias defuturas agnosceret, nec suppeteret ipsas domo revocare, bovis corio eius insignitas nomine fieri mandavit, cunctisque firmata fide spopondens, qui commeatus ceteraque pro coriis illis suis contulissent militibus, tot nummos aureos impensurum. Mira res: tanta a cunctis est exibita fides, ut nihil unquam Venetis, quoad expeditio stetit, deesse compertum fuerit; in propriam vero rediens, cunctis fidem servavit. Aliud mirae fidei documentum dicturus sum.

Nam cum Fridericus imperator potentissimus senensem Alexandrum pontificem maximum armis omnique expugnationis genere duo de viginti annis insecutus esset, nonnullos pseudopontifices maximos statuens, ipse vero pontifex ad Francorum regem divertisset, litterisque ab imperatore datis bella minantibus, servare pontificem audere non videretur, ignotus divertit ad Venetos, ibique humillimo latens habitu, quod reliquum vitae superesse videretur, ducere statuit. Monitus itaque christianissimus dux, structo illico pontificali habitu, detectum ac latitare cupientem convenit, et, ne Venetis damna illaturus venisse videretur, humilis pedibusque prostratus, confide, inquit, beatissime pater, ne vereare apostolicum te fateri pontificem; apud namque Christi fidelissimos declinasti, qui non minus pro Christo vitam exponere quam propria pro salute parati sunt. Has igitur sordidas indignasque exue vestes, ac pallium sume quod tibi pro sanctae fidei dignitate gestandum catholica decrevit ecclesia, paventemque ac dicentem nolle ob eius salutem ulli excidii occasionem afferre, eia age, b. p., solare ocius, nostrumque praetorium ingredi non horrueris: aderit Dominus nostrae defensor salutis, haesitantemque in propria collocavit. Friderici vero epistolis pontificem poscentibus cum per litteras et legatos respondissent in liberam nullique unquam obnoxiam sedem declinasse, nec licuisse ad se pontificem venientem repellere; furore percitus [ut erat irae incontinens], bellum indixisset, iniuriam repellere decernentes, cum ad se opprimendos Othonem imperatoris filium cum LXXV triremibus venire cognovissent, confectis illico XXX triremibus, obvius Sebastianus dux apud Histros Othonem captum, omni eius classe deleta, victor in patriam rediens dono pontifici designavit. Qui

in potestatem redactus, fide data, impetrandae pacis ad imperatorem divertit. Quo filii adventu laetante, desine, inquit, infecta pace, laetari. Nam fide praestita, ad te non liber sed captivus accessi. Imperatorem itaque Venetias venientem dux maximo honore suscepit: basilicaeque beati Marci susceptus foribus, dominicae Ascensionis die pontifici pedes osculatus est. Pontifex vero in tantae rei posteris documentum, remissionem plenariam templum ingressis ac poenitentibus perpetuo conferre declaravit. Paceque inter pontificem et imperatorem confecta, Anconam navigantes, cum pontifici obvii Anconitani umbellas duas attulissent: pontifici scilicet et imperatori; tertiam, inquit, duci salsi maris afferte: quam oblatam, ei et successoribus perpetuo gestandam tradidit.

Indeque cum Romam accessissent, obviamque pontifici vexilla ac tubas argenteas Romani attulissent: has, inquit pontifex, merito duci gestandas afferte. His itaque aliisque complurimis in supremi speciem triumphi perenni tempore decoratus, in patriam remeavit.

Saepenumero Hungarorum praesidia a Dalmatis in Venetos evocata fugarunt, et in patriam redire coegerunt. Universum semel exercitum, quem octuaginta millium nummorum excedere fama pertulerat, Maurocenus Andreas classis, exercitusque dux designatus, LXX.[ta] millibus armatorum ipso cum rege fugavit et pene delevit.

Peloponesum demum iure lacessentibus hostibus demptum, dono dedere.

Brixienses iniuriam inferentes magna agri parte mulctarunt, poenitentibus demum pacemque poscentibus gratis reddidere.

Lacessentes Ferrarienses vi armisque saepe domuere: civitatis parte potiti, quam deinque pacem poscentibus reliquerunt.

Robertus Siciliae Apuliaeque rex potentissimus nonnulla Venetis abstulit, quaesitusque reddere non curavit. Princeps venetus, structa classe, praefecto mandat Neapolim tendat, et ad regem legatos mittat, qui ablata postulent, et si spacio horae reddere non responderit, ad praefectum redeant, qui tunc clausas aperiat ducis litteras. Rege non respondente, reversi sunt, reserantur litterae. Imperat princeps omni classe Neapolim infesto

proelio petere; curatisque corporibus, civitatem aggreditur: igne ferroque cuncta prosternunt: spondente autem rege omnia redditurum receptui signum dat, susceptisque Venetum bonis victor in patriam rediit.

In Albertum Mastinumque Scaligeros Veronae dominos, qui provinciam pene omnem venetam ab Abdua in Foroiulium usque suo regebant imperio, iniuria lacessiti, iusta arma moverunt, eisque Paduam ac Tarvisium ademerunt: paceque poscentibus data, captum Albertum libertate donarunt. Paduanos Carrariensi Uberto, Tarvisium vero Tarvisinis dono tradidere. Tarvisini, cum libertatem tueri posse diffiderent, ad principem venetum supplices diverterunt, orantes ut subditos se habere dignaretur. Restitit princeps eorum segnitiem arguens; nec illos optare subditos, inquit, quos libertate donaverant: redirent, et se virtute servarent, quibus se obtulit auxilia collaturum. Moesti in patriam legati redeuntes, universaeque civitatis voto ad principem revertentes precibus tandem ac lacrymis impetrarunt.

Carrariensis ille patava civitate donatus, ne dum propria arma non lacessitus movit in Venetos: verum etiam Ludovicum, regem Hungariae potentissimum, nulla lacessitum iniuria cum LX millibus equitum in principem insurgere venetum: bellumque in agrum tarvisinum, omnemque dalmaticam oram inferre suasit, pace vero tandem confecta, post decennium Carrariensis, iterum armis insurgens, regem iterum in arma provocavit: pax iterum poscentibus data.

Ianuensibus arma moventibus Carrariensis iunctus denuo bellum Venetis intulit, regemque iterum in socia arma concitavit, Tarvisiumque impugnantes, cum omnem spem pacis rex polliceri videretur, si Tarvisio Veneti cederent, tradere recusarunt: civitatem vero et omnem tarvisinum agrum Leopoldo Austriae duci, principis ac senatus amico, dono dederunt.

Ianuenses qui venetam classem inopinato adorti profligaverant, Istriam Clugiamque occupaverant, potirique urbe veneta reebantur, extrema coactos inedia pacem supplices poscere compulerunt, pacemque dederunt.

Tergestum quod ab ill. Austriae familia auro comparaverant, cum perempto praesidio a fide defecisset, et ei iusta de cau-

sa hostilia arma intulissent, iamiamque victoria potituri vindictamque sumpturi viderentur, ab eisdem Austriae principibus parcere exorati, preces amicitiamque victoriae praetulere, indeque arma moventes obsidione liberarunt, eisque parere passi sunt.

Carrariensem Paduae ac Tarvisio imperantem, nec iniuriis lacessere desinentem, foedere mediolanensi cum principe veneto, Padua Tarvisioque spoliarunt. Padua mediolanensi, Venetis in sortem Tarvisium venit.

Mantuanum quem sedibus pellere Vicecomes decreverat princeps, classe armisque totum in propria praeservarunt.

Ferrariensem, cui vi dolove principatum Carrariensis subripere festinabat, proprio favore servarunt.

Corcyram, quod navalibus rebus conferre censebatur, ne ulli inferre iniuriam viderentur, auro redemerunt.

Vicentiam civitatem ultro se tradentem, ne in tyranni patavi manus incideret, humanitate princeps, non ambitione suscepit.

In patavum vero tyrannum bellum indicentem arma inferre coacti, Verona eum Paduaque privarunt.

Ferrariensem saepenumero ab hoste servatum, patavique hostis precibus in nos arma moventem, cum venturam procul dubio in manibus Ferrariam agnovisset, nullaque praesidiis spes adesset, et ob id supplex ac poenitens pacem exposceret, obsidione liberarunt, pariterque pace donarunt.

Dalmatas saepenumero lacessentes, pacis gratia, precio, ac demum armis in potestatem redegerunt, praesidiis munientes, ne quid adversi ultra molirentur, plurima eorum rebellione praemoniti.

Sigismundum imperatorem ac Hungariae regem, quem ante e Teucrorum manibus liberaverant ultro, arma inferentem Italia discedere coegerunt.

Mantuanus, qui fide neglecta, acceptique immemor beneficii spe potiundae Veronae, imperatori adhaeserat Sigismundo, cum pulsum Italia regem cerneret, pacem precibus impetravit.

Brixiani, Pergamenses, ac Cremonenses se subdere cupientes impetrare non valuerunt.

Foriiulii patriarcham qui saepenumero Hunos in Venetos

provocaverat, liberasque nocendi sedes, ac commeatus saepe contulerat, de proventibus tamen custodibus designando, quantum tutelae securitatique ac paci concedere videbatur, reliquum successori praesidii reliquerunt, nil sibi penitus vindicantes.

Mantuanum, quem mediolanensis dux suis sedibus iterum profligare decreverat, defensuros se propriis sumptibus indicentes a tyranni ambitione servarunt.

Florentinis adversa belli strage a Mediolani duce prostratis opem ferre precibus exorati, cum pacem eis impetrare non possent, bellum indixere; cumque abducere tyrannus arma neglexisset, spe elatus victoriae Brixiam, urbem opulentissimam ac munitissimam bello ademerunt. Pace confecta, cum rupto foedere bello se continere minime decrevisset, in conflictum dato, eoque iterum pacem exposcente, principandi minime ambitione permoti, cum brevi omni Liguria potituri forent, pacem imperio praetulere, pergamensique agro mulctatum pace donaverunt. Denuo, spreto foedere in Florentinos insurgentem, cum Florencia iterum urbe pene potiturus esset, propria defendere coegerunt. Pax denuo poscenti data est.

Nobis tertio inferre arma flagitanti, Mantuanus, quem totiens servatum ostendimus, cui tot tantaque Venetos contulisse docuimus, quemve locupletissimum ac exercitus sui ducem praefecerant, spe potiundae Veronae illectus adhaesit; sciscitantibusque Venetis hospes an hostis futurus esset, cum futurum se amicum, foedusque servaturum ac fidem respondisset, tertia nondum exacta die hostilia intulit arma, improvisosque ac fidentes adorsus, veronensem omnem agrum, immensa abacta praeda, castella complura et oppida in potestatem vindicavit. Divina demum favente iustitia, cum tuendi se gratia Veneti arma sumpsissent, mediolanensem nedum ducem mantuanumque suis finibus repulerunt, verum et propriis eorum finibus cedere coegerunt, illumque Glara Abduae ac pluribus oppidis: Mantuanum Piscaria veronensi, Lonato et Asula, brixianis oppidis demulctarunt; Cremonam Francisco Sfortiae, nostri tunc exercitus duci, in dotem filiae tyranno dare coacto.

Alexander, tridentinus episcopus, qui nullis lacessitus iniuriis, foedere Philippo cum duce contracto, hostilia arma contule-

rat, cui salutis ac defensionis gratia resistere, bellumque inferre coacti sunt Veneti, cum fugatum se cerneret et potituros omni episcopatu Venetos intueretur, ad ill.^{mi} Romanorum regis Friderici, Austriaeque familiae praesidia, quod amicissima Veneti nominis haberentur, velut in asylum confugit. Cuius gratia, etsi legitimam belli causam contulisset, quod nullis lacessitus iniuriis, cum maximo bello adversanteque fortuna premerentur, in eos duxisset exercitum, Austriae familiae amicitiam imperio praeferentes, arma revocarunt.

Insurgenti denuo mediolanensi duci, ac Cremonam in dotem traditam eripere cupienti, fide ac foedere aspernato, nedum arma referre, verum etiam suas tueri sedes, bello Mediolanum illato, coegerunt: quo dolore contritus, vitaque functus extremam obire diem coactus est.

De his itaque hactenus dixisse sufficiat, et e plurimis commemorasse quae modica. Illud prae ceteris animadvertendum censeo, nunquam ambitionis spe Venetos arma movisse, saepe iniuriam inferentes tolerasse, saepe adempta imperia reddidisse, saepe hostibus pepercisse; nullis arma nisi lacessentibus intulisse, nil cuique nisi iusto bello ademisse. Quae iniuriarum causa coacti hostibus ademerunt potiundae pacis gratia servare necessitas docuit, cum saepenumero restituti lacesserint, armaque inferre hostilia non desierint. Dalmatas namque septies in ditionem susceptos, septies libertate donarunt.

Saepe oblata imperia renuerunt. Nam patricius quidam, qui Patras, opulentam Peloponesi urbem ultro se se dantem publica fide susceperat, capitis poena damnatus est, libertatique civitas restituta.

Cum plures Trinacriae civitates, quae, Martino rege vita absque liberis functo, classis nostrae praefecto ultro se subdere cupiebant, vetuit princeps suis contentus limitibus.

Apuliam omnem, quae, rege defuncto, Marci nostri vexilla susceperat, et veneto se ultro subderat principatui, vexilla deponere, et suis compulit parere principibus, eandem ultro dante regina renuerunt.

In Bruciis, Marchia ac Romandiola nonnullas ultro se se dantes civitates suscipere noluere.

Pergamum, Brixiam quas, populis supplicantibus subdereque cupientibus, sumere recusarunt, iniuria demum lacessiti hostibus demere coacti sunt, pacisque servandae gratia tutari praesidiis.

Ragusium quod his temporibus Stephanus dux Bossinae terra machinis viribusque adortus est, cum illum in potestatem redigere non valeret, quod mari incumbens aquam, ceteraque opportuna ministrari cernebat, bina ternaque legatione principi nostro, ut illud suae subderet ditioni, suadere conatus est. Cui etsi conferre plurimis rationibus videretur, parvoque labore ac tempore confici posse, annuere minime statuit. Immo cum demum fama crebresceret Teucrum omni conatu Ragusium petiturum, arma commeatusque quibus ei opus erat benigne tradidit, navaliaque praesidia sponte se collaturum spopondit.

Praeclara illa prae ceteris documenta posteris tradere cupientes, fidem scilicet ac religionem tueri pro viribus, pro qua saepenumero in Christi hostes arma sumpsere; proximis namque temporibus, ducentis pene annis, nulla pacis requie cum Teucris mari bella gessere, nec ulla pacis requies mari data est: terra innumeram imbellemque multitudinem tutantes induciis, ne hostis in aeternam traderet servitutem. Parum tamen abfuit quin, licet maritimo perpetuo bello pro Christi gloria vexarent hostem, velut Christi hostes apud Anglos in praedam asperrimamque mortem traderentur. Nam cum Anglum regem adire Sigismundus imperator decrevisset, omnem Angliam fama replevit, Venetos nedum Teucrorum amicos, verum et infideles insurgentibus arma et opportuna quaeque conferre. Demum vero fama perlata Teucrorum multitudinem mari a Venetis fore deletam: reliqua in servitutem data: summis laudibus Venetos extulere, quod perenne pro Christi gloria cum crucis hoste bellum gererent.

Saepenumero a pontificibus persuasi, socia arma spondentibus medio belli aestu derelicti sunt. Testantur haec Eugenii, Nicolai, Piique postrema haec tempora nostra, quibus saepenumero nos periculis mersos reliquere. Nec longa quidem testimonia perquirenda. Pius namque se, successores, omnemque ecclesiam trienni bello reddens obnoxiam, spondensque, cardinalium consensu, cunctis ecclesiae viribus auxilia collaturum; nec non et

burgundiensis dux maiora pollicitus, si princeps venetus iret in proelium; dum medio mari structa stat classis, dum princeps Anconam ingreditur, dum terra marique conatu maximo bellum intulimus, derelicti tantum impetum sustinere, solique certare nunc cogimur, et quod omnes pene fideles exorent, in insolentissimi ac potentissimi hostis arma saevissima reiecti sumus.

Summam afferendis sacris in urbem corporibus curam adhibuere maiores: septuaginta namque Sanctorum corpora intulisse constat.

Post fidem vero libertatem ceteris praetulere, cuius gratia saepe lares proprios deserere decreverunt, ne servisse Venetos quis unquam arbitrari posset.

Iustitiam vero, qua stetit ad hanc diem civitas nostra, omni cura et diligentia, domi forisque servandam statuere, finibusque suis contenti nulli iniuriam intulere, nullique principandi ambitione arma movere, tantum iniurias pellere inferentibusque resistere posteros docuere.

Nunc vero, quoniam ita poscere visus es, quibus artibus, quo rerum ordine civitas regitur, quove ritu tantae civitatis iustitia ministratur; etsi haud pariter iocundum fore legentibus visum est, augustae civitatis principatusque veneti seriem intueri; ne tuae tantum claritati non satisfecisse quis valeat redarguere, ut quaeque suis locis et ordinibus vetustas nostra constituit, serie cuncta intueri licebit. Illud ante omnia a legentibus impetratum velim, ne fastidio damnent tanti principatus seriem institutaque noscere cum diuturna iusticiae aequitatisque perseverantia, optimisque rerum omnium institutis in hoc culmen venetus ne dum hic principatus evaserit, verum perpetua, ut ita dixerim, iustitia liber nullique ad hanc diem obnoxius a primo omnium bonorum datore servatus sit, quod et ceteris omnibus profecto maximo documento fore non dubitatur. Ut tuae igitur morem gerere videar caritati, ordine cuncta suscipito.

Est princeps qui non genere vel origine, ne voluntatis aut naturae nocumento a recto rationis tramite declinaret, sed optimatum primorumque electionem ex ipsis nobilibus meritis ac virtutibus pollens, pacis ac quietis amator et auctor constitutus eligitur, et sublimatur: orbata namque principe civitate, seni

viri, quorum consilio defunctus principabatur, perficiendis exequiis plurimos ex primoribus viros patricios purpuratos feretrum circum accedere iubent: effertur funus maritimorum civium humeris: praecedit turba innumeris instructa funalibus: sequuntur seni, qui principis obitu continent principatum: horum adduntur lateribus, qui defuncto principi proximiores habentur; filii, puta, fratres ac nepotes ordine constituti: iis omnis senatus patriciusve additur numerus, annorum ordine pariter constituti: celebratis exequiis seni praetorium adeunt, in praedefuncti principis subeunt locum, praetoribusque undique constitutis, litteras dant non plumbo, cum ea principis non eorum sit dignitas, sed evangelistae Marci cerae impressione munitas, eosque de principis obitu docent: patriciorum demum omnium consilium convocant, et eligendi principem capiunt facultatem: quinque demum ex primoribus eliguntur: qui si quid praedefuncti principis forte tempore erratum agnoverint, recto statuant ordine corrigendum sequentique id evocatione consilii statuant observandum; iunioribus ab annis infra triginta seclusis, ceteris ordine considentibus, ad pixidem, triginta aureis suffragiis inter argentea plurima constitutis, cunctos ordine iubent accedere: triginta quibus aurea suffragia pueri manu hac sorte venerunt ordine convocatis consilium solvitur. Novemque aureis suffragiis in pixidem datis, reliquis a triginta argenteis, novem quibus aurea contingerunt retentis, reliquos in propria remeare permittunt. Hi novem in secretam seclusi partem eligunt quadraginta, vocatoque iterato consilio cunctisque ordine sedere iussis, ad pixidem viginti octo argentea, et duodecim aurea suffragia continentem, quadraginta ordine pariter evocantur: puerili iterum manu sumuntur duodecim quibus aurea suffragia deveniunt, in secretam partem clauduntur, solviturque consilium. Hi XXV non sorte sed electione designant, iterumque vocatur consilium: XXV declarati ac sedere iussi, ad pixidem sexdecim suffragia argentea, et novem aurea continentem, ordine convocantur: hi novem quibus aurea contigerunt in secretum thalamum transeunt, solviturque consilium quadraginta quinque electione declaratum. Vocatur consilium et quadraginta quinque ii ad pixidem accedere iussi triginta quatuor alba suffragia, aurea vero undecim capientem, simili

ordine convocantur, puerique manu sumuntur ii undecim quibus aurea contigere in secretam partem deducti, non sorte, sed electione quadraginta unum de primoribus eligunt, nec in ulla praefatarum societatum, praeter unum cuiusque familiae, convenit interesse: vocatoque consilio ne quis ante se delectum concipiat, hi quadraginta unus ordine vocati in secretiorem partem clauduntur, inde non exituri nisi prius elegerint principem; aetatis vero ordine sedere iussi, duos sibi priores eligunt, quorum arbitrio auctoritateque omnia fiant. Parantur eis cibaria, horaque constituta, ministri pulsant ad ostia, primores ceteros in secretiorem partem compellunt, reseratis non tamen patefactis foribus et ipsi secedunt, postremaque ostia claudunt: vacua atria ingrediuntur ministri, mensas praeparant ac cibaria deserunt, exeuntesque, et vacua atria relinquentes ianuas claudunt priores, tunc firmatis foribus omnes ad mensas evocant. Sedent ordine seniores; quinquagenarii sive natu minores senioribus subministrant, sumptoque prandio, in anteriorem iterum partem clauduntur, reseratisque foribus ministri reliquias deferunt: sicque singulis diebus cibaria ministrantur, nec cuique inde discedere licet, nec suos alloqui, quoad elegerint principem. Sunt vero huiuscemodi distinctae, disgregatae, secretaeque electiones ut supra, ne quis arte ulla versutiave principatum attingere aut consequi valeat. Hi vero sortibus datis solemnique adacto sacramento, optimum ac catholicum deligere principem operam praebent, non aetate aut gradu sed sorte data principem eligunt. Purpurea dantur suffragia cui prima sors contigit: ei prima datur electio: unum eligit, qui si forte praesens assistit, per priores in secretam partem recluditur. Iubent ceteros eius vicia, virtutes ac merita recensere; tunc omnis eius vita versatur in medium: qui eius vitia noverint sacramento adacti referunt; pariter narrantur et merita: illo demum vocato, priores secretis habitis qui vitia propalarunt improperiaque, narrata recensent, seque tueri iubent: si falso forte obiecta fuerint, ille suam causam tuetur cunctaque refellere nititur, et demum in secretam partem recluditur. Ceteri suffragia conferunt, et si viginti quinque consentiunt, declaratus est princeps; si vero pauciora ei faventia decernuntur, sequens ordine constitutus alium sive illum eligit, si adest excluditur.

Iussi ceteri eius improperia detegunt : reductus ille eius causam tuetur, et, ut supra, astantium mentes suffragiis decernuntur, huiuscemodique ordinem servant quoad ducem elegerint, neque quemquam eatenus exire permittunt, aut quemque alloqui : duce tandem, coeuntium vigintique quinque sentencia, declarato; beati Marci basilicam priores adeunt, electumque principem in pulpitum ductum cunctis ducem futurum annunciant, summoque omnium plausu, et assensu ad evangelistae ductus altare, catholicum, catholicaeque fidei defensorem futurum se sacramento spondet ac firmat, ac beati Marci vexillum manibus datur, manuque tenens, et in pulpitum sublimatus civium scapulis ultro se submittentium in praetorium deportatur, in summitatemque primae scalae delatus liberam se protecturum civitatem affirmat. In aliud deinde tribunal deductus, aequam se spondet iustitiam servaturum : in aliamque delatus partem praetorii, paci unitatique fauturus affirmat. Demum in superiorem praetorii partem invectus, undique a primoribus veneratur, nec ante in publicum prodit quam insignia sint parata ducalia, et civis esse desinens principatum assumit, nec ei ulla mandata traduntur, cum nulla lex danda sit principi, sed assentienti sibi civitati et in principem eligenti sponte se adigit sacramento civitatis leges ac aequa se moderamina servaturum, et ut pater et non tyrannus, omnium utilitati fauturum. Sic dux princepsque declaratus omnem sibi principatus auctoritatem assumit, omnisque aequi principis possidet facultatem quod nil nisi consultis prudentioribus civitatis duxerit faciendum. Hac igitur principandi serie in hoc, divina clementia, culmen venetus principatus evasit.

Post principem summa tocius est conventus nobilium, quae *maius consilium* nuncupatur : hunc coetum ingredi nequeunt, nisi qui nobili ac legitimo generi nati sunt : nec tamen ante adire valent quam vigesimum explerint annum; hoc tamen prius ordine adhibito, ut ante ad tribunal advocatorum, decimo scilicet octavo anno, se scribi fecerint, duobus de legitima eorum nativitate per famam, duobusque de ipsa decem et octo annorum aetate adimpleta, adhibitis testibus ac fideiussoribus. Hi demum, ut supra, singulis annis in beatae Barbarae solemnitate singulis descripti brevibus, in vase quodam mixtim collocantur, puerique

unius manu sorte inde trahuntur: et ut id duplici fortunae munere sortiantur, alia in pixide quinquaginta aurea suffragia inter quingenta argentea collocantur; cumque unius breve unum exemerit, nomenque legerit, ex vase altero ex suffragiis unum puerulus eligit, et si aureum fuerit, illi cuius nomini suffragium contigit aureum, perfectis annis viginti consilio adire permittur, sicque singulis annis fit, et nobilium numerus augetur. Praeter hos quinquaginta viginti etiam coetui singulis annis cumulantur, qui curiis iudicum assistere iussi ut iudicare concipiant, advocati iuniores designantur; nec eis quidquam operis vel officii iniunctum est, nisi ut, hoc servato ordine, et maius consilium eis adire liceat, et iudicandi instituta concipiant. Qui vero nec sorte nec huiuscemodi advocationis munere quintum et vigesimum annum transgressi consilium ingredi non valuere, fide maioris aetatis exibita quadragintaque virorum consilio laudati, tunc demum accedere licet. Ex nobilibus igitur urbis nostrae familiis, quae millesimum et quingentesimum ultra annum originis documenta dedere, maius illud consilium constituitur, hoc tot saeculorum tantaeque nobilitatis illustre consortium a clarissimis progenitorum suorum imaginibus trahens originem, et a mille et quingentis annis, servata serie, ne quis illud adire valeat nisi nobilis et legitime natus. Complures reges ac principes petiere, eorumque dignitati cedere iudicantes, poscere non dedignati sunt, poscentes benigne suscepti sunt; tantaeque dignitatis ac decoris habitum est, ut illustrem Mariam illustri Maurocena familia veneta ortam in reginam regnique consortem illustrissimus Hungariae rex Andreas ducere non dedignatus sit, Albertumque Maurocenum universae Sclavoniae ducem designaret.

Nec inficiari quis Venetis legitime potest quod gerant commercia, cum, tutandae libertatis gratia, quam per duo et ultra millia annos illesam incontaminatamque servarunt, nullisque unquam servientes in illam extremi maris oram incultam omnique vivendi usu carentem, ne ullis iniuriam inferre viderentur, declinare decreverint, commerciisque vitam necessitate trahentes, libertatem, quam cunctis praetulerant opibus, tutari conati sunt.

Hae vero familiae patriciae centum et quinquaginta duorum millium nobilium numerum implent: haec sibi patriae sta-

tum ac dignitem vindicant quod venetae ipsae ab origine venetam condiderint urbem.

Ultra has complures exterae potentissimorum regum et principum ultro poscentes nostrum sunt consecutae consorcium. Huic igitur maiori consilio post principem summa inest auctoritas et potestas, eiusque iuditio et arbitrio princeps praeturas ac dignitates distribuit, ceterorumque omnium consiliorum ac magistratuum ab hoc omnis dependet auctoritas.

Et quoniam principatus potestas omnis in commutativam distributivamque dividitur facultatem; distribuendorum vero beneficiorum ac dignitatum in huiuscemodi conventum nobilium, sexcentum singulis annis numerum superant; huiusce conventus arbitrio singulis pene diebus festivis princeps illa sua largitate dispensat, his servatis modis et ordinibus. Quatuor namque ex sex principis consultoribus in sententiam coeuntibus, terciarum hora, princeps campanae sono conventum indicit: post meridiem, alterius campanae tonitruo tempus datur omnibus coeundi; consulentiumque sententia potiori, eo conventu conferendas statuit dignitates; conventisque nobilibus, qui ut plurimum mille, saepe tamen mille trecenti et mille quingenti conveniunt, qui conventus maius consilium nuncupatur, consiliorumque omnium auctoritatem dignitatemque continet, princeps sex stipatus consultoribus non perennibus et continuis sed successivis, ex sex mensium spatio designatis, conventum ingreditur, summoque pro tribunali his stipatus consultoribus, tribusque quadraginta capitibus medius sedet eminenti sede locatus: sedent praeterea et duo magistratuum ordines suis eminentioribus locis constituti, tres scilicet advocatores communis nuncupati; hoc est oppressorum omnium tocius principatus fautores et advocati, quibus civitatem legibus continere, deliquentesque arcere suppliciis datum est: sedent praeterea et tres decemvirum capita nuncupati, qui civitatis perniciem machinantes poenarum asperitate coercent. Hi omnes principis mandatis obtemperant, hos singulis consiliorum diebus adesse necesse est: nam his absentibus conventus dissolvitur. Sedent et loco proximo quadraginta consilium, nonnullique alii minoribus dignitatibus insigniti: his igitur omnibus coeuntibus fores clauduntur, nec licet iniussu principis in-

de discedere. Aliquo abeunte, iubente principe, ex advocatoribus unus fores reserat, eique tantum praestat commeatum. Sedent ceteri omnes pro libito, et praeter aurea dignitate fulgentes, militiae scilicet ac doctrinae, nemo nisi aetate praefertur: tantusque ad hanc diem aetati honos est habitus, ut in nullum discrimen usquam deventum sit, quo pleraeque respublicae ac civitates morbo saepissime laborarunt. Cunctis itaque suis locis pro libito considentibus, principis iussu cancellarius, qui primum continet locum, conferendas eo conventu dignitates enunciat: dignitatum vero quaedam bino, quaedam quaterno electorum numero conferri legibus cautum est. Electorum numerus quisque novem ex nobilibus sorte conventis instituitur: adducuntur vasa tria aenea, suffragia continentia; duo hinc inde maiora coram principe collocantur: minus medio loco firmatur, et si bino electorum numero conferre dignitates decreverint, maioribus illis in vasis pro quoque aurea decem et octo suffragia imponuntur, argentea vero quadraginta, et quinquaginta, minori in vase decem et octo aurea et argentea totidem collocantur. Si vero quadruplici electorum ordine conferendae fuerint dignitates, aureorum in quoque vase numerus duplicatur, et in vase medio argentea duplicata locantur, ut ex nobilibus his, quibus ex vasis a lateribus constitutis aurea suffragia sorte devenerunt, dimidia tantum pars medii vasis suffragiis aureis declarata eligendi facultatem sortiatur. Vasis igitur ita dispositis, ex consultoribus duo iuniores hinc inde ad vasa illa extrema discurrunt, sedent, aurea suffragia e sumentium manibus suscepturi, inspecturique si statutis litteris et figuris fuerint insignita, ne qua fraus fieri aut excogitari valeat, plurima namque suffragia aurea distinctis litteris et figuris impressa sunt, singulisque conventibus diversis tunc ex tempore sumptis utuntur, cunctisque dispositis, quoniam sedilia sex a dextris, sexque a sinistris distinctis nominibus, numeris vero eisdem nuncupantur. Cum primum sedile unum vocant, ab utroque latere, ab eiusdem numeri sedili ad tribunal accedunt, et qui a dextris ad dextrum suffragiorum vas ordine accurrunt: idem fit pariter a sinistris: omnes ad sinistrum vas ordine accedunt, manus imponunt, et quisque unum ex suffragiis eximit, si argenteum fuerit illo in vase, altero derelicto, ad

suum sedile revertitur; sin fuerit aureum, consultori principis tradit, suumque nomen enunciat et cognomen, quod illico astans unus altiori omnibus voce declarat, quo audito eiusdem familiae vel cognominis nemo eo conventu ad vasa illa accedere potest, aut ex electoribus effici. Is vero, cui aureum evenit suffragium ad vas medium coram principe transit ac manum imponit; et si album seu argenteum suffragium forte contigerit, suum ad sedile regreditur; si vero evenerit aureum, coram principe sedet, quoad novem eo ordine fuerint congregati, impletoque numero, sacramento adigi princeps enuntiat dignos ac fideles se viros electuros, odio et amore posthabitis, et in secretum cellarium transeunt: eaque serie ceteri electorum ordines coeunt: ordo quisque secretum suum thalamum occupat: sortes dantur, et cui prima sors evenit, etsi iunior fuerit, primus ordine collocatur: succedunt ordine ceteri: declarantur conferendae dignitates suo ordine collocatae, ita ut quae dignitas praecedit, priori eligenda contingat; ceteraeque suo ordine transeant: legitur eligendi lex, quam sacramento coram principe sumpto servare devincti sunt: demumque duobus coram eis ligneis vasis appositis, albo uno affirmanmantium numerum continente, rubeo vero negantium, ita constituti sunt in superiori parte, ut ad manus impositionem sint latiores, extrema suffragia capiat, media vero sit arctior. Cui prima sors contigit, hic clara voce declarat quem prima dignitate idoneum eligat, eiusque suffragium linteum in albo palam vase reponit: ceteri vero servato ordine clam utroque in vase manum imponunt, eiusque suffragium occulto dimittunt, et si illum duxerint approbandum, in vase albo dimittunt; si renuendo, rubeo in vase relinquunt. Et cum ceteri omnes sua suffragia dederint, aperiuntur vasa, et suffragia numerantur; et si sex aut plures consensisse in vase albo comperiuntur, declaratus ille describitur. Tunc secundus in ordine aperta voce declarat, quem secundae dignitatis idoneum eligat, palamque in albo vase suum suffragium deiicit: sequuntur ceteri ordine, suaque suffragia clam pro libito in albo aut rubeo vase deponunt: aperiuntur demum et numerantur suffragia, et si sex assenserint, puta in albo vase sua suffragia dederint, electus ille ad secundam describitur dignitatem, et sic ad cetera successive discurrunt. Si vero plura fuerint rubeo in

vase suffragia, illo reiecto qui secundum obtinet locum, tercius pro libito eligendum enuntiat ordine suprascripto, secundaque aut sequens dignitas, quae illi sorte secundo evenerat, loco tercio designatur, et tercia quarto, et sic ceterae successive succedunt quoad eligendos omnes eo conventu, sex ex novem consentientibus, designaverint, et ad principem iunior tabella descriptos attulerit. Hoc et ceteri electorum ordines faciunt parique serie electos ad principem deferunt; quibus perfectis primae dignitatis electos clara voce enuntiat cancellarius, primum scilicet qui primo ordine declaratus evasit, secundum secundo, tercium tercio, et quartum quarto: si quatuor electorum ordinibus eligendos decreverint. Statuti nonnulli nobiles coram principe perstant, alba manibus vasa gestantes, qui assentientium suffragia colligant: horum quemlibet insequitur scriba, rubeo vase dissentientium suffragia collecturus. Dantur cunctis suffragia lintea: quilibet designatum sibi sedile discurrit, ac primi electi nomen enuntiat: illum sequitur qui vas rubeum continet: sedentium quisque in vasibus illis manum imponit, et qui declaratum illum idoneum iudicat, albo in vase suum recondit suffragium, cui minime videtur idoneus rubeo in vase deponit. Ceteri reliqua eo ordine lustrant sedilia, nobiles vasa sua ad consultores dextera parte morantes adducunt: scribae ad sinistram partem sedentes; utrinque collecta suffragia numerantur, affirmantia, negantiaque scribuntur. Deferunt pariter secundi electi per sedilia nomen: omnes ut supra manus imponunt, eorum suffragia assentientia, negantiaque dimittunt. Ad tribunal, ut supra, pariter deferuntur, atque hinc inde numerantur pariter et scribuntur. Succedit et tercius pariter, succedit et quartus, et qui maiori assentientium numero idoneus iudicatur, is maiori consilii iuditio designatur; dum tamen ultra dimidium coeuntium numerum collegisse constiterit; nam nemo ullam consequitur dignitatem, nisi maiori assensu coeuntium fuerit designatus. Cetera vero pari succedunt ordine parique serie. Cuncti praetores ac magistratus declarantur sive bino, sive quaterno electorum numero, sive ordine dignitates fuerint conferendae; talique distributionis serie dignitates ne dum et officia conferunt, verum etiam et tria consiliorum conficiunt genera, nam, sive decemvirum, sive rogatorum, sive quadraginta

ab hoc maiori consilio causatur, auctoritatemque consequitur, eorumque libertas omnis a principe, et ab hoc maiori confertur consilio; constituuntque singulis annis decemvirum, rogatorumque consilia: quadraginta verum consilium singulis sex mensibus reformatur. Nec qui priori decemvirum quadragintaque consilio fuerint, refici sequenti consilio condonatur. Decemvirum rogatorumque numerus ex maioribus natu, dignioribusque conficitur: quadraginta vero ex iunioribus qui trigesimum adimplerint annum. Decidendis ultimo iudicio causis civilibus, singulis diebus inserviunt, sexque peractis mensibus, criminalibus vacant, huiusmodique eorum iudicio civiles criminalesque causae ut plurimum terminantur. Rogatorum consilium deliberativo inservit generi; decemviri vero principatus securitati ac tutelae, scelestorumque ac proditorum poenis decreti sunt. Fit etiam nonnulla in rogatorum consilio dignitatum distributio, puta si ingentis classis eligendus est dux, si provisores terrestris exercitus duci fuerint conferendi, si provinciis civitatibusque accurata magis custodia cavendum, si legati per orbem fuerint destinandi. Hi diligentiori cura maturiorique iudicio patrum, ex omnibus eliguntur. Sciscitantur patres scrutinio quem iudicent eligendum: quisque suum pro voto mandat inscribi: descripti ad principem deferuntur, enunciantur omnibus voce clara. Quisque quem e cunctis eligendum statuit, corde praefigit: dantur suffragia: per sedilia designati discurrunt; et, ut supra, assentientium negantiumque suffragia ad tribunal deferunt. Numerantur suffragia, et qui plurimorum assentientium suffragiis electus respicitur, ille mandato principis declaratur. Eeoque tenore conficiuntur et reliqua quae longum et superfluum enarrare videtur, ut ad iudicialem nunc ordinem magistratuum, ceterorumque qui inserviunt civitati devenire valeamus.

Primus enim *publicorum magistratus* nuncupatur. Hi ab aureis quatuor infra cuique iura ministrant, publicorumque locorum civitatis evacuandorumque rivulorum, quibus navigio per civitatem omnem discurritur, curam habent, circumstantium scilicet impensis et sumptu.

Secundus est *tribunal mobilium*. Hi e quatuor ad quinquaginta aureos tantum, si non extiterit instrumentum: et si exti-

terit, ad quamcumque summam etiam in testamento contentam iura ministrant.

Tertius *petitionum tribunal* nuncupatur. Hi ab aureis quinquaginta supra, omnem causam complectuntur, et iura ministrant. Hi tres civibus serviunt.

Quartus forensium causis designatur, omnemque earum quantitatem amplectitur, et iura ministrat: naulorum etiam inter quoscumque causas audiunt, et definiunt.

Quintus *propriorum tribunal* dicitur: eo quia propria, hoc est stabilia bona diiudicat, pupillis ac viduis favet, et dotes persolvit, defunctorumque extra civitatem colligunt bona, tribuuntque quibus iure debentur.

Sextus *examinatorum tribunal* nuncupatur, eo scilicet quod si qui ad futurorum memoriam examinandi venerint, eorum attestationes suscipiunt, secretasque, quoad tempus fuerit iudicandi, haberi iubent. Vacant etiam alienandorum stabilium ordinibus observandis, et si quis quid cuique tradiderit pignori, a creditore pignore designato, statuto tempore ac praemonito debitore subastant, et quod superest, soluto creditore, erogant debitori. Sin vero nec sufficit, sententia debitorem in reliquum arctari iubent.

Septimus *procuratorum tribunal* nuncupatur, quod omnem causam civium forinsecorum magnae parvaeque quantitatis mobilium stabiliumque bonorum ac nabulorum, et mercedis civilem vel mixtam amplectitur potestatem, iuraque in his omnibus subministrant quae ad dominorum procuratorum causas eis quomodolibet spectantes competere viderentur, tam si praefatis dominis procuratoribus agere quam tueri contigerit. Sunt autem tria praefatorum procuratorum officia, quorum unicuique tres e praestantioribus civitatis nobilibus, clarioribusque maioris consilii iudicio ac sententia designantur. Quorum primi ecclesiae evangelistae Marci eiusque proventibus serviunt; et si qui pupillari aetate ab intestato patre derelicti sunt. Si qui etiam mente capti fuerint, eorum tutelae designati, bonorum suorum legitimam curam gerunt. Secundi vero et tercii, quemadmodum divisa est media civitas salsi fluminis cursu, ita et eorum negocia segregantur, omnesque student defunctorum in parte sua civitatis, qui eos in testamentis executores legaverint, eorum vota et legata persolvere,

minorum iura tueri, et servata quibus competunt integra suis temporibus praesignare. Hi omnes magna gerendorum cura gravantur, eo quod cum optimi civitatis primique habeantur, quicumque fideles suae voluntatis ministros linquere statuit, fidelesque haeredibus suis tutores instituere. Hos legant commissarios, et legatorum suorum executores ac ministros, tam si praedesignatis personis aut locis, quam si eorum arbitrio eroganda mandaverint. Hi singulis annis aureorum centum millia in Dei honorem pauperibus conferunt, et quum primae ac supremae dignitatis et aetatis viros fore praediximus, plurimaeque eis causae immineant, nec dignum fuisset tantos viros pia opera ministrantes, diversa iuditiorum tribunalia diebus singulis pererrare, eis eorumque causis procuratorum illud tribunal princeps designavit, quo omnes tam actores quam rei, in quibuscumque causis ad procuratores ipsos spectantibus, accederent responsuri, et procuratores ipsos in iudicium evocarent. Iudices omnes trini iura ministrant, nec executioni ullatenus vacant, quia ministri principis si erraverint ad tres principis cancellarios habent recursus. Hos princeps corrigit, et in viam iustitiae dirigit.

Sunt et alii *tres veteres iusticiarii* nuncupati qui opificibus, et artificibus, huiuscemodique cum artificibus causas habentibus iura ministrant.

Exstant et *quatuor mercatorum consules* dicti, qui commercii causas indifferenter, omni sublata mora, ministrant, nec in longum trahi patiuntur.

Sunt et *tres* alii *supraconsules* appellati : hi eorum qui alieno aere gravati sunt, curam habent, fidemque praestant, sua iura tueri, et in concordiam creditores ire suadent, ne inopia ducti civitatem deserant.

Sunt et alii tres qui hospitibus iura ministrant, *novi iusticiarii* nuncupati, qui non iniuriam hospitibus fieri patiuntur. Hi omnes et iudicandi et exequendi curam ac ministros habent.

Iudiciorum vero praedictorum omnium appellatio ad *veteres auditores* defertur. Exstant autem *duo auditorum tribunalia,* unum quod *veterum auditorum* nuncupatur, ad quod omnis civitatis devolvitur appellatio; reliquum ad quod exterarum civitatum affertur reclamatio : tres unumquodque tribunal auditores habet : co-

rum quisque suo arbitrio utitur, videlicet si male senserit iudicatum, non suo iudicio quid statuit, sed in iudicium designati consilii defert; eiusque iudicio causae et iudicia terminantur.

Est et aliud criminibus *tribunal* dedicatum quod *sex nobilibus* ex sex civitatis partibus designatis constituitur. Hi pravitatum, scelerumque ac violentiarum causas inquirunt, tormentisque veritatem excutiunt. Si tamen ex sex quatuor in sententiam venerint, levioribus poenis afficiunt; si vero maiora supplicia exposcere scelera videantur, principis arbitrio, ac superioris iudicii propriorum lege iudicandum affertur. Hi sex plurimo stipati satellite, quisque suam civitatis partem vagari alterna nocte coguntur, scelestis urbem expurgantes, bonis vero tutum aditum praeservantes.

Sunt et alii sex pariter ex sex civitatis partibus designati, ac *sexteriorum capita* recensiti, qui pariter et alterna per urbem vagari nocte coguntur, et scelestis civitatem expurgant, minoribusque suppliciis corrigunt. Horum, et priorum omnium appellatio adversus auditores defertur, si quos pecunia mulctaverint; sin vero carcere aliisve suppliciis, ad advocatorum tribunal corrigenda defertur appellatio. Hi sexteriorum capita coctilibus viam muniunt, permundamque civitatem servari mandant, pontesque refici cogunt, quibus discurrentes per civitatem undique aquas habiliter quisque pertransire valeat, et in quam partem voluerit gressum dirigere. Est namque civitas, ut nosti, undique discurrentibus aquis referta, quae deferendis opportunis ad cuiusque domos perambulandique habiliter urbem apprime lembis compositis serviunt. Nulla enim nec apud Christi fideles, nec apud exteras nationes civitas exstare dignoscitur, quae terra marique propriis cuiusque deserviat commodis, iocundiusque perambulandi conferat facultatem. Nam extuante sole, desuper tecti, nobiles bini, terni, quaternique lembis civitatem vagantur; nulloque gravati labore vel aestu in propria revertuntur.

Sunt et alii quinque qui *pacis quinque* nominantur. Hi, si quid discordiae ac iniuriarum acciderit, mulcta reos poenisque coercent, pariterque pacatos, aut poenis minime infestos reddunt: ab his ad advocatores reclamatur, qui illa moderant, tollunt, et approbant, prout iustitiae et aequitati convenire cognoverint.

Est praeterea supremum, et auctoritate perspicuum *trium advocatorum tribunal* quo nil civitati sanctius, cum communes oppressorum omnium advocati dicantur; nil scelestis legumque transgressoribus magis formidabile fore videtur. Hi iuxta delicti magnitudinem et atrocitatem criminis, non sua sed consiliorum sententia delinquentes, emeritis quibusvis poenis afficiunt; et ut puniendis sceleribus solertiores reddantur, si quem pecunia mulctarint, senatus auctoritate sibi dimidiam vindicant. Nec trium aut duorum sententia expectatur qui reum in medium afferant iudicandum, sed unus tantum et eorum quilibet suo disponit arbitrio, diemque dicit, cum non suo sed consilii iuditio cuncta santiantur, ut infra clarius declarabitur.

Sunt praeterea alii complures magistratus principatus utilitati ac dignitati servientes.

Primo namque *tres annonae provisores,* quorum cura pariterque solertia rei frumentariae summa diligentia praecavetur, munitamque frumento semper ac farina civitatem fore conantur, nec in farinae domum publicam minus octo aut decem sextariorum millibus diebus singulis fore patiuntur, et si negotiatorum farina defuerit, civitatem publica nutriunt. Si quidem maiori pretio suam negotiatores adauxerint, communem minori pretio commutari demandant, miserorum inopiam publico incommodo sublevantes, et saepenumero communi XX aut XXX aureorum millium damno, ut publico potius quam privato incommodo inediae succurratur. Sunt et duo qui frumento publico praesunt, hisque obtemperant.

Sunt et duo qui aedis farinae publicae curam gerunt, nec pondere aut mensura quemquam fraudari patiuntur.

Sunt et *tres* alii *communis* provisores, qui communi utilitati deserviunt, artiumque, puta lanae, serici, curam gerunt.

Sunt et qui aureae monetae curas addunt, pariterque argenteae curam gerunt. Sunt et alii qui argenti aurique, quod civitatem ingreditur curam habent, partemque monetae debitam subministrant. Sunt et alii quibus perficiendi auri cura mandatur, nec ante ad monetae officinam adducitur, quin eorum iuditio fuerit expurgatum.

Sunt et tres alii, qui communibus redimendis rebus inserviunt, qui *Cataver,* hoc est inventores nominantur.

Sunt et *tres* quibus *conficiendae* classis, nautisque ac pugnatoribus instruendae cura mandatur, pariterque, cum in patriam redierit, persolvendi.

Sunt et *tres* alii *arsenatus patroni,* hoc est, qui struendis triremibus domui praesunt. Hi curam omnium quae navalibus opportuna sunt rebus agunt.

Sunt et *duo* qui *funium curam.* gerunt, nec opportuna deficere patiuntur, aut funibus indigna misceri, cum ex eis navigantium salus ac rerum pendere videatur.

Sunt praeterea et *tres ternariae officio* constituti, quorum potissima cura est, ut totius olei, quod civitatem ingreditur, tercia pars moderato precio recensita civitati deserviat, tertiaque retenta, reliquum pro libito negotiatores auferant.

Exstat praeterea *unus qui lignis munitam contineat civitatem,* omnique tempore nemoribus vacet, ne temporum asperitate pauperibus forte deessent, maiorique ac intollerabili precio augerentur : etsi forte, adversa tempestate, adventare saeva hiems non pateretur, tunc publicis succurrit pauperibus, pretiaque augeri non patitur.

Sunt *tres* qui *vini vectigalia* exigunt : aureorum namque octuaginta millia singulis annis colligunt.

Sunt *tres* qui *ingredientium* civitatem *rerum, tresque exeuncium vectigalia* colligunt ; tresque qui commutationum etiam impositum vectigal exigunt.

Sunt *quatuor* qui *salis curam* gerunt, colligunt namque singulis annis centum et quinquaginta millia ducatorum ex sale nostri principis, et civitatibus ceterisque principibus designato.

Sunt et *tres* qui *Teutonum domui praesunt :* est namque illustris ac praeclara mansio, in qua singulis annis ad decies centena millia aureorum, aut ad eorum valorem commutatio pertractatur. Hi Teutonum rerumque suarum curam gerunt, nec eis iniuriam inferri paciuntur, debitaque vectigalia exigunt, omnes enim proventus civitatis sexcentum aureorum millia superant.

Sunt etiam *tres imprestitorum camerae designati,* qui quidem in libris inscribuntur, et quatuor eis aureos pro centum erogatis solvunt. Hi tres singulis annis tercenta millia aureorum

bene emeritis civibus persolvunt, et ad hoc nonnulli civitatis redditus et proventus arctissimis legibus designantur.

Sunt praeterea *tres* digno magistratui insidentes, qui *introituum gubernatores* nuncupantur. Hi vectigalium ceterorumque proventuum curam gerunt.

Sunt et *tres* qui *rebus mari venientibus* quae victui serviunt, *primam curam habent,* ceterisque reperta ministrant.

Sunt et *tres* qui *pariter mari* cuncta civitatem adeuntia, puta specierum genera reliquarumque rerum, nonnulla exigunt vectigalia, ceterarumque reliquis curam mandant. Hi proximas mari stationes incolunt.

Sunt et *tres* qui *carnium curam* gerunt, nec fraudari quemquam patiuntur, magnaque vectigalia exigunt. Sunt et alii *tres quibus tueri lembis civitatem datur,* ne vectigalibus fraudetur: plerique etiam ex supra descriptis parem curam agunt.

Sunt *extraordinarii tres,* qui navium, triremiumque negotiantium nabula, seu mercedes excutiunt, omniumque iura tuentur.

Sunt et *duo* qui *camerarii* sive *quaestores* nuncupantur: ad hos omnis pene vectigalium summa defertur; eiusque curam gerunt, ceterisque, iuxta principis mandata, distribuunt.

Sunt et *quatuor examinatorum* genera: *tres* primi *rationum veterum inspectores; tres* secundi *novarum rationum revisores; tres* tercii quibus *decem officiorum cura* mandatur; quarti *tres* quibus exterarum civitatum calcula ac rationes pensare iubetur. His omnium qui aes publicum subministrant, rationes excutere ac diligenti examine recensere mandatum est, ne qua fraus oriatur. Omnes autem hi simul et exteri civitatum praetores a maiori designantur consilio: et de coetu nobilium eliguntur; ab hoc etiam decemvirum, quadraginta ac rogatorum pendent et causantur consilia.

Et quoniam civilium criminaliumque omnis decisio causarum, collegiorum, consiliorumque iuditio terminatur, eorum seriem explicare operae precium arbitratus sum.

Civilium itaque causarum omnium appellatio, si a iudicibus appellaverint civitatis, ad veteres; si a praetoribus exteris, ad auditores novos deducitur. Hi vero, auditis partibus, si confirmanda sententia venerit, illam laudant, et si a triginta aureis

infra sententia fuerit, tresque illam laudaverint, in rem transit iudicatam. Si aureos triginta excesserit, laudaverintque auditores, sua aliquantulum conferunt auctoritate, non tamen ad posteros tollitur appellatio, cum a triginta supra nulla indefinitam possideant auctoritatem, sed tantum sit collata facultas causas in consiliorum iuditia ferre et appellantium iura deducere, nec iudicum causa ulla in consiliorum iudicia ducitur, nisi prius auditores hi iustam fovere causam appellantes iudicaverint. Si igitur male iudicatum et bene appellatum agnoverint, unus, duo, aut tres ex ipsis auditoribus, in decisionem consiliorum deducunt; et si a ducentis aureis infra sententia fuerit, ad nobilium quindecim collegium; sin ducentos ascenderit, ad quadraginta consilium deferunt. Ibi citatis partibus casum auditor exponit, et appellantis iura defendit. Tuentur sententiam iudices. Demum vasis, ut supra, astancium sententias colligunt, et in tercium usque consilium deferri iudicium potest, ni maior pars ante sententiam laudaverit, aut forte improbaverit. Tercio vero consilio, maiori iudicantium statur arbitrio, seclusis his qui forte nondum duxerint iudicandum; et si sentencia collegii, aut consilii iudicio venerit laudanda, in definitivam transit sententiam: sin vero venerit improbanda, tunc sententia revocata, cuncta in primum statum terminumque pertranseunt. Consilia vero ac collegia illa singulis mensibus nunc veteribus, nunc novis deserviunt auditoribus. Quadraginta vero consilium, cum civilibus causis sex mensibus deservierint, sex sequentibus mensibus causis criminalibus vacant. Accedunt namque advocatores, et opprimentium deliquentiumque causas in iudicium afferunt, discussisque parcium iuribus, plurium tandem sententia puniunt delinquentes.

Est praeterea *decemvirum consilium*, in quo princeps sexque consultores assistunt, et si quem in principem principatumque deliquisse constiterit, indelebili ille poena mulctatur. Maximo itaque terrori omnibus exstat consilii huius tremenda sententia; in quo pariter et advocatores non tantum iudicaturi admittuntur.

Exstat demum *consilium rogatorum*, quod ducentis et ultra designatis viris conficitur, ita tamen ut non plures quinque ex familia quaque sumantur. Huius itaque auctoritate pariter et

decreto bellum paxque conficitur, classes exercitus parantur, responsa traduntur, cunctaque quae ad principatus decorem securitatemque conferre videntur, huius decreto sanciuntur. Constituitur autem ex senioribus quinquagenariisve, et trigiuta annorum, puta consilio quadraginta, qui omnes in unum coalescentes, consilio ac spiritu, rempublicam subministrant.

Exstat ultimo loco *supremum collegium* ex principe, sex consultoribus eius, tribus quadraginta capitibus, sex consilii sapientibus, quinque belli sapientibus, et quinque ordinum sapientibus constitutum, qui viginti sex numerum implent. Horum consilio res quaeque arduae disponuntur. Hic undique allatae litterae recitantur: hic principes oratoresque audiuntur: hic consultis rebus responsa redduntur: hic agendorum omnium prima sumitur consultatio: et si res non maximi momenti fuerint, plurium et maiorum praesertim sententia terminantur; si vero magni ponderis fore cognoverint, rogatorum iuditio deferuntur.

Consultandis vero rebus hic ordo servatur. Est enim apud quemque ordinem sapientum, uni per hebdomadam, dicendi proponendique locus designatus. Hic, cui locus evenerit, reliquorum sententiam sciscitatur et, si adest princeps, sive consultores, dicturus ille surgit in medium: unam aut plures sociorum sententias aperit. Potest quilibet demum in medium sententias rationesque adducere: ceterorumque adducta confutare. Demum qui, rogatorum iuditio, suas decreverit ferre sententias in scriptis redigi iubet: petunt indici consilium mandatum a principe: astancium namque cuilibet consilium poscere licet, in mediumque sententias ducere consultandas; vocatoque post meridiem consilio cum primum convenerint, undique susceptae litterae recitantur, quae praesertim sunt ponderis et momenti. Demum qui auctoritate praecellunt, princeps scilicet, si forte in medium sententias afferre decreverit; demum consultores astantes aut eorum alter sive quadraginta virorum capita; demum consilii sapientes; post sapientes belli; postremi vero ordinum sapientes, servato ordine, omnes simul aut ad libitum singuli vota proponunt. Qui vero sententiam recitandam decreverint, servato ordine, in medium efferri iubent: expositisque sententiis suadendo suas, reliquas vero confutando perorant, licet et

de consilio cuique non inscriptis, sententiam ducere, et adducta suadere vel confutare, perorata causa. Qui vota proponunt ad colligenda suffragia, manibus vasa alba suscipiunt; praecedunt qui dignitate praefulgent, ceteri suo ordine subsequuntur; quisque pro sua sententia suffragia collecturus, etsi eiusdem ordinis inter se sententia disceptarent, praeter eum, qui hebdomadae locum tenet: aetati honos adhibetur. Sequitur scriba bina manu vasa congestans: rubeum in quo negantes sua suffragia conferunt, viride in quo qui nondum sua firmarunt iudicia, suffragia sua deponunt. Affirmantia in dexteram consiliorum partem, negantia ac neutralia in sinistram deferuntur: numerantur et plurium statur iudicio, si tamen dimidiam astantium partem superaverint. Haec quidem tacita per suffragia, et non palam verbis expressa sententia liberius quemquam patitur iudicare, certiusque ac celerius enucleatur hoc ordine sententia plurimorum. Hic ordo decernendis quibuscumque servatur, sive una, sive plures in medium sententiae deducantur.

Est autem cuiusque ordinis distincta facultas. Primores namque ac seniores consilii sapientes, similiter et belli sapientes quamcumque terrestrem navalemque causam suscipiunt, et pro libito consultandam deferre valent. Ordinum vero sapientibus aetateque iunioribus maritimae tantum causae mandantur: his belli pacisque ceterarumque navalium ac maritimarum rerum sententias in discrimine adducere licet. Terrestrium vero causarum ac urbis facultas non exibetur. Hi singulis annis longas naves commercii, hoc est triremes viginti quatuor, diversas petere partes instituunt, quarum quaelibet in urbem rediens aureorum pene centum millium valorem exsuperat. Statuunt pariter et viginti triremes singulis annis navali proelio institutas, quibus pyratis, ac praedonibus fretum expurgare mandatur: hoc in tempore, quo cum Teucro bello contenditur, quadraginta, et sexaginta singulis annis instituunt. Sunt et aliae onerariae naves quae maxime plurimaeque vehendis commeatibus ceterisque commutabilibus, singulis anni temporibus, serviunt, cunctaque singulis diebus opportuna ac commutabilia devehunt, quae quidem maximum numerum conficiunt. Haec mirari merito quis potest? Nulla enim dies praeterit, qua ultra mille plaustrorum pondera

non advehuntur in urbem. Persaepe etiam duorum et trium millium: quandoque vero decem et quinque, viginti puta, cum triremes aliquae commerciis dedicatae simul cum onerariis maioribus quibusdam civitatem adire contingit. Nulla enim ex maioribus civitatem ingreditur, quae non ultra mille, et duorum millium plaustrorum pondera deferat, tantis enim opus est. Nam cum centum et quinquaginta millium capita censeantur, quae ad victualia, et vestitus necessitatem annuo cursu vehuntur, trigesies centena florenorum millia superant, cum nemo sit qui necessario victui vestituique, maioribus cum minoribus comparatis, viginti aureos non impendat, praeter ea quae superfluis in tanta tamque excellenti civitate a tot maioribus in victus vestitusque exuberantiam impenduntur: cum mediis in aquis salitis urbs iacens, nullo sui soli fructu incolas alere valeat; omnia namque extrinsecus advehuntur, singulisque annis victui et vestitui tanta pecuniarum seu valoris quantitas comparata defertur. Unde necesse est et plura inferri, cum ne dum suis succurrere princeps, sed et universo orbi conferentia communicare sua sedulitate conatur. Tanto ergo et maiori navium numero singulis annis universa lustrare maria iubet, plurima discurrere flumina mandat, ut suorum ac reliquorum omnium conferentiae necessitatique succurrat, suorumque commodis et emolumento, ceterorum et commoda et emolumenta non aspernatur. Tanta enim omni tempore adest commutabilium quantitas ut nulla pene pecuniarum quantitas inanem ac commerciis vacuam civitatem reddere valeat. Nam si trigesies centum millia aureorum uno tempore efferrentur, commutabilium aequivalentiam procul dubio reportarent, nec tamen vacuam redderent civitatem: quantociusque opulentissimam varii per orbem cives redderent. Nam praeter eos, qui variis regionibus orbis moram faciunt, nautarum, mercatorumque omni tempore a viginti ad triginta millia mare fluminaque discurrunt, et singulis diebus in patriam revertentes, civitatem opulentissimam reddunt, ita ut nulla unquam caritate laboret. Praestatque magis circumstantibus mari terraque civitatibus ac provinciis sua nobis possse conferre, cum aliunde ex fructibus eorumque redditibus stipem sumere nequeant quam venetae urbi illa negare, nec parvo id documento, expertum est. Nam cum Robertus potentis-

simus Siciliae et Apuliae rex, iniuriam Venetis inferre ratus, suis omnibus imperasset, ne quid eius ex regno venetam urbem deferretur, parvo satis tempore comperit sibi suisque et non Venetis obfuisse. Cum enim telonea ac vectigalia ministri reddi postulassent, omnium pari voce responsum est paratos se frumenta, vina, oleum et similia velle conferre. Et cum non huiusmodi fructus, sed pecuniam poscerent, negarentque illi pecuniam posse conferre, cum nusquam nisi ex urbe veneta suis de fructibus sortiantur, sensit rex non Venetis sed sibi suisque nocuisse, confestimque mandata revocavit. Quod Veneti sentientes, quibus aliunde perabunde cautum fuerat, in praedam cunctos regis subditos, qui venetam suis cum fructibus urbem accederent, se dare indixerunt, quo terrore perdomiti cum sua abiicere cogerentur, rexque vectigalia unde sumeret non haberet, pacem precibus impetravit.

Hoc idem Marchia Romandiolaque saepe testatae sunt, nam persaepe praesules ac dominos occisuros se minatae sunt, ni celeri pace, ac concordia Venetiam adire se Veneti paciantur, cum aliunde ex fructibus suis argentum et aurum comparare non valeant. Itaque non una aut alia sigillatim provincia opus est venetae civitati, cum victui necessaria undique confluant, sed omnes circumquaque terra marique provinciae et civitates omni se dicerent orbatas emolumento, ubi facultas negaretur Venetiam adeundi. Stat ergo mediis aquis inter tenue litus et circumquaque iacentes civitates ac provincias situata: nil quod ad humanos usus, victus ac vestitus pertinet colligens, et cunctis tamen civitatibus magis abundans, quam nullus quidem nec oppugnare, cum aquis undique vallata sit; nemoque eam nisi volentibus Venetis adire valeat, nec obsidere potens habeatur, cum mari terraque undique ultro necessaria confluant, quae ne quidem tercenta et ultra hominum millia prohibere possent. His ergo vallatus praesidiis, non rapinam arbitratus est viribus gloriari, cum ex veneta urbe sexcenta millia ducatorum, ac totidem singulis annis ex reliqnis suscipiat civitatibus, marique centum et ultra maximarum navium classem totidemque triremium; terra vero equorum peditumque validum valeat conficere exercitum, ita tamen ut nec bellum cuique ambitionis indixerit gratia, et si usquam arma sumere, non sponte sed lacessitus iniuriis sumere coactus

fuerit: et cum tanto nobilium ac civium numero stipatus incedere valeat, quanto quis unquam princeps incedat, cum nobilium civiumque electorum decem millia et ultra conficiat. Moderato tamen incedit comitatu, pace sibi ac iustitia gloriam vindicans, utilitatique fidem et amicitiam praeferens, his stipatus ac fidens, traditum sibi a Venetis principatum, illaesum posteris se collaturum non dubitat, suos imitatus praedecessores, qui pariter his artibus tantum sibi imperium reliquerunt. Ceterum ea principibus senatuique innata voluptas ecclesiam pontificesque venerari eisque conferre praesidia, principes demum omnes summa colere caritate, eisque pro viribus morem gerere; nulli iniuriam, nulli arma spe ambitionis inferre; inferentibus tantum resistere, et plerisque saepe, neglecta victoria, parcere: cum quibus semel contracta est amicitia ictumve foedus numquam sua culpa solvisse. His in posteros traditis documentis, in haec tempora ventum est, quibus neminem eorum statum, dignitatem, ac famam merito accusare posse non dubitant.

I.

INDEX PERSONARUM.

II.

INDEX RERUM.

III.

INDEX LOCORUM.